

5. melléklet⁵⁰

Nyilatkozat a munka önállóságáról, a szakirodalmi források megfelelő idézéséről

Alulírott SZABÓ ZSOLT ezennel kijelentem, hogy a AFRIKAI KONFLIKTUSOK FELLEZŐI, SÁBA' TOSÁGAI, MEGKEZELÉSEKÉ TETT BEJÁRÁSÁIK A MAGYAR BIZTONSÁGPOLITIKA SZEMPONTJÁBÓL

.....cí mű doktori értekezést magam készítettem, és abban csak a szakirodalmi hivatkozások listáján megadott forrásokat használtam fel. Minden olyan részt, amelyet szó szerint, vagy azonos tartalomban, de átfogalmazva más forrásból átvettem, a forrás egyértelmű megadásával megjelöltem.

Eger, 2024. 03.27.

Szabó Zsolt

A doktorandusz aláírása

⁵⁰ módosította a Szenátus a 14/2020 (II.26.) számú határozatával

DOI: 10.15773/EKKE.2024.013

ESZTERHÁZY KÁROLY KATOLIKUS EGYETEM

TÖRTÉNELEMTUDOMÁNYI DOKTORI ISKOLA

SZABÓ ZSOLT

DOKTORI DISSZERTÁCIÓ

A TÉMA CÍME:

**AZ AFRIKAI KONFLIKTUSOK JELLEMZŐI, SAJÁTOSSÁGAI ÉS AZ AZOK
KEZELÉSÉRE TETT ERŐFESZÍTÉSEK A MAGYAR BIZTONSÁGPOLITIKA
SZEMSZÖGÉBŐL**

A DOKTORI ISKOLA VEZETŐJE:

Prof. Dr. Rainer M. János, EKKE, egyetemi tanár

TÉMAVEZETŐ:

Prof. Dr. Besenyő János, egyetemi tanár, Óbudai Egyetem, Afrika Kutatóintézet,
intézetvezető

A BIZOTTSÁG TAGJAI ÉS TUDOMÁNYOS FOKOZATUK:

Prof. Dr. Rainer M. János, EKKE, egyetemi tanár, elnök

Dr. habil Búr Gábor, ELTE BTK, Történeti Intézet, egyetemi docens, 1. bíráló

Prof. Dr. Resperger István, egyetemi tanár, MATE, 2. bíráló

Dr. Mayer Ádám, egyetemi adjunktus, Széchenyi István Egyetem, külső tag

Dr. Bartók Béla, EKKE, egyetemi docens, titkár

Budapest/Eger, 2024

TARTALOMJEGYZÉK

I.	BEVEZETŐ RÉSZ, HISTORIOGRÁFIA	4.
I.1.	Bevezetés	4.
I.2.	A disszertáció historiográfiai háttérének bemutatása	9.
I.2.1.	A történelmi-politikai konfliktus fogalmának, típusainak történeti alakulása és értelmezése a szakirodalomban	10.
I.2.2.	Az afrikai konfliktusok, ezen belül kiemelten a szubszaharai térségre jellemző konfliktusok történelmi összefüggései, speciális vonásai	16.
I.2.3.	Európai és magyar részvétel, konfliktuskezelés a békefenntartó műveletekben – a helyi történelem és a politikai viszonyok ismeretének szükségessége	25.
I.2.4.	Nyugat-szudáni konfliktuskezelés eredményei: Dárfúr. Esettanulmány	29.
I.2.5.	Konfliktuskezelés Maliban. Esettanulmány	33.
I.2.6.	Összefoglalás	37.
II.	A KONFLIKTUS FOGALMA	38.
II.1.	A konfliktus fogalma a történelemben és a politikában	38.
II.2.	Összefoglalás	56.
III.	AZ AFRIKAI KONFLIKTUSOK JELLEMZŐI	61.
III.1.	Bevezető	61.
III.2.	Az afrikai konfliktusok jellegzetességei a magyar szakirodalom alapján	62.
III.3.	Az afrikai konfliktusok jellemzői a nemzetközi szakirodalomban	73.
III.4.	Az afrikai konfliktusok típusainak elemzése	89.
III.4.1.	Etnikai konfliktusok	90.
III.4.2.	Vallási konfliktusok	98.
III.4.3.	Gazdasági eredetű konfliktusok	101.
III.4.4.	Természeti erőforrások: a kőolaj, a gyémánt, a víz és a termőföld, valamint a klímaváltozás, mint a konfliktusok okai	104.
III.4.4.1.	Gyémánt	105.
III.4.4.2.	Kőolaj és más energiahordozók	106.
III.4.4.3.	Víz	106.
III.4.4.4.	Földtulajdon, illetve termőföld	107.
III.4.4.5.	Éghajlat, klímaváltozás	107.
III.4.5.	Gyermekkatonaság	108.
III.4.6.	Közösségi, családi-rokonsági ellentétek	109.
III.4.7.	Mitikus/mágikus hiedelmekkel, gondolkodással összefüggő konfliktusok	109.
III.4.8.	Amerikai-szovjet ellentétek, proxyháborúk, mint afrikai konfliktusok forrásai	110.
III.5.	Összefoglalás	111.
IV.	BÉKEFENNTARTÁS - EURÓPAI ÉS MAGYAR SZEREPVÁLLALÁS	115.
IV.1.	A békefenntartás definíciója, alapvető kérdések	116.
IV.2.	A békefenntartó szervezetek afrikai szerepvállalása	122.
IV.3.	Forráskutatás, hipotézisek igazolása	131.
IV.3.1.	Namíbia	131.
IV.3.2.	Mozambik	135.
IV.3.3.	Angola	140.
IV.3.4.	Nyugat-Szahara	148.
IV.3.5.	Ruanda-Uganda	151.
IV.4.	A magyar békefenntartás helyzete	150.
IV.5.	Összefoglalás	155.

V.	AFRIKAI KONFLIKTUSKEZELÉS: DÁRFÚR – ESETTANULMÁNY	159.
V.1.	Bevezetés	159.
V.2.	Rövid bevezető a konfliktus történeti vonatkozásaihoz	160.
V.2.1.	Szudán és Dárfúr éghajlata, földrajzi jellegzetességei és népcsoportjai	160.
V.2.2.	Szudán és Dárfúr történelme	162.
V.3.	A dárfúri konfliktus előzményei	169.
V.4.	A dárfúri konfliktus	177.
V.5.	Az AMIS és az UNAMID Dárfúrban	179.
V.6.	A hipotézis igazolása: miért volt eredménytelen az Afrikai Unió teljesítménye még az ENSZ-misszióéhoz képest is?	181.
V.7.	Összefoglalás, a hipotézis bizonyítása	187.
VI.	AFRIKAI KONFLIKTUSKEZELÉS: MALI – ESETTANULMÁNY	190.
VI.1.	Az észak-nyugat afrikai konfliktusok regionális kontextusban	190.
VI.2.	A 2012. évi konfliktus történeti előzményeinek rövid áttekintése	192.
VI.2.1.	Mali korai történelme	192.
VI.2.2.	A francia gyarmatosítás és a függetlenség elnyerése utáni helyzet	192.
VI.3.	A 2012. évi konfliktus okai és következményei	193.
VI.4.	A konfliktust kiváltó előzmények	194.
VI.5.	A 2012-13-as mali konfliktus	197.
VI.6.	A nemzetközi válasz	199.
VI.7.	A francia hadműveletek	202.
VI.8.	Az AFISMA misszió	206.
VI.9.	Magyar szerepvállalás az EUTM Mali misszióban	207.
VI.10.	A konfliktus mérlege	209.
VI.11.	Összefoglalás, hipotézisek bizonyítása	210.
VII.	ÖSSZEFOGLALÁS	212.
	BIBLIOGRÁFIA	218.
	FÜGGELÉK	239.

I. BEVEZETŐ RÉSZ, HISTORIOGRÁFIA

I.1. Bevezetés

E dolgozatban arra a feladatra vállalkoztam, hogy egy átfogó kutatómunka keretében bemutassam és elemezzem a politikai konfliktus fogalmát, az afrikai konfliktusok egyedi jellegzetességeit, komplexitását, megoldási nehézségeit. Ehhez először áttekintettem a vonatkozó nemzetközi és hazai szakirodalmat, majd pedig megállapításaim valóságtartalmát saját forráskutatással és konkrét esettanulmányok segítségével igazoltam. Mindezt a nemzetközi és a magyar biztonságpolitikai szerepvállalás összefüggésrendszerébe helyezve tettem, azaz azt is vizsgáltam, mennyire hatékonyak és eredményesek a nemzetközi szervezetek békefenntartó missziói Afrikában, konkrétan a kontinens Száhel-övezetnek nevezett nagyobb régiójában, és saját forráskutatás alapján abban is állást foglaltam, hogy mennyire aktív és sikeres ebben a nemzetközi erőfeszítésben a magyar közreműködés. Előljáróban szeretnék pár szót szólni a munkám menetéről és felépítéséről.

Először is ismertetem a kutatás módszertanát, megfogalmazom hipotéziseimet, majd meghatározom ennek alapján a kutatni kívánt téma szerkezetét. A doktori disszertáció több évi kutatásra épül, és e hosszú munka ideje alatt a témához részben vagy egészben kapcsolódva írt külön tanulmányok, cikkek és tartott előadások tanulságainak figyelembevételével alakult ki az a végleges változat, amelyet már vitára tudok bocsátani.

Első lépésben a módszertani szempontokról szólok pár szót. A témakört komplex módon, többféle történettudományi kutatási módszer felhasználásával igyekeztem feldolgozni hipotéziseim több oldalról történő igazolása érdekében. Az egyes fejezetekben tárgyalt témakörök is eltérő módszertani megközelítést igényeltek, illetve tettek lehetővé. Munkámhoz a másodlagos (szekunder) irodalom ismerete mellett jelentős mennyiségű elsődleges (primer) levéltári forrást (afrikai vonatkozású, jelenleg már hozzáférhető magyar diplomáciai iratokat) is feldolgoztam, valamint személyes interjúkat is készítettem a magyar békefenntartási missziók tapasztalt szakembereivel (nyugállományú katonatisztekkel). Ennek a munkának az eredményét egybevettem szekunder forrásokból levont következtetésekkel, és így komplex módon igazoltam a hipotéziseimet, új tudományos adatokra is építve. Hosszas levéltári munka alapján – több ezer oldalnyi hivatalos levelet, diplomáciai jelentést stb. olvastam át annak érdekében, hogy új adatokkal és egyéb információkkal is alá tudjam támasztani az elérni kívánt tudományos eredményeket – már a dolgozat megírásának kezdete előtt is megállapíthattam,

hogy saját forrásaim – összhangban a hazai és a nemzetközi tudományos szakirodalommal – megerősítik hipotéziseim helytállóságát. A levéltári munka mellett készített interjúkban a korábban felelős pozíciókban szolgáló békefenntartó tisztek személyes emlékei, tapasztalatai révén első kézből származó ismeretekre is szert tehettem az afrikai konfliktuskezelés politikai-katonai hátterét, gyakorlati menetét és eredményességét illetően, és így utólag megállapíthatom, hogy hipotéziseim igazolásához a szóbeli források kutatása is megfelelő módszernek bizonyult. A dolgozat megírása során – alapos minőségi és tematikai szelekciót követően – igyekeztem az elérhető lehető legszélesebb körű szekunder szakirodalmat is feldolgozni, amelyről majd a historiográfiát tárgyaló fejezetben lesz részletesen szó. Mindemellett esettanulmányok – konkrét afrikai konfliktusok elemzése – révén vizsgáltam meg, hogy alkalmazhatóak-e a levont következtetések a konkrét tényanyagokra kivetítve, kiállják-e hipotéziseim a valóság próbáját.

A több forrástípus együttes feldolgozása, az eredmények egymásra építése megítélésem szerint így lehetővé tette, hogy a tudományos közösség számára is jól hasznosítható munkát hozzak létre. A doktori disszertációm megírása során gondosan figyelembe vettem a szakmai és a formai kritériumokat is, mint a tudományos munkákhoz előírt feltételeket, ami a konkrét tudományos eredmények mellett szintén előfeltétele volt hipotéziseim meggyőző igazolásának.

Az alábbiakban ismertetem hipotéziseimet, azaz tudományos kutatómunkám konkrét célkitűzéseit:

1. Az Afrikában végrehajtott békefenntartó műveleteknek hosszabb távon csak csekély hányada tekinthető sikeresnek, ezért megállapítható, hogy a különböző nemzetközi szervezeteknek változtatniuk kell politikai megközelítésmódjukon és konkrét katonai-logisztikai módszereiken, hogy eredményesebbek legyenek az afrikai békefenntartó missziók. Ennek feltétele a helyi konfliktusok speciális okainak feltárása és a cselekvési program ehhez igazítása.

2. A mali és a dárfüri konfliktusok folyamata és békefenntartói kezelése is azt bizonyítja, hogy az afrikai konfliktusok megoldásához még nem megfelelő az Afrikai Unió, illetve más afrikai regionális szervezetek általános képessége, valamint politikai transzparenciája, érdekmentessége. A helyi és regionális konfliktusok eredményes kezelése a kontinens – konkrétan a Száhel-övezet – adott fejlettségi szintjén a nemzetközi szervezetek (ENSZ, EU, NATO és a régióban érdekelt nagyhatalmak) bevonása nélkül jelenleg még nem megoldható.

3. A magyar küldetések és katonák szerepe nagymértékben hozzájárult a különböző szervezetek békefenntartó misszióinak részeredményeihez, ezzel is erősítve a magyar

külpolitikai törekvések hitelét. Ennek okai elsősorban a konfliktusban való érdeksemlegesség, a jó kiképzés, a magas fokú szervezettség és a helyi viszonyokat figyelembe vevő jó kommunikáció.

Kutatási céljaim kitűzésekor igyekeztem hipotéziseimet úgy megfogalmazni, hogy azokra a munkámmal logikus, világos és szakmailag meglapozott választ tudjak adni. Úgy véltem, célszerű kevesebb, de szakmailag biztonságosan megválaszolható hipotézis megfogalmazása, mint számos, esetleg a kutatás elaprózásával járó és egy doktori disszertáció kereteit szétfeszítő kutatói feladatkör meghatározása. A hipotézisek kialakítása során arra is igyekeztem figyelmet fordítani, hogy a kutatási eredmények és a hozzájuk vezető elemzések a témakör szakemberei mellett szélesebb körben is érdeklődésre tarthassanak számot, és hogy egyben hozzá tudjak járulni munkámmal a tudományterület előrehaladásához is.

Konkrét témámra rátérve, úgy vélem, kutatási területem a nemzetközi politika és ezen belül a biztonságpolitika szempontjából is igen releváns, amit a legutóbbi idők afrikai eseményei is igazolni látszanak. Saját kutatási eredményeimen túl ezek a politikai fejlemények is azt a meggyőződést erősítik bennem, hogy az afrikai konfliktusok rendezésére szolgáló helyi és nemzetközi erőfeszítések a sokféle politikai érdek ütközéspontjában többnyire nem tudják meghozni a várt eredményt. Afrikában a gyarmattartás megszűnése után a múlt nehéz öröksége tovább él, újabb és újabb regionális konfliktusok alakultak ki a kontinensen, a korábbiak pedig sok esetben tartósan fennmaradtak, illetve folyamatosan változnak, ezért láttam értelmét annak, hogy elmélyedjek a témában, és nemcsak tudományos téren, hanem esetleg a gyakorlatban, a politikai döntések meghozatala tekintetében is hasznos megállapításokat tehessek. Napjainkra már nyilvánvalóvá vált, hogy az afrikai – és főleg az észak-afrikai politikai konfliktusok a migráció újabb és újabb hullámait indíthatják el, így a téma biztonságpolitikai relevanciája a magyar külpolitika, illetve biztonságpolitika szempontjából is jelentősen megnőtt.

A következőkben szeretném bemutatni, milyen rendszer szerint építettem fel dolgozatomat, és milyen tényezőket vettem figyelembe a disszertáció megírásakor. A dolgozat a Bevezetés és az Összefoglalás mellett öt fejezetre oszlik. A témakör historiográfiai ismertetését követően a következő fejezetben a hazai és a nemzetközi szakirodalom alapján áttekintem, majd összegezem a történelmi-politikai konfliktus fogalmát, eltérő értelmezési kísérleteit. A terület szakirodalma rendkívül szerteágazó, a definíciók között jelentős eltéréseket találunk. A fogalmi háttér, az elméleti alapok tisztázását követően lépek tovább a

konfliktusok tipologizálása, illetve konkrétan az afrikai, és ezen belül a szubszaharai konfliktusok sajátos vonásainak bemutatása felé. Erre a harmadik fejezetben tesztek kísérletet: továbbhaladva meghatározom azoknak a történelmi, politikai, gazdasági, ökológiai, etnikai és kulturális tényezőknek (potenciális ellentétforrásoknak) a körét, melyek nagy gyakorisággal fegyveres konfliktusokhoz vezetnek a kontinens talán legelmaradottabb térségeiben. A kutatásnak ez a fázisa már szorosabban kapcsolódik hipotéziseim igazolásához, mert a békefenntartó missziók viszonylag kevés eredményének egyik oka minden bizonnyal a konfliktusok összetett ok-okozati rendszerének nem kellő ismerete, illetve a meglévő történelmi-politikai ismeretanyag, tapasztalatok nem megfelelő figyelembevétele. Ezzel megteremttem az alapokat ahhoz, hogy a tudományos kutatás során a hipotéziseimet bizonyítani tudjam és meggyőző tudományos eredményeket tudjak elérni. Az afrikai politikai viszályok jellegzetes okait vizsgálva eljutok annak megállapításához, hogy előfordulási gyakoriságuk, ismétlődésük folytán mely konfliktustípusok jellemzőek elsősorban a kontinensre és azon belül a szubszaharai régióra, illetve kitérek jellemző okaik magyarázatára. E tényezőket alaposabban is elemzem, hogy magyarázatot kaphassak az – elsősorban a szubszaharai – régióra jellemző konfliktusok tartós fennmaradásának az okaira. Ezt követően a negyedik fejezetben megvizsgálom a nemzetközi, az összeurópai és a speciálisan afrikai kezdeményezésen alapuló békefenntartás, valamint a nemzetközi műveletekben történő magyar részvétel jelentőségét, működési mechanizmusát és hatékonyságát, amihez előzetesen már a levéltári források és az általam készített interjúk kiértékelésén alapuló elemző munkát is végeztem, és ami további támpontokat nyújt hipotéziseim igazolásához. A levéltári kutatás során átvizsgált, jelentős részben redundáns anyagot kutatási szempontjaim alapján megszürttem, eredményesen felhasználtam elemzéseimhez, és végső soron hipotéziseim igazolásához. A primer forrásokat emellett egybevetetem a szekunder forrásokkal is, hogy kiderüljön, megerősítik-e vizsgálati eredmények megállapításaimat. Saját forrásaim – interjúalanyaim – a történelmi tények egy egészen más szintjén, a napi politikai és logisztikai működés tapasztalataival és élményanyagával hitelesítették a dolgozatban megfogalmazott hipotézisek valóságtartalmát. Az utolsó két fejezetben két esettanulmány segítségével mutatom be konkrét példákon is előzetes elméleti megállapításaimnak a valóságban való beigazolódását: a dárfúri és a mali konfliktust teszem részletes elemzés tárgyává, és az ebből levont konklúziók révén egy újabb kutatási módszer alkalmazásával kíséreltem meg igazolni állításaim helytállóságát. Úgy gondolom, a két példa történelmi és konfliktus-tipológiai szempontból is jó választás ahhoz, hogy az utolsó hipotézisem is igazolást nyerhessen. Az utolsó két fejezet témája ráadásul különösen aktuálissá is vált az elmúlt időszakban, hiszen nem egy – regionális kihatású –

fegyveres összecsapás vagy államcsíny zajlott le az említett országokban, régiókban, így történelmük, politikai rendszerük elemzése nemcsak a szűkebben vett szaktudomány, hanem más területek, pl. a politikai döntéshozatal számára is fontos szempontokkal szolgálhat.

A dolgozat egészét tekintve úgy vélem, hipotéziseim bizonyítása mellett új, a jövőben kutatható további szempontokra is találtam, emellett egyes afrikai országok és Magyarország kapcsolatáról is bővíthettem az ismereteimet, valamint olyan szempontokra irányíthattam a figyelmet, melyek fontosak lehetnek az afrikai konfliktusokban való esetleges jövőbeli magyar politikai-katonai szerepvállalás eredményessége tekintetében. Disszertációm célja emellett az is volt, hogy a nemzetközi tudományos eredmények célirányos összefoglalása és kritikai értékelése mellett újabb ismeretekkel is hozzá tudjak járulni ennek a – jelenleg még nem kellőképpen támogatott, de a jövőben egyre fontosabbá váló – tudományterületnek a műveléséhez és elfogadtatásához. Kutatásaimat különösen aktuálissá teszi az ellenőrizetlen afrikai migráció veszélye, amit a helyi konfliktusok, humanitárius katasztrófák jelentős mértékben fokozhatnak, valamint az, hogy a helyzet kontroll alatt tartásában a magyar külpolitika is aktív szerepet kíván vállalni. Emellett nyilvánvaló, hogy a kontinens gazdasági potenciálja a jövőben gyorsan fog növekedni, és az ebből adódó üzleti lehetőségekből Magyarország sem szeretne kimaradni.

Disszertációm során igyekeztem a lehető legalaposabban elemezni a forrásokat, hatékonyan hasznosítani a szekunder irodalmat, és igazolni hipotéziseimet, hogy saját eredményeimmel is gyarapítsam a kontinenssel, illetve a konkrétan vizsgált régióval kapcsolatos ismereteket, és így megfelelő alapot teremtsék tudományos munkám folytatásához. Mindehhez nagy segítséget jelentett egyrészt témavezető tanárom, Prof. Dr. Besenyő János széleskörű ismeretanyaga és szakmai irányítása, akinek ezúton is mondok köszönetet: speciális tárgyismerete és a szerző iránti bizalma nélkül ez a disszertáció nem készülhetett volna el. Köszönet illeti másrészt azokat az egykori békefenntartó tiszteket is, akik idejüket áldozva hosszú interjúkban élmény- és ismeretanyaguk átadásával segítették az afrikai konfliktusokkal kapcsolatos háttérismereteim bővülését. Együttműködésükért hálából név szerint is megemlítem őket: Kovács Tibor ny. ezredes (két interjú), Papp István ny. alezredes, Herdics Antal alezredes, Száraz Pál ezredes és végül, de nem utolsósorban Nyári Dezső alezredes.

I.2. A disszertáció historiográfiai háttérének bemutatása

Ebben a fejezetben a disszertáció historiográfiai háttérét mutatom be, a kutatás főbb témakörei szempontjából fontos szakirodalmat dolgozom fel és rendszerezem a dolgozat tervezett felépítése szerint. A kutatás természete szerint a historiográfiai áttekintés a dolgozat megírása folyamán fokozatosan bővült, és némileg áthelyeződtek a súlypontok is.

A klasszikus historiográfiai megközelítés során némi nehézséget okozott, hogy a kutatás tárgyáról – a világtól való viszonylagos elzártsága és sokáig másodlagosnak tekintett politikai jelentősége, valamint az információkhoz való sok esetben nehéz hozzáférés miatt – egyelőre kevés átfogó, magyar nyelvű munka született. E kutatás célja egyrészt azt, hogy a szubszaharai térség konfliktusainak speciális megkülönböztető jegyeit (a még igen elterjedt nomád életmódból, a szűkös természeti erőforrásokért folytatott harcból és az állam és egyéb hatalmi formációk instabilitásából stb, eredő jellegzetességeket) feltárja, történeti háttérüket megvilágítsa, másrészt pedig az, hogy a békefenntartásnak vagy a szakirodalomban mostanában új megközelítéssel béketeremtésnek is nevezett konfliktuskezelés – nemzetközi katonai és politikai beavatkozás – eredményességét és hatékonyságát vizsgálja. A témaválasztást az is indokolja, hogy a felgyorsuló afrikai fejlődés, az ehhez kapcsolódó üzleti lehetőségek, a politikai és gazdasági gyökerű migrációs folyamatok az utóbbi években ismét fokozták a nemzetközi politika és ezen belül Magyarország érdeklődését is a hatalmas kontinens iránt.

E fejezet célja az, hogy a kutatott másodlagos irodalmat a szakmai minőséget képviselő munkák alapján dolgozza fel, és csak megbízható vagy annak tekintett – nyilvánvaló politikai érdekeknek alá nem rendelt – forrásokra hivatkozzon. Az e fejezetben bemutatott szakirodalom megszűrése előzetes olvasmányok alapján történt meg és így talán könyvészeti szempontból is sikerült megfelelő minőségű anyagot összeállítani. A kutatott témakör és az egyes részterületek történeti háttérének bemutatására, szakirodalmi feldolgozására fejezetenkénti bontásban kerül sor. Az összefoglaló, záró fejezethez már értelemszerűen nem lesz külön megadva felhasznált irodalom.

A disszertáció felépítése és az egyes fejezetek tartalma:

1. A történelmi-politikai konfliktus fogalmának, típusainak történeti alakulása és értelmezése a szakirodalomban
2. Az afrikai konfliktusok, ezen belül kiemelten a szubszaharai térségre jellemző konfliktusok történelmi összefüggései, speciális vonásai

3. Európai és magyar részvétel, konfliktuskezelés a békefenntartó műveletekben, a helyi történelem és a politikai viszonyok ismeretének szükségessége
4. A nyugat-szudáni konfliktuskezelés eredményei és hatékonysága: Dárfúr. Esettanulmány
5. Konfliktuskezelés Maliban. Esettanulmány
6. Összefoglalás: a konfliktusok megoldásának nehézségei (konfliktuskezelés a történelmi tapasztalatok vagy az aktuálpolitikai érdekek mentén)

A historiográfiai fejezet először a konfliktus fogalmának történettudományi megközelítését tekinti át. A téma bemutatása után rátér az afrikai konfliktusok jellemzőinek historiográfiai bemutatására, majd a békefenntartó műveletekben való európai és magyar részvétel irodalmának áttekintése következik. Ezt két esettanulmány követi, és ennek megfelelően a dárfúri és a mali konfliktus bemutatására kerül sor historiográfiai szempontból.

I.2.1. A történelmi-politikai konfliktus fogalmának, típusainak történeti alakulása és értelmezése a szakirodalomban

Disszertációmban a historiográfiai áttekintés első lépéseként a konfliktus fogalmának elemzését végeztem el. A szakirodalmat áttekintve arra a következtetésre jutottam, hogy ez egy – a pszichológiától a szociológián át a történettudományig és a politológiáig – széles körben kutatott témakör, amelyhez sokféle szakirodalom áll rendelkezésre, ezért elsősorban a témámhoz szorosabban kapcsolódó – történelmi-politológiai megközelítésű – művekre helyeztem a hangsúlyt. A téma tudományos alapú kutatásának kezdetei a 20. század közepére nyúlnak vissza, ekkor kezdtek kialakulni a konfliktus értelmezésének különböző megközelítésmódjai.

Magyar viszonylatban az első összefoglalást a témakörrel Ágh Attila egyes művei nyújtják, aki a témakört átfogóan elemző munkájában a történeti előzmények bemutatása mellett a fogalom elméleti meghatározására is kísérletet tesz.¹ A témakörhöz kapcsolódó összefoglaló művében kronologikus rendben ismerteti a jelentősebb kutatási irányokat és eredményeket, így munkájából jól kirajzolódnak a történeti-politológiai kutatások súlypontjai és eredményei. A

¹ Ágh Attila: *Konfliktusok, háborúk*, Budapest, Zrínyi Katonai Kiadó, 1989

téma egyik korai alapművének Ted Robert Gurr munkáját tekinti.² Sorra veszi a konfliktussal foglalkozó többi fontosabb kutatót, és elméleti megközelítésük szerint is csoportosítja őket. Osztályozásakor kialakít egy szempontrendszert, és két alapvető iskolát különít el. Az elsőbe tartoznak az úgynevezett tradicionalista-klasszikus konfliktuselméletek, amelynek képviselői történelmi viszonylatban is vizsgálják a konfliktus mibenlétét (H. Morgenthau, C. Kennan, J. Frankel), a másodikat pedig modernista-scientista vagy matematizált-formalizált iskolának lehetne szerinte nevezni (K. Boulding, A. Rapoport, Quincy Wright stb.). A fentiekből több is megtalálható a magyar könyvtárakban – azaz Ágh Attila mellett minden bizonnyal a magyar a tudományos közélet is jelentős műnek tekintette őket –, ilyen pl. Rapoport műve.³ Rapoport általánosságban vizsgálja, hogy az emberi környezetben hogyan alakulnak ki a konfliktusos helyzetek, és hogyan befolyásolják ezek a társadalmi környezetet és az emberi viszonyok alakulását.

Szakmai körökben elismert és elméleti szempontból jelentősnek számít Kenneth E. Boulding munkássága is⁴, akinek írásai a hazai könyvtárakban részben szintén elérhetőek.⁵ A szerző könyvében a konfliktus általános elméletével foglalkozik, melyen belül főként a szociológiai és közgazdaságtani vonatkozásokra helyezi a súlyt. Vizsgálja a konfliktus formáit, az abban résztvevő felek szerepét, és megalkotja az egyes típusok fogalmi értelmezését is. Jelentős összefoglaló műnek számítanak emellett M. Deutsch, T. C. Schelling, J. Burton és K. Deutsch könyvei is.⁶ A nemzetközi szakirodalmat tekintve a konfliktusok vizsgálatának szempontjából említésre méltó E. Roy Weintraub, aki könyvében szintén a téma alapos ismeretéről tesz tanúbizonyságot.⁷ További a témába vágó műnek tekinthető Ralph Pettman írása,⁸ valamint E. A. Nordlinger műve, a *Conflict Regulation in Divided Societies*, mely szintén a téma társadalmi-politikai szempontú elemzésével foglalkozik. Pettmann írásában strukturalista-pluralista elméletet állít fel a konfliktusok besorolásának eredményeképpen, azaz a társadalmi struktúra és a politikai pluralitás szempontjainak ötvözését javasolja.⁹ Nordlinger a konfliktus definícióját a megosztott politikai entitások elemzése kapcsán kísérli meg. Olyan társadalmakra koncentrál, amelyek nagyon súlyos konfliktusokon estek át, és ezek

² Ted Robert Gurr (szerk.): *Handbook of Political Conflict: Theory and Practice*, (New York, Macmillan Publishers, 1980).

³ Anatol Rapoport: *Conflict in Man-Made Environment* (London: Penguin Books, 1974).

⁴ Ágh Attila: *Konfliktusok, háborúk*, Budapest, Zrínyi Katonai Kiadó, 1989, p. 11.

⁵ Kenneth E. Boulding: *Conflict and Defense: a General Theory* (New York, Evanston, London: Harper & Row, 1963).

⁶ Ágh Attila: A politikai konfliktusok elméletéhez. *Társadalomkutatás*, vol. 3., no. 2. (1985), p. 31.

⁷ E. Roy Weintraub: *Conflict and Cooperation in Economics* (London, Macmillan, 1975).

⁸ Ralph Pettman (szerk.): *State and Class: a Sociology of International Affairs* (London, Croom Helm, 1979).

⁹ Ágh Attila: A politikai konfliktusok, p.31.

vizsgálatából vonja le következtetéseit. Historiográfiai szempontból jelentős még David Apter munkássága,¹⁰ aki a kutatásaiból azt a tanuságot vonja le, hogy a társadalmi konfliktusoknak három fajtája ismeretes, melyek a preferenciák, az érdekek és az alapvető értékek mentén rendszerezhetőek.¹¹ Quincy Wright munkájában a háború és az erőszak mindenfajta formáját igyekszik sorra venni, alaposan elemezni, majd megpróbál egy általános definíciót adni a konfliktusra, melyet hosszú elemző munka alapján rendkívül behatóan, számos történelmi tényre alapozva végez el.¹² Mint nagy, széles körű hatást kifejtő elődöt Georg Simmel-t, a híres szociológust is fontosnak tartom megemlíteni, aki a konfliktust társadalomtudományi összefüggésrendszerben vizsgálja nagy hatású művében, és ezzel nagymértékben hozzájárul ahhoz, hogy a tudomány közelebb jusson a fogalomrendszer definíciójához.¹³ Robert Gilpin szintén a konfliktusok mibenlétét kutatja, és a hangsúlyt a változásra helyezi, annak formáját igyekszik megragadni elméletalkotása során. A háborút és a változást elválaszthatatlannak látja, és ennek részletes igazolására helyezi a hangsúlyt elemzései során.¹⁴ Sir John Hackett munkájában a hidegháborús gondolkodás vizsgálatából indul ki, és a konfliktusok természetét elsősorban a nyugati-keleti szembenállás elemzésével kívánja megvilágítani, ezáltal közelebb kerülve a konfliktusok definíciójához és minél több, a jövő számára is hasznos szempontot igyekszik kiemelni a témakör kapcsán.¹⁵ Jelentős szerzőnek számít – bár munkásságát sokan vitatják – Johan Galtung, az Oslói Békekutató Intézet egyik alapítója és első igazgatója, aki elsősorban „békeháromszög” elméletéről (erőszak-béke-békekutatás) ismert, és összefoglaló munkájában a strukturális (társadalmi), a kulturális és az ún. direkt erőszak leírásával igyekszik közelebb kerülni a konfliktus definíciójához. Galtung jelentősége az is, hogy az elsők között fogalmazta meg a béketeremtés elvét, a politikai aktivitás szükségességét.¹⁶ John J. Mearsheimer, az ún. „realista iskola” fő képviselője szintén meghatározó módon járult és járul hozzá a nemzetközi konfliktusok kutatásához. A nemzetközi konfliktusokat elsősorban a nagyhatalmak befolyásnövelési törekvéseiből vezeti le, melyek a gyakran anarchikus politikai állapotokat kihasználva törekednek minél nagyobb hatalomra.¹⁷ A konfliktuskezelés

¹⁰ David Apter: *Introduction to Political Analysis* (Cambridge: Winthrop Publishers, 1977).

¹¹ Ágh Attila: A politikai konfliktusok, p.23.

¹² Quincy Wright: *A Study of War. Second Edition* (Chicago, London: The University of Chicago Press, 1964).

¹³ Georg Simmel: *Conflict & the Web of Group-Affiliations.* (The Free Press, London, New York, Toronto, Sydney, Singapore, 1964).

¹⁴ Robert Gilpin: *War & Change in World Politics* (Cambridge: Cambridge University Press, 1981).

¹⁵ General Sir John Hackett & Other Top-Ranking NATO Generals & Advisors: *The Third World War, August 1985* (Macmillan Publishing Co., New York, 1985).

¹⁶ Johan Galtung: *Peace by Peaceful Means. Peace and Conflict, Development and Civilization* (London, Thousand Oaks, New Delhi: PRIO, SAGE Publications, 1996).

¹⁷ John J. Mearsheimer: *The Tragedy of Great Power Politics* (New York, London: W. W. Norton & Company, 2001).

szempontjából összefoglaló munkát írt Oliver Ramsbothem is, aki egy másik művében konkrétan a vallási ellentétek hátterének megvilágításával igyekszik a jelenség definíciójához közelebb jutni. Behatóan foglalkozik a konfliktusmegoldás elméletével és gyakorlatával, valamint részletesen ismerteti a konfliktusmegoldással kapcsolatos vitákat is.¹⁸

A magyar szakirodalmat tekintve szembetűnő Ágh Attila munkásságának túlnyomó súlya, aki hivatkozott könyve mellett több külön tanulmányában is foglalkozik a témával, újabb és újabb kísérleteket téve a konfliktus fogalmának meghatározására.¹⁹ Érdekes még megemlíteni Körösényi András cikkét. Körösényi a kérdést politikai szempontból tárgyalja, és elsősorban azt vizsgálja, hogy konfliktusok során a felek között hogyan köthető kompromisszum, mik a konfliktusmegoldás lehetőségei. A konfliktust a társadalmi érdekellentétek természetes kifejeződésének tekinti, melyek az erre alkalmas politikai berendezkedés keretei között intézményesen megoldhatóak.²⁰ Körösényi mellett még Csizmadia Zoltán foglalkozik részletesebben a gazdaság és társadalom kapcsolataival a konfliktusok vonatkozásában. Csizmadia megfogalmazza, hogy a konfliktuskutatás, mint önálló tudományos részdiszciplína relatíve háttérbe szorult az utóbbi időszakban, miközben az újabb és egyre összetettebb társadalmi konfliktusok megértése folyamatos elmélyülést és elemző munkát igényelne a szakemberektől, és emellett fontosnak tartaná azt is, hogy a tudomány felkeltse a téma iránt az igényes laikus olvasók érdeklődését is.²¹ További fontos hazai szakértői a témakör történelmi-politikai elemzésének Kovács Katalin és Tóth Péter, akik munkájukban különválasztják a hidegháború előtti és utáni időszakot, és míg az előbbiben proxyháborúk általi konfliktusviselésről beszélnek, addig a 90-es évek után már úgynevezett regionális ellentétekről szólnak. Szó esik munkájukban a konfliktusok újabb formáiról és megoldási kísérleteiről, így a terrorizmusról, az NGO-król és egyéb konfliktusokhoz kapcsolódó tényezőkről is.²² Egy másik jelentős katonai szakértő, aki a témával foglalkozik, Resperger István, úgy látja, hogy bár korábban is volt sok politikai viszály és háború, a 1990-es évektől új, 'modern' típusú konfliktusok kezdtek el kialakulni világunkban és a globális ellentétek is részben új formákban

¹⁸ Oliver Ramsbotham: „Islam, Christianity and Forcible Humanitarian Intervention,” *Ethics & International Affairs*, vol. 12. (2012).

¹⁹ Lásd pl. Ágh Attila: Konfliktus és kooperáció a nemzetközi rendszerben. *Társadalomtudományi Közlemények*, vol. 16, no. 4 (1986), pp. 499-517.; Ágh Attila: A politikai konfliktusok elméletéhez. *Társadalomkutatás*, vol. 3., no. 2. (1985), pp. 19-33.

²⁰ Körösényi András: 'Konfliktus vagy konszenzus a politikában', in: Bihari Mihály – Cieger András (szerk.): „Képzeltetek embert!”: *politikaelméleti tanulmányok Schlett István 60. születésnapjára barátaitól, pályatársaitól, tanítványaitól* (Budapest: Korona, 1999).

²¹ Csizmadia Zoltán: 'A társadalmi konfliktusok kutatásának elméleti megalapozása – új nézőpontok és kutatási irányok', *Magyar Tudomány*, vol. 11. (2014).

²² Kovács Katalin és Tóth Péter (szerk.): *A konfliktuselemzés módszertani iskoláiról* (Dialog Campus Kiadó: Budapest, 2020).

jelennek meg. A Szovjetunió alól felszabaduló nemzetek – az egykori tagköztársaságok – közötti összetűzéseket súlyos veszélyforrásnak látja és külön is elemzi könyvében.²³ Besenyő János, az afrikai konfliktusokat és a békefenntartási műveleteket kutató szakember is behatóan elemzi tanulmányaiban a történelmi-politikai konfliktusokat, és tipizálva őket, lépésről lépésre bemutatja, milyen fajta nehézségekkel kell a tudósoknak szembenézniük, amikor a témával szembekerülnek. Személyes tapasztalatai nagyban segítik az afrikai kontinens konfliktusainak megértésében és általában a politikai konfliktus fogalmának meghatározásában.²⁴ Egy másik, politikai-katonai szakértő, Somkuti Bálint úgy látja, hogy a mai fegyveres konfliktusok oka zömmel a hidegháborúban keresendő, a konfliktusok szélesebb körű megjelenését pedig a gerilla harcmodor elterjedésének tudja be, és úgy látja, a konfliktusok elszaporodása miatt megoldásuk nehezebb, mint valaha.²⁵ A témában igen jelentős Tarrósy István munkássága is, aki tanulmányaiban kitér a konfliktus fogalmának elemzésére, és elméleti szinten is kísérletet tesz a jelenség leírására.²⁶

A magyar szerzők között egy mondat erejéig meg lehet említeni Balogh Gábor *Konfliktusviselés* című könyvét is, aki igen terjedelmes összefoglalását adja a témakörnek politikai, történelmi, jogi, pszichológiai vonatkozásban, bár munkájára nem jellemző a tudományos elmélyültség és a kérdéskörben igazából saját, szakmailag hiteles álláspontot sem fogalmaz meg.²⁷

Más, régi szerzők munkáit is érdemes volt kézbe venni a konfliktus fogalmának jobb megértéséhez. A korai középkorban élt Sun-Tzu háborúról szóló műve például a nemzeti egység és az erkölcs nagyfokú szerepét emeli ki a konfliktusok megoldásához vezető úton. Elítéli művében a felesleges, értelmetlen vérontást, és példával szolgált az utókor számára a konfliktusok morális megközelítése szempontjából is.²⁸

²³ Resperger István (szerk.): *A nemzetbiztonság elmélete a közszolgálatban*. (Dialog Campus Kiadó: Budapest, 2018).

²⁴ Besenyő János: 'Az afrikai konfliktusok és kezelésük sajátosságai, a békefenntartó műveletek során szerzett tapasztalatok', *Felderítő Szemle, a Magyar Köztársaság Katonai Felderítő Hivatal folyóirata*, vol. 7, no. 3 (2008).

²⁵ Somkuti Bálint: 'A negyedik generációs hadviselés - az érdekérvényesítés új lehetőségei', *Doktori (PhD) értekezés*, Budapest, 2012,

²⁶ Tarrósy István: „Szétszakadó világunk és a válságok geopolitikai megközelítése,” in: Barcsi Tamás, Diósi Szabolcs, Mészáros Gábor, Monori Gábor (szerk.): *Globális igazságosság, emberi jogok, jogász etika: Szabó Gábor-émlékkötet* (Pécs: Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar (PTE ÁJK), 2023). Ld. még a jelenleg publikálás alatt álló alábbi művet: Tarrósy István és Marsai Viktor: "Szubszaharai Afrika és az új világrend: Perspektívák, kihívások és feladatok," In: Vörös, Zoltán; Tarrósy, István (szerk.) *Átalakuló világrend – Az unipoláris pillanat vége?* (Budapest, Magyarország, 2023).

²⁷ Balogh Gábor: *Konfliktusviselés* (Veszprém: Veszprémi Humán Tudományokért Alapítvány, 2016).

²⁸ Sun-Tzu: *The Art of War* ((Translated by Samuel B Griffith) (London: Oxford University Press, 1973)

Tudománytörténeti szempontból szintén megkerülhetetlen Nicolò Machiavelli műve, *A fejedelem*, amelyben az ideális uralkodóról ír a szerző. A mű megfogalmazza a konfliktusok kezelésének 'realista' módját, hasznos gyakorlati tanácsokat adva a hatalom gyakorlóinak a hatalom megszerzéséhez és megtartásához. Munkássága jelentős előrelépésnek számított a politikai konfliktusok értelmezésében és gyakorlati megközelítésében.²⁹

Fontos hozzájárulás a nemzetközi konfliktusok elméletéhez Carl von Clausewitznak a háborúkról írt híres munkája, melyben azt a híressé vált alapgondolatot fogalmazta meg, hogy a háború a politika folytatása más eszközökkel, és ezzel egy logikus összefüggésrendszerbe helyezi a katonai konfliktusokat. A háború célja mindig a politikai érdekeknek van alárendelve, és az határozza meg a követendő stratégiát is. Munkássága hosszú időn át megkerülhetetlen volt a konfliktusok értelmezése során.³⁰

Érdemes megemlíteni a sorban Antoine Henri de Jomini svájci katonatiszt művét is, amely szintén a háborúkról szól, és ennek megfelelően alapos leírását adja a fegyveres konfliktusok jellegzetességeinek. Jomini könyve több alaptézist is megfogalmaz a háború művészetéről, így a katonai konfliktusok értelmezéséhez is jól hasznosítható, ezért megfelelően munkássága mindenképpen említést érdemel e disszertáció keretei között.³¹

A konfliktus fogalmának korszerű értelmezéséhez nélkülözhetetlen klasszikusnak számít ma már Samuel Huntington nagysikerű és megjelenése óta számos történelmi-politikai vitát kiváltó műve, *A civilizációk összecsapása és a világrend átalakulása*.³² A széleskörű történelmi és politikai elemzés alapgondolata szerint a világon a főbb összetűzések eddig zömmel országok között zajlottak le, ez azonban napjainkra megváltozott, ma már nem államok közötti ellentétekről, hanem kultúrák, civilizációk közötti összecsapásokról lehet beszélni, az ezek közötti – szerinte bizonyos esetekben feloldhatatlan – ellentétek alkotják a korszakra jellemző, meghatározó politikai-társadalmi konfliktusok alapjait. Felfogása szerint korunk legnagyobb ellentéte a Nyugat civilizációja és a többi kulturális identitás között feszül. A Nyugattal szemben felsorakozó civilizációk közé sorolja az iszlámot és Kínát, amelyeknek megerősödése a modern nyugati világ számára hatalmas gazdasági, politikai és kulturális kihívást fog jelenteni az elkövetkező időszakban.

²⁹ Nicolò Machiavelli: *A fejedelem* (Budapest: Helikon Kiadó, 2015).

³⁰ Carl von Clausewitz: *A háborúról* (Budapest: Zrínyi Kiadó, 2013).

³¹ Antoine Henri de Jomini: *The Art of War* (Rockville, MD: Arc Manor, 2007).

³² Samuel Huntington: *A civilizációk összecsapása és a világrend átalakulása* (Budapest: Európa Könyvkiadó, 1999).

Ezzel lényegileg ellentétes módon Francis Fukuyama a nagyobb konfliktusok lezárulását és jövőbeli elkerülhetőségét véli valószínűnek, mert meggyőződése szerint a történelmileg magasabb rendű nyugati (liberális és plurális) társadalmi-politikai berendezkedés idővel elterjed a világon.³³ Míg Fukuyama egy ideális demokratikus világrend megjelenését képzelte el, addig Huntington a civilizációk közötti összecsapások fontosságát hangsúlyozta. Fukuyama későbbi írásaiban és nyilatkozataiban már kevésbé optimista hangot üt meg a nagy konfliktusok visszaszorulásával és a világrend gyors átalakulásával kapcsolatban.

Fontos megemlíteni Timothy Garton Ash művét, amely a nemzetközi kapcsolatok új típusairól szól, címe: *Free World: America, Europe and the Surprising Future of the West*.³⁴ A könyv alapvetően azt elemzi, milyen együttműködés alakulhat ki az USA, Európa és Nagy-Britannia között, azaz a konfliktusok által megosztott nyugati világon belül. A szerző felteszi a kérdést: megfelel-e a valóságnak az az állítás, mely szerint az Egyesült Államok és Európa annyira eltávolodott egymástól, hogy már nem igazán lehetséges közöttük a mélyreható együttműködés. A kérdésre pozitív választ ad, és cáfolni kívánja azokat a felvetéseket, melyek Európa és az Egyesült Államok között már-már kvázi civilizációs ellentétek kialakulását vélik felfedezni. Ez a könyv a liberális politikai gondolkodás egyik alaplátványának számít, amely azt igyekszik bizonyítani, hogy az USA és Európa nem lényegileg elkülönülő kultúrák vagy civilizációs alakulatok, hanem közös történelmi-kulturális gyökereik és demokratikus társadalmi berendezkedésük folytán képesek a megújuló együttműködésre. Timothy Garton Ash munkájának további lényeges gondolata, hogy az USA és Európa közötti szorosabb együttműködés tehetné eredményesebbé a világpolitikát, azaz elősegíthetné a nemzetközi konfliktusok rendezését is.

I.2.2. Az afrikai konfliktusok, ezen belül kiemelten a szubszaharai térségre jellemző konfliktusok történelmi összefüggései, speciális vonásai

Az afrikai konfliktusok jellemzőiről szóló alfejezet első felében a témakörrel általánosan foglalkozó, áttekintő jellegű műveket ismertetem. Ahhoz, hogy átfogó képet kaphassunk a témáról, fontos megismerni néhány általános, Afrikával foglalkozó összefoglaló művet. A magyar szakirodalomból ide sorolható Csizmadia Sándor, Tarrósy István (szerk.): *Afrika ma:*

³³ Francis Fukuyama: *A történelem vége és az utolsó ember* (Budapest: Európa Kiadó, 2014).

³⁴ Timothy Garton Ash: *Free World. America, Europe and the Surprising Future of the West* (New York, Great Britain: Random House, Penguin Books, 2004).

tradíció, átalakulás, fejlődés című könyve. Tarrósy munkássága egyébként is kiemelkedő az afrikai konfliktusok témakörében, tanulmányai és könyvei fontos részét képezik az afrikanisztika tudományának, több munkája is fontos az afrikai konfliktusok jobb megértése szempontjából. Egyik tanulmánya például kifejezetten az afrikai konfliktusokról szól.³⁵ E disszertáció szempontjából kiemelten fontos régió, a szubszaharai térség helyzetének alakulását, e területnek a történelmét Búr Gábor dolgozta fel a legalaposabban és elmélyültebben *A szubszaharai Afrika története* című könyvében.³⁶ A szerző egy másik tanulmányában összefoglalta az Afrikában a gyarmati rendszer megszűnését követően kialakult állapotokat (a „pangás időszakát”) és a kontinensen a gazdasági-politikai befolyás megnöveléséért újrainduló nemzetközi küzdelmeket, a nagyhatalmak pozíciószerezési törekvéseit, amit a szakirodalommal egyetemben „második versenyfutásnak” nevez.³⁷ A magyar afrikanisztikában a téma jelentősége miatt egyébként számos kutató foglalkozott a gyarmattartás utáni korszakkal. A hivatkozott Búr Gábor mellett Benkes Mihály, Csizmadia Sándor, Bagi Judit, T. Horváth Attila, Hetényi Ambrus, Takács Gergely, Hettyey András, Fodor Erika, Suha György vagy Szélinger Balázs is hozzájárult az e szakterülettel kapcsolatos ismeretek bővüléséhez.³⁸

Marsai Viktor biztonságpolitikai szakértő részletes elemzésében a 20. században elszaporodó és a 21. századra is átnyúló konfliktusok legfőbb okát abban látja, hogy a helyi, elszigetelt rurális társadalmak nem voltak felkészülve a függetlenség elnyerése után a fejlett világba történő integrációra. A népességgrobbanással párosuló kontroll nélküli urbanizáció és az örökölt alacsony civilizációs szint sok esetben megakadályozta a stabil államalakulatok létrejöttét. Elméletében az fenti összetett jelenségek komplex rendszert alkotnak, melyben az egyes helyi sajátosságok felerősödése határozza meg az egyes konfliktusok sajátosságait.³⁹ Érdeemes megemlíteni még Juhász Krisztina politológus gondolatait, aki tankönyvfejezetnek

³⁵ Tarrósy István: „Térségi biztonsági kérdések és megoldások az afrikai kontinensen – az Afrikai Unió és a regionális gazdasági közösségek (RECS) biztonsági architektúrája,” *Afrika Ma*, 12. évfolyam, 1-3. szám (2018).

³⁶ Búr Gábor: *A szubszaharai Afrika története: 1914-1991* (Budapest: Kossuth Kiadó, 2011).

³⁷ Búr Gábor: „The second scramble – a második versenyfutás Afrikáért,” *Külügyi Szemle*, 04 (2008)

³⁸ A teljesség igénye nélkül utalnék néhány fontosabb megállapításukra: Búr Gábor a gyarmatosítás megszűnési utáni pangást követő „második versenyfutást”, Kína és más fejlődő hatalmak pozíciószerezési törekvéseit emeli ki, és utal az ebből adódó konfliktusokra. Benkes Mihály a biztonsági dinamikák kiemelkedő szerepét hangsúlyozza könyvében. Benkes Mihály: *Helyzetkép Fekete-Afrikáról. Politikai afrikanisztikai tanulmányok* (Budapest: A Magyar Történelemtanári Társulat Tanári Tagozatának Kiadványa, 2006), p. 106. Marsai Viktor és Szíjj Dóra a terrorizmus felerősödését tartják különösen fontosnak a globalizáció korában, amely a gyarmattartás után jelentős problémává vált a kontinensen. Marsai Viktor és Szíjj Dóra: „Afrika és a terrorizmus. Az Al-Kaida jelenség a fekete kontinensen,” *Afrika Tanulmányok*, V. évf., 1. sz. (2011), p. 63.

³⁹ Marsai Viktor: *Regionális biztonság – Afrika* (Budapest: Nemzeti Közszerzői Egyetem. Közszerzői Nemzetközi Képzési Központ. Tankönyvfejezet alapanyag, 2013).

szánt munkájában az észak-afrikai konfliktusok jellegzetességeit foglalja össze. A főbb konfliktusforrások (a kulturális és etnikai különbségek, a gyors demográfiai változások, az autoriter rendszerek és az iszlám fundamentalizmus elterjedése) ismertetése alapján arra a következtetésre jut, hogy az észak-afrikai és a közel-keleti politikai feszültségek részben hasonló okokra vezethetők vissza és ezért együtt is tárgyalhatók. Az iszlamizáció – mint az egyik afrikai megosztó tényező – ezekből a régiókból terjed át a Szahara alatti területekre.⁴⁰ Fontos megemlíteni Biedermann Zsuzsanna és Kiss Judit hiánypótló tanulmányát,⁴¹ amely a szubszaharai térség gazdaságával foglalkozik. A témához kapcsolódva szintén hasznos olvasmánynak bizonyult Biedermann Zsuzsanna és Czirják Ráhel munkája a botswanai gyémántkitermelésről,⁴² amelyből kiderül, hogy okos kormányzati politikával jól is lehet hasznosítani a nyersanyagokból származó bevételeket. Jelentősen hozzájárul az afrikai konfliktusok megértéséhez Paragi Beáta tanulmánya is,⁴³ amely a gyermekkatonaságról szól, és új megvilágításba helyezi a jelenséget az afrikai konfliktusok tekintetében. A tanulmány részletes háttérsimeretekkel is szolgál a kontinensen viszonylag elterjedt jelenségről. Jelentős hozzájárulás Ágh Attila munkássága az afrikai konfliktusok elemzése során is; egyik művében a harmadik világ problémáinak összefoglalásával visz közelebb minket a szerző ahhoz, hogy megértsük az afrikai politikai konfliktusok jellegzetességeit is.⁴⁴

A térség konfliktusainak pontos megértéséhez fontos alapmű Besenyő János tanulmánya is, *Az afrikai konfliktusok és kezelésük sajátosságai, a békefenntartó műveletek során szerzett tapasztalatok*,⁴⁵ mely mellett a szerző más munkái is fontos támpontokat adtak e disszertáció megírásához. Besenyő először a kontinensen kialakult konfliktusok általános jellemzőit tárgyalja, majd – a kiváltó okok alapján – rátér a térség fegyveres konfliktusainak bemutatására és osztályozására. Ez utóbbi tanulmány a disszertáció másik, kapcsolódó témaköréhez is nagy segítséget nyújt, mivel a békefenntartás kérdéskörét is behatóan tárgyalja.

⁴⁰ Juhász Krisztina: *Biztonságpolitika a 21. században. 10. lecke. Az afrikai kontinens konfliktusai* (Szeged: Online oktatási csomag (e-learning lecke/téma), 2019).

⁴¹ Biedermann Zsuzsanna: „Hogyan kerülhetők el a nyersanyagokra alapozott gazdasági fejlődés negatív hatásai? – Botswana esete,” in: Biedermann Zsuzsanna és Kiss Judit (szerk.): *Szubszaharai Afrika gazdasága a 21. században* (Budapest: Akadémiai Kiadó, 2017).

⁴² Biedermann Zsuzsanna és Czirják Ráhel: „Botswana és a gyémánt,” *Külgügyi Szemle*, 15. évfolyam, 4. szám (2016).

⁴³ Paragi Beáta: „Gyerekkatonák Afrikában (Child soldiers in Africa),” *Külgügyi Szemle*, 2008, pp. 74-75., https://kki.hu/assets/upload/Kulugyi_Szemle_2008_04_Gyerekkatonak_Afrikeban.pdf

⁴⁴ Ágh, Attila: „Társadalmi struktúra és társadalmi dinamika a fejlődő országokban,” in: Dobozi István és Láng László (szerk.): *Tanulmányok a fejlődő országokról: A változó harmadik világ* (Budapest: Magyar Tudományos Akadémia Világgazdasági Kutató Intézet, 1985).

⁴⁵ Besenyő János: *‘Az afrikai konfliktusok és kezelésük sajátosságai, a békefenntartó műveletek során szerzett tapasztalatok’, Felderítő Szemle*, vol. 7, no. 3. (2008), pp. 5-15.

Külön csoportban foglalom össze azokat a nagyobb monográfiákat, amelyek részletesen bemutatják a régió egyes országainak történelmét, politikai, gazdasági és kulturális helyzetét. E könyvek révén átfogó képet kaphatunk az egyes – többnyire nem szerves fejlődés útján kialakult – afrikai országok konfliktusokkal teli fejlődéséről, egymással való viszállyairól a konfliktus sújtotta övezetekben. A témakör jelentőségét felismerve magyar szakértők „Országismertető” című, hiánypótló sorozatban publikálták az aktuális ismereteket. Ennek részeként jelent meg az *Országismertető – a Közép-afrikai Köztársaság* című munka, amely a subszaharai ország történelmi, földrajzi, politikai és biztonsági helyzetét elemzi nagyobb terjedelemben.⁴⁶ (A könyvet francia nyelven is kiadták, ami azért is fontos, mert így az országgal foglalkozó, külföldi szakértők is megismerhetik a magyar kutatók eredményeit.)⁴⁷ A következő munka egy sokkal jelentősebb afrikai ország ismertetésével foglalkozik, az *Országismertető – Egyiptom* című kiadvány az egyiptomi politikai helyzetet elemzi a történelmi előzmények alapján.⁴⁸ Ismerteti az ország viszonyait, történelmét, biztonságpolitikai helyzetét. A fenti könyv nemcsak azért hasznos, mert összefoglalja az ország jelenlegi állapotát, hanem mert behatóan elemzi és feltárja az egyik legnagyobb politikai súlyú afrikai ország területén zajló események hátterét is, és azért is, mert ez az észak-afrikai középhatalom jelentős befolyással rendelkezik a szubszaharai térségben. A kötet iránti érdeklődést jelzi, hogy egy második bővített változata is kiadásra került. (Itt említhető meg e disszertáció szerzőjének a témához kapcsolódó, nemrég megjelent saját tanulmánya is, mely Egyiptom biztonságpolitikai helyzetét foglalja össze az ún. „Arab Tavasz” eseményei kapcsán, érintve a folyamatoknak a magyar külpolitikára gyakorolt hatását is.)⁴⁹ Kutatási témám szempontjából szintén igen fontos a kiadványsorozat következő része, az *Országismertető – Szomália* című mű, mely az afrikai konfliktusok ’állatorvosi lovának’ is tekinthető kelet-afrikai ország zsákutcás fejlődésének részletes elemzését tárja az olvasó elé.⁵⁰ A mű összefoglalja az országban kialakult ingatag politikai helyzet történelmi előzményeit és nagypolitikai okait, valamint rávilágít arra, hogy

⁴⁶ Balogh Andrea, Besenyő János, Miletics Péter és Vogel Dávid: *Országismertető – a Közép-afrikai Köztársaság* (Budapest: Honvéd Vezérkar Tudományos Kutatóhely és a Magyar Honvédség Geoinformációs Szolgálat kiadványa, 2015).

⁴⁷ Andrea Balogh, János Besenyő, Péter Miletics és Dávid Vogel: *La République Centrafricaine* (Szeged: Édité par l’Atelier des Recherches Scientifiques de l’état-major de l’Armée Hongroise et le Centre Universitaire Francophone de l’Université de Szeged, 2016).

⁴⁸ Besenyő János és Miletics Péter: *Országismertető – Egyiptom* (Budapest: A Magyar Honvédség Összhaderőnemi Parancsnokság, a Magyar Honvédség Kiképzési és Doktrinális Központ és a Magyar Honvédség Geoinformációs Szolgálat kiadványa, 2014).

⁴⁹ Szabó Zsolt: ’Egypt’s Security Situation in the Light of the „Arab Spring” and its Relevance to the Hungarian Foreign Policy/Egyiptom biztonságpolitikai helyzete az „Arab Tavasz” fényében a magyar külpolitikára gyakorolt hatását tekintve’, *Biztonságtudományi Szemle*, vol. 1, no. 4. (2019), pp. 25-36.

⁵⁰ Kiss Álmos Péter, Besenyő János és Resperger István: *Országismertető – Szomália* (Budapest: A Honvéd Vezérkar Tudományos Kutatóhely és a Magyar Honvédség Geoinformációs Szolgálat kiadványa, 2014).

ahol az állami berendezkedés – az egész szubszaharai térségre jellemző törzsi-etnikai megosztottság, politikai korrupció és gazdasági elmaradottság miatt – törekeny alapokon nyugszik, nem könnyű vagy csaknem lehetetlen tartós politikai stabilitást fenntartani. A könyv – a kiadványsorozat többi kötetéhez hasonlóan – az ország történelmének, földrajzi adottságainak bemutatása mellett a biztonságpolitikai helyzet elemzésével is foglalkozik. Ez a kötet is két kiadást ért meg, jelenleg a harmadik kiadáson dolgoznak a szerzők. Az *Országismertető: Marokkó és Nyugat-Szahara* című könyv tudatosan vonja össze két ország bemutatását: ezek területi összetartozása vagy elkülönülése ugyanis a mai napig megoldatlan és a régió biztonsági helyzetével kapcsolatban számos kérdést vet fel. Az itteni – a szubszaharai régióba sorolható – folyamatos politikai és fegyveres konfliktusok alapján jól tanulmányozhatóak a posztkolonialista helyi és regionális konfliktusok jellegzetes vonásai.⁵¹

Ahhoz, hogy átfogóbb képet kapjunk a térségről, nagy segítséget nyújt a témával behatóbban foglalkozó nemzetközi szakirodalom – monográfiák és rövidebb tanulmányok – megismerése. Elsőként talán Henry Kissinger híres művét emelném ki, amely az afrikai konfliktusok tekintetében is rendkívül fontos adalékokkal szolgál, de emellett a nemzetközi rendszert is rendkívül mélyen és alaposan elemzi, ezért úgy gondolom, könyve nem mellőzhető egy, a politikai konfliktusokról szóló munkában.⁵² Fontos olvasmány Margaret Peil: *Consensus and conflict in African societies: an introduction to sociology* című könyve,⁵³ valamint Adda B. Bozeman *Conflict in Africa: Concepts and Realities* című munkája is.⁵⁴ A szerző szerint – mivel az afrikai őshonos kultúráknak megvan a saját tradíciójuk a társadalmuk működtetésére – eléggé valószínűtlen, hogy egyhamar a nyugati értékek fognak dominálni az afrikai kultúrákban. Úgy ítéli meg, hogy az afrikaiak egészen másként értelmezik a háború és a béke fogalmát, mint a nyugatiak, ezért valószínűleg soha nem lesz összeegyeztethető az afrikai és a nyugati gondolkodás ebben a kérdésben. Átfogó összefoglalást írt az afrikai pünkösdista és szociális mozgalmakról Stephen Ellis, aki munkájában kiemeli az afrikai szociális mozgalmak szerepét az afrikai konfliktusok egyik tényezőjeként. A szerző behatóan foglalkozik az Afrika vallási-társadalmi életének megújítására irányuló spirituális mozgalommal, és ezzel segíti a

⁵¹ Besenyő János és Miletics Péter: *Országismertető: Marokkó és Nyugat-Szahara* (Budapest: a Honvéd Vezérkar Tudományos Kutatóhely, a Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat és a Magyar Honvédség Geoinformációs Szolgálat kiadványa, 2017).

⁵² Henry Kissinger: *Diplomácia* (Budapest: Panem-Grafo, 1998).

⁵³ Peil Margaret: *Consensus and conflict in African societies: an introduction to sociology* (London: Longman, 1977).

⁵⁴ Adda B. Bozeman: *Conflict in Africa: Concepts and Realities* (Princeton, N. J.: Princeton University Press, 1976).

kutatók eligazodását a kontinens társadalmi fejlődésének megértésében.⁵⁵ Jelentős kultúrtörténeti adalék a témakörhöz Ali A. Mazrui tanulmánya az afrikai harci tradíciók feléledéséről, amit a szerző a kolonializmus elleni harcra és az iszlám előretörésére vezet vissza. Számos kritika is éri Mazruid egyébként a politikai iszlámot részben támogató felfogása miatt.⁵⁶ Az afrikai konfliktusok megértéséhez jelentősen hozzásegít minket a *Power and class in Africa: and introduction to change and conflict in African politics* című könyv is, amelyet Irving Leonard Markovitz írt.⁵⁷ Az Oliver Furley által szerkesztett *Conflict in Africa* című kötetben a téma neves kutatói szintén az afrikai konfliktusok egyedi vonásait igyekeznek többfajta megközelítésből bemutatni.⁵⁸ Köztudott, hogy a sok véres konfliktustól sújtott földrész nehéz öröksége az etnikai-politikai összecsapások folyamatos jelenléte, lezáratlansága, és ezért manapság is elsőrendű feladat az erőszak és az intézményesített kegyetlenkedések megfékezése. A kérdés megértéséhez hasznos segítséget nyújt az előbb említettek mellett egy szintén többszerzős munka, a *Sovereignty as Responsibility: Conflict Management in Africa* című kiadvány is.⁵⁹ A mű alkotói más oldalról vizsgálják a politikai konfliktusokat, mint az eddig tárgyalt szerzők. Állításuk szerint a visszaszerzett politikai szuverenitás nagy felelősséggel jár, ami alól nem lehet kibújni. Az afrikai államok már nem foghatnak mindent a múltra, maguk is viselik a felelősséget azért, amilyen körülmények között országuk lakossága él. A szerzők célja egy felelős politikai rendszer megteremtésére ösztönző szempontrendszer létrehozása a konfliktusok kezeléséhez. Külön vizsgálat tárgyává teszik azt is, hogy milyen speciális módszerekkel, eszköztárral lehet a helyi válságkezelés minőségén javítani. Álláspontjuk szerint nemzeti és állampolgári szuverenitás nélkül megfelelő konfliktuskezelési rendszert sem lehet megvalósítani. Figyelmet érdemel Donald S. Rothchild munkássága is, aki a *Managing Ethnic Conflict in Africa* című írásában foglalkozik a témakörrel.⁶⁰ Ez a mű azt mutatja be, hogyan lehet tárgyalás és közbenjárás segítségével olyan eredményeket elérni a konfliktuskezelésben, melyek a gazdasági fejlődés szempontjából is hasznosak. A könyv mind

⁵⁵ Stephen Ellis és Ineke van Kessel: „Introduction: African social movements or social movements in Africa?” in: Piet Konings, Paul Mathieu, Adebayo Olukoshi, Deborah Posel és Ruth Watson (szerk.): *African Dynamics*. Stephen Ellis és Ineke van Kessel (szerk.): *Movers and Shakers: Social Movements in Africa* (Leiden, Boston: Brill, 2009).

⁵⁶ Ali A. Mazrui: „The Resurrection of the Warrior Tradition in African Political Culture,” *The Journal of Modern African Studies*, Vol. 13, Issue 1 (1975).

⁵⁷ Irving Leonard Markovitz: *Power and Class in Africa: an introduction to change and conflict in African politics*. (Englewood Cliffs: Prentice Hall International Inc., 1977).

⁵⁸ Oliver Furley: *Conflict in Africa* (London, New York: I.B. Tauris Publishers, 1995).

⁵⁹ Francis M. Deng, Sadikiel Kimaro, Terrence Lyons, Donald, Rothschild és I. William Zartmann: *Sovereignty as Responsibility: Conflict Management in Africa* (Washington, DC.: Brookings Institution, 1996).

⁶⁰ Donald S. Rothchild: *Managing Ethnic Conflict in Africa: Pressures and Incentives for Cooperation* (Washington D. C.: Brookings Institution Press, 1997).

a nagypolitikai, mind a helyi kezdeményezések szempontjából vizsgálja a kérdést. Rothchild megpróbálja összefoglalni munkájában, hogy egyes afrikai országokban milyen sikereket ért el, illetve milyen kudarccal járt a nemzetközi konfliktuskezelés. Az afrikai konfliktusok kutatásához egy másik hasznos szerzőtől származó mű a nigériai Adebayo Adedeji munkája, mely *Comprehending and Mastering African Conflicts* címen jelent meg.⁶¹ A könyv alap gondolata az, hogy az afrikai országok fejlődése csak akkor gyorsulhat fel, ha a kontinensen megerősödik a politikai morál, és ennek nyomán lehetővé válik a másutt már bevált kormányzási technikák hatékony alkalmazása is. A terrorizmus, mint az afrikai konfliktusok egy formája és alapoka jelenik meg Gérard Chaliand és Arnaud Blin munkájában, amely fontos adalékokkal szolgál a jelenség vizsgálatát tekintve. A könyv részletesen foglalkozik a terrorizmus problémakörével, ami különösen aktuálissá teszi az afrikai konfliktusok vizsgálata során.⁶² Az afrikai konfliktusok szisztematikus elemzésére és csoportosítására vállalkozik Guy Arnold művében, a *Historical Dictionary of Civil Wars in Africa* című munkában. Arnold tételesen megvizsgálja az összes, a függetlenségi törekvések óta kialakult háborút és fegyveres összecsapást a kontinensen. Mindezt egy országok szerint különválasztott kronológiai besorolás segítségével oldja meg.⁶³ Hasznos olvasmány Paul Tiyambe Zeleza tanulmánya is, mely az afrikai konfliktusokat elemző kétkötetes, sokszerzős mű bevezetőjének készült. Álláspontja lényege, hogy az afrikai konfliktusok ok-okozati rendszere igen összetett, ezért egyszerű definícióval nem is érdemes próbálkozni. Elveti a tudományágra szerinte jellemző 'afropesszimizmust', és a tisztánlátás kedvéért egymást követően három szempontból közelíti meg a témakört (az afrikai háborúk típusai, gazdasági szerkezete és társadalmi következményei).⁶⁴ Wanjala Nasong'o amerikai kutató könyvében ezt emeli ki, hogy Afrika az etnikai tekintetben leginkább tagolt kontinens, ami már önmagában véve is jelentős konfliktusforrás. Így esősorban az etnikai gyökerű fegyveres összecsapásokat és brutális következményeiket vizsgálja a Biafrai háború (Nigéria), Észak- és Dél-Szudán, Dárfúr, Etiópia, Kenya és Ruanda példáján.⁶⁵ Fontos munka emellett Beza Tesfaye etióp szakember könyve is, aki művében főleg a Száhel-övezetbeli éghajlati változások okozta konfliktus elemzésével

⁶¹ Adebayo Adedeji (szerk.): *Comprehending and Mastering African Conflicts* (London: ACDESS/Zed Books, 1999).

⁶² Gérard Chaliand és Arnaud Blin (szerk.): *The History of Terrorism from Antiquity to ISIS* (Oakland, California: University of California Press, 2016).

⁶³ Guy Arnold: *Historical Dictionary of Civil Wars in Africa* (Lanham: Scarecrow Press, 1999).

⁶⁴ Paul Tiyambe Zeleza: 'Introduction. The Causes & Costs of War in Africa. From Liberation Struggles to the 'War on Terror'', in: Alfred Nhema és Paul Tiyambe Zeleza (szerk.): *The Roots of African Conflicts. The Causes & Costs* (Oxford, Athens, Ohio, Pretoria: James Currey, Ohio University Press, Unisa Press, 2008),

⁶⁵ Wanjala S. Nasong'o: „Explaining Ethnic Conflicts. Theoretical and Conceptual Perspectives,” in: Wanjala S. Nasong'o (szerk.): *The Roots of Ethnic Conflict in Africa. From Grievance to Violence* (New York: Palgrave Macmillan, 2015).

foglalkozik, de kitér emellett számos más olyan tényezőre is a régióban, amely feszültségforrásként számbavehető.⁶⁶ Historiográfiai szempontból érdemes még megemlíteni I. William Zartmann munkáját, melynek címe *Traditional Cures for Modern Conflicts: African Conflict „Medicine”*.⁶⁷ A szerző a témát abból a szempontból próbálja értelmezni, hogy a véres konfliktusok megoldásához elegendőek lehetnek-e az úgynevezett hagyományos módszerek (a külső politikai beavatkozás és a békefenntartó missziók), véget tudnak-e vetni annak az erőszakhullámnak, ami a múltban uralta Afrikát és mai napig is jellemzi. A további elemzéshez megfelelő háttérrel kínál még George Klay Kieh Jr és Ida Rousseau Mukenge könyve, amelynek címe: *Zones of conflict in Africa: theories and cases*.⁶⁸ A szerzők munkájukban először is a konfliktus fogalmának elméleti körülírására és konkrét meghatározására tesznek kísérletet, majd a mű második felében arra keresik a választ, hogy az afrikai konfliktusok hogyan jönnek létre, milyen okok vezetnek kialakulásukhoz és mi határozza meg a megnyilvánulási formáikat. A szerzők mindezt több esettanulmány segítségével is igyekeznek bemutatni. Fontos adalék a témához Marielle Debos francia író nő könyve is, aki a csádi polgárháborúval és az erőszakos harci cselekmények kialakulásának számos tényezőjével foglalkozik. Műve érdekes új szempontokat vet fel az afrikai konfliktusok belső természetének alaposabb megértéséhez.⁶⁹ Típuselemzés a kenyai Abdalla Bujra könyve, az *African Conflicts: Their Causes and Their Political and Social Environment*.⁷⁰ A szerző annak jár utána, hogy hányféle konfliktus van Afrikában és milyen okokra vezethetők ezek vissza. Nemcsak a konfliktusok fajtáit, változatait elemzi, hanem időtartamuk okait is kutatja, és megvizsgálja, milyen lehetőségek állhatnak rendelkezésre megoldásukhoz. A nagyobb, átfogó jellegű és széles körben hivatkozott művek közé tartozik még Paul D. Williams munkája, aki az afrikai fegyveres harcok eseménytörténetét és hátterét tárja fel *War & Conflict in Africa* című összefoglaló monográfiájában.⁷¹ Azt elemzi, milyen történelmi-politikai események és belső fejlődési sajátosságok nyomán vált Afrika a legtöbb fegyveres konfliktussal sújtott kontinenssé, milyen tényezők idézték elő a fegyveres összecsapások máshol szokatlan mértékű elterjedését, és mit tettek, illetve tettek-e eleget a világ nagyhatalmai ezek megakadályozása érdekében. Viszonylag új munka Tsega Etefa könyve,

⁶⁶ Beza Tesfaye: *Climate Change and Conflict in the Sahel*. Council on Foreign Relations Center for Preventive Action. Discussion Paper Series on Managing Global Disorder, No. 11 (November 2022).

⁶⁷ I. William Zartmann: *Traditional cures for modern conflicts: African conflict medicine* (Boulder, Co.: Lynne Rienner, 2000).

⁶⁸ George Klay Kieh. és Ida Rousseau Mukenge: *Zones of conflict in Africa: theories and cases*. (Westport: Praeger, 2002).

⁶⁹ Marielle Debos: *Living by the Gun in Chad. Combatants, Impunity and State Formation* (London: Zed Books, 2016),

⁷⁰ Abdalla Bujra: 'African Conflicts: Their Causes and Their Political and Social Environment'. Addis Ababa, *DPMP Occasional Paper*, No. 4., 2002.

⁷¹ Paul D. Williams: *War and Conflict in Africa* (Cambridge: Polity, 2016).

melynek címe *The Origins of Ethnic Conflict in Africa*, A szerző szintén az afrikai konfliktusok természetét kutatja, méghozzá olyan módon, hogy három fontos régiót hasonlít össze.⁷² Arra törekszik, hogy feltárja és elemezze az afrikai konfliktusok hasonlóságait, közös vonásait. Értelmezésében az etnikai konfliktusok valójában politikai konfliktusok, amelyeket az afrikai államok jellegzetes gyengeségei (a gyakori államosítások, etnikai összecsapások és a demokrácia-deficit, azaz az állami önkényuralom fennmaradása) csak erősítenek.

Marxista szemléleti korlátai ellenére érdemes megemlítenünk Karen Nyerszeszovics Brutyencnek az afrikai felszabadító mozgalmakkal kapcsolatos munkáját is, aki – a történelmi materializmus kategóriarendszerében mozogva ugyan – alapvető fogalmakat igyekszik meghatározni a gyarmatosítással, a nemzeti felszabadító mozgalmakkal és az afrikai konfliktusokkal kapcsolatban, és összefoglalja e mozgalmak politikatörténetét.⁷³ Hozzá kapcsolhatóak Patkó Imre szintén marxista írásai, amelyeket elalvult szemléletük és politikai elfogultságuk ellenére is érdemes megemlíteni, mert hozzájárultak a későbbi magyar afrikanisztikai kutatás fejlődéséhez, és ennyiben tudománytörténeti jelentőségük van. Patkó a Nemzetközi Szemlében írt egyik cikkében az afrikai konfliktusok történelmi materialista, de ma is értelmezhető magyarázatát adja.⁷⁴ A *Fekete Földrész* című rövid esszéjében szintén Afrika társadalmi viszonyait taglalja, és a hidegháborús konfliktusokat értelmezve egyoldalúan kiemeli az Egyesült Államok felelősségét a konfliktusoknak a kontinensen való elterjedéséért.⁷⁵

Végül talán érdemes megemlíteni még, hogy e disszertációhoz jól tudtam hasznosítani saját korábbi kutatásimat, illetve arra épülő tanulmányomat is, mely egy, az Afrika biztonságpolitikai helyzetét áttekintő nemzetközi tanulmánykötetben jelent meg *The Handbook of African Intelligence Cultures* címmel. A Londonban kiadott könyv *The Democratic Republic of the Congo, Intelligence in an Unstable Country* című fejezete az elhúzódó véres afrikai konfliktusok egyik tipikus megnyilvánulását mutatja be, részletes történelmi-biztonságpolitikai értelmezést nyújt a labilis kongói államról és az ottani csaknem kilátástalan biztonságpolitikai helyzetről.⁷⁶

⁷² Tsega Etefa: *The Origins of Ethnic Conflict in Africa* (Cham: Palgrave Macmillan, 2019).

⁷³ Karen Nyerszeszovics Brutyenc: *Korunk nemzeti felszabadító forradalmi* (Budapest: Kossuth Kiadó, 1975).

⁷⁴ Patkó Imre: „Új helyzet, régi feladatok,” *Nemzetközi Szemle*, 16. évfolyam, 10. szám (1972).

⁷⁵ Patkó Imre: *A Fekete Földrész A szabadságért és a békéért* (Budapest: Országos Béketanács, Szolidaritási Bizottság, 1971).

⁷⁶ Szabó Zsolt: „The Democratic Republic of the Congo, Intelligence in an Unstable Country,” in: Ryan Shaffer (ed.): *The Handbook of African Intelligence Cultures* (Lanham (MD): Rowman and Littlefield, 2023).

Összefoglalva kijelenthető, hogy az afrikai konfliktusoknak kutatásának általánosságban rendkívül kiterjedt irodalma van, ami egyáltalán nem véletlen, hanem a kontinens történelmi fejlődésével, illetve sok esetben a fejlődés elakadásával is magyarázható. Ezen belül viszont a szubszaharai térség helyzetének feltárására más régiókhoz – pl. a Maghreb övezethez képest – relatíve kevesebb tudományos figyelem irányult. Szinte minden afrikai országot át meg átszönek a konfliktusok, és ezek száma csak növekedett azóta, hogy a gyarmattartók sorsukra hagyták az általuk megrajzolt térképek szerint létrehozott országokat. Napjainkra egyre nyilvánvalóbb, hogy a gyorsan növekvő lakosságú kontinens belső nyugalma, kiegyensúlyozott fejlődése csak a helyi és a regionális konfliktusok csillapítása útján valósulhat meg, és ez a világ többi országa számára is fontos biztonságpolitikai kérdés.

I.2.3. Európai és magyar részvétel, konfliktuskezelés a békefenntartó műveletekben - a helyi történelem és a politikai viszonyok ismeretének szükségessége

Miután az afrikai történelmi-politikai konfliktusok irodalmát összefoglaltam, ismertetem a disszertáció következő fejezetének historiográfiai vonatkozásait is. Fontos szempontból közelíti meg a témát Besenyő János egyik munkája, a *Hadtudomány* c. folyóiratban megjelent *A Magyar Honvédség afrikai szerepvállalása, a kultúranropológusok lehetséges szerepe a műveletek során* című tanulmány.⁷⁷ A szerző írásának első felében az egyes afrikai országok helyzetét elemzi, és azt vizsgálja, milyen potenciális konfliktus kialakulása várható az adott régióban. Összefoglalja, milyen fegyveres összecsapások zajlottak le korábban ezeken a területeken, és ennek megfelelően mire lehet számítani a jövőben. Munkája második felében részletesen bemutatja a tanulmány címében is megjelölt témakört, és érvekkel is alátámasztja, hogy a katonai missziók hatékonyságának növelése érdekében szükség lenne kulturális antropológusokra is a Magyar Honvédségnél. A tanulmány szemlélete túlmutat a hagyományos katonai megközelítésmódon (az erőegyensúly megteremtésén, illetve fenntartásán), és egy szélesebb összefüggésrendszerbe helyezi a magyar békefenntartók jövőbeli munkáját.

Besenyő János következő, a témába vágó munkája *A visegrádi országok Afrika-politikája és részvételük az afrikai békefenntartó műveletekben* című tanulmánya lényegre törő és pontos összefoglalását adja a magyar és a visegrádi országok békefenntartó tevékenységének.⁷⁸ A cikk

⁷⁷ Besenyő János: 'A Magyar Honvédség afrikai szerepvállalása, a kultúranropológusok lehetséges szerepe a műveletek során', *Hadtudomány*, vol. XXIII., no. 1-2. szám (2013), 148-162

⁷⁸ Besenyő János: 'A visegrádi országok Afrika-politikája és részvételük az afrikai békefenntartó műveletekben', *Külügyi Szemle*, vol. 19., no. 1. (tavasz 2020), pp. 51-79.

első felében összegzi és felvázolja az egyes visegrádi országok (Lengyelország, Csehország, Szlovákia és Magyarország) afrikai szerepvállalását, gazdasági és diplomáciai együttműködését, míg a második részben általában az európai államok fellépésének eredményességét vizsgálja.

A szerző egy további írása, a *Magyarország részvétele az Európai Unió afrikai műveleteiben a Magyarország és a CSDP: Magyar szerepvállalás az Európai Unió közös biztonság- és védelempolitikájában* című könyv egyik fejezeteként jelent meg,⁷⁹ és a magyar békefenntartók afrikai szerepvállalását elemzi, valamint elvégzett munkájuk eredményeit értékeli.

Besenyő János újabb könyve, a *Magyar katonai és rendőri műveletek az afrikai kontinensen 1989–2019 / Participation of Hungary in African Operations Between 1989–2019* rendszerező összefoglalása a témakörnek.⁸⁰ Az eredetileg tankönyvnek szánt mű szintén a magyar katonák afrikai békefenntartó tevékenységével foglalkozik, és a különböző szervezetek égisze alatt futó katonai missziók ismertetését tűzi ki célul maga elé. A kötetben az összes Afrikában lezajlott és jelenleg is zajló magyar rendőri és katonai művelet feldolgozásra került.

Érdekes részterületet világít meg a Boda József szerkesztette kötet, mely magyar rendőrök visszaemlékezéseit foglalja össze a békefenntartó missziókban betöltött szerepükről. E visszaemlékezések jelentős segítséget nyújtanak ahhoz, hogy közelebbről meg lehessen ismerni a missziók hangulatát és a magyar rendőrök békefenntartói tevékenységének hétköznapijait.⁸¹

Sajátos aktuálpolitikai adalék a témához Sugár András újságírónak a rendszerváltás előtt született riportkönyve, mely érdekes részletekkel járul hozzá az Angolában kialakult fegyveres konfliktus megértéséhez. A szerző emellett a békefenntartásban való magyar és a kelet-európai szerepvállalásról is beszámol, és így munkája – megfelelő távolságtartással olvasva – jól felhasználható e disszertációnak a magyar rendfenntartó erők afrikai működését tárgyaló fejezetéhez.⁸²

⁷⁹ Túrke András István, Besenyő János és Wagner Péter (szerk.): *Magyarország és a CSDP: Magyar szerepvállalás az Európai Unió közös biztonság- és védelempolitikájában* (Zrínyi Kiadó, 2016).

⁸⁰ Besenyő János: *Magyar katonai és rendőri műveletek az afrikai kontinensen 1989–2019 / Participation of Hungary in African Operations Between 1989–2019* (Budapest, Óbudai Egyetem, Bánki Donát Gépész és Biztonságtechnikai Mérnöki Kar, Biztonságtudományi Doktori Iskola, 2019).

⁸¹ Boda József (szerk.): *Rendőrök két baretben. A rendőri békefenntartás, polgári válságkezelés kézikönyve* (Budapest: Ludovika Egyetemi Kiadó, 2023).

⁸² Sugár András: *Angolai tükrök* (Budapest: Kossuth Kiadó, 1978).

A kutatáshoz rendelkezésre állnak fontos idegen nyelvű publikációk is, melyek kifejezetten a nemzetközi békefenntartó műveleteket tárgyalják, illetve értékelik. Az egyik ilyen könyv Adekeye Adebajo írása, aki az ENSZ által vezetett afrikai békefenntartó műveletekkel foglalkozik. Művének címe *UN Peacekeeping in Africa: from the Suez Crisis to the Sudan conflicts*.⁸³ A szerző arra keresi a választ, hogy az ENSZ beavatkozásának a kimenetele milyen esetben mitől függött, emellett azt is vizsgálja, hogyan lehetne szorosabbra fűzni az ENSZ és az afrikai kontinens országainak együttműködését a még hatékonyabb nemzetközi békefenntartás érdekében. Értékes munka Marco Wyss és Thierry Tardy könyve is, mely igyekszik összefoglalni a békefenntartó missziók nyomán kialakult helyzetet és kitér az elért eredmények megőrzésének lehetőségeire is.⁸⁴ A *Peacekeeping in Africa: The evolving security architecture* című munka is hasznos olvasmány, mert annak elemzésére helyezi a hangsúlyt, hogy a nemzetközi kezdeményezések hatására milyen változások és elmozdulások történtek az egyes békefenntartó küldetések közötti időszakokban. A könyv többek között foglalkozik a különböző missziókkal, a résztvevő felekkel és a fontosabb régiókkal is, hogy pontosabb képet alkothasson a békefenntartás jelenlegi állapotáról. William Durch *The evolution of UN peacekeeping* című munkájában a békefenntartás alapvető gyakorlati kérdései kerülnek elő.⁸⁵ Szó esik benne arról, hogy az ENSZ-missziók milyen nehézségekkel szembesülnek az egyes régiókban, nemcsak Afrikában, hanem a Közel-Keleten és más helyeken is. Figyelemre méltó olvasmány még Norrie MacQueen munkája, az *United Nations peacekeeping in Africa since 1960*.⁸⁶ E könyv összefoglalja az ENSZ égisze alatt zajló békefenntartó műveleteket a 60-as évektől egészen a jelenkori misszióig, és ezt a munkát az egyes régiókra lebontva végzi el.

A békefenntartásról szóló általános, összefoglaló művek közül érdemes kiemelni egy többszerzős kötetet, a *The Oxford Handbook of United Nations Peacekeeping Operations* című munkát.⁸⁷ A mű részletesen ismerteti az ENSZ békefenntartó műveleteit a kezdetektől egészen a 2000-es évek végéig. A konfliktusokat kronologikus sorrendben bemutató alkotás vezető

⁸³Adekeye Adebajo: *UN Peacekeeping in Africa: from the Suez Crisis to the Sudan conflicts* (London: Lynne Rienner, 2011).

⁸⁴Marco Wyss és Thierry Tardy: *Peacekeeping in Africa: The evolving security architecture* (London, Routledge, 2014).

⁸⁵William Durch: *The Evolution of UN Peacekeeping – Case Studies and Comparative Analysis* (New York: St. Martin's Press, 1993).

⁸⁶Norrie MacQueen: *United Nations peacekeeping in Africa since 1960* (London, New York: Routledge, Taylor and Francis, 2014).

⁸⁷Joachim Alexander Koops, Norrie MacQueen, Thierry Tardy és Paul D. Williams: *The Oxford Handbook of United Nations Peacebuilding Operations* (Oxford: Oxford University Press, 2015).

kutatók segítségével tényszerű és kritikus összefoglalását adja az ENSZ által végrehajtott misszióknak.

Egy másik szintén igen tartalmas könyv a témában Paul Williams és Alex J. Bellamy műve, az *Understanding Peacekeeping*.⁸⁸ A békefenntartói munka átfogó leírásának és értelmezésének igényével fellépő mű a tevékenység gyakorlatát, elméletét és politikai összefoglalását adja. A 25 esettanulmányt is tartalmazó munka betekintést enged a békefenntartás mindennapjaiba is, emellett összegzi, hogy milyen szerepet játszanak ezek a küldetések a globális politikában, valamint bemutatja, milyen kihívásokkal kell a békefenntartóknak szembenézniük. Alapvető olvasmány azok számára is, akik a téma kutatásával foglalkoznak.

A „békefenntartás atyjának” tekintett svéd diplomata, Dag Hammarskjöld pályafutásával kapcsolatosan érdekes tanulmányt tett közzé Susan Williams, melyben részletesen ismerteti a diplomata Afrikával kapcsolatos tevékenységét is.⁸⁹

A források sorában fontosnak tartom megemlíteni Constantin Katsakioris művét, aki tanulmányában a szocialista 'keleti blokkból' Afrikába visszatért diákok által hazájukban kiváltott társadalmi és kulturális hatásokat vizsgálja. Tanulmánya fontos szempontokat vet föl a kelet-európai-afrikai kapcsolatok működése és a békefenntartó műveletek politikai háttére szempontjából is.⁹⁰

Végül, de nem utolsó sorban meg kell itt említeni, hogy e fejezet forrásai között jelentős levéltári anyag is szerepel: diplomáciai iratok a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára anyagából, a HU-MNL-OL-XIX-J fondcsoport-1-j fond törzsszám alatt (azaz: HU-MNL-OL (Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára)-XIX (az államigazgatás felsőbb szervei)-J (külügy) fondcsoport-1 (Külügyminisztérium) fond-j (TÜK, azaz Titkosan Kezelt Ügyiratok anyagtára). Emellett jelen disszertáció szerzője saját maga is készített interjúkat nyugalmazott békefenntartókkal, és ezeket az anyagokat is eredményesen fel tudta használni a hipotézisei alátámasztására.

⁸⁸ Alex J. Bellamy, Paul D. Williams és Stuart Griffin: *Understanding Peacekeeping* (Cambridge, UK: Polity, 2010).

⁸⁹ Susan Williams: *Who Killed Hammarskjöld? The UN, The Cold War and White Supremacy in Africa* (London: Oxford University Press, Hurst & Co., 2014). - A könyv ezen belül érdekesítő módon vizsgálja azt a mai napig nem tisztázott kérdést is, hogy gyilkosság vagy repülőszerencsétlenség áldozata lett-e a svéd politikus.

⁹⁰ Constantin Katsakioris: „Return from the USSR: Soviet-educated Africans, politics and work, 1960s–2000s,” *Canadian Journal of African Studies / Revue canadienne des études africaines* (2021).

I.2.4. Nyugat-szudáni konfliktuskezelés eredményei: Dárfúr. Esettanulmány

Az európai és magyar békefenntartó műveletek historiográfiai vonatkozásainak áttekintése után rátérek azokra a dolgozat keretébe beillesztett esettanulmányokra, amelyek szűkebb témájával, a szubszaharai térség konfliktusainak egyedi jellegzetességeivel, valamint a helyi békefenntartó missziók eredményességével kapcsolatosak. Az egyik nagy jelentőségű esemény, mely jól példázza a térségre jellemző feszültségek számos tipikus megnyilvánulását, a Szudán nyugati részén található Dárfúrban zajló konfliktus. Magyarországon a témával legalaposabban szintén Besenyő János foglalkozott, akinek művei ebben a témakörben is hiánypótlóak. Elsőnek említeném a szerző *Darfur Peacekeepers: The African Union Peacekeeping Mission in Darfur (AMIS) from the Perspective of a Hungarian Military Advisor* című munkáját, amely részletesen és szemléletesen bemutatja az Afrikai Unió dárfúri misszióját.⁹¹ A szerző először az általános történelmi, gazdasági és társadalmi kérdéseket elemzi, és pontos összefoglalását adja a térség viszonyainak. Ezután számba veszi a régióba küldött afrikai békefenntartó missziók feladatait és felépítését is, és ezáltal a békefenntartás menetéről is részletesebb képet kaphatunk. Fontos a szempontunkból, hogy a könyv behatóan elemzi a magyar szerepvállalást is az adott területen, ezáltal jelen dolgozat számára is megfelelő adatokkal és egyéb információkkal szolgál a magyar részvétellel kapcsolatban. A könyv értéke, hogy saját tapasztalatokat és megfigyeléseket is tartalmaz, valamint olyan, a művelet szempontjából releváns – a HM HIM Hadtörténelmi Levéltárban található – dokumentumokat használ fel, amelyek korábban nem voltak nyilvánosak.

A szerző egy másik tanulmányában azokat a logisztikai problémákat foglalja össze, melyek hátráltatták a teljes megértést és az együttműködést európaiak és az afrikaiak között az Afrikai Unió missziója során. A *Logistic Experiences: The Case of Darfur* című cikkben részletesen leírja, milyen személyes élményekben volt része a 'terepen', és milyen nehézségekbe ütközött a kommunikáció és a műveletek megszervezése az afrikai irányítású akció folyamán.⁹² Tételesen ismerteti, hogy magyar békefenntartóként milyen tevékenységekben kellett részt vennie az Afrikai Unió szudáni missziója során, és ezáltal érdekesítő beszámolót és hasznos forrást ad az olvasó kezébe a kialakult konfliktusos helyzetről.

⁹¹ János Besenyő: *Dárfúr Peacekeepers: The African Union Peacekeeping Mission in Darfur (AMIS) from the Perspective of a Hungarian Military Advisor* (Paris: L'Harmattan, 2021).

⁹² Besenyő János: 'Logistic Experiences; the case of Dárfúr', *Finnish Department of Strategic and Defence Studies*, vol. 2., no. 35 (2006), http://www.doria.fi/bitstream/handle/10024/77169/StratL2_35.pdf?sequence=1 (Elérve: 2020. november 20.)

Értékes a téma idegen nyelvű szakirodalma is. Szudán történelméről több jelentős összefoglaló munka is született, melyek hasznosnak bizonyultak a vizsgálódás során. Elsőként említésre méltó a DLIFLC intézet könyve Szudánról, amely egy átfogó és összetett történelmi áttekintést nyújt az olvasónak és kitér a terület földrajzi, éghajlati jellegzetességeire is.⁹³ A következő alapmű, melyet érdemes tanulmányozni Szudán történelme kapcsán, P. M. Holt *A Modern History of the Sudan* című könyve, amely részletesen bemutatja az ország történelmét egészen a Funj szultanátustól a modern korig, ami ebben a kiadásban az 1960-as évek elejét jelenti.⁹⁴ E műnek egy átdolgozott, részletesebben kifejtett, és a modern korhoz igazított verziója P. M. Holt és M. W. Daly munkája, az *A History of the Sudan*, amely az ország történelmét már a középkortól kezdve tárgyalja és egészen az 1990-es évekig eljut a témakör elemzésében.⁹⁵ Már nemcsak Szudán, hanem Dárfúr részletesebb történelmével is foglalkozik a következő mű, az M. W. Daly által írt *Darfur's Sorrow*, amely bemutatja az ország történelmét és emellett párhuzamosan felvázolja a dárfúri régió eseményeit is, így összefüggőbb képet tud adni a terület történéseiről, és mélyebb betekintést enged a régió történelmébe.⁹⁶ Egy másik izgalmas olvasmány Szudánról Mandour El Mahdi műve, az *A Short History of the Sudan*, amely abban egyedi, hogy egészen az ókortól a függetlenségig tárgyalja az ország történelmét, így támpontokat ad az államnak ókorban lezajlott eseményeivel kapcsolatban is.⁹⁷

Usman A. Tar nigériai szerző részletesen ismerteti tanulmányában a dárfúri konfliktust, és az előzményektől kezdve a kifejtetig tárgyalja, elemzi a történéseket. Szemléletes módon, sajátos afrikai szemszögből mutatja be a helyzetet, és egészében hasznos összefoglalását adja a konfliktushalmaz okainak.⁹⁸ Ahmad Sikainga amerikai kutató szintén összegzést írt a konfliktusról, melyben felvázolja az egyes konkrét okokat, megpróbálja rendszerezni őket, majd egy összefüggő, értelmezhető képet igyekszik adni a helyzet nehézségeiről.⁹⁹ Egy, a szudáni kormány által készített összefoglaló is hasznos lehet a téma kutatói számára, mert egy adott politikai nézőpontból kiindulva vezet végig bennünket a konfliktus menetén, és külön

⁹³ Country in Perspective, Sudan. *Defence Language Institute Foreign Language Center*, 2017.

⁹⁴ P. M. Holt: *A Modern History of the Sudan (From the Funj Sultanate to the Present Day)* (London: Weidenfeld and Nicolson, 1961).

⁹⁵ P. M. Holt és M. W. Daly: *A History of the Sudan (From the Coming of the Islam to the Present Day)* (London and New York: Routledge, 2011).

⁹⁶ M. W. Daly: *Darfur's Sorrow (The Forgotten History of a Humanitarian Disaster)* (New York: Cambridge University Press, 2010).

⁹⁷ Mandour El Mahdi: *A Short History of the Sudan* (London: Oxford University Press, 1965).

⁹⁸ Usman A. Tar: 'Old Conflict, New Complex Emergency: An Analysis of Dárfúr Crisis, Western Sudan', *Nordic Journal of African Studies*, vol. 15, no. 3 (2006).

⁹⁹ Ahmad Sikainga: 'The World's Worst Humanitarian Crisis': Understanding the Dárfúr Conflict', *origins.osu.edu*, February 2009, https://origins.osu.edu/article/worlds-worst-humanitarian-crisis-understanding-darfur-conflict?language_content_entity=en (Elérve: 2023. augusztus 17.)

kitér a nemzetközi közösség reakcióira.¹⁰⁰ M. Noah Bassil tanulmányában a dárfúri konfliktus kiváltó okaira keresi a választ, jelentős terjedelmet szánva az ország történelmére és a lakosság etnikai hovatartozásának bemutatására. Kísérletet tesz a konfliktus okainak egyértelmű magyarázatára, ami nem egyszerű feladat. Sokan próbálkoztak már vele, de az okok összetettek, és az egyes szerzők sokszor eltérően helyezik el a hangsúlyokat.¹⁰¹ A dárfúri konfliktus tudományosabb és mélyebb magyarázatát adja Alex de Waal munkája, aki a helyzet részletekbe menő feldolgozása révén megpróbál egészen az alapoktól kiindulva, a konfliktus okait is keresve eredményre jutni.¹⁰² Fontos munkának számít a dárfúri konfliktus tanulmányozásához a John Ryle, Justin Willis, Suliman Baldo és Jok Madut Jok szerkesztésében kiadott terjedelmes mű, *The Sudan Handbook*, amelynek egyes fejezetei megkönnyítik a kutató és az olvasó számára is, hogy alaposabban megérthesse a szudáni és egyben a dárfúri helyzet nehézségeit.¹⁰³ Alex de Waal egy másik tanulmánya elsősorban a béketárgyalásokkal foglalkozik a konfliktus kapcsán, de kitér a feszültségek eredetére is.¹⁰⁴ Az SPLM és az SLM/A dárfúri lázadó szervezet kapcsolatáról értekezik munkájában Ulrich Mans, aki megpróbálja a konfliktust egy másik szempontból értelmezni, és ezáltal segíteni az olvasót abban, hogy minél alaposabban megértse a viszály okainak egy kevésbé ismert vetületét.¹⁰⁵ A konfliktussal és a nyomában kialakult menekültkérdéssel foglalkozik Nicole L. Adenauer is, aki elsősorban ebből a humanitárius szempontból igyekszik megközelíteni a problémát, hogy ezáltal még érthetőbbé váljanak az olvasó számára Dárfúr belső viszonyai.¹⁰⁶ Az AMIS (African Union Mission In Sudan/az Afrikai Unió szudáni békefenntartó művelete) működésének és tevékenységének pontosabb megértéséhez nagy segítségemre volt magának a szervezetnek a honlapja, mely részletesen bemutatja, hogyan alakult a misszió sorsa, mikor hosszabbították meg a mandátumát, milyen feladatokat kapott ahhoz, hogy megpróbáljon úrrá lenni a dárfúri helyzeten.¹⁰⁷ AZ UNAMID misszió leírásában elsősorban egy olyan összeállításra támaszkodtam, mely több szerző

¹⁰⁰ Government of Sudan: 'Understanding Dárfúr conflict', *reliefweb.int*, 19 January 2005, <https://reliefweb.int/report/sudan/understanding-darfur-conflict> (Elérve: 2003. augusztus 17.)

¹⁰¹ N. Noah Bassil: 'The Failure of the State in Africa: The Case of Dárfúr', *Australian Quarterly*, vol. 76., no. 4. (Jul.-Aug. 2004).

¹⁰² Alex de Waal: 'The Conflict in Dárfúr, Sudan: Background and Overview', *Tufts University*, *sites.tufts.edu*, February 2022, <https://sites.tufts.edu/reinventingpeace/files/2022/04/AdW-expert-witness-statement-DF-for-ICC.pdf> (Elérve: 2023. augusztus 17.)

¹⁰³ John Ryle, Justin Willis, Suliman Baldo és Jok Madut Jok (szerk.): *The Sudan Handbook* (Woodbridge, Rochester: Rift Valley Institute, 2012).

¹⁰⁴ Alex de Waal: 'Briefing: Dárfúr, Sudan: Prospects for Peace', *African Affairs*, vol. 104., no. 414 (January 2005).

¹⁰⁵ Ulrich Mans: 'Briefing: Sudan: The New War in Dárfúr', *African Affairs*, vol. 103., no. 411 (April 2004).

¹⁰⁶ Nicole L. Adenauer: 'Crisis in Dárfúr – The Forgotten Genocide', *Konrad-Adenauer-Stiftung Washington*, 2005.

¹⁰⁷ AMIS honlap. *web.archive.org*, <https://web.archive.org/web/20070429130630/http://www.amis-sudan.org/index.html> (Elérve: 21 Augusztus 2023).

munkáját fogja össze, és ebből elsősorban az ENSZ és az Afrikai Unió közös missziójának leírásával foglalkozó fejezetet tudtam jól hasznosítani.¹⁰⁸ Alex de Waal egy újabb tanulmánya szintén érdekes szempontokból közelíti meg az afrikai békefenntartást, mivel azt veti fel, hogy annak során a helyi katonaság gyakran egyfajta üzletként kezeli a missziót, így az politikailag nem is lehet igazán hatékony.¹⁰⁹ Paul D. Williams és társszerzője, Arthur Boutellis arról értekeznek, hogy az ENSZ és az Afrikai Unió között milyen együttműködési módok létezhetnek, mindez milyen következményekkel járhat, és különös figyelmet fordítanak azokra a nehézségekre, amelyeket ez az együttműködés előidézhet.¹¹⁰ Alex de Waal egy újabb keletű írásában arra hívja fel a figyelmet, hogy milyen és mekkora nehézségekkel és feszültségekkel járhat a dárfúri helyzet megoldása, és hogy az AMIS konkrétan milyen problémákban ütközött ezek kezelése során. Véleménye szerint utólag komplex erőfeszítésekre volt szükség a kezdetben elkövetett hibák kijavítása érdekében.¹¹¹ Robert Feldman, az amerikai hadsereg őrnagya ízekre szedi az Afrikai Unió dárfúri műveletét, leírja szinte minden hiányosságát, és azt is megindokolja, miért nem válhatott sikeressé a misszió. A szerző tételesen felsorolja az egyes hibákat, amelyeket a szervezet elkövetett az AMIS megszervezése során.¹¹² A szintén katonatiszt John Peter Matthews Kobbie szintén 'leszedi a keresztvizet' az Afrikai Unió missziójáról, számos hibát és nehézséget felróva a békefenntartó egységnek, mely szerinte sok belső problémával küzdött, így nem is lehetett sikeres.¹¹³ Tartalmas, adatokban bővelkedő Julie Flint és Alex de Waal könyve, mely a dárfúri helyzet alapos vizsgálatára tesz kísérletet, kitérve arra is, milyen veszélyekkel járhat a véres konfliktus az országban élők és mások számára is.¹¹⁴ Nagy figyelmet szentel a munka annak, hogy feltárja, miért vallottak kudarcot a szudáni kormányzat és a lázadó erők között folytatott tárgyalások, és hogyan vezetett mindez a borzalmas következményekkel járó népirtáshoz. A mű részletesen ismerteti a dárfúri konfliktus előzményeit és eseményeit is, így hasznosnak bizonyul a témakör alapos feldolgozása során.

¹⁰⁸ David Lanz: 'African Union-United Nations Hybrid Operation in Dárfúr (UNAMID)', in: Joachim A. Koops, Norrie Macqueen, Thierry Tardy és Paul D. Williams (szerk.): *The Oxfords Handbook of United Nations Peacekeeping Operations* (Oxford: Oxford University Press, 2017).

¹⁰⁹ Alex de Waal: 'Mission without End? Peacekeeping in the African Political Marketplace', *International Affairs*, vol. 85, no. 1 (January 2009).

¹¹⁰ Paul D. Williams és Arthur Boutellis: 'Partnership Peacekeeping: Challenges and Opportunities in the United Nations-African Union Relationship', *African Affairs*, vol. 113, no. 451 (2014).

¹¹¹ Alex de Waal: 'Dárfúr and the Failure of the Responsibility to Protect', *International Affairs*, vol. 83., no. 6 (2007).

¹¹² Major Robert L. Feldman: 'Problems Plaguing the African Union Peacekeeping Forces', *Defense & Security Analysis*, vol. 24, no. 3 (September 2008).

¹¹³ Colonel John Peter Matthews Kobbie (South African Army): 'The Role of the African Union in African Peacekeeping Operations', *Strategy Research Project, U.S. Army War College, Carlisle Barracks, apps.dtic.mil*, 2009, <https://apps.dtic.mil/sti/pdfs/ADA500610.pdf> (Elérve: 2023. augusztus 21.).

¹¹⁴ Julie Flint és Alex de Waal: *Dárfúr. A New History of a Long War* (London, New York: Zed Books, 2008).

Érdemes emellett megemlíteni Katja Lindskov Jacobsen és Karen Philippa Larsen tanulmányát, amelyben részletesen taglalják Oroszország afrikai befolyását, emellett a franciák térvészését a fenti jelenségnek köszönhetően.¹¹⁵

I.2.5. Konfliktuskezelés Maliban. Esettanulmány

A szudáni konfliktus historiográfiájának összefoglalása után rátérek a dolgozat következő fejezetének, másik esettanulmányának historiográfiai ismertetésére, amely a mali konfliktusról szól, és a szubszaharai fegyveres konfliktusok egy okaiban részben eltérő, de kimenetelében hasonló altípusának tanulmányozását teszi lehetővé.

E feladat elvégzéséhez is nagy segítséget nyújt Besenyő János munkássága, aki ebben a témakörben szintén számos publikációt adott közre. Elsőként említendő tanulmányában, a *Háború Európa előterében: a Mali krízis* című munkájában Besenyő arra tesz kísérletet, hogy részletesen összefoglalja és megindokolja a mali konfliktus létrejöttéhez vezető okokat, és felvázolja a jelenlegi, megoldatlan helyzetet.¹¹⁶ Munkájában vizsgálat tárgyává teszi azt is, milyen végkifejletei lehetnek a konfliktusnak különböző feltételek teljesülése esetén. A szerző másik, *Újabb válsággóc Afrikában: Mali* című művében ugyancsak ennek a konfliktusnak az aspektusait mutatja be, és azt próbálja érzékeltetni, milyen speciális, egyedi körülmények nehezítik az amúgy is különösen hányatott sorsú afrikai régióknak a viszonyait.¹¹⁷ Besenyő egy újabb munkában a tuaregek lázadásának főbb jellegzetességeit foglalja össze, és ezáltal segíti megérteni a konfliktus lényegét e népcsoportnak az abban betöltött szerepével.¹¹⁸ A szerző egy másik írásában szintén a tuaregek történelmének, kultúrájának jellegzetességeivel foglalkozik, és sorra veszi összes korábbi lázadásukat is, amelyek a későbbi, 2012-es konfliktushoz vezettek. Elemzi emellett a különböző missziók (többek közt az ENSZ-misszió) eredményességét, és a francia akciót is megvizsgálja a hatékonyság szempontjából.¹¹⁹ Besenyő nemcsak a konfliktust magát, hanem a magyar szerepvállalást is kiemelten taglalja, és jelentős erőfeszítést tesz arra, hogy a magyar katonák érdemeit is részletesen be tudja mutatni az olvasóközönségnek és a

¹¹⁵ Katja Lindskov Jacobsen és Karen Philippa Larsen: „Liberal intervention's renewed crisis: responding to Russia's growing influence in Africa,” *International Affairs*, Volume 99, Issue 1 (January 2023).

¹¹⁶ Besenyő János: 'Háború Európa előterében: A Mali krízis', *Sereg Szemle*, (MH ÖHP szakmai tudományos folyóirat), vol. XI., no. 1. (2013. január-március).

¹¹⁷ Besenyő János: Újabb válsággóc Afrikában: Mali. *Honvédségi Szemle*, 140. évfolyam, 5. szám (2012), pp. 10-12.

¹¹⁸ János Besenyő: 'Thought on the Crisis in Mali. The Tuareg Rebellions', *African Studies*. 2013.

¹¹⁹ János Besenyő: 'Thoughts on the Crisis in Mali', in: Majer Marian és Ondrejcsák Róbert (szerk.): *Panorama of the Global Security Environment*. (Bratislava: Centre for European and North Atlantic Affairs (CENAA), 2013).

tudományos világnak egyaránt.¹²⁰ A szerző ezen kívül egy további tanulmányban külön is összefoglalja a magyar katonák nehézségeit, teljesítményét, és kitartó állhatatosságát, ami révén nemzetközi hírnevet vívtak ki maguknak a békefenntartók között. Az afrikai magyar békefenntartók élete és tevékenysége ezáltal közelebről is megismerhetővé válik az olvasó számára.¹²¹ A kutató egy következő tanulmányában célirányosan a konfliktus magyar vonatkozásait, biztonságpolitikai és történelmi vetületeit elemzi, így még alaposabb képet kaphatunk a kint szolgáló magyar egységek működéséről, amit a tapasztalt volt békefenntartó szemléletes, életszerű módon tud érzékeltetni.¹²² Az afrikai konfliktusok egyik tipikus változatának alaposabb megismeréséhez elengedhetetlen az előbb említett szerző által is jegyzett összefoglaló mű, amely az *Országismertető: Mali* címet viseli.¹²³ A könyvben a szerzők a magyar olvasók számára gyakorlatilag ismeretlen Mali történelmébe, politikai viszonyaiba és az ott zajló konfliktus meghatározó okaiba nyújtanak betekintést. Először az ország történelmi-gazdasági körülményeit vizsgálják, majd elemzik a helyi konfliktus különböző vonatkozásait, végül következtetéseket vonnak le abból az ország várható jövőjére nézve. A tuaregekről, azaz a 'kék emberekről' is ír összefoglalójában Csizmadia Sándor, aki részletesen foglalkozik a népcsoporttal, szokásaikkal és a konfliktus kialakulásával, ezzel újabb adatokat szolgáltatva a kutatók és más olvasók számára is.¹²⁴ Részletes összefoglalást ad a francia Serval misszióról Marsai Viktor, aki színvonalas tanulmányában szinte hónapról hónapra pontosan leírja a területen történt eseményeket és megadja a szükséges háttérismereteket ahhoz, hogy mélyebb betekintést nyerhessünk a súlyos, regionális következményekkel is járó viszályok természetébe, és ezáltal behatóbban megérthessük a mali konfliktust is.¹²⁵ Hettyey András a német külpolitikát vizsgálja Malival kapcsolatban, azaz egy másik oldalról közelíti meg a konfliktust, hogy így még összetettebben láthassa az olvasó a probléma bonyolultságát és nehézségeit, és jobban megértse az Európai Unió politikai szempontjait.¹²⁶ Hasznos forrás még a magyar külpolitikát tekintve a HVG egyik cikke is, amely a magyar kormány Maliba küldött kontingenséről hozott döntés háttéréről számol be, és

¹²⁰ Besenyő János: 'Magyar műveleti tapasztalatok Maliban', *Honvédségi Szemle*, vol. 142, no. 2. (2014).

¹²¹ Besenyő János: 'The European Union Training Mission in Mali – Hungary's Involvement in the Mission', *Contemporary Military Challenges*, vol. 15., no. 3. (November 2013).

¹²² Besenyő János: 'Az Európai Unió kiképző művelete Maliban és a magyar szerepvállalás', *Honvédségi Szemle*, vol. 141., no. 5. (2013).

¹²³ Besenyő János és Miletics Péter: *Országismertető: Mali* (Budapest: A Magyar Honvédség Geoinformációs Szolgálat kiadványa, 2013).

¹²⁴ Csizmadia Sándor: 'A „kék emberek” szabadságvágya, dzsihadisták zsarnoksága és nemzetközi beavatkozás Maliban', *Afrika Tanulmányok*, vol. 7., no. 2. (2013).

¹²⁵ Marsai Viktor: 'Külföldi katonai beavatkozás Maliban. Az Opération Serval háttere és eredményei', *Nemzet és Biztonság – Biztonságpolitikai Szemle*, vol. 6., no. 1-2. (2013).

¹²⁶ Hettyey András: 'A szükséges minimum? Németország szerepvállalása Maliban', *MKI Elemzések*, 2013/5

ráirányítja a figyelmet a magyar politikának a konfliktussal kapcsolatos álláspontjára is.¹²⁷ Puskás Anna tanulmányában a tuaregek és a dzsihadisták által a műemlékeket érintő pusztításokról számol be. A barbár cselekedeteket a központi hatalom gyengesége folytán nem sikerült elkerülni, mutatja be Puskás cikke, mely fontos adalékot szolgáltat a konfliktus kiszélesedésének megértéséhez is.¹²⁸ Vecsey Mariann szintén a mali konfliktus egyes aspektusait elemzi, és részletesebb betekintést kíván nyújtani írásában a konfliktus megnyilvánulási módjaiba, a körülményekbe, a háttérben zajló eseményekbe és a magyaroknak a misszióban való részvételébe, ami hozzájárult a művelet által elért időleges eredményekhez.¹²⁹ Benkes Mihály a francáfrique és a gyarmatosítás kapcsán írt érdekes művet Fekete-Afrikáról, melyre ebben a fejezetben fogok hivatkozni, ugyanis Franciaország szerepvállalása kapcsán érdemes vizsgálni a régi kapcsolatrendszert, így úgy vélem, Benkes munkája alaposan megvilágítja ennek problematikus voltát.¹³⁰ A francáfrique jelenségének értelmezéséhez kapcsolódik Fanny Pigeaud és Ndongo Samba Sylla műve, amely a francia frank befolyásának érzékeltetésével mutatja be a francia Afrika-politika jellegzetességeit és negatív hatásait a térségre.¹³¹

Észak-Mali regionális biztonsági helyzetéről és az azzal kapcsolatos problémakörrel szól részletesebben Bruce Whitehouse és Francesco Strazzari tanulmánya, amely egyes észak-afrikai országok biztonságpolitikájáról és a Maliban tevékenykedő dzsihadista és szeparatista fegyveres csoportokról is részletesen beszámol.¹³² Dr. M. Gebremichael etióp szerző a régió biztonságpolitikai helyzetét elemzi, majd felvázolja azokat a tényezőket, amelyek a fegyveres konfliktust előidézték és igyekeznek megtalálni az okait azoknak a problémáknak, amelyek a helyi konfliktusok túl a regionális politikai viszályokat is jellemzik.¹³³ Emily Fornof és Emily Cole tanulmánya arról az öt alapvető jelenségről értekezik, melyek a szerzők szerint különösen

¹²⁷ Magyarország támogatja Franciaország katonai akcióját. *HVG*, 2013. január 16., [hvg.hu, https://hvg.hu/vilag/20130116_Magyarország_tamogatja_Franciaország_kato](https://hvg.hu/vilag/20130116_Magyarország_tamogatja_Franciaország_kato) (Elérve: 2021. április 20.)

¹²⁸ Puskás Anna: 'A kulturális javak pusztítása Maliban és a nemzetközi válaszreakciók', *Hadtudomány: A Magyar Hadtudományi Társaság Folyóirata*, vol. 28: (E-szám).

¹²⁹ Vecsey Mariann: 'Az Európai Unió Mali kiképző művelete és a magyar részvétel tapasztalatai', *Szakmai Szemle*, no. 3. (2015).

¹³⁰ Benkes Mihály: *Helyzetkép Fekete-Afrikáról. Politikai afrikanisztikai tanulmányok* (Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar-Magyar Történelmi Társulat Tanári Tagozata, 2006).

¹³¹ Fanny Pigeaud és Ndongo Samba Sylla: *Africa's Last Colonial Currency: The CFA Franc Story* (London: Pluto Press, 2020).

¹³² Bruce Whitehouse és Francesco Strazzari: 'Introduction: Rethinking Challenges to State Sovereignty in Mali and Northwest Africa', *African Security*, vol. 8, no. 4., (2015).

¹³³ Dr. M. Gebremichael (szerk.): *IPSS Peace & Security Report. IPSS Security Studies, Addis Ababa University, 2019.*

hangsúlyosan befolyásolták a mali krízis kirobbanását.¹³⁴ Fontos forrásnak számít a megbízható adatokkal dolgozó CIA Factbook, mely hiteles információkkal szolgál Maliról a tudományos kutatóknak is, akik így naprakész ismeretekkel és főleg adatokkal rendelkezhetnek az ország történelméről, földrajzáról, politikai működéséről és geopolitikai helyzetéről.¹³⁵ Sergei Broeke és Bart Schumann tanulmánya a franciáknak a tuaregek lázadása által fenyegetett országban indított Serval nevű hadműveletét elemzi, aminek elindítása egy idő után gyakorlatilag elkerülhetetlenné vált a kaotikussá vált belpolitikai helyzetben. A cikk olyan bennfentes információkat oszt meg velünk a hadműveletről, amelyeket egyébként igen nehéz volna más forrásból megszerezni.¹³⁶ A *Managing Climate Change and Conflict in Mali* című munka a klíma, klímaváltozás és a konfliktus összefüggéseire keresi a választ, ezáltal is megpróbálva felhívni a figyelmet azokra a speciális okokra, amelyek az egyéb hatalmi és geopolitikai tényezők mellett előidézhatték a konfliktust az ország területén.¹³⁷ Baz Lecocq és Paul Schrijver vitatják, hogy a konfliktust kiváltó fő okok a helyi jellegzetességekből adódnak, és ezzel összefüggésben tárgyalják a tuareg és az iszlamista szervezkedés határokon átívelő vonatkozásait is. Így teljesebb képet tudunk kapni a konfliktus tipikusan szubszaharai jellegzetességeiről is.¹³⁸ Dr. Freedom C. Onuha és Alex Thurston is a francia beavatkozásról írnak tanulmányukban, annak sikerességét és hasznosságát taglalva, és utalva valószínűsíthető hosszabb távú következményeire. Munkájukból hasznos ismereteket szerezhethetünk a francia békefenntartó művelet sajátos politikai céljairól is.¹³⁹ Susanna D. Wing ugyancsak a francia beavatkozásról ír tanulmányában, ő is a konfliktushoz vezető okokat keresi, és próbál egyértelmű és konkrét választ adni a francia hadművelet szükségességének és sikerességének kérdésére.¹⁴⁰ Kwesi Aning és Fifi Edu-Afful tanulmánya abba vezeti be az olvasót, hogy az Afrikai Unió és az ECOWAS milyen módon avatkozott be más országok konfliktusaiba, és mennyire hatástalan volt a működése általánosságban és milyen csekély eredményt ért el a nehéz helyzetben levő országokban.¹⁴¹ Theodore Christakis szintén azt mutatja be, hogy az

¹³⁴ Emily Fornoff és Emily Cole: 'Five Things to know about Mali's Coup', *United States Institute of Peace*, 27 August 2020.

¹³⁵ CIA factbook, *cia.gov*, <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/mali/> (Elérve: 2021. április 06.)

¹³⁶ Sergei Boeke és Bart W. Schuurman: 'Operation 'Serval': A Strategic Analysis of the French Intervention in Mali'. *Journal of Strategic Studies* (2015).

¹³⁷ Managing Climate Change and Conflict in Mali. *The Learning Hub. UK Aid. Case Study* 13.

¹³⁸ Baz Lecocq és Paul Schrijver: 'The War on Terror in a Haze of Dust: Potholes and Pitfalls on the Saharan Front', *Journal of Contemporary African Studies*. vol 25, no. 1. (2007).

¹³⁹ Dr. Freedom C. Onuha és Alex Thurston: 'Franco-African Intervention in Mali & Security Issues', *Aljazeera Center for Studies*. 2013, <https://studies.aljazeera.net/en/reports/2013/02/201321984743627825.html> (Elérve: 2021. április 06.)

¹⁴⁰ Susanna D. Wing: 'French Intervention in Mali', in: *Small Wars & Insurgencies*, Taylor@Francis Gr., 2016

¹⁴¹ Kwesi Aning és Fifi Edu-Afful: 'African Agency in R2P: Interventions by African Union and ECOWAS in Mali, Cote d'Ivoire and Libya', *International Studies Review*, vol. 18., no. 1. (March 2016).

Afrikai Unió milyen gyenge eredménnyel tudta csak kezelni az egyes afrikai konfliktusokat, és milyen megújulásra volna szüksége ahhoz, hogy tartós eredményeket tudjon elérni.¹⁴² Thomas G. Weiss és Martin Welz arról számol be, hogy az Afrikai Unió és az ENSZ békefenntartó együttműködése során rendre az előbbi tölti be az alárendelt szerepet, és mindig szüksége van az ENSZ-re, mint nagyobb testvérre, hogy az kisegítse nehézségeiből. Mindezt a szerzők több példával is igazolják.¹⁴³ Az *African Politics, African Peace* című kiadvány is azt bizonyítja, hogy az Afrikai Unió vezette AFISMA misszió nem volt elégséges ahhoz, hogy a szervezet a mali konfliktust megfelelően kezelje, ezért minden téren szüksége volt a külső támogatásra.¹⁴⁴

I.2.6. Összefoglalás

Ez a fejezet arra tett kísérletet, hogy bemutassa azt a szakirodalmi háttérrel, mely hasznosnak bizonyult a disszertáció kellő alaposággal történő megírásához. A historiográfiai összefoglalás a teljesség igénye nélkül, de lényegre törően igyekezett felmérni a szakirodalomnak azt a körét, mely megfelelő elméleti alapot, valamint megbízható konkrét háttérismereteket nyújthat a doktori disszertáció elkészítéséhez. Az öt alfejezet irodalmát egybevetve elmondható, hogy míg egyes kérdésekben – az általános elméleti megközelítés és a szintén általános Afrika-történeti kérdések terén – széles körű szakirodalom áll a kutatók rendelkezésére, addig bizonyos részterületek (pl. a vizsgálat tárgyául választott helyi konfliktusok jellegzetességei, ezek politikai tanulságai, valamint az afrikai magyar missziós részvétel) még nincsenek teljesen feltárva. Minthogy azonban a témakör a hagyományos módokon nehezen kutatható (a relatíve csekély számú szakirodalom, a logisztikai nehézségek, az iratanyag időben korlátozott hozzáférhetősége stb. miatt) a kutatómunkában szerepet kellett kapnia egyéb források feldolgozásának is.

¹⁴² Theodore Christakis: 'The Emperor has no Clothes? The Secondary Role of African Regional Organizations in Recent Armed Conflicts in Africa', *Proceedings of the Annual meeting (American Society of International Law)*, vol. 103 (2013)

¹⁴³ Thomas G. Weiss és Martin Welz: 'The UN and the African Union in Mali and beyond: a shotgun wedding?', *International Affairs*, vol. 90., no. 4 (July 2014)

¹⁴⁴ African Politics, African Peace, *World Peace Foundation*, Mali Mission Brief. <https://sites.tufts.edu/wpf/files/2017/07/Mali-brief.pdf> (Elérve: 2023 Augusztus 22).

II. A KONFLIKTUS FOGALMA

II.1. A konfliktus fogalma a történelemben és a politikában

A konfliktus mint fogalom vagy talán inkább mint fogalomkör rendkívül tág kategória, a társadalmi élet csaknem minden szintjén jelen van, nagyon összetett jelenség. E fogalomkör minél pontosabb megértésére törekedve elengedhetetlen mind a magyar, mind pedig a nemzetközi vonatkozó szakirodalom alapvető munkáinak ismertetése ahhoz, hogy külön tudjuk választani és le tudjuk írni e jelenségcsoport egyes megkülönböztető vonásait. A konfliktusról terjedelmes irodalom áll rendelkezésre, számos szerző tett már a különböző korokban kísérletet arra, hogy egy valamennyire általános, átfogó definíciót alkosson meg. A konfliktust, mint az egyes emberek és társadalmi csoportok és nemzetek közötti feszültséget, és együttélésük, érintkezésük szükségszerű velejáróját számos oldalról meg lehet közelíteni, többféle tudományág foglalkozik vele, így minden bizonnyal nem is célszerű egy egységes, mindenki számára közérthető és elfogadható definíció megalkotását megkísérelni. Ebből következik az, hogy e disszertációban ugyan rendszeresen használom magam is a konfliktus szót általánosságban, elvont értelemben, ám a választott témakörnek megfelelően mindig le is szűkítem az értelmezés körét történelmi, politikai, társadalmi, katonai, vallási stb. konfliktusra. Értelemszerűen nem foglalkozom a konfliktus olyan fajtáival – pl. családpszichológiai, párkapcsolati stb. szempontokkal –, melyek kívül esnek a történelem és a nemzetközi biztonságpolitika témakörén. Vizsgálódásaim a csoportos, társadalmi és nemzetközi konfliktusoknak azokra a típusaira korlátozódnak, melyek gyakran nyílt politikai vagy katonai konfliktusokba torkolnak és így rendszerezett áttekintésük alapul szolgálhat további kutatómunkámhoz.

A legkiválóbb hazai és külföldi szaktekintélyek a konfliktuskutatás terén általában arra az eredményre jutottak, hogy egy adott politikai vagy fegyveres konfliktus hátterének megvilágításához egyidejűleg több szakterület bevonására is szükség van, ezért az értékes tudományos eredmények többnyire komplex megközelítésmód alapján születtek meg. A szakirodalmat áttekintve a jelenséget vizsgálja a történelemtudomány, a szociológia, a politológia, a közgazdaságtan, történelmi földrajz és még számos tudományterület. A történelmi vagy politikai konfliktus értelmezése ennek alapján tehát nem szűkíthető le például egyes katonai események konkrét kiváltó okainak bemutatására, hanem több tudományterület szempontjainak figyelembevételét is igényli egyidejűleg. A politikai konfliktus fogalma a

tudományterületek közötti átfedések, részdefiníciók összegzése révén határozható meg, az általam feldolgozott szakirodalom is többnyire ezt az elvet vallja magáénak, bár a probléma komplexitásából és saját szakterületük nézőpontjából vagy akár politikai okokból is fakadóan egyes kutatók eltérően helyezik el a hangsúlyokat, a társadalmi-politikai konfliktusok más és más vonatkozásait tartják meghatározónak. Összegezve megállapítható, hogy a konfliktus definíciójának megadása során több tudományterület eredményeit is figyelembe kell venni, és el kell fogadni, hogy tágan értelmezhető, néhány mondattal nem körülírható társadalmi jelenségről van szó.¹⁴⁵ Tárgykörünk esetében tehát az interdiszciplináris megközelítés kifejezetten hasznos, sőt elengedhetetlen, hiszen így elkerülhetőek az egyoldalú, sommás megállapítások.

Miután a konfliktus fogalmának megközelítéséről előljáróban szoltam pár bevezető szót, érdemes rátérni magára a kutatásra. A konfliktus fogalomkörének értelmezéséhez először is a magyar szakirodalmat vizsgáltam át. A hazai konfliktuskutatásról összefoglalóan megállapítható, hogy a téma iránti elméleti érdeklődés Magyarországon egyelőre még nem ösztönözte nemzetközi összehasonlításban is jelentős, átfogó elméleti munkák megírására a kutatókat. Az elérhető nagyobb igényű munkák közül néhány tudományosan nem értékelhető (ld. pl. Balogh Gábor: Konfliktusviselés), amelyek pedig tudományosan megalapozott ismeretekkel szolgálnak, azok – a kisebb tanulmányoktól eltekintve – általában elsősorban a nemzetközi tudományos kutatások eredményeire építenek. A kutatáshoz azonban ezek az írások is megfelelő alapul szolgálnak, hiszen a fontosabb nemzetközi művekre irányítják a hazai szerzők a figyelmét. Hogy átfogóbb képet kaphassunk arról, miként vélekednek a konfliktus jelenségköréről a magyar tudományos élet képviselői, először is nézzük át a hazai értekezéseket. A magyar szakirodalmat áttekintve elsőként mindenképp meg kell említeni Ágh Attila munkásságát, aki hosszabb összefoglaló művek mellett több tanulmányában is értelmezi a konfliktus fogalmát; a szerzőt a hazai tudományos konfliktuskutatás egyik úttörőjeként tarthatjuk számon. Ágh mellett később mások is foglalkoztak a témakör elméleti kérdéseivel, azonban elsőként érdemes a fenti szerző munkásságával megismerkedni, hogy a hazai konfliktuskutatás alapjait megismerjük. Ágh Attilának definíciós kísérletei mellett egyik fő érdeme, hogy neki köszönhetjük a nemzetközi konfliktuskutatás történetének és addigi eredményeinek ismertetését, és így jelentősen hozzájárult ahhoz, hogy a hazai

¹⁴⁵ Mellékesen utalok rá, hogy egyes szerzők matematikai módszerekkel (a játékelmélet alkalmazásával és statisztikai számításokkal) is igyekeznek közelebb jutni a társadalmi-politikai konfliktusok okainak megértéséhez, mindenesetre ez a megközelítésmód nem vált általánosan elfogadottá és széles körben alkalmazottá a konfliktuskutatásban.

történettudomány és politológia felfigyeljen a témakör jelentőségére. Talán nem függetlenül Ágh Attila munkásságától a későbbi hazai szakirodalomban némileg előtérbe került a konfliktuskutatás, és megnőtt az érdeklődés a konfliktuskezelés iránt is, de általában csak egy szűkebb szakterületre korlátozottan. Mindenesetre ezek a törekvések (pl. Körösényi szociológiai kutatásai) is érdemben hozzájárultak a fogalom pontosabb értelmezéséhez.

Ágh Attila írásai közül több is foglalkozik a konfliktus sajátosságaival, a szerző egyrészt a nemzetközi viszonyokat figyelembe véve értelmezi azokat, másrészt hosszabb lélegzetű könyvéhez (Konfliktusok, háborúk) hasonlóan egy másik cikkében is röviden összefoglalja a nemzetközi konfliktuskutatás fejlődését, elágazásait. Mivel a cikk és a könyv tartalma szinte azonos, és a konfliktuskutatás fejlődését is hasonló szerkezetben mutatja be, érdemes ezeket együtt ismertetni. Könyvének elején Ágh megkísérli a konfliktusok kategorizálását, és azokat a társadalmi jelenségek körébe sorolva magát a fogalmat párhuzamba állítja az együttműködés jelenségével, a két tevékenységi forma egymással szimbiózisban lévő és egymást kiegészítő társadalmi viselkedésformának bizonyul álláspontja szerint.¹⁴⁶ A témát egyébként Körösényi András is körüljárta, aki rövid értekezésében a konfliktus és a konszenzus kapcsolatát taglalta. Ő arra a következtetésre jut, hogy egy politikai rendszerben mindig a konfliktusok alkotják a rendszer mozgórugóit, és ahogy megoldódnak, és konszenzusos állapot jön létre, az újonnan feltörekvő erők újabb konfliktusokat fognak előidézni, és ez a folyamat így megy tovább.¹⁴⁷ Ágh egy másik cikkében a nemzetközi konfliktusok típusait elemezve szintén arra következtet, hogy a két fogalom összetartozik, és ennek alapján kísérletet tesz a konfliktus alapvető sajátosságainak definiálására. Szerinte „*a konfliktus és a kooperáció, ezek olyannyira elszakíthatatlanok egymástól, hogy még a fokozódó konfliktusszituáció is növekvő kooperációt tételez fel a nagyhatalmak között a globális korban.*”¹⁴⁸ Véleménye szerint tehát a konfliktus tulajdonképpen az együttműködéssel párhuzamosan létezik, ezért lényegét tekintve a kooperáció és az ellentét szimbiózisának megértésére épülhet a további konfliktuskutatás.

A hazai konfliktuskutatáson részben nyomott hagyott a marxizmusnak a társadalmi-politikai konfliktusokkal kapcsolatos felfogása is, vélik egyes szakemberek, köztük Csizmadia

¹⁴⁶ Ágh Attila: *Konfliktusok, háborúk* (Budapest: Zrínyi Katonai Kiadó, 1989), p. 9.

¹⁴⁷ Körösényi András: 'Konfliktus vagy konszenzus a politikában', in: Bihari Mihály és Cieger András (szerk.): *„Képzeltetek embert!”: politikaelméleti tanulmányok Schlett István 60. születésnapjára barátaitól, pályatársaitól, tanítványaitól* (Budapest: Korona, 1999), p. 178.

¹⁴⁸ Lásd pl. Ágh Attila: 'Konfliktus és kooperáció a nemzetközi rendszerben', *Társadalomtudományi Közlemények*, vol. 16, no. 4 (1986), p. 499.

Zoltán.¹⁴⁹ A téma kutatása a korábbi szemléleten és dogmákon azóta túllépett, és a konfliktusokkal kapcsolatos hazai kutatásokat Csizmadia általánosságban az alábbi szempontok szerint csoportosítja:

- Konfliktuselmélet
- Bűnelkövetés és konfliktuselmélet
- Családi konfliktus
- Intergenerációs konfliktus
- Világkonfliktusok
- Osztálykonfliktus
- Faji és etnikai konfliktusok
- Rétegződés: funkcionista és konfliktusalapú elméletek¹⁵⁰

Ez a felosztás a hazai szakirodalomra nem jellemző egyedülállóan merész vállalkozásnak tekinthető, mivel eddig kevés szerző érzett magában elég bátorságot vagy késztetést arra, hogy ennyire általánosítva összegezze és csoportosítsa a konfliktuskutatás minden tudományterületre kiterjedő egyes ágazatait. A felsorolás mindenképpen segítséget nyújt a konfliktuskutatás egyes részterületeinek behatárolásában, azonban feltehetőleg szakmai vitákat és újabb kategorizálási kísérleteket fog eredményezni a további kutatások során.

Tálas Péter biztonságpolitikai szakértő összeveti a hidegháború előtti és utáni konfliktuselemzést és konfliktus-definíciókat, és arra a következtetésre jut, hogy míg a hidegháború korában az úgynevezett „*proxyháborúk*” (kiemelés Tálastól), azaz a nagyhatalmak által közvetett formában vívott háborúk domináltak, addig ezek a 90-es évektől kezdve már sokkal inkább a regionális hatalmi egyensúlypolitikában játszott szerepük miatt váltak fontossá. Kiemeli, hogy az úgynevezett NGO-k és egyéb nem állami intézmények, valamint a terrrorszervezetek szerepe megnőtt, és ez nemzetközi bonyodalmakhoz vezetett, így a politikai konfliktus, mint jelenség sokkal összetettebbé vált.¹⁵¹ A konfliktuskezelés témájában fontos megemlíteni Resperger István ezredes, egyetemi tanár és katonai és biztonságpolitikai szakértő munkásságát, aki a témát régóta kutatja. Hogy a konfliktus fogalmát jobban megérthessük, érdemes Resperger meghatározását figyelmesen tanulmányozni. Véleménye szerint a helyi és

¹⁴⁹ Ld. Csizmadia Zoltán: 'A társadalmi konfliktusok kutatásának elméleti megalapozása – új nézőpontok és kutatási irányok', *Magyar Tudomány*, vol. 11 (2014).; Ágh Attila: 'A politikai konfliktusok elméletéhez', *Társadalomkutatás*, vol.3, no.2 (1985), p. 19.; Ágh, Konfliktusok, pp. 9-10.

¹⁴⁸ Csizmadia Zoltán: A társadalmi konfliktusok kutatásának elméleti megalapozása – új nézőpontok és kutatási irányok', *Magyar Tudomány*, vol. 11 (2014).

¹⁵¹ Kovács Katalin és Tálas Péter (szerk.): *A konfliktuselemzés módszertani iskoláiról* (Dialog Campus Kiadó: Budapest, 2020), pp. 133-134.

a regionális konfliktusok jelentősége elsősorban akkor nőtt meg a nemzetközi politikában, amikor a hidegháborúnak – a világot egy domináns ellentét mentén felosztó fő konfliktusnak – vége szakadt. Resperger véleménye szerint a nemzetközi konfliktusok mindig is az emberiség történelmének részét képezték, mégis a legintenzívebben a 90-es évek elejétől törtek felszínre, amikor a biztonságpolitikai kihívások olyan globális kockázati tényezőket eredményeztek, hogy megnőtt az egyes regionális háborúk miatt felmerült a súlyos nemzetközi konfliktusok kialakulásának a veszélye is. A biztonságpolitikai szakértő komoly kockázatnak látja például azt, hogy a Szovjetunió belül egyes egymással szoros közelségben létező kultúrák, egyes volt tagköztársaságok (pl. örmény-azeri, orosz-ukrán stb.) összetűzésbe kerültek egymással a Szovjetunió felbomlása következtében.¹⁵²

Besenyő János biztonságpolitikai szakértő szintén sokat foglalkozott általában a konfliktusok elméletével, de ezen belül elsősorban azok afrikai vonatkozásával. Véleménye szerint a fosztogatások, etnikai tisztogatások, különböző vallási ellentétek, terrorizmussal kapcsolatos problémák és a gyarmati rendszerből fennmaradt konfliktusok okozzák a fő problémákat a világban, főleg az afrikai kontinensen, amelyek következtében a 20. század elején rendkívül gyakorivá váltak a nemzetközi és regionális összetűzések az egyes országok és régiók között. Mivel Besenyő maga is gyakorló békefenntartó tiszt volt, és sokat foglalkozott konfliktuskezeléssel, nagy tapasztalattal rendelkezik a kérdésben, így fontos megállapításokat tesz a fegyveres politikai konfliktusok általános okaira, különösen pedig a speciális afrikai megjelenési formáira nézve. Kiemeli számos konfliktus történelmi oka – a régi vallási, etnikai ellentétek, a rosszul működő társadalmi berendezkedés, mint a gyarmati múlt öröksége – és a jelenben kialakuló új hatalmi-politikai és civilizációs ellentétek együttes szerepét, ami, mint később majd látjuk, igen nehezen feloldhatóvá teszi a kontinensen kialakult politikai ellentétek nagy részét.¹⁵³

Somkuti Bálint biztonságpolitikai szakértő doktori disszertációjában arra hívja fel a figyelmet, hogy a konfliktusok sokfélék lehetnek, és más szakértőkhöz hasonlóan szintén úgy látja, a hidegháború az egyik fő mozgatórugója e jelenségek elterjedésének. A konfliktusok elszaporodásának egy másik lényeges okát a gerilla hadviselés általánossá válásában látja, és arra a következtetésre jut, hogy mivel a hidegháború bizonyos viszályokat csak elfojtott, így a

¹⁵² Resperger István (szerk.): *A nemzetbiztonság elmélete a közszolgálatban*. (Dialog Campus Kiadó, Budapest, 2018), p. 40.

¹⁵³ Besenyő János: 'Az afrikai konfliktusok és kezelésük sajátosságai, a békefenntartó műveletek során szerzett tapasztalatok', *Felderítő Szemle*, a Magyar Köztársaság Katonai Felderítő Hivatal folyóirata, vol. 7, no. 3 (2008), pp. 5-8.

megszűnése után a hamu alatt parázsló ellentétek nyílt konfliktusok formájában öltöttek testet, azaz a hidegháború (átmeneti) lezárása nem eredményezte a politikai konfliktusok számának csökkenését, sőt sok helyen inkább csak fokozódott az instabilitás a világon.¹⁵⁴ Érdekes még emellett megemlíteni Rada Péter biztonságpolitikai szakértő munkáját is, aki a Rubik-kocka példájával próbálja érzékeltetni az államépítés nehézségeit, és ennek kapcsán foglalkozik a konfliktusok elméletével is. Doktori értekezésében azt emeli ki, hogy a katonai erő önmagában kevés egy konfliktushelyzet megoldására, ahhoz olyan politikai képesség is kell, mellyel a szembenálló felelket az ellenségeskedés beszüntetésére lehet motiválni.¹⁵⁵ Ez az álláspont is alátámasztja disszertációmnak azt a később részletesen igazolandó állítását, hogy míg az ENSZ, a NATO és az Európai Unió békefenntartó szervezetei képesek politikailag és katonailag is egységesen fellépni és ezzel legalább átmeneti eredményeket elérni, addig az Afrikai Unió hatékonysága – a szervezet belső konfliktusai miatt – messze elmarad az előbbiektől, és többnyire elégtelen a kontinens problémáinak megoldására.

A konfliktusok vizsgálata során fontos szempontokra hívja fel a figyelmünket Tarrósy István, aki egyik munkájában arról értekezik, hogy társadalmunk tele van új kihívásokkal, a hidegháborúban befagyott konfliktusok 'forróvá' váltak (mint például az orosz-ukrán háború), és ennek következtében a bizonytalanság kezd eluralkodni a világban. A pénzügyi válságok, a koronavírus járvány és a nemzetközi terrorizmus egyaránt elősegítik a regionális konfliktusok kialakulását, és ez megnöveli a konfliktusok szerepét a modern társadalmakban. Tarrósy felhívja a figyelmet arra is, hogy a konfliktus már nemcsak katonai értelemben értelmezhető fogalom, hanem áthatja a társadalmat, felfedezhető az úgynevezett állam alatti szférában is, sőt egészen az egyén belső feszültségei szintjén is megjelenik.¹⁵⁶

Mielőtt ezek után rátérnék a nemzetközi konfliktuskutatás ismertetésére, az egyes értelmezési keretek részletesebb tanulmányozására, a fontosabb szerzők és könyveik, tanulmányaik elméleti következtetéseinek ismertetésére és összehasonlítására, hasznos lehet előzetesen ismertetni Ágh Attila tudománytörténeti besorolását, aki összefoglaló és elemző művében két irányzatra osztja a konfliktuskutatás első nyugati iskoláit. Leírásában megkülönbözteti egyfelől az úgynevezett tradicionalista-klasszikus teóriák híveit, akik elsőként

¹⁵⁴ Somkuti Bálint: 'A negyedik generációs hadviselés - az érdekérvényesítés új lehetőségei', *Doktori (PhD) értekezés*, Budapest, 2012, pp. 8-9.

¹⁵⁵ Rada Péter: 'The Rubik's Cube of Democratic Development. A Normative Model of Statebuilding', *Doktori (PhD) értekezés*, Budapest, 2010, p. 7.

¹⁵⁶ Tarrósy István: „Szétszakadó világunk és a válságok geopolitikai megközelítése,” in: Barcsi Tamás, Diósi Szabolcs, Mészáros Gábor, Monori Gábor (szerk.): *Globális igazságosság, emberi jogok, jogászai etika: Szabó Gábor-emlékkötet* (Pécs: Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar (PTE ÁJK), 2023), p. 143.

rakták le az alapjait a konfliktuskutatásnak: a legfontosabb szerzők közülük: Hans Morgethau, George Kennan és Joseph Frankel. Emellett felsorolja a másik, fontosabbnak tartott, tömören modernista-scientista felfogásúnak nevezett kutatók csoportját, akik már „matematizált-formalizált” megközelítésmódokat alkalmaztak, és így újabb oldalairól vizsgálhatták meg a konfliktusok jellegzetességeit: az iskola képviselői közé sorolhatjuk Kenneth Boulding-ot vagy Quincy Wright-ot is.¹⁵⁷ A fent felsorolt tudósok mellett sok más nagy jelentőségű kutató foglalkozott a konfliktusok kutatásával, akikre elemzésem során ki fogok térni. A felsorolás kiegészíthető még számos, a konfliktus fogalmát eltérő szemszögből vagy tudományterületről vizsgáló kutató tevékenységével is. A teljesség igénye nélkül fontos megemlíteni Ted Robert Gurr munkásságát, aki *Handbook of Political Conflict* című összefoglaló és egyúttal elemző munkájában arra tesz kísérletet, hogy a társadalmi-politikai konfliktus szinte minden vonatkozásával foglalkozó kutatásokat és tudományos értekezéseket részletesen elemezve és összegezve mutassa be a tudományos világ számára. Ágh példáját követve – aki maga is nagyra tartotta a szerző eredményeit – jelen dolgozat arra tesz kísérletet, hogy a többi konfliktuskutatáshoz tartozó elemzés előtt Gurr összefoglalása segítségével próbáljon eligazodni a konfliktusok elméleteivel foglalkozó művek között. Gurr munkája mellett alapmű Kenneth Boulding egyik fontos munkája, a *Conflict and Defense*, mely számos konkrét példa elemzése alapján általános, elvont definíciót is alkot a konfliktus fogalmára, és teszi ezt olyan módon, hogy a lehető legtöbb irányból igyekszik a kérdést megvilágítani. Ahogy már korábban is szóba került, a könyv sok esetben a matematikai megközelítésre helyezi a hangsúlyt, így nem mindig könnyű feladat pontosan értelmezni a szerző elemzéseit, mindenesetre tényként kezelhető, hogy a szerző tudományos munkája nagy hatást gyakorolt a konfliktuskutatás további fejlődésére. Az előbb felsorolt két alapmű mellett természetesen több más kutató is foglalkozott a konfliktuskutatás elméletével, akiről a részletesebb elemzés előtt szükséges pár szót ejteni. Egyikük a már fentebb is említett Joseph Frankel, aki a nemzetek közötti interakciókat a játékelmélet felől közelítette meg és ennek az alkupozíciókban betöltött szerepét kutatta, az ő megközelítése újszerűen gazdagítja a kutatás szempontjait. Az előbb felsoroltak mellett nem hiányozhat a sorból Anatol Rapoport neve sem. Rapoport a konfliktusok egyes elméleteinek bemutatása után tesz kísérletet azok összegzésére, amit a konfliktuskutatáson belül jelentős előrehaladásként értékelt a tudományos közvélemény. Rapoport mellett jelentős Ralph Pettman munkássága is, aki főként társadalomtudományi szempontokat előtérbe helyezve igyekezett a konfliktus definíciójához közelebb kerülni, és munkájával

¹⁵⁷ Ágh: A politikai konfliktusok, p.20.

nagymértékben hozzájárult a jelenségkör precízebb, sokoldalúbb leírásához. Közgazdaságtani szempontból közelíti meg a kérdést Roy Weintraub, aki – Frankelhez hasonlóan – konfliktusokkal foglalkozó dolgozatában szintén a játékelmélet és az egyéb gazdasági összefüggések alapján igyekszik megalkotni a konfliktus, mint fogalom meghatározását. Szintén említést érdemel az előbbieket mellett Eric A. Nordlinger is, aki elsősorban a társadalomtudományok, a politológia és a szociológia szempontjai szerint igyekezik megalkotni saját konfliktus-definícióját, hasonlóan Ralph Dahrendorfhoz, aki szintén társadalomtudományi megközelítésben törekszik a konfliktusfogalom meghatározására.

Bár műveik természetesen nem tekinthetők a modern értelemben vett konfliktuskutatás részének, tudománytörténeti előzményként mégis feltétlenül említést érdemelnek egyes ókori szerzők, például Platón, Arisztotelész és Sun-Tzu gondolatai a politikai konfliktusokról és háborúkról. Ezek a szerzők ugyan elméleti síkon még nem foglalkoztak a konfliktus elméletének kérdésével, gondolataik azonban ösztönzőleg hatottak a kérdéskör későbbi kutatóira. Az említett két görög filozófusra tudományos előzményként Apter is hivatkozik munkájában, aki hosszabb elemzést szentel az ókori gondolkodók fontosabb megállapításainak. Platón úgy vélte, hogy az embereket alapvetően az érdekeik mozgatják, ezek a mozgatórugói politikai ambícióiknak is. A görög filozófus az emberi értelmet és oktatást tartotta a legfontosabb dolognak a nevelés terén, ezeket vélte a legfontosabbnak a társadalmi egyensúly fenntartása érdekében, ami szerinte az emberiség békéjének egyik alapfeltétele.¹⁵⁸ Arisztotelész Platónhoz képest némileg eltérő módon viszonyult a politikához. A politikai egyensúly biztosítékát az úgynevezett erkölcsiség, az etika érvényre jutásában látta. A társadalom – ezzel együtt az emberiség alapvető történéseinek mozgatórugója – értelmezésében az etikán alapuló jogrendszer, amely az igazságos törvénykezés szilárd alapja. Arisztotelész hitt a világot átható realista gondolkodás erejében, és úgy látta, az erkölcsi norma az alapvető mozgatórugója a világ működésének. Az emberek közötti kapcsolatokban az erkölcsiséget tartotta az egyik legfontosabb dolognak a bölcsesség mellett, mint ami a háborúk elkerülésének is az egyik biztosítéka.¹⁵⁹

A világ másik felén és több mint ezer évvel később élő Sun-Tzu – aki nem csak író, de bizonyítottan sikeres hadvezér is volt – szintén nagyon érdekes gondolatokat fogalmaz meg a későbbi konfliktusértelmezések szempontjából. A kínai szerző ugyan még nem nevezte nevén a fogalmat, hanem a háborúról írt érdekes művet, mégis könyve igen jelentős a

¹⁵⁸ David Apter: *Introduction to Political Analysis* (Cambridge: Winthrop Publishers, 1977), pp. 57-58.

¹⁵⁹ Idem., pp. 62-63.

későbbi konfliktuskutatás szempontjából. Sun-Tzu rendkívüli fontosságot tulajdonított a nemzeti egységnek, mint ami elősegíti a háborúk megnyerését, és emellett az erkölcsi nevelést is nagyon előnyösnek tartotta a háború megnyerése szempontjából. Nyomatékosan elítélte viszont a felesleges harcot, az emberi életet a háború szükségszerűségének elismerése mellett is nagyra becsülte, és katonai lépéseket szerinte csak a legvéső esetben szabad tenni, ha már nincs más lehetőség az ellentétek elsimítására.¹⁶⁰

Indokolt megemlíteni a modern konfliktuskutatás előzményeinek kapcsán Niccolò Machiavellit is, aki *A fejedelem* című munkájában tulajdonképpen a modern politikatudomány alapjait fekteti le. Korabeli példákkal illusztrálva realista módon írja le az állam feladatait, a belső társadalmi feszültségek és a külső konfliktusok kezelésének szerinte legalkalmasabb módjait. Machiavelli úgy véli, a politikai hatalom megőrzéséhez az uralkodónak hol az erőszak alkalmazására, hol pedig a törvények betartására kell helyeznie a hangsúlyt, maga az ideális államforma is a körülmények függvénye. A hatalom nem istentől való, hanem emberi képességeken alapul. Machiavelli már azt is vizsgálja, milyen személyiség, milyen pszichés adottságok tehetnek valakit sikeres uralkodóvá, azaz vezető politikussá.¹⁶¹

Idős korában a nagy német filozófus, Immanuel Kant is írt egy jelentős esszét a háborús konfliktusok kérdésköréről 'Az örök béke' címen. Ebben Kant abból a meggyőződéséből indul ki, hogy az emberi alaptermészet sajátja a konfliktusokban való létezés; a társadalmon belüli békéhez konszenzuson alapuló közállapotokra, a nemzetek közötti békéhez pedig az államok önmérséklétére van szükség, és mindennek alapja a jól értelmezett morál, az önkorlátozásra épülő szabadság megléte.¹⁶²

Feltétlenül meg kell említeni a konfliktus kapcsán Carl von Clausewitz porosz vezérőrnagy alapművét, amelyet a háborúk kapcsán szoktak idézni. Clausewitz a konfliktusok szükségszerű következményének látja a háborút, amelynek sajátosságait részletesen leírja munkájában. Úgy véli, „...a háború nem pusztán politikai aktus, hanem valóságos politikai eszköz, a politikai érintkezés folytatása, annak más eszközökkel való megvalósítása.”¹⁶³ Clausewitz elméletének a lényege eszerint az, hogy a háború tulajdonképpen a nemzetközi konfliktus egyik sajátos

¹⁶⁰ Sun-Tzu: *The Art of War* (Translated by Samuel B Griffith) (London: Oxford University Press, 1973), pp. 39-41.

¹⁶¹ Nicolò Machiavelli: *A fejedelem* (Budapest: Helikon Kiadó, 2015), p. 91.

¹⁶² Immanuel Kant: *Az örök béke* (Budapest: Helikon Kiadó, 2019), p. 16. – Kant így fogalmaz: „A békeállapot az emberek között, akik egymás mellett élnek, nem természeti állapot: status naturalis. Azaz, ha nem is mindig kítő ellenségeskedés, legalábbis folytonos fenyegetés azzal. A békeállapotot tehát először *intézményileg létesíteni* kell. Az ellenségeskedések elhagyása erre még nem elég kezesség.”

¹⁶³ Carl von Clausewitz: *A háborúról* (Budapest: Zrínyi Kiadó, 2013), p. 54.

formája, katonai eszközökkel történő folytatása és megoldása. A konfliktus tehát lényegében a sikertelen diplomáciai erőfeszítések továbbvitele, az eredeti célok elérése erőszakos eszközökkel.

Jelentős művet írt a háborúról és a hadviselés kérdéseiről Antoine Henri de Jomini svájci katonatiszt is, aki a napóleoni háborúkban és az orosz cár hadseregében is szolgált tábornokként. Munkájában nem elsősorban a háború politikai vagy etikai vonatkozásaival foglalkozik, hanem a sikeres hadviselés okait keresi. Fontos, hogy a hadvezér intelligens módon közeleítse meg a problémát, és legyen mindig megfelelő stratégiája a háború megnyeréséhez. Nem veszhet el a részletekben, hanem a főbb stratégiai irányvonalat kell megterveznie és követnie a fegyveres konfliktusok megvívása során. A győzelemhez két alapvető dolgot tart fontosnak: érteni kell egy hadművelet alapos megtervezéséhez, valamint helyesen kell megítélni a tábornokai által javasolt haditerveket. Mindezek mellett figyelemmel kell lennie minden számottevő egyéb körülményre is a katonái hangulatáról a megfelelő ellátásig.¹⁶⁴

Az ókori és későbbi nagy szerzők felé tett rövid kitérő után térjük vissza a 20. századi nemzetközi szakirodalomhoz, amely már korszerű és releváns tudományos módszerekkel vizsgálja a témát. A konfliktuselmélet egyik alapművének tekinthető Gurr és szerzőtársai munkája, amely módszeres alapossággal dolgozza fel a kérdéskört és foglalja össze az eddigi ismeretanyagot. A könyv négy fő részből áll, mely négy fő kutatási területet ölel fel, és logikus felépítésben ismerteti a konfliktusok kutatásainak eredményeit. A mű első része a konfliktust, mint az ember biológiai lény voltából és a pszichéjéből eredeztethető jelenséget vizsgálja. Az e témakört áttekintő James Chowning Davies a konfliktust alapvető biológiai eredetű viselkedésformának tekinti. Az embernek a természeti jelenségekre és a környező élővilággal való együttélésére adott reakciója nyomán alakulhat ki. Minden magasabb szintű, összetettebb konfliktus ebből a viszonyrendszerből fakad, erre az összefüggésrendszerre épül – derül ki a könyv további részeiből –, ez a konfliktusok létrejöttének origója.¹⁶⁵ Hasonló álláspontot képvisel könyvében a neves történész-közgazdász, Kenneth W. Boulding is, aki szerint a konfliktus átszövi a biológiai világot és szervesen kapcsolódik a természeti jelenségekhez, az emberi életforma lényegi része, amit ezért nemcsak társadalmi összefüggéseiben (szociológiai szempontból), hanem antropológiailag is vizsgál. Egyetért azzal, hogy a konfliktuskutatás az egyén és a közösség relációjának lényegi részét vizsgálja, ami ezért természetes módon a

¹⁶⁴ Antoine Henri de Jomini: *The Art of War* (Rockville, MD: Arc Manor, 2007), pp. 247-248.

¹⁶⁵ Ted Robert Gurr (szerk.): *Handbook of Political Handbook of Conflict*. (New York: Macmillan Publishing Co., 1980), p. 19.

pszichológia számára is egy fontos tudományággá vált. Az összetettebb viszonyrendszert leképező, szélesebb körre kiterjedő társadalmi-politikai konfliktusok is erről az alapról értelmezhetőek szerinte.¹⁶⁶ Szintén hasonlóan látja a kérdéskört David Apter, aki a pszichológia szempontjából közelíti meg a konfliktus fogalmát. Apter úgy véli, a pszichológia szempontjából egyfajta energiakonzentrációval járhatnak bizonyos viselkedésmintabeli változások. Az egyén szükségletei kialakíthatnak közösségi mozgástereket, melyek ütközhetnek egymással, és ezáltal megváltozhat a társadalmi struktúra szövete is.¹⁶⁷ A magyar társadalomtudósok általában nem nyúlnak vissza ilyen 'mélyre' a fogalom értelmezése során¹⁶⁸, hanem alapvetően azon a ponton kezdik a konfliktuskutatást – amint azt Ralph Dahrendorf is teszi munkájában –, hogy az ember társadalmi-gazdasági lény. A konfliktus-értelmezésnek ez a vonulata részben minden bizonnyal visszavezethető Karl Marx felfogására is, aki a társadalmak történetét osztályharcként értelmezi. Dahrendorf az igazán nagy társadalmi konfliktusokat szintén az ipari forradalom utáni korokból eredezteti, és jellemzően a klasszikus marxista terminológiát alkalmazza a jelenség magyarázatakor.¹⁶⁹ Marx sokáig nagy hatással volt a társadalom- és a történettudományra, és ezen belül a konfliktus fogalmának értelmezésére is. Egy másik érdekes mű, Weintraub munkája, a *Conflict and Co-operation in Economics* szintén a konfliktusok eredetének kutatásával foglalkozik, és amint a címéből is látható, a kérdést közgazdaságtani szempontból vizsgálja. Talán az egyik legfontosabb gondolata, ami az eddigiekhez képest újdonságnak tűnik és új szempont a konfliktusok kutatásának történetében, az a *keynesi-modell* alkalmazási kísérlete, amely egy makrogazdasági – pontosabban felülről történő gazdaságpolitikai – beavatkozást javasol a gazdasági konfliktusok megoldására. Ez a megközelítés mindazonáltal nem talált széleskörű elfogadásra a konfliktus kutatásával foglalkozók körében, mivel az így alátámasztani kívánt hasznossági elmélet érvényesülését nem lehetett igazán bizonyítani.¹⁷⁰ Joseph Frankel továbbmegy a konfliktusok szerkezetének kutatásában, K. W. Deutsch professzort idézve négy szakaszt sorol fel a konfliktuskutatásban, és Deutsch megállapításához kapcsolódva, mely szerint a hatvanas és a hetvenes években egyre többen kezdtek el a konfliktuskutatók közül a szociológiai és a pszichológiai megközelítés felé fordulni, Frankel is közvetve megerősíti azt a tézist, hogy a konfliktuskutatás egyik fő feladata

¹⁶⁶ Kenneth E. Boulding: *Conflict and Defense, a General Theory*. (New York: Harper and Brothers, 1962), p. 1.

¹⁶⁷ David E. Apter: *Introduction to Political Analysis*. (Cambridge, Massachusetts: Winthrop Publishers, Inc, 1977), p. 262

¹⁶⁸ Ld. 4. oldal (Ezen dolgozat)

¹⁶⁹ Ralph Dahrendorf: *A modern társadalmi konfliktus* (Budapest: Gondolat, 1994), p. 11.

¹⁷⁰ Roy Weintraub: *Conflict and Co-operation in Economics* (London and Basingstoke: The Macmillan Press, 1975), pp. 12-13.

a jelenség pszichológiai, illetve szociálpszichológiai lényegének megragadása.¹⁷¹ Anatol Rapoport munkájában szintén magáévá teszi azt az álláspontot, mely szerint minden alapvető konfliktus a természet és az ember viszonyára, illetve az erre adott pszichés válaszreakciókra vezethető vissza. Ezek a jelenségek lehetnek a konfliktusok kezdeti, ősi fajtái.¹⁷² Ralph Pettman is hasonló módon közelíti meg a kérdést, ő azonban – Ernest Gellnert idézve – már inkább azt hangsúlyozza, hogy az ember állati eredetű pszichés viselkedése a 20. században már nem biológiai mivoltából, hanem az ipari forradalom okozta változásokból vezethető le.¹⁷³

A konfliktus definíciójának értelmezéséhez hozzájárulhat Johann Galtung műve is, mely a konfliktus definícióját és a konfliktuskezelés módját próbálja leírni. Galtung munkája négy fő részből áll. Először egy általános „békeelméletet” vázol fel ismeretelméleti alapon. A második részben a konfliktusok és erőszakmentes megoldásuk lehetőségét vizsgálja. Fejtegetései harmadik részében az ún. strukturális (társadalmon belüli) erőszakot, különösen annak gazdasági megnyilvánulásait elemzi. A negyedik rész a civilizációs (kulturális) ellentétekről szól.¹⁷⁴ Galtung számos munkájában is érinti a témát, ismert „békeháromszög” (erőszak-béke-békekutatás) elmélete is.

A konfliktuskezelés érdekes megközelítését tárja elénk Oliver Ramsbotham, aki egyik fontos munkájában a vallási konfliktusok, konkrétan a keresztény-muszlim ellentét kezelésének lehetőségét vizsgálja. Gondolatmenete szerint lényegileg mindkét vallás a békés megoldásokat részesíti előnyben a konfliktusok esetében. A védekező dzsihád és a békés keresztény mentalitás így tulajdonképpen egy ponton találkozik, ezért a konfliktuskezelés egyszerűbb lenne, ha a kereszténység és az iszlám alapvető tanításait figyelembe vennék az egyes nemzetek, mert így könnyebben meg lehetne előzni a konfliktusos helyzeteket.¹⁷⁵

Az eddig áttekintett konfliktuskutatásból – a számos eltérő megközelítésmód és tudományos preferencia ellenére is – kirajzolódik egy olyan általános elméleti alap, melyet a

¹⁷¹ Joseph Frankel: *Contemporary International Theory and the Behaviour of States*. (London, Oxford, New York: Oxford University Press, 1973), p. 17.

¹⁷² Anatol Rapoport: *Conflict in Man-Made Environment*. (Harmondsworth, Middlesex, Maryland, Victoria, Ontario: Penguin Books Ltd, 1974), p. 17. - Rapoport példának az antilop és az oroszlán harcát hozza fel, amelyet behelyettesít az emberi viselkedésformákkal. Véleménye szerint belső ösztönünk szerint reagálunk a konfliktusos helyzetre, legyünk akár az antilop akár az oroszlán helyében, és ez az ősi válaszreakció mutatja a mai ember – és már az ősember – fogékonyságát a konfliktusos helyzetekre az életben.

¹⁷³ Ralph Pettman: *State and Class: A Sociology of International Affairs*. (London: Croom Helm Ltd., 1979), p. 13.

¹⁷⁴ Johan Galtung: *Peace by Peaceful Means. Peace and Conflict, Development and Civilization* (London, Thousand Oaks, New Delhi: PRIO, SAGE Publications, 1996), pp. 273-274.

¹⁷⁵ Oliver Ramsbotham: „Islam, Christianity and Forcible Humanitarian Intervention,” *Ethics & International Affairs*, vol. 12. (2012), pp. 99-100.

tudományág kutatói többé-kevésbé elfogadják a további kutatások kiindulópontjaként. Ennek értelmében minden komplexebb, a társadalmi lét magasabb szintjén kialakuló konfliktushelyzet lényegében visszavezethető az ember és a természet (az ember és az állatvilág, illetve az ember és embertársai) között ősidők óta meglévő ellentétekre, illetve az ebből kialakult ösztönökre vagy – a mai kutatók szerint inkább – az ebből leszűrt tapasztalatokra. Bizonyos alapvető ellentéteket, feszültségeket az ember már kisgyermekkorában megél – mintegy újraélve az emberiség őstörténetének alapkonfliktusait (éhes vagyok, de nem adnak enni, egyedül maradtam, félek stb.) –, és ezért logikus és elfogadott, hogy az emberi-társadalmi konfliktusokkal, ezek mozgatórugóival a biológia, a pszichológia és az antropológia tudománya is foglalkozik.

Az emberek a történelem előrehaladtával egyre összetettebb viszonyok között éltek, bonyolultabb lett az őket körülvevő társadalom, és a konfliktusok már nemcsak személyes, pszichológiai és biológiai, hanem jogi, politikai, gazdasági, vallási, kulturális és morális szinten is megjelentek. Számos kutató csak ezen a ponton kapcsolódik be a konfliktus fogalmának kutatásába. Visszatérve a Gurr által szerkesztett alapvető konfliktuselméleti kézikönyvre, a mű következő részében Harry Eckstein foglalkozik behatóbban a társadalmi-politikai konfliktusok kérdéskörével. Miután Eckstein alaposan elemzte a kérdést, arra a következtetésre jut, hogy mivel szerteágazó a témakör és a tudomány még sok részterületet nem dolgozott fel, nem lehetséges igazán konkrét, tömör formában megfogalmazni a társadalmi-politikai konfliktusok lényegét úgy, hogy az tudományos szempontból általánosan elfogadható legyen.¹⁷⁶ Az egyébként a nemzeti érdekérvényesítés és érdekütközés témakörét vizsgáló Frankel a matematikai játékelmélet segítségével próbálja értelmezni a konfliktus fogalmát, és úgy fogalmaz, hogy a társadalmi-politikai konfliktus úgynevezett „nem nulla összegű társadalmi folyamat”, de az érdekellentétek között megfelelően egyensúlyozva a konfliktustól el lehet jutni a kooperációhoz.¹⁷⁷ Apter egész más oldalról közelíti meg a kérdést. A neves szociológus szerint a társadalmi mobilitás növekedésével és az életfeltételek előnyösebbé válásával furcsa módon nem csökken, hanem nő a feszültség a társadalomban, mert az emberek elvárásai is tovább növekednek, és ez előbb-utóbb valamilyen konfliktushoz vezet. Apter tehát – némileg paradox módon – éppen a jólét emelkedését látja a társadalmi-politikai konfliktusok egyik mozgatórugójának.¹⁷⁸ Boulding játékelmélet-alapú közgazdaságtani, matematizált-formalizált elméletében kísérletet tesz a társadalmi-politikai konfliktus tömör megfogalmazására.

¹⁷⁶ Gurr: Handbook, p. 163.

¹⁷⁷ Frankel: Contemporary, pp. 82-83.

¹⁷⁸ Apter: Introduction, pp. 288-289.

Véleménye szerint társadalmi-politikai konfliktusok elsősorban akkor alakulhatnak ki, hogyha a felső, vezető réteg és a társadalom alsóbb szintjein élők között konfliktusok alakulnak ki, főleg, ha a felső réteg ráerőlteti akaratát a többiekre.¹⁷⁹ Pettman Frankelhez hasonlóan fontosnak látja a nemzeti érzelmet, mint konfliktushoz köthető fogalmat, azonban az ő véleménye szerint éppen a nemzeti érzés, a patriotizmus az, amely összetartó erőt biztosít az államok – és egyben állampolgáraik – számára, így optimális esetben, helyes politikai alkalmazása révén segíthet elkerülni a komolyabb társadalmi konfliktusok létrejöttét.¹⁸⁰ Weintraub matematikai módszerekkel alátámasztott közgazdaságtani elméletében azt fejtegeti – ő is a játékelméletet hívja segítségül az elméletalkotáshoz –, hogy akkor lehet a lehető legjobban megérteni az összefüggéseket a konfliktus és a kooperáció között, ha a kutató az elemzés során a nem nulla végkimenetelű variánsokat, játékformulákat vizsgálja, és azokból von le következtetéseket.¹⁸¹ Rapoport másféle módot keres a konfliktus rendszerszerű definiálására. Ő egyfajta taxonómiát igyekszik létrehozni a konfliktusok többféle értelmezéséből, és mivel rendkívül sok definícióját látja a társadalmi-politikai konfliktusnak, egyértelmű, tömör meghatározást neki sem sikerül alkotnia, bár minden erőfeszítést megtesz azért, hogy minél érthetőbbé tegye a konfliktus komplex fogalmát.¹⁸² Nordlinger is elvontan, rendszerező módon kezeli a kérdést, taxonómiával közelít a konfliktus definíciójának megoldásához. Következtetései során arra a megállapításra jut, hogy olyan bonyolult kérdés a társadalmi-politikai konfliktus definiálása, hogy deduktív-induktív módszereket is igénybe kell venni a kérdés alaposabb megértéséhez, és így lehet esetleg hosszas kutatás után egy viszonylag tömör, érthető definícióját adni az összetett szerkezetű társadalmi ellentéteknek.¹⁸³ A fentiek alapján megállapítható, hogy a társadalmi-politikai konfliktus fogalmának pontos leírása rendkívül nagy kihívás a terület kutatói számára, akik számos megközelítési módot alkalmaztak, de a téma komplexitása miatt többnyire csak részgazságokat tartalmazó gondolat kísérletekre sikerült jutniuk, általánosan elfogadott, komplex elmélet nem született.

Gurr rendszeralkotó kézikönyvében a következő szint a nemzetközi konfliktus. Ennek a résznek a szerzője, Michael Stohl megállapítja, hogy a nemzetközi konfliktusok viszonylatában a külső és belső ellentétek nem választhatók teljesen külön, mivel bonyolult összefüggésrendszerük miatt nehezen megállapítható, hogy milyen mértékben olvadnak egybe, milyen kölcsönhatásban vannak egymással. A nemzetközi konfliktusok lényegét és

¹⁷⁹ Boulding: Conflict, p.183.

¹⁸⁰ Pettman: State and Class, p. 120.

¹⁸¹ Weintraub: Conflict, p. 23.

¹⁸² Rapoport: Conflict, p. 173.

¹⁸³ Nordlinger: Conflict Regulation, pp. 122-123.

specifikumát megállapítani ezért szerinte nagyon összetett és nehéz feladat, egy átfogó definíció kialakítása hosszadalmas kutatást igényel a szerző szerint.¹⁸⁴ Frankel ezzel szemben a kérdés lényegét leegyszerűsítve úgy látja, hogy egy nemzetközi konfliktus lehetősége akkor alakulhat ki, ha egy ország túlságosan a terjeszkedés felé fordul, és ezzel nem a kooperáció előnyeire helyezi a hangsúlyt. Elmélete szerint a helyzetet tovább ronthatja, ha egy ország túl nagy mértékben fegyverkezik, nagy súlyt helyez katonai ereje fejlesztésére, amivel megbonthatja a kényes nemzetközi egyensúlyt, és tulajdonképpen kényszerhelyzetbe vagy lépéskényszerbe hozhatja magát is. Az ilyen helyzet esetében új konfliktusra vagy egy korábbi eszkalációjára lehet számítani.¹⁸⁵ Pettman hasonló véleményen van, mivel ő is úgy látja, hogy a versengés, a politikai pozíció javítására való törekvés vezethet országok közötti hatalmi egyensúly megbomlásához, politikai vagy fegyveres konfliktusokhoz. Emellett ő is azon az állásponton van, hogy a jelenség annyira komplex, hogy számos tudományágnak együtt kell megvizsgálnia (a szociológiának, a közgazdaságtannak stb.) ahhoz, hogy jól definiálható legyen a nemzetközi konfliktus, mint a politikai konfliktus egyik, még összetettebb válfaja.¹⁸⁶ Boulding, a neves közgazdász a komplexitása felől közelíti meg a nemzetközi konfliktus kérdését. Szerinte hatféle szintje van a nemzetközi konfliktusnak a törzsi, etnikai érdekelletektől a szuperhatalmak szembenállásáig. A különböző szintű konfliktustípusokon belül többféle további variánsokat is leír. Úgy látja, az egyenlő felek közti összecsapások mellett kialakulnak olyan helyzetek is, amikor sokkal egyenlőtlenebb a küzdelem a szembenállók között.¹⁸⁷ Weintraub a játékelméleti megközelítés alapján arra hívja fel a figyelmet, hogy a nem nulla kimenetelű játék során a felek sokféle módon összemérhetik az erejüket, és a politikában ennek az egyik megfelelője a nemzetközi konfliktus, ami azonban megfelelő eszközökkel akár kooperációvá, azaz nemzetközi együttműködéssé is változhat a körülmények kedvező alakulása esetén.¹⁸⁸ Nordlinger hasonló véleményen van, de ő egy másik oldalról közelíti meg a kérdést. A nemzetközi kapcsolatok fejlesztéséhez és a nemzetközi konfliktusok megoldásához elengedhetetlennek tartja a modern, pártpolitikán alapuló társadalmakban a megfelelő, racionális döntéshozatali mechanizmusok létrehozását, aminek a hiánya súlyos veszélyek forrása lehet dinamikusán változó világunkban. Így előzhető meg valamilyen mértékben a nemzetek közötti nézeteltérések kibontakozása, ami szerinte akadálya lehet a megfelelő

¹⁸⁴ Gurr: Handbook, p. 325.

¹⁸⁵ Frankel: Contemporary, p. 88.

¹⁸⁶ Pettman: State and Class p. 241

¹⁸⁷ Boulding: Conflict, pp. 227-229

¹⁸⁸ Weintraub: Conflict, p. 28.

konfliktuskezelésnek a nemzetközi kapcsolatok terén.¹⁸⁹ Rapoport is megpróbál egy átfogó, de tömör definíciót találni a nemzetközi konfliktusok kialakulására és mechanizmusaira. A neves szociológus először is kategorizálja a konfliktusokat: szerinte léteznek etnikai, nemzetiségi és vallási konfliktusok, amelyek komoly hatással vannak a nemzetközi kapcsolatok rendszerére, és előidézhetnek olyan konfliktushelyzeteket, melyek kihathatnak egyes nagyobb régiókon belüli vagy akár azok közötti folyamatokra. A nemzetközi konfliktusok Rapoport szerint elsősorban az ütköző politikai érdekek miatt jönnek létre. A szerző megkülönböztet belső és külső konfliktusokat is, melyek összefüggései, kölcsönhatásai szintén befolyásolhatják a nemzetközi konfliktusok kialakulását és menetét.¹⁹⁰

Összefoglalva tehát megállapítható, hogy a nemzetközi konfliktusok kutatói egy olyan bonyolult jelenségcsoportot vizsgálnak, mely több tudományág aspektusából és módszereivel is megközelíthető és melynek nem is lehet tömören megadni a kimerítő meghatározását. A szociológia, a történettudomány, közgazdaságtan és a politológia művelői általában arra összpontosítanak, hogy a maguk szakterülete felől megvilágítják a témakör egy-egy vetületét, és így járulnak hozzá a nemzetközi konfliktusok pontosabb leírásához. A továbbiakban magam is ezeknek az eredményeknek az összefoglalására törekszem, lemondva egy általános érvényű, minden fontos elemre kiterjedő definíció megfogalmazásának kísérletéről. A gyakorlati kutatások eredményességéhez erre minden bizonnyal nincs is igazán szükség, hanem az is elegendő segítség, ha a kutató megismerkedik a lehetséges megközelítési módokkal, melyek együttes alkalmazása könnyebbé teszi egy-egy konkrét nemzetközi konfliktus háttérének és működésének pontosabb bemutatását.

Megkerülhetetlen a konfliktus fogalmának további vizsgálata során Quincy Wright is, aki fő művében nagyon részletesen elemzi a háború mibenlétét, és a szociológia tudományának egyik egyik úttörőjeként megpróbálja szélesebb alapra helyezni a fegyveres konfliktus fogalmát is. Részletesen tárgyalja, mikor lehet egy háború kezdetéről és végétől beszélni. E kérdéskör tisztázásához definiálnia kell más hasonló, a konfliktushelyzet fogalmához köthető jelenségeket is, mint például a beavatkozás, az agresszív viselkedés, a védekező mechanizmus, a felkelés vagy a forradalom. Ennek során arra a következtetésre jut, hogy ezek a jelenségek leginkább a háború és béke állapota között helyezkednek el, afféle átmenetet képeznek a konfliktusos helyzetekben.¹⁹¹ Úgy ítélte meg emellett, hogy a háború egyfajta egyensúlyi állapotnak is

¹⁸⁹ Nordlinger: Conflict, p. 101.

¹⁹⁰ Rapoport: Conflict, pp. 174-175

¹⁹¹ Quincy Wright: *A Study of War. Second Edition* (Chicago, London: The University of Chicago Press, 1964), p. 6.

tekinthető, amely két vagy több csoport közötti feszültség, vagy konfliktus kialakulásának a betetőzése. Szociológusként a háborút egy hatalmon lévő társadalmi csoport ideológiai indíttatású konfliktusmegoldási kísérletének tekinti, aminek kialakulása csak rendkívüli esetben fogadható el a nemzetközi együttélés rendszerében.¹⁹²

Az ötvenes-hatvanas években a neves történész-szociológus, Georg Simmel érdekes szempontból foglalkozott a konfliktus kérdésével. Amellett, hogy a fogalom definíciójára is kereste a választ, egy történelmi példával próbálta érzékeltetni, milyen nagy a konfliktusok kezelésének jelentősége a világban. A 18. századi Angliára hivatkozott, ahol hagyományosan két párt osztozott egymással a hatalmon. Simmel erre, mint jó példára hívta fel a figyelmet, hangsúlyozva, hogy ezek a pártok nem estek durván egymásnak, hanem folytonos, de elviselhető mértékű konfliktusban voltak egymással. A történész szerint ez azért fontos, mert rámutat arra, hogy a konfliktusoknak nem kell feltétlenül totális szembenállássá változniuk, hanem jó politikával az ellentétek korlátok közé szoríthatóak, és nem akadályozzák meg a fejlődés menetét egy országban vagy akár világméretben sem. A kisebb érdekütközések, a 'koncon' való osztozkodás, a korrupció okozta feszültségek és más kisebb súlyú ellentétek ügyes elsímítása segíthet megőrizni a társadalmi és a nemzetközi békét.¹⁹³

Mearsheimer szintén a konfliktusok és háborúk definiálására törekszik. Úgy véli, a konfliktusok kialakulása a nagyhatalmak számától és hatalmuk mértékétől függ. Megállapítása szerint a nemzetközi rendszer vagy két- vagy többpólusú, ahol a nagyhatalmak között kialakul egyfajta erőegyensúly. Véleménye szerint végső soron a konfliktusok kialakulása a nagyhatalmak közti hatalmi struktúra változásaival magyarázható.¹⁹⁴ Mearsheimer, az ún. „realista iskola” képviselője hangsúlyosan nem elvekből vagy ideológiákból, hanem mindig a konkrét politikai helyzetből indul ki elemzése során, és ezért különösen érdemes megfontolni elemzéseit és következtetéseit a nagyhatalmak közti erőegyensúly vagy különbségekből fakadó konfliktusok tekintetében.

Robert Gilpin elsősorban a Szovjetunió és az Egyesült Államok viszonyát elemzi a háború és a béke lehetőségeit vizsgáló művében. Fejtegetései során arra a következtetésre jutt, hogy a két ország közötti érdekellentét a hidegháború idején súlyos katonai, gazdasági és diplomáciai konfliktusokhoz vezetett, melyek olyan méretet is öltöttek, hogy még a harmadik világháború

¹⁹² Idem., p. 7.

¹⁹³ Georg Simmel: *Conflict & the Web of Group-Affiliations*. (The Free Press, London, New York, Toronto, Sydney, Singapore, 1964), p. 41.

¹⁹⁴ John J. Mearsheimer: *The Tragedy of Great Power Politics* (New York, London: W. W. Norton & Company, 2001), p. 337.

kitörésének kockázata is felmerült. A világméretű amerikai hegemonia ellenére a szovjet energiapolitika megnehezítette az Egyesült Államok nagyhatalmi törekvéseit, mivel ugyan nem függött a szovjet olajtól, azonban a világgazdaságban súlyos válságot okozhatott volna a szovjet olajexport csökkenése vagy kiesése, és egy ilyen világpiaci összeomlás veszélyes politikai folyamatokat indíthatott volna el. Így végső soron mindkét superhatalomnak érdekében állt, hogy az atomfegyverei számát redukálva csökkentse egy világméretű fegyveres konfliktus kialakulásának a veszélyét. A tartós fenyegetettség állapota azonban Gilpin szerint nem mindig volt könnyen kezelhető, és ezért az amerikai elnöknek és a szovjet pártfőtitkárnak olykor minden diplomáciai érzékére szüksége volt ahhoz, hogy ne törjön ki az országaik között nagyobb vagy egyenesen végzetes fegyveres konfliktus.¹⁹⁵

Sir John Hackett amerikai tábornok könyve is az elmúlt időszak legnagyobb nemzetközi konfliktusát tárgyalja. Mivel a mű még hidegháború időszakában, annak vége felé íródott, ezért az amerikai-szovjet szembenállás nemcsak elméleti, hanem fontos aktuálpolitikai kérdés is volt a számára. Úgy látta, a helyzet eszkalálódott, és ha a Varsói Szerződés várhatóan fel is bomlik, egyes kelet-európai államok továbbra is maradhatnak konfliktusforrások, mivel ugyan már nem lesznek részei a Szovjetunió befolyási övezetének, de a nyugati országokkal sem lesz feltétlenül felhőtlen a viszonyuk. Mindezek alapján a szerző arra a következtetésre jut, hogy a hidegháborús idők konfliktusai az egyes kelet-európai országok és a nyugati világrend között új formában továbbra is fennmaradhatnak. Művében kitér emellett arra is, hogy nemcsak az európai országok közötti feszültségek jelenthetnek veszélyt a békére, hanem még súlyosabb konfliktusokat okozhatnak az Európán kívüli régiókban – kiemelten az afrikai kontinensen – lappangó ellentétek. Sir John Hackett összességében úgy véli, hogy a világon számos konfliktusforrás van, és további hosszas és alapos kutatás szükséges ahhoz, hogy fel lehessen ezeket térképezni és elejét lehessen venni politikai vagy katonai eszkalációjuknak.¹⁹⁶

A nemzetközi konfliktus fogalmának pontosan megértéséhez megkerülhetetlen Samuel Huntington munkássága, illetve fontos és közismert vitája Francis Fukuyamával. Huntington nagyszabású művében azt a tételt fogalmazza meg, hogy a történelem új korszakába érkezett, amikor az újabb nagy nemzetközi konfliktusok már a civilizációk közötti törésvonalak mentén alakulnak ki. Érdeemes külön idézni ezzel kapcsolatban egy fontos gondolatát: „Általánosabb szinten kevésbé valószínű, hogy a gazdag és a szegény országok között fegyveres konfliktus

¹⁹⁵ Robert Gilpin: *War & Change in World Politics* (Cambridge: Cambridge University Press, 1981), p. 238-239.

¹⁹⁶ General Sir John Hackett & Other Top-Ranking NATO Generals & Advisors: *The Third World War*, August 1985. (Macmillan Publishing Co., New York, 1985), p. 310.

alakul ki, mert... a szegényebb országok nem rendelkeznek olyan politikai egységgel, gazdasági erővel és katonai potenciállal, hogy szembeszállhassanak a gazdag országokkal.”¹⁹⁷ Huntington tehát úgy látja, hogy a ’hagyományos’, nemzetállamok közötti katonai konfliktusok ideje többé-kevésbé lejárt, ehelyett a különböző kultúrák eltérő identitásuk miatt kerülnek majd gyakrabban konfliktusba egymással. Huntington szerint a civilizációk közti különbségek, törésvonalak eltűnése illúzió, és úgy véli, a jövő konfliktusai ezekből fognak kiindulni.¹⁹⁸ Francis Fukuyama – szintén amerikai egyetemi professzor – ezzel szemben világbékét vizionál, és az amerikai típusú liberális demokrácia győzelmét prognosztizálja a világpolitikában. Az ő elmélete tulajdonképpen a konfliktusok antitézise, hiszen ő úgy véli, eljött az ideje, hogy a világban béke legyen, és megszűnjenek a nemzetek közötti viszályok. A liberális demokrácia, a nyugati értékrend szerinte elég meggyőző erővel bír ahhoz, hogy a súlyos politikai konfliktusoknak előbb-utóbb vége legyen, és eljőjön a világbéke. Fukuyama szerint a nacionalizmus, mint uralkodó ideológia megszűnik, és ez elősegíti azt, hogy a katonai konfliktusok is megszűnhessenek a világban.¹⁹⁹ Ma már látszik azonban, hogy az ún. „demokráciaexport”, melyről sok szó esik ma a világon, főleg az Egyesült Államok vonatkozásában, nem olyan sikeres, mint ahogy azt várták volna tőle. Kettejük vitája mellett érdekes szempontot vizsgál Timothy Garton Ash könyve is, mely elsősorban az Amerikai Egyesült Államok és Nyugat-Európa közötti konfliktusok, illetve kiegyezés kérdésével foglalkozik. Az oxfordi professzor úgy véli, a kapcsolat egyre szorosabb lesz Európa, Anglia és Amerika között. Arra a következtetésre jut, hogy a nyugati világban eltűnőben vannak a különbségek, az egyes országok egyre nemzetközibbé válnak, ezért nehéz megkülönböztetni az egyes kultúrákat egymástól. Ennek alapján arra a megállapításra jut, hogy a nyugati világban egyre csekélyebb a jövőbeni konfliktusok esélye.²⁰⁰

II.2. Összefoglalás

Mint az előtanulmányokból is kiderült, a konfliktusok elmélete igen bonyolult téma, és nagyon sok megközelítési móddal lehet vizsgálni. Megkívánja az interdiszciplinális szemléletet, ezért már eddig is sokféle iskola, szaktudomány, tudományág foglalkozott vele.

¹⁹⁷ Samuel Huntington: *A civilizációk összecsapása és a világrendátalakulása* (Budapest: Európa könyvkiadó, 1999), p. 34.

¹⁹⁸ Idem., p. 37.

¹⁹⁹ Francis Fukuyama: *A történelem vége és az utolsó ember* (Budapest: Európa könyvkiadó, 1994), pp. 7-8.

²⁰⁰ Timothy Garton Ash: *Free World. America, Europe and the Surprising Future of the West* (New York, Great Britain: Random House, Penguin Books, 2004), pp. 18-22.

Először érdemes összefoglalni a magyar elméleteket. A magyar tudományos munkák a konfliktusoknak elsősorban a politikai és a szociológiai vonatkozásait kutatták, valamint a konfliktus és a kooperáció összefüggéseinek megvilágítására helyezték a hangsúlyt. A jelentős kutatók, mint Tóth, Resperger, Besenyő, Búr és Somkuti főként konfliktusokat, a hidegháború problémakörét, 90-es évek utáni nemzetközi kapcsolatrendszer vagy éppen az e tekintetben másodlagos jelentőségű kontinenseken (pl. Afrikában) kialakult konfliktusgócokat elemezték, és vontak le belőlük általános következtetéseket. A szakértők úgy látják, a világ lassan összenő, és az egyes országok nemzeti viszállyainak helyét átveszik a regionális konfliktusok. Ezek következményei sem állnak meg az országhatárokon: a migráció, a terrorizmus, a más kontinensekre is áttérjedő etnikai, vallási konfliktusok nemzetközi méretekben is kiélezik a helyzetet. A magyar biztonságpolitikai szakértők tehát elsősorban a hidegháborús, a modernkori proxiháborús és az egyéb regionális viszállyok elemzése révén vélik megragadhatónak a fogalom lényegét, ami az áttekintett szakirodalomból talán Huntington elméletéhez áll a legközelebb.

A konfliktus fogalmára már felfigyeltek a nagy ókori filozófusok és későbbi gondolkodók is, akik természetesen még nem nevezték ezen a néven a fogalmat. A háború, a fegyveres összecsapások, a társadalmi ellentétek, a forradalmak kérdése minden korban téma volt a korszak tudósai számára, de a konfliktus, mint elvont fogalom vizsgálata igazából csak a 20. században indult meg.

A modern nemzetközi szakirodalom feldolgozása során e dolgozat szerzője a Ted Robert Gurr professzor által szerkesztett alapvető kézikönyv felépítését követte a konfliktus fogalmának vizsgálata során. Az ő szintbesorolása lényegében véve elfogadottnak tekinthető, lényegileg pszichológiai-biológiai, politikai-társadalmi és a nemzetközi politikai konfliktusokat különböztet meg egymástól. Magának a konfliktusnak, mint valamivel szemben kialakult ellentétes érdekek és viszónak az eredetét tekintve a legtöbb szerző egyetért azzal, hogy az ember ősi életformájából és az abból való kiemelkedésből fakad, és pszichológiai-biológiai tényezők határozzák meg. A konfliktushelyzetek idővel bonyolultabbá váltak, és eredményes megértésükhöz már történettudomány mellett a szociológia, az antropológia, a közgazdaságtan, a pszichológia és számos más tudományág módszereinek felhasználására is szükség volt. A konfliktus fogalmát sikerült sok szempontból megvizsgálni, jól kategorizálni, de egyszerűen és egzaktul definiálni kevésbé, ami elsősorban azzal magyarázható, hogy nagyon tág jelentéstartalmú fogalomról van szó, amibe sok minden belefér, de éppen ezért kevésbé is

megfogható. Ebből több kutató is eljutott arra a következtetésre, hogy a tökéletes, minden lefedő meghatározásra nem is kell feltétlenül törekedni.

A témakör sok kutatója számos érdekes gondolatot felvetett a konfliktus definíciójának keresése kapcsán. Apter például abban lát alapvető konfliktusforrást, hogy az egyéni szükségletek sokszor felülírják a racionális gondolkodást, ami megint csak az embert, mint biológiai lényt helyezi előtérbe. Dahrendorf közgazdasági-pszichológiai érvelése szerint, mellyel nem könnyű azonosulni, az emberi lélek az ipari forradalmak korában válik igazán éretté, és ettől fogva alakulnak ki a modern értelemben vett társadalmi-gazdasági konfliktusok. Weintraub az állam és magánszemély gazdasági kapcsolatát emeli ki, mint a társadalmi kooperáció és egyben ezzel együtt a konfliktus egyik mozgatórugóját. A közgazdász matematizált-formalizált elméleteivel, játékelméletének kidolgozásával és a közgazdaságtan szabályaival keresi a megoldást a konfliktus definíciójára, de nem feltétlenül visz hozzá közelebb.

Gurr gondolatmenetét követve eljutunk egy komplexebb világba, a társadalmi-politikai konfliktusok szintjére. A szakértők, kutatók e téren is sokféle megközelítésmódot alkalmaznak, azonban elmondható, hogy valójában nemigen tudnak közös nevezőre jutni a konfliktus fogalmának értelmezésében. Az egyik legfontosabb gondolat, hogy ezen a szinten a nemzeti érdek az egyik legfontosabb kohéziós erő, mely összetartja az embereket a nemzetek keretében, és megakadályozza, hogy a konfliktusok eszkalálódjanak (Pettman és Frankel). Több kutató is közelít a témához a játékelmélet felől. Megfogalmazásuk szerint a konfliktus egy nem nulla kimenetelű játék, de ezzel véleményem szerint nem teszik sokkal világosabbá a kutatás tárgyát. Mások, pl. Kenneth E. Boulding úgy vélik – és ez némileg összecseng a marxista állásponttal –, hogy a társadalomban a legsúlyosabb konfliktusok abból adódnak, hogy a vezető társadalmi rétegek rákényszerítik akarukat a többségre, ami már önmagában is súlyos konfliktusforrás lehet. Érdekes, de szintén vitatható Apter paradox gondolata, aki szerint éppen a társadalmi helyzet javulása miatt nő meg a társadalomban a feszültség, mert még nagyobb jólétet várnak el az állampolgárok, és ez potenciális lázongásokhoz vezethet. Ennek a megállapításnak a háttérben is tulajdonképpen az emberi pszichéről alkotott negatív vélekedés áll, de tudományos értéke részben vitatható. Georg Simmel szociológus-történész fő gondolata vizsgálatunk tárgya szempontjából az, hogy a társadalmi konfliktusok nem feltétlenül elviselhetetlenek, sőt megfelelő politikai rendszerben és módszerekkel jól kezelhetőek és kordában tarthatóak, és nem akadályozzák a társadalmi fejlődést, amint azt angol történelemből vett meggyőző példájával is alátámasztja. Számos, megfelelő belátással rendelkező kutató (pl.

Rapoport és Eckstein) pedig végül eljut arra konklúzióra, a konfliktus, mint összetett társadalmi-politikai jelenség értelmezése rendkívül fontos, de egy mindenre kiterjedő, pontos definíció megadására nem igazán van lehetőség.

Gurr megközelítésében a legösszetettebb kutatási téma a nemzetközi konfliktusok kérdése. Talán ez a legbonyolultabb problémakör, és ezt a legnehezebb pontosan értelmezni. Ehelyett számos kutató – mint pl. Boulding – kategóriákba sorolja, azaz tipizálni próbálja a nemzetközi konfliktusokat, ami természetesen sok szempontból közelebb visz a jelenség megértéséhez. Frankel szerint a fegyverkezés és a hatalomvágy a regionális vagy világméretű konfliktusok egyik fő oka, ezt kell visszaszorítani a veszélyes politikai ellentétek elkerülése érdekében. Nordlinger úgy véli, az államok felső vezetőinek felelőssége a törékeny nemzetközi diplomáciai és politikai kapcsolatok megfelelő kezelése. Mások (pl. Stohl és Rapoport) a belső (országön belüli) és külső (nemzetközi) konfliktusok közötti összefüggések fontosságára hívják fel a figyelmet. A belső ellentétek csökkentése vagy megoldása szerintük kisebbé teszi a nemzetközi konfliktusok kialakulásának a veszélyét is. Egyesek pedig (pl. Pettman) úgy vélik, a hatalmi versengés és a politikai pozíciók iránti vágy, azaz tulajdonképpen az emberi gyarlóság az oka a nemzetközi konfliktusok kialakulásának. Látjuk, hogy a különféle elméletek gyakran élnek a pszichológiai szempontok alkalmazásával, egyszerűen fogalmazva sok kutató az ember rossz alaptermészetében, gyöngeségeiben látja a legfőbb konfliktusforrást (mint már annak idején Kant is).

A nemzetközi konfliktusok témakörén belül számos kutató foglalkozik annak legsúlyosabb változatával, a háborúval. Quincy Wright részletesen elemzi a konfliktusnak ezt a típusát, illetve a hozzá vezető út egyes állomásait, a háború bekövetkezésére utaló kisebb, nem fegyveres konfliktustípusokat. Robert Gilpin az USA és a Szovjetunió vetélkedésének példáján mutatja be, milyen komplex gazdasági, katonai és diplomáciai folyamatok döntik el egy nemzetközi konfliktus kimenetelét. Sir John Hackett is úgy látja, hogy a nemzetközi konfliktusok elkerülése lassan korunk legnagyobb politikai kihívásává válik. Az USA és a Szovjetunió tartós rivalizálásában rejlő kiszámíthatatlan veszélyek mellett felhívja a figyelmet arra is – és ez összhangban van a hivatkozott magyar kutatók álláspontjával –, hogy a jövőben veszélyesen sok kisebb-nagyobb nemzetközi konfliktus alakulhat ki világszerte.

Különleges jelentősége és aktualitása miatt végül érdemes Samuel Huntington és Francis Fukuyama vitáját felidézni. Míg Fukuyama a történelem számos utópiáját követően lényegében egy újabbat fogalmaz meg, Huntington új összefüggésbe helyezi a jelen és a jövő nemzetközi konfliktusait, amikor megállapítja, hogy a nemzetállamok közötti közvetlen konfliktusok

helyett a jövő alakulását a különböző civilizációk harca határozza meg, és hat-hét civilizáció törésvonala mentén alakulhatnak majd ki a nagyobb nemzetközi konfliktusok. Timothy Garton Ash oxfordi professzor Fukuyama-tól eltérően nem az egész világ békéjét prognosztizálja, hanem csak a nyugatiét. Úgy tűnik, a történelem alakulása ezt a korlátozott utópiát sem feltétlenül fogja igazolni, nemzetközi konfliktusok eddig is voltak, és minden bizonnyal a jövőben is lesznek.

III. AZ AFRIKAI KONFLIKTUSOK JELLEMZŐI

III.1. Bevezető

Az afrikai konfliktusok rendkívül sokfélék és összetettek. Napjainkra már terjedelmes szakirodalom foglalkozik a témakörrel, amely meghatározza a kontinens történelmi, társadalmi, politikai és kulturális fejlődését, és a globális politikai helyzet alakulásában is jelentős szerepet játszik. A világ ma már összefüggő rendszert alkot, az afrikai jelenségek is ebbe az egészbe illeszkednek, és kölcsönhatásban vannak egymással a helyi és a globális konfliktusok, ezért a helyi konfliktusok értelmezése is többnyire csak tágabb összefüggésrendszerben lehetséges. Emlékeztet ez az állapot az úgynevezett pillangó-hatásra – káoszelméletre –, amelyet legtalálóbban Edward Lorenz fogalmazott meg egyik előadásában, amikor az időjárás kiszámíthatatlanságát egy lepke szárnycsapása által áttételesen keltett esetleges tornádóhoz hasonlította, amivel a világban fellelhető kaotikus események létét igyekezett magyarázni.²⁰¹ Az elmélet a konfliktusok kiszámíthatatlanságára is vonatkoztatható, és egyfajta magyarázatát adhatja a belső és a nemzetközi összecsapások kiszámíthatatlanságának is. Disszertációmnak ebben a fejezetében ennek tudatában is szűkítem a vizsgálódási kört a politikailag talán leginstabilabb kontinensre, és elsősorban a történelmi, politikai és társadalmi konfliktusok Afrikában megfigyelhető sajátosságait teszem vizsgálat tárgyává.

Annyi mindenképpen előre bocsátható, hogy a világon a legtöbb válsággal fenyegető konfliktushelyzet és a legtöbb kisebb-nagyobb fegyveres összetűzés a második világháború utáni időszakban Afrikában alakult ki, amit egyébként a békefenntartó műveletek számai is igazolnak. Ez a tény rávilágít a kontinens erős megosztottságára és történelmi-társadalmi fejlődésének számos zavarára, de egyúttal lehetőséget nyújt a kutatónak számos izgalmas történelmi-társadalmi folyamat megismerésére, ami révén közelebb juthat a kontinensre sajátosan jellemző konfliktusok szerteágazó okainak megértéséhez.

Dolgozatomban arra teszek kísérletet, hogy ezt a rendkívül összetett és érdekfeszítő témát részletesen bemutassam és megragadjam a kontinensen kialakult konfliktusok jellegzetes, sajátosan 'afrikai' karakterét, és ehhez első lépésben a témáról megjelent magyar szakirodalmat²⁰² ismertetem. Ennek bemutatása után a téma jelentős nemzetközi kutatóinak

²⁰¹ Edward Lorenz: 'Predictability: Does the Flap of a Butterfly's Wing in Brazil Set Off a Tornado in Texas?', Presented before the American Association for the Advancement of Science, 29 December 1972.

²⁰² Benkes, Besenyő, Búr, Csizmadia és Tarrósy.

műveit tekintem át.²⁰³ Először az afrikai konfliktusok általános jellemzőiről alkotott véleményüket ismertetem és hasonlítom össze, majd az egyes kutatóknak afrikai konfliktusok tipologizálásával, illetve az egyedi vonatkozásaikkal kapcsolatos álláspontját veszem sorra.

Az afrikai konfliktusokat a szakirodalom alapján a következő fő csoportokba sorolhatjuk: etnikai, vallási, gazdasági konfliktusok, a természeti erőforrásokkal – a kőolajjal, a gyémánttal, a földdel, a vízzel és az éghajlattal/klimaváltozással kapcsolatos – ellentétek, továbbá az egyéb, a helyi társadalmi berendezkedéssel, a gyermekkatonasággal, a gyarmati múlt örökségével kapcsolatos társadalmi feszültségek. Konfliktusforrás lehet még emellett a közösségi, családi-rokonsági, mitikus-mágikus hiedelmekkel, gondolkodásmóddal összefüggő vitás helyzetek rendezetlensége, de súlyosbították, illetve súlyosbítják a helyi válságokat külső tényezők, így az egyes nagyhatalmak, jellemzően az Amerikai Egyesült Államok és a Szovjetunió – ma már Oroszország –, valamint Kína és más feltörekvő új hatalmak ellentétei, hatalmi törekvései által gerjesztett proxy háborúk is. E fejezetben a szakirodalom eredményeinek összefoglalása és összehasonlítása mellett az egyes konfliktusfajták elemzésével és 'működési mechanizmusuk' bemutatásával igyekszem minél alaposabb és realisabb képet alkotni az afrikai konfliktusok történelmi és mai állapotáról, illetve sajátosságairól.

III.2 Az afrikai konfliktusok jellegzetességei a magyar szakirodalom alapján

Az afrikai konfliktusok vizsgálatának ma már jelentős szakirodalma van Magyarországon, és a korábbi egyéni érdeklődés vagy politikai ösztönzés nyomán végzett kutatások helyett jelenleg már több tudományos műhely (egyetemi tanszék, kutatóintézet) folytat aktív és rendszeres kutatómunkát.

A szakirodalom ma már nem méltányolja különösképpen a marxista Patkó Imre munkásságát, mégis úgy vélem, felfogásának rövid ismertetése hozzátartozik az afrikai konfliktusokról korábban kialakult szemlélet megértéséhez. Egyik tanulmányában Patkó azt emeli ki, hogy az afrikai államok között a külső támogatás miatt nem egyenlő feltételek nem egy esetben megakadályozzák a szövetségkötést (konkrétan a Kongói Köztársaság és az akkori Zaire – ma Kongói Demokratikus Köztársaság – közötti tárgyalásokra utal a szerző). Patkó ezzel párhuzamosan megfogalmazza azt a szintén marxista gondolatot, hogy a fő törésvonal a világban a tőkés és a kizsákmányolt osztály között, illetve a tőkés kizsákmányoláson alapuló és

²⁰³ Williams, Zartman, Rothchild, Bozeman, Peil, Etefa, McCauley, Kleh/Mukenge, Furley, Adedeji, Deng/Kimaro/Lyons/Rothchild/Zartman, Markowitz, Hackett, Arnold, Stapleton és Bujra

a szocialista berendezkedésű államok között húzódik, és egyben azt is megállapítja, hogy az afrikai konfliktusok fő eredője a két ellentétes társadalmi berendezkedésű világrendszer hidegháborús versengéséből fakad.²⁰⁴ Egy másik írásában azt emeli ki, hogy az Egyesült Államok, mint nagyhatalom igyekszik megosztani az afrikai országokat, és fegyveres beavatkozással és gazdasági eszközökkel viszályt szít közöttük. Ennek következménye az „afrikaiak – afrikaik ellen” szituáció kialakulása.²⁰⁵

A modern tudományos módszerekkel dolgozó kutatók közül az afrikai konfliktusok témájával behatóan foglalkozott Benkes Mihály történész-afrikanista, aki külön tanulmányban elemezte a függetlenségüket elnyert afrikai országokban kialakult politikai állapotokat. A szerző több okkal is magyarázza a gyakori konfliktusok kialakulását és tartós fennmaradását a 'fekete kontinensen'. Az egyik legfontosabb tényezőt – számos más kutatóhoz hasonlóan – Benkes is a kolonializmus, azaz a gyarmatosítás miatt kialakult és részben fennmaradt függőségi helyzetben látja. Úgy véli, hogy a gyarmati múlt felelős azért, hogy Afrika társadalmi hosszú idő óta egyfajta önazonossági válságban vannak, mivel az európai kultúrák erőszakos megjelenése a térségben – több pozitív velejárójával együtt – erősen negatív hatással volt a helyi társadalmakra, közösségekre, így azok nehezebben tudtak a fejlődés útjára lépni, és jelentős lemaradásban vannak más kontinensek civilizációihoz képest. A konfliktusok kialakulásának másik okát az etnikai sokféleségben, a törzsek, népcsoportok közötti hatalmi harcokban véli felfedezni. Az etnikai sokféleség szerinte az egyik fő oka annak, hogy az afrikai helyi társadalmak sok esetben a mai napig nem képesek békésen egymás mellett élni, és emiatt az állammal való kapcsolatuk is ambivalens, ami nehezíti az egyes országok társadalmi fejlődését. Benkes azon a véleményen van, hogy az etnikai kisebbségek sok esetben olyan hatalmi helyzetbe tudnak kerülni egyes afrikai országok perifériális területein, ami hatással lehet az országok politikai berendezkedésére, stabilitására is, és hozzájárulhat – az államszervezet gyengesége vagy megosztottsága miatt – az úgynevezett szecessziós (elszakadási) törekvések vagy kísérletek felerősödéséhez egyes régiókban, ami a helyi konfliktusok kiszélesedését eredményezheti. Az etnikai kisebbségek revizionista céljai sokszor így az országhatárokon belüli vagy a határokon átívelő ellentétek elmérgesedéséhez is vezethetnek, ami Afrikában más kontinensekhez képest még gyakoribbá teszi a politikai, katonai konfliktusok kialakulásának veszélyét. Az etnikai kisebbségek a szerző szerint emellett sok esetben egységes politikai ellenzékét alkotják a más etnikumra támaszkodó állami

²⁰⁴ Patkó Imre: „Új helyzet, régi feladatok,” *Nemzetközi Szemle*, 16. évfolyam, 10. szám (1972), p. 7.

²⁰⁵ Patkó Imre: *A Fekete Földrész – A szabadságért és a békéért* (Budapest: Országos Béketanács, Szolidaritási Bizottság, 1971), p. 23.

vezetésnek, ami még tovább mélyítheti az egyes társadalmakban meglévő ellentéteket, főleg, hogy az ilyen típusú ellenzéki mozgalmakat az afrikai kormányok gyakran betiltják, ami pedig az ellentétek további felszításához vezethet. Az etnikai csoportokon belül gyakran tovább él a törzsi mentalitás, a korábbi közösség-szerveződési rendszer, amely az őskortól jelen van az afrikai társadalmakban, és gyakran militáns szellemiségével jelentősen hozzájárul fegyveres összecsapások kialakulásához. Ezek társadalmi-kulturális hagyományok – az egyéb érdekviszonyok mellett – meghatározzák a helyi társadalmi rendszerek működését, és ezzel Benkes szerint szintén alapvető mozgatórugói a kontinensen kialakuló feszültségeknek. Mindezek mellett a gyarmatosítás egyik maradványa a hagyományos és a modern társadalmi felfogások közötti ellentétek felszínre törése, ami a függetlenségüket elnyert afrikai országok számára komoly dilemmát okoz és politikai eszközként felhasználva belső ellentétek szítására is alkalmas lehet. A szerző e helyi sajátosságok mellett még fontosnak tartja az általános elmaradottság problémáját, és a társadalmi együttélést megnehezítő jelenségek sorában megemlíti a civil szervezetek elleni fellépések negatív hatását is, ami tovább gerjesztheti az akut társadalmi-politikai, vagy a régebb óta meglévő történelmi eredetű konfliktusokat.²⁰⁶

Búr Gábor, egy másik kiváló hazai afrikanista is behatóan elemezte a témát, és az afrikai konfliktusok természetét és eredetét feltáró elméletét részletesen kifejtette munkáiban. Véleménye szerint az afrikai konfliktusok egyik fő magyarázata az, hogy a történelem korábbi időszakában, majd a 20. század és a hidegháború idején végbement folyamatok szétzilálták a kontinensre jellemző korábbi tradicionális társadalmi struktúrákat, és ezáltal megosztottá tették a helyi társadalmakat, melyek így csak nagy nehézségek árán tudják kezelni a kialakult társadalmi feszültségeket. Külön utal a gyarmatosítók határrendezési politikájára, ami a gazdasági előnyszerzés reményében olyan módon határozta meg az újonnan létrejövő afrikai államok területét, hogy a népességeloszlási viszonyokat – az egyes népcsoportok hagyományos területi elhelyezkedését – egyáltalán nem vette figyelembe. Így sok esetben mesterséges államhatárok születtek, amelyek aztán később jelentős etnikai és egyéb feszültségekhez, fegyveres konfliktusokhoz vezettek. Úgy látja, hogy a 20. században és még napjainkban is általában a fejlődő országok és főleg a mai Afrika egyik nagy dilemmája az etnikai hagyományok, a tradicionális társadalomszerveződés és modernség között húzódó ellentét feloldásának nehézsége, ami a korábban felsorolt problémákból is ered. Összességében nagy jelentőséget tulajdonít az etnikai konfliktusoknak, amelyek véleménye szerint meghatározó

²⁰⁶ Benkes Mihály: 'Az afrikai államiság természete és a nemzetközi rendszer' in Csizmadia Sándor, Tarrósy István (szerk.): *Afrika ma. Tradíció, átalakulás, fejlődés* (Pécs: IDRResearch Kft/Publikon Kiadó, 2009), pp. 31-41.

szerepet játszottak és játszanak a kontinensre általánosan jellemző politikai feszültségek, instabilitás kialakulásában.²⁰⁷ Az egyes etnikai csoportok versengését az államhatalommal összefüggésben is vizsgálja, ugyanis véleménye szerint kétféle módon közelítettek az egyes népcsoportokhoz a politikai elit képviselői: vagy bevették őket az államapparátusba vagy kirekesztették őket, amivel ellenségeskedést szítottak köztük, hogy ezzel is a saját hatalmukat erősítsék tovább. Az etnikai konfliktusokat egyre súlyosabbnak látja a szerző, és az erre visszavezethető hatalmi harcokat vizsgálva megállapítja, hogy az afrikai államok és a regionális szervezetek (mint az Afrikai Egységsszervezet) képtelenek voltak ezeket megfelelően kezelni vagy megoldást találni rájuk.²⁰⁸ Az etnikai hovatartozás alapján egyes társadalmi csoportok a politikai vezetős szerep megszerzéséért fegyveres harcot vívtak egymással, ám ha úgy alakult, az etnikai hovatartozás akár egyfajta menedékként is szolgálhatott a hatalom által elnyomott népcsoport, etnikum számára.²⁰⁹

Az afrikai konfliktusok egy másik avatott szakértője, Besenyő János történész-afrikanista kutatásainak homlokterében elsősorban biztonságpolitikai kérdések állnak. Elméleti kutatásai mellett katonai békefenntartóként szerzett alapos helyismerete révén hiteles képet tud alkotni az afrikai konfliktusok természetéről. Számos munkájában érinti a kérdéskört, és ezek közül egyikben tömören összegzi is a jelenségről alkotott véleményét, és átfogó kísérletet tesz az afrikai konfliktusok okainak feltárására. Benkeshez hasonlóan ő is úgy látja, hogy a kontinensre jellemző politikai-katonai viszályok jelentős mértékben a helyi vagy regionális konfliktusokra vezethetők vissza, amelyek főleg a hidegháború vége óta okoznak sok szenvedést a kontinensen élők számára. A regionalitás szempontját tehát Besenyő is fontosnak tartja a kialakult viszályok, ellentmondásos helyzetek megértéséhez, de emellett több más magyarázattal is szolgál arra, miért olyan nehéz a 20. század második felétől egészen a mai napig az afrikai népek, közösségek számára a társadalmi megbékélés és ezzel összefüggésben maga a megélhetés, a gazdasági fejlődés megindítása is. Álláspontja szerint a konfliktusok során a politikai ellenfelek nem kímélik a civil lakosságot sem, és sok esetben faji vagy etnikai alapon terrorizálják a konfliktusokban egyébként nem érintett közösségeket is. Az elmérgesedő ellentétek személyes tapasztalatai és véleménye szerint odáig fajulhatnak, hogy akár népirtásra is sor kerülhet egyes területeken, amire példaként az 1994-es ruandai tömegmészárlást említi. Az etnikai ellentétek forrását főként abban látja, hogy az évszázadok óta fennálló társadalmi struktúrákat külső

²⁰⁷ Búr Gábor: 'Államkudarcok Afrikában', in: Csizmadia Sándor, Tarrósy István (szerk.): *Afrika ma. Tradíció, átalakulás, fejlődés* (Pécs: IDRResearch Kft/Publikon Kiadó, 2009), pp. 75-83.

²⁰⁸ Búr Gábor: *A szubszaharai Afrika története* (Budapest: Kossuth Kiadó, 2011), p. 145.

²⁰⁹ Búr: *Államkudarcok Afrikában*, p. 85.

tényezők megbontották, amelyek azután az egyes népcsoportok közötti ellenségeskedésben öltöttek testet. A gyarmatosítást, mint feszültségforrást Besenyő is kiemeli, hiszen a függetlenségüket visszanyerő államok sok helyütt a gyarmatosítókkal küzdöttek, majd a függetlenség elnyerése után a nyomukban maradó politikai ürrel és tapasztalatlansággal, sokszor káosszal és az ezekből fakadó nehézségekkel kellett megbirkózniuk. Úgy látja, hogy a törzsi társadalomszerveződés és az állami vezetés gyakran összefonódik, megakadályozva ezzel a modern értelemben vett államszervezet kialakulását, és így egy újfajta elit jön létre, mely további konfliktusok eredője lehet adott esetben, hiszen az egyes klánok, nagycsaládok, népcsoportok viszálykodása a hatalomban és a hatalomért, valamint a szinte állandósuló korrupció aláássa az egyes országok belpolitikai stabilitását. A törzsi, etnikai hagyományokra való támaszkodás véleménye szerint csak erőtlen kormányokat hozhat létre, ami tovább gyengítheti vagy kifejezetten erodálhatja az amúgy is számos problémával küzdő, történelmi távlatban fiatal államok szerkezetét. Tipikus fejleménynek tartja azt is, hogy ezek a konfliktusok további problémákat szülnek, így például az éhínség vagy a gyermekek hányatott sorsa is rendkívüli kihívások elé állítja az afrikai közösségeket. Felosztása szerint az alábbi fő típusokba lehet sorolni az afrikai konfliktusokat: faji/etnikai viszályok, vallási és politikai radikalizmus, határviták és a természeti erőforrásokért vívott harc, hatalommegosztási és gazdasági problémák; a demokratizálási erőfeszítések nehézségei, illetve kudarcai és végül a gyarmatosítás nyomán kialakult ellentétek.²¹⁰

Folytatva a magyar szakirodalom tanulmányozását, érdemes ismertetni Csizmadia Sándor politológus álláspontját is, aki egy egész tanulmányt szentelt az afrikai társadalmi viszonyok, konfliktusok elemzésének. Csizmadia a témakör legfontosabb kérdéseinek tárgyalása mellett egyfajta definíciót is igyekszik adni az afrikai társadalmak – és ezen belül az afrikai konfliktusok – szerkezetére, sőt megoldási javaslatot is tesz arra, hogy miként lehetne a kontinensen elburjánzó problémákat kezelni. Először is megállapítja, hogy az országok határait úgy lehet a legjobban megvédeni, ha az adott állam a hadseregére támaszkodik, mivel az képes lehet megőrizni az amúgy szétszórt és heterogén közösségek lakóhelyeiből összeálló területi egységet. Kiindulási pontja, hogy a gyarmatosítást megelőző időszakban az afrikai társadalmak nem alkottak államalakulatokat, hanem többnyire természeti képződmények választották el az egyes etnikai csoportokat egymástól. Ennek a természetes állapotnak a gyarmatosítók által végrehajtott erőszakos felszámolása okozza még ma is a már függetlenné vált afrikai államok

²¹⁰ Besenyő János: 'Az afrikai konfliktusok és kezelésük sajátosságai, a békefenntartó műveletek során szerzett tapasztalatok', *Felderítő Szemle*, vol. 7, no. 3 (2008), pp. 5-6.

egyik fő problémáját, elsősorban ez felelős belső és külső konfliktusaik kialakulásáért és fennmaradásáért. Tanulmányában kitér a mai afrikai országokra jellemző társadalmi struktúrákra is, és megállapítja, hogy a modern államszervezet adaptálása és problematikus működése elsősorban arra vezethető vissza, hogy a különböző etnikumú népcsoportok egymással versengve, korrupció és protekcionizmus segítségével jutnak a hatalom közelébe. Ezt a jelenséget Csizmadia neopatrimonializmusnak nevezi. Az afrikai konfliktusok nagy számát és kiterjedtségét ő is nagy problémának látja, több nehéz helyzetben lévő régióra is felhívja a figyelmet (Ruanda, Burundi, Kongói Demokratikus Köztársaság, Nyugat-Szahara).²¹¹ Az etnikai problémákat is figyelembe véve az afrikai konfliktusok és az afrikai állami struktúrák tipikus vonásait végül egy általános definíció keretében igyekszik összefoglalni: *„Ennél fogva meg lehet megkülönböztetni a jogi nemzetet, az államot és a szociológiai (etnikai) nemzetet. A szociológiai nemzet fogalma egyszerre ered egy népközösség jellemzőiből (nyelv, vérségi kötelék, vallás, közös történelem) és a bizonyított együtt élni akarásból, másfelől természetes módon emlékeztet az ember eredeti etnikai hovatartozásra. ... A multinacionális állam létrejötte esetén a törvény azt kötné ki, hogy a nemzetiség egy jellemző közösséghez...való tartozás tudatával és státuszával, az állampolgárság pedig az államhoz...való tartozás tudatával és státuszával határozódik meg. ... A nemzet-állammal ellentétben...az afrikai társadalmak multinacionális természete arra ösztönözné, hogy a multinacionális állam alapító aktusába a jogteremtés két autonóm területét foglalják bele: az államét... és az etnikai teret...”*.²¹² Csizmadia – mint látjuk – nemcsak az afrikai konfliktusok okaira próbál egyértelmű választ adni, hanem egyfajta javaslatot is tesz a kontinens problémáinak megoldására, aminek a lényege voltaképpen egy új államforma kialakítása a kontinensen.

A térség egyik meghatározó kutatója Marsai Viktor, aki több munkájában is az afrikai konfliktusok típusait és jellegzetességeit elemzi. A konfliktusok legfőbb okát az elmaradott társadalmakat váratlanul érő gyors, rosszul kezelt urbanizációban és az ehhez társuló népességgrobbanásban látja. A helyi elmaradott agrártársadalmak nem álltak készen a függetlenség elnyerése után a fejlett világba történő integrációra, ami számos esetben megnehezítette a stabil államalakulatok létrejöttét. Véleménye szerint az afrikai konfliktusok emellett elsősorban államokon belüli ellentétekből fakadnak, azonban az egyes államok közötti összecsapások is gyakrabban előfordulnak már a modern korban. Az éghajlati tényezők mellett

²¹¹ Csizmadia Sándor: 'Az afrikai államhatároktól a határtalan Afrikáig', in: Csizmadia Sándor, Tarrósy István (szerk.): *Afrika ma. Tradíció, átalakulás, fejlődés* (Pécs: IDRResearch Kft/Publikon Kiadó, 2009), pp. 53-59.

²¹² Idem. p. 65.

az ásványkincsekért (pl. az olajért) vívott küzdelmeket említi kiváltó okként, valamint a lázadó és szélsőséges terroristacsoportok jelentését is meghatározónak látja. A dzsihadizmust (pl. Mali esetében) igen lényegesnek tartja a 21. századi afrikai konfliktusok kialakulását vizsgálva, és katasztrofális következményekkel járhat álláspontja szerint a jelenség szélesebb körű elterjedése. A kontinens keleti felén (főleg Szomáliában) a hadurak közti összecsapásokat látja problematikusnak, melyek a közigazgatás gyengülésével, a közbiztonság romlásával és végső soron társadalmi összeomlással fenyegetnek. Fontosnak tartja a helyi konfliktusok szempontjából a regionális instabilitás kialakulását, ami káros hatással van az afrikai országok közötti viszonyrendszerre, és nehezzé teszi a térség államai számára az eredményes társadalmi és gazdasági építkezést. Etiópia kapcsán megjegyzi, hogy a vízellátási konfliktusok megoldatlansága is visszavetheti a kontinens fejlődési lehetőségeit, és sokszor negatívan befolyásolja az egyes országok vagy etnikai csoportok közötti kapcsolatokat. Súlyos konfliktusforrásnak tekinti a kábítószer kereskedelmet is, amely szintén a helyi és államközi konfliktusok egyik okának tekinthető. Szintén jelentős kihívás a kontinens számára az olyan egészségügyi problémák kezelése, mint pl. az AIDS vagy egyes járványok terjedése. Marsai egészében véve egy komplex ok-okozati rendszert lát az afrikai konfliktusok kialakulásának és tartós fennmaradásának hátterében.²¹³ Némileg optimistább a végkicsengése a szerző által szerkesztett, Afrika jelenét és várható jövőjét bemutató, a migrációs folyamatok hátterének feltárására nagy hangsúlyt helyező tanulmánykötetnek, melynek szerzői a szerteágazó politikai és katonai konfliktusok ellenére is már látni vélik a politikai felemelkedés és a gazdasági kibontakozás bizonyos jeleit.²¹⁴

Egy másik jelentős afrikanista, Tarrósy István tanulmányában arra vállalkozik, hogy bemutassa és elemezze az afrikai államokkal és konfliktusokkal kapcsolatos alapvető elméleteket és hogy ezzel segítséget nyújtson azok számára, akik jobban meg akarják érteni az afrikai államok működését és az afrikai konfliktusok eredetének okait. Elsőként az úgynevezett modernista elméletet veszi górcső alá, mely szerint az afrikai államok a függetlenség elnyerése után képesek egy új, modernebb állami berendezkedést megvalósítani, ezért annak le kell váltania a hagyományos tradicionális afrikai etnikai vagy törzsi berendezkedésre, kultúrára és szokásjogra épülő államalakulatot. Ezt a megközelítést – másokkal egyetemben – Tarrósy is kritizálja, több hiányosságot is felróva neki, mint például az afrikai országok alapvetően agrár-jellegének szem elől tévesztését és azt is, hogy ez a 'haladó' elmélet egy sztereotípiát erőltet rá

²¹³ Marsai Viktor: *Regionális biztonság – Afrika* (Budapest: Nemzeti Közszerződési Egyetem. Közszerződési Nemzetközi Képzési Központ. Tankönyvfejlesztés alapanyag, 2013), pp. 29-33.

²¹⁴ Marsai Viktor: *Afrika a globalizált világban. Lehetőségek és kihívások* (Budapest: Dialóg Campus, 2019).

a sokszínű afrikai társadalmakra. Ezt követően az úgynevezett függőségi vagy dependencia elméletet elemzi, amely szerint az afrikai társadalmak a gyarmatosítás miatt még mindig alárendelt helyzetben vannak, függenek volt gyarmattartóiktól, és ezért nem képesek felszámolni elmaradottságukat. A szerző nem fogadja el ezt a pesszimista szemléletet, és szintén egyfajta leegyszerűsítő látásmódból fakadó hiányosságokat ró fel az elmélet képviselőinek. A harmadik általános elmélet az ún. államközpontú iskola, amely azt mondja ki, hogy az afrikai országok azért vannak lemaradva a fejlődésben, mert vezetőik korrumpáltak és önkényuralmi helyzetüket kihasználva visszaélnék az állam által kezelt javakkal. Habár Tarrósy elismeri, hogy ezeknek az elméleteknek van valóságalapja, ő magához legközelebb állónak Naomi Chazan et al. (1999) felfogását tartja, amely regionális történelmi, társadalmi és egyéb szempontokat nagyobb súllyal vesz figyelembe az afrikai társadalmi-politikai struktúrák vizsgálata során. Ez az elmélet kiemeli a politikai interakciók jelentőségét és figyelembe veszi a különböző szubstrukturális tényezőket is az elemzés során, és így az afrikai társadalmakat egyfajta hálózati rendszerként értelmezi. Tarrósy szerint ez a legmegfelelőbb módszer az afrikai államszervezetek, társadalmak, valamint a bennük gyakran kialakuló konfliktusok megértéséhez. A szerző emellett ismerteti még az úgynevezett neorealista, neoliberális és posztkolonialista elméleteket is, melyek az afrikai társadalmi-politikai történéseket és folyamatokat elsősorban a globalizációs trendekkel magyarázzák.²¹⁵ Tarrósy egyik legfontosabb gondolata mindezek mellett az, hogy a sok konfliktus és súlyos társadalmi probléma ellenére mostanra úgymond „*eljött Afrika ideje*”,²¹⁶ azaz felgyorsulhat a kontinens felzárkózása – tehát a kutató – sok más szakértővel ellentétben – pozitívan vélekedik a kontinens jövőjéről. Tarrósy – korábbi gondolataival összhangban – az afrikai konfliktusok kezelésében jelentős szerepet tulajdonít az olyan helyi szervezetek tevékenységének, mint az ECOWAS (Economic Community of West African States) vagy a SADC (Southern African Development Community). Az afrikanista szakértő úgy látja, az afrikai konfliktusok egyik megoldása abban állhat, ha a helyi erőkre támaszkodva próbál a nemzetközi közösség eredményeket elérni a nagyobb jogbiztonság elérése érdekében.²¹⁷

²¹⁵ Tarrósy István: 'Politikai elméletek és módszertanok a mai afrikai problémák megértéséhez', in: Csizmadia Sándor, Tarrósy István (szerk.): *Afrika ma. Tradíció, átalakulás, fejlődés* (Pécs: IDResearch Kft/Publikon Kiadó, 2009), pp. 13-25.

²¹⁶ Idem. p. 23.

²¹⁷ Tarrósy István: „Térségi biztonsági kérdések és megoldások az afrikai kontinensen – az Afrikai Unió és a regionális gazdasági közösségek (RECS) biztonsági architektúrája,” *Afrika Ma*, 12. évfolyam, 1-3. szám (2018), p. 8-9.

Az afrikai konfliktusok okait kutatja – a közel-keleti politikai helyzettel párhuzamba állítva – Juhász Krisztina is. Áttekintésében először a gyarmatosítás okozta nehézségekre hívja fel a figyelmet, mint az afrikai konfliktusok egyik fő forrására. Szintén kitér elemzésében a faji vagy etnikai alapú nézeteltérések okozta válságokra is, amelyek megértését a helyi konfliktusok szempontjából elengedhetetlennek tartja. Akárcsak másoknál, a vallási fundamentalizmus vagy radikalizmus nála is fontos tényezőnek számít a kontinens problémáit tekintve, továbbá a határvitákat és a természeti erőforrásokon való osztozkodást is meghatározó tényezőnek tekinti az afrikai konfliktusok kialakulásánál. Konfliktusok fakadhatnak az afrikai országok tartósan nehéz társadalmi-gazdasági helyzetéből is, de maga a demokratizálódási folyamat, a politikai rivalizálás is fokozza fegyveres viszályok gyakoriságát. Összefoglalva Juhász Krisztina is összetettnek látja az afrikai konfliktusok kialakulásának okait, ezek olyan összefüggő rendszert alkotnak véleménye szerint, amelyben bizonyos új tényezők csak felerősítik a mélyben már amúgy is szunnyadó társadalmi feszültségeket.²¹⁸

Az egyes magyar szerzők álláspontjának ismertetése után rátérnék egy olyan kiadványra, amely mindenképpen megérdemli a figyelmünket. Az *Országismertető* című sorozat kötetei lehető legtöbb szempontból közelítve általános leírást adnak egyes afrikai országokról – és ezzel együtt a konfliktusos régiókról is – bemutatva konkrét történelmi, politikai, társadalmi, és kulturális hátterüket, ezáltal is elősegítve, megalapozva az afrikai konfliktusok behatóbb tanulmányozását. A fenti okokból kifolyólag feltétlenül szükségesnek tartom érinteni az egyes köteteket ebben a fejezetben is, mivel fontos ismeretanyaggal szolgálnak a hazai afrikanisták (és a laikus érdeklődők) számára. Az egyes kötetekkel való megismerkedés sok, az afrikai viszonyokra és konfliktusokra is vonatkozó speciális ismertanyagot, érdekességet tartogat az olvasó számára.

Elsőként az Egyiptommal foglalkozó könyvből emelném ki azokat a részeket, amelyek fontosak lehetnek az afrikai konfliktusok alaposabb feldolgozásához. Példának okáért a szerzők rámutatnak, hogy az iszlám – és ezzel együtt a vallás – milyen fontos tényező volt a régmúltban és a mai napig is az ország életében, hogyan alakította a társadalmi viszonyokat és hogyan szabályozta az észak-afrikai ország mindennapi életét. A vallás a könyv szerkesztői szerint fontos összetartó ereje volt az afrikai államalakulatoknak és egyben gyakran oka is a konfliktusok kialakulásának, mivel döntő mértékben meghatározta az adott ország társadalmi struktúráját, működési keretét. A Maghreb (azaz Észak-Afrika arabok lakta része) politikai,

²¹⁸ Juhász Krisztina: *Biztonságpolitika a 21. században. 10. lecke. Az afrikai kontinens konfliktusai* (Szeged: Online oktatási csomag (e-learning lecke/téma), 2019).

társadalmi folyamatai, valamint az ebből fakadó konfliktusok és migrációs-népvándorlási kihívásai rendkívüli kihívást jelentettek mind a múltban, mind a jelenben a térség, mind a külvilág (az európai országok) számára.²¹⁹

Érdemes megemlíteni a sorozatból a Szomáliával foglalkozó könyvet is, amely szintén rendkívüli részletesen és alaposan mutatja be a kelet-afrikai, konfliktusokkal terhelt ország problémáit, emellett átfogó képet ad a terület történelmi, társadalmi, politikai és kulturális jellegzetességeiről, ami által a kutató közelebb kerülhet a régióban kialakult konfliktusok jobb megértéséhez. Az ország etnikai helyzetét is elemző könyv egyik fontos megállapítása, hogy a klánokból összeszerveződött, nagyrészt arabjékú szomáliai társadalom olyan bonyolult családi-rokonsági viszonyrendszert alkot, amely a kívülálló számára igen nehezzé teszi az Afrikára egyébként általában is jellemző társadalmi működés pontos megértését. A szerzők éppen ezért nagy hangsúlyt helyeznek annak ismertetésére, hogy mennyire összetett – az európai felfogástól idegen – hátterük lehet az afrikai országokban kialakult konfliktusoknak. A más kultúrában élő kutatók számára például nehezen felfogható – és ezért gyakran elhanyagolt – jelenség az, hogy egyes komplex nagycsaládi struktúrák akár késhegyre menő vitás helyzetekbe, konfliktusokba keveredhetnek egymással bonyolult belső működési szabályrendszerük miatt.²²⁰

A harmadik kiadvány a Közép-afrikai Köztársaságról ad részletesebb leírást, és egyben megvilágítja az olvasó számára a szubzaharai térségben fekvő állam, illetve a nagyobb régió történelmi, társadalmi és kulturális hátterét. A vegyes lakosságú, etnikai-vallási viszályokkal is terhes régióról szóló könyv érdekes lehet azok számára, akik részletesebben akarják tanulmányozni a térséget, emellett általában véve az afrikai konfliktusok és az ezek által meghatározott politikai fejlemények szempontjából is hiánypótló olvasmány. A szerzők kitérnek a gyarmatosítás okozta nehézségekre a régióban, tárgyalják az országot sújtó történelmi-geopolitikai problémákat, és emellett bemutatják azt is – amire egyébként különösen jó példa a Közép-afrikai Köztársaság –, hogyan befolyásolhatják az afrikai államok konfliktusait sok esetben a nagyhatalmak törekvései, illetve érdekellentétei. A szerzők hangsúlyozzák a vallás, mint regionális konfliktusforrás szerepét is, hiszen az országban egymással nehezen megférő keresztény és muszlim közösségek élnek, melyek között már

²¹⁹ Dr. Besenyő János és Miletics Péter: *Országismertető, Egyiptom* (Székesfehérvár: Az MH összhaderőnemi parancsnokság tudományos tanács kiadványa, 2013), pp. 12-15.

²²⁰ Kis Álmos Péter, Besenyő János és Resperger István: *Országismertető, Szomália* (Székesfehérvár: Az MH összhaderőnemi parancsnokság tudományos tanács kiadványa, 2010), p. 10.

számos összetűzés tört ki merőben vallási-kulturális ellentétek miatt.²²¹ Az ország tehát akár 'állatorvosi lova' is lehetne a jellegzetes afrikai konfliktusok bemutatásának.

Az *Országismertető*k sorát egyelőre a Marokkóról és Nyugat-Szaharáról szóló kiadvány zárja, amely az előző kötetekhez hasonlóan a történelmi, társadalmi és politikai összefüggéseket, vitákat és konfliktushelyzeteket is bemutatja a két ország kapcsolatában. A Nyugat-Szaharáról szóló részben a szerzők részletesen ismertetik a nyugat-szaharai lakosság (az úgynevezett sahrávik) életmódját, társadalmi viszonyait. Ebből megtudjuk, hogy a helyi társadalom alapjaiban még ma is egy nagycsaládi-, törzsi- és klán-rendszerre épül, amelyre erényként tekintenek a helyi lakosok. Mivel többnyire földműveléssel vagy állattartással foglalkoznak, ezért gyakoriak körükben a pasztorális életmód folytatására jellemző közösségi konfliktusok. Számos ilyen típusú probléma adódik az egyes népcsoportokon belül és a különböző törzsek között is. Egy másik, új konfliktusforrás lehet Afrikában az urbanizáció, és a könyv elolvasásával a helyi társadalmaknak ezt az oldalát – a nem jól irányított városiasodás hátrányait – is megismerhetjük.²²²

Az afrikai konfliktusok szempontjából is érdemes még kitérni Ágh Attila munkásságára, aki a differenciálódásra hívja fel a figyelmet: a harmadik világ, a fejlődő országok társadalmi berendezkedése teljes változáson ment és meggy keresztül véleménye szerint, erősödő tendenciát mutat az afrikai társadalmak viszonyrendszerében az interdependencia, ezt követően pedig felvázolja azt a fejlődési irányt, ami álláspontja szerint általában véve jellemző az afrikai társadalmakra.²²³

Végül egy rövid bekezdésben utalnék egy saját munkámra, amelyben Egyiptom biztonságpolitikai helyzetét elemezve kitérek az afrikai konfliktusok jelenségére is. E tanulmányban a vallási radikalizmus, a hitélet gyakorlásával kapcsolatos konfliktusok, a vallási radikalizmus és a terrorizmus okozta ellentétekre, feszültségekre irányítom rá a figyelmet, és ezzel talán újabb adalékkal szolgálhatok az afrikai konfliktusok alaposabb megértéséhez.²²⁴

²²¹ Balogh Andrea, Besenyő János, Miletics Péter és Vogel Dávid: *Országismertető, Közép-afrikai Köztársaság* (Budapest: A Honvéd Vezérkar Tudományos Kutatóhely és a Magyar Honvédség Geoinformációs Szolgálat kiadványa, 2015), p. 184.

²²² Dr. Besenyő János és Miletics Péter: *Országismertető: Marokkó, Nyugat-Szahara* (Budapest: A Honvéd Vezérkar Tudományos Kutatóhely, a Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat és a Magyar Honvédség Geoinformációs Szolgálat kiadványa, 2017), p. 289.

²²³ Ágh Attila: „Társadalmi struktúra és társadalmi dinamika a fejlődő országokban,” in: Dobozi István és Láng László (szerk.): *Tanulmányok a fejlődő országokról: A változó harmadik világ* (Budapest: Magyar Tudományos Akadémia Világgazdasági Kutató Intézet, 1985), p. 250.

²²⁴ Szabó Zsolt: „Egyiptom biztonságpolitikai helyzete az „Arab Tavasz” fényében a magyar külpolitikára gyakorolt hatását tekintve”, *Biztonságtudományi Szemle*, vol. 1., no. 4. (2019), p. 34.

III.3. Az afrikai konfliktusok jellemzői a nemzetközi szakirodalomban

„Between the decades of the 1960s...and of the 1990s...there have been as many as 80 violent changes of government in the continent. Country after country has been engaged in internal strife, conflict and/or war. During these four decades, Sub-Sahara Africa (SSA) has earned the reputation of a continent perpetually at war against itself.”²²⁵

Az afrikai konfliktusok magyar szakirodalmának tárgyalása után áttekintem a nemzetközi szakirodalom jelentősebb műveit. Ennek során két szempontot helyezek előtérbe: egyrészt az afrikai konfliktusok meghatározására, másrészt pedig a jelenség tipológiájának bemutatására tett tudományos kísérleteket. A téma szakirodalma rendkívül terjedelmes, ezért arra koncentráltam, hogy a rendelkezésre álló művek közül azokat elemezzem, amelyek a legmagasabb tudományos szintet képviselik és melyeket a hivatkozások alapján a leginkább mérvadónak tekinthetünk. Előre kell bocsátani, hogy az afrikai konfliktusok értelmezésének számos változatával találkozhatunk, és rendszerezésük során rendkívül sok és sokféle magyarázat olvasható – ezeket ebben a fejezetben veszem sorra. A tipologizálás során a kutatók a társadalom mélyrétegében meghúzódó, összetett struktúrákra világítottak rá, amelyek megismerése közelebb visz bennünket ahhoz, hogy jobban megértsük az afrikai társadalmi-történelmi folyamatokat, és ami sok segítséget nyújtott nekem is hipotéziseim igazolásához is. E rövid bevezető után rátérek az afrikai konfliktusok definíciójának értelmezésére a nemzetközi szakirodalom alapján.

Elsőként érdemes Henry Kissingert felidézni, aki a nemzetközi diplomáciáról írt híres művében részletesen ír az afrikai konfliktusok szerepéről is a nemzetközi politikai rendszer elemzése során. Kissinger munkáját abban az időszakban írta, mikor egyértelműen az Egyesült Államok vált a világ vezető hatalmává, egy új világregend látszott kialakulni, melyben a szerző hazája a hidegháború után uralta a nemzetközi viszonyokat. Véleménye szerint Francia Afrika államait *„tizenhét adminisztratív egységre osztották”*, amelyek függetlenné válásuk után szuverén országgá alakultak. A gyarmatosítás megszűnése után rendkívül súlyos problémák alakultak ki a kontinensen. A legnagyobb probléma a híres diplomata szerint az volt, hogy a vezetés jellemzően a helyi hadseregek kezébe került, ami miatt előre feltételezhető volt, hogy fegyveres konfliktusok fognak kialakulni a térségben. Polgárháborúk robbantak ki az újonnan

²²⁵ Adebayo Adedeji: 'Comprehending African Conflicts', in Adebayo Adedeji (szerk.): *Comprehending and Mastering African Conflicts*. (London, New York: Zed Books, 1999), p. 3.

megalakult országok függetlenedési törekvései során, és ezek nagymértékben hozzájárultak a későbbi afrikai konfliktusok kialakulásához. Kissinger is úgy véli, hogy a fő probléma a határok helytelen kialakítása volt, és ezeket szükséges lenne megváltoztatni ahhoz, hogy könnyebben elkerülhetőek legyenek a fegyveres konfliktusok a térségben.²²⁶ Kissinger tehát a gyarmatosítás helytelen módon történt felszámolásában látja az afrikai országok legfőbb problémáit, és ezek orvoslására egykori politikusként rögtön javaslatot is tesz könyvében.

A továbbiakban a téma egyik legavatottabb és tudományos berkekben megkerülhetetlen szakértőjének, Paul D. Williams politológus professzornak a véleményét ismertetem, aki munkásságával jelentősen hozzájárult a politológiai hangsúlyú afrikanisztikai kutatások nemzetközi elismertségéhez. A szerző összefoglaló munkájában mindenekelőtt leszögezi, hogy a jelenségkör bonyolultságából adódóan nehéz egy adekvát, általános és komplex definíciót adni az afrikai konfliktusok lényegéről. Első megközelítésben abból indul ki, hogy vannak olyan sztereotípiák, melyeket a témával foglalkozó szakemberek előszeretettel használnak, majd miután egyesével sorra veszi őket, rögtön a cáfolatukat is adja. Elmélete szerint ugyanis nem a szokványos irányból kell megközelíteni a témát, azaz szerinte nem az afrikai népcsoportok között kialakult feszültségek, belső folyamatok okozzák elsősorban a társadalmi-politikai feszültségeket, hanem éppen fordítva, az afrikaiak inkább csak elszenvedői a helyi vagy a kontinensen kívülről generált politikai játszmáknak. Az afrikai konfliktusok tipikus okainak – etnikai feszültségek, gyarmatosítás, állami elitek, hadurak önkénye stb. – felsorolása mellett, rávilágít arra, hogy tulajdonképpen nem ezek a fő okai a kirobbanó konfliktusoknak. Sokkal inkább az, hogy a politikai vezetésbe beépült nagyhatalmú etnikai elit és a gyengekező állami vezetők hatalmuk megőrzésének érdekében tudatosan arra törekszenek – konfliktusokat kiváltva –, hogy nem kellően legitimált uralmukat, instabil államalakulatukat valahogy életben tartsák. Ennek érdekében szít gyakran az állam egymaga vagy az etnikai-vallási alapon kiemelkedett hadurakkal együttesen erőszakot (pl. etnikai konfliktusokat). Williams álláspontja szerint nemritkán az is megtörténik, hogy a perifériális területeken olyan katonai erőket hoznak létre, amelyek felett később elvesztik az uralmat, és ezek önállósulási törekvései problémát jelenthetnek számukra. A konfliktusok másik fontos okaként azt emeli ki, hogy a rosszul működő gazdaság miatt is gyenge lábakon álló államszervezet fenntartásához nincs elegendő erőforrás, amit ezért az ilyen államok – és mellettük a nem-állami szereplők is – a polgári lakosság kifosztásával teremtenek elő. A lényegyet tekintve tehát Williams azt állítja, hogy ezek a tipikus és alapvető konfliktusok Afrikában az állam és egyes önálló hatalmi tényezővé vált

²²⁶ Henry Kissinger: Diplomácia (Budapest: Panem-Grafo, 1998), pp. 806-808.

társadalmi-politikai csoportok összekapcsolódása nyomán alakulnak ki, másrészt pedig – mivel ezek az államok nem képesek fenntartani a törvényes rendet – a periférián olyan konfliktusok jönnek létre, amelyek felett a központi hatalom elveszíti az irányítást és a kontrollt.²²⁷

Egy más jelentős kutató, I. William Zartman, a Johns Hopkins Egyetem African Studies nevű kutatócsoportjának egykori vezetője szintén komoly nevet szerzett az afrikanisztikában. Álláspontja szerint a gyarmatosításra és következményeire vezethető vissza az, hogy a 90-es évektől kezdve a politikai és fegyveres konfliktusok elszaporodtak a kontinensen, és egyre agresszívabb formát öltöttek.²²⁸ A feszültségek többféle jellegűek lehetnek: megkülönböztethetünk belső ellentéteket és regionális méretet öltő, külső konfliktusokat. Az afrikai konfliktusok tehát nemcsak egy ország belső viszállyaiból alakulhatnak ki, hanem államközi viszállyok következményei, vagy éppen indítékai is lehetnek.²²⁹ Zartman úgy látja, hogy a háború – mint a politikai konfliktus megoldására tett sajátos kísérlet – az afrikai társadalmakban hagyományosan erénynek számít, mégis azt gondolja, hogy mivel tartós békétlenséghez vagy akár vérontáshoz is vezet, sokszor éppen azt a célt nem éri el, amiért indították, és így a konfliktust kezdeményező fél kénytelen a konfliktus tartós fennmaradásával szembesülni. Mindezek miatt szerinte a béke megtartása jobb mód lenne a politikai-társadalmi ellentétek kezelésére, mint az eredeti afrikai hagyományokra, a népcsoportok közötti tradicionális 'problémamegoldási módra' való hagyatkozás. Ezzel együtt is kiemeli azonban a hagyományos értékrend fontosságát az afrikai közösségekben, mert más szerzőkhöz hasonlóan hasonlóan ő is úgy ítéli meg, hogy a népcsoportok közötti együttélés hagyományaira támaszkodva elejét lehetne venni annak, hogy az állami vezetők saját anyagi és hatalmi érdekeiknek megfelelően mesterséges etnikai ellentéteket szítsanak az egyes nép-, illetve társadalmi csoportok között.²³⁰ Zartman tehát a béke megőrzésére helyezné hangsúlyt, azonban reálisan látja az afrikai társadalmi struktúrák és az államszervezetek működésének természetét, és ezt beleépíti az afrikai konfliktusokról alkotott véleményébe.

Fontos képviselője volt az afrikanisztika tudományának Donald Rothchild, a University of California egykori neves professzora is, aki az afrikai konfliktusokról szóló munkájában

²²⁷ Paul D. Williams: *War & Conflict in Africa* (Cambridge, Malden, MA: Polity Press, 2017), pp. 2-10., 62-63.

²²⁸ Ehhez ld. Global Terrorism Database (<https://www.start.umd.edu/gtd/>) és az ACLED adatbázisa (<https://acleddata.com/>). (Letöltés: 2023. május 25.)

²²⁹ I. William Zartman: 'Introduction', in: I. William Zartman (szerk.): *Traditional Cures for Modern Conflicts. African Conflict „Medicine”*. (Boulder, London: Lynne Rienner Publishers, Inc., 2000), p. 2.

²³⁰ I. William Zartman: 'Conclusions: Changes in the New Order and the Place for the Old', in: I. William Zartman (szerk.): *Traditional Cures for Modern Conflicts. African Conflict „Medicine”*. (Boulder, London: Lynne Rienner Publishers, Inc., 2000), pp. 219-228.

elsősorban az etnikai konfliktusok elemzésével foglalkozik, de emellett kísérletet tesz a fogalom általános definíciójára is. Elemzésében annak a véleményének ad hangot, hogy az afrikai államokban a politikai erők megpróbálják kihasználni a különböző ellentéteket, főként az etnikai konfliktusokat, melyeket saját hatalmuk vagy politikai rendszerük megszilárdítására akarnak felhasználni. Rothchild kétfajta konfliktust különít el ezen belül: egyik állapotra az jellemző, hogy az állam és a nem-állami szereplők között viszonylagos konszenzus van, és ezáltal lehetségessé válik a konfliktusok megfelelő mederben tartása, a másokra pedig az, hogy az állam már nem képes az etnikumok közötti és egyéb ellentéteket megfelelően kezelni, és ezért egy harmadik, közvetítő félre van szükség a helyzet kezeléséhez. A konfliktusok jellemző okaiként Rothchild emellett egyrészt a történelem korábbi alakulását, másrészt az államiság kialakulásának módját, végül a törzsi etnikai közösségi viszonyok továbbélését emeli ki. A szerző az előbb bemutatott kutatókkal ellentétben azon a véleményen van, hogy az afrikai társadalmak és politikai erők alapvető szándéka az egyensúly fenntartása a konfliktusok között lavírozva, ami hol sikerül, hol nem. Felhívja a figyelmet az afrikai vezetőknek arra a törekvésére is, hogy a renitens, vagy csak elkülönülő társadalmi csoportokat több eszközzel, komplex módszerekkel tartsák kontroll alatt: meggyőzéssel, politikai befolyásolással, erőforrás-megosztással, részleges autonómiával és/vagy adminisztratív eszközökkel, amibe akár a kényszer alkalmazása is beletartozhat, ha szükségét érzik az adott helyzetben a konfliktus megoldása vagy enyhítése érdekében. Rothchild szerint mindenesetre az egyensúly megőrzése fontos feladat az afrikai állami vezetők számára a társadalmi rend megőrzése céljából, ami végül is az etnikai, vallási és regionális közösségek bizonyos mértékű kölcsönös elismerésével jár együtt. Úgy véli, a konfliktusok kiszélesedését, amit esetenként már csak harmadik fél bevonásával, azaz külső hatalom segítségével lehet megakadályozni, az afrikai állami vezetők általában igyekeznek megelőzni.²³¹

Az afrikai konfliktusok szempontjából mértékadónak tartom Gérard Chaliand és Arnaud Blin munkásságát, akik a terrorizmus részletesebb elemzése felől közelítik meg a témát. A terrorizmusról írt munkájuk idősebb, mint valaha, mert a nem központilag szervezett erőszaknak ez a formája manapság egyre gyakrabban fordul elő Afrikában. Chailand és Blin munkájukban bemutatják, hogy a terrorizmus az utóbbi évtizedekben milyen jelentős mértékben terjedt el a kontinensen, különösen Észak-Afrika és a Száhel-övezet nagy térségeiben. Okának főleg az elszigetelt, marginalizált fiatalok radikálizálódását

²³¹ Donald Rothchild: *Managing Ethnic Conflict in Africa*. (Washington D.C.: Brookings Institution Press, 1997), pp. 5., 20-21.

tekintik, akik könnyen befolyásolhatóak, és ennek következtében jelentősen ki vannak téve a dzsihadista mozgalmak vonzáserejének. Ezek a fiatalok erőt látnak a radikális szervezetekben, kiemelkedési lehetőséget a nehéz sorból, és a harci cselekmények is vonzzák őket; mindez arra ösztönöz sokat közülük, hogy radikalizálódjanak, és csatlakozzanak ezekhez a szélsőséges ideológiát képviselő csoportokhoz, amelyek céltudatosan terroristákat nevelnek belőlük.²³² A szerzők munkájukkal az afrikai konfliktusokat tovább súlyosbító, történelmileg viszonylag újkeletű jelenségre hívják fel a figyelmet.

Teljesen más megközelítést alkalmaz Adda B. Bozeman litván kutató, aki némileg egyedi módon 'afrikai' nézőpontból vizsgálja a térség konfliktusait. Azt az általános véleményt ő is elfogadja, mely szerint az afrikai államok mesterséges politikai képződmények, ezért a napjainkban is tovább élő tradicionális értékrend és az etnikai diverzitás miatt nem lehet őket minden további nélkül modern értelemben vett országoknak tekinteni, így a 'nemzetállam' kifejezés is többé-kevésbé értelmét veszti afrikai kontextusban. Véleménye szerint a jelenkori afrikai államok általában nem hasonlíthatóak egy 'rendes körülmények között', azaz hosszabb történelmi fejlődés eredményeként kialakult országhoz. Kitér arra is, hogy a törzsi-nagycsaládi közösség-szerveződési értékrendtől kezdve az etnikai különbözőségeken át sokféle oka van annak, hogy az afrikai konfliktusok miért térnek el a más világrészekre jellemző társadalmi-politikai érdekellentétektől. Éppen ezért – és a mesterségesen meghúzott határok miatt – úgy véli, gyakran nehéz elhatárolni egymástól Afrikában az államok közti és az egyes államokon belüli konfliktusokat. Ebből vezeti le részben egyik alaptételét, mely szerint az afrikai konfliktusok és társadalmi viszonyrendszerek eltérnek a nyugati világtól, ezért nem lehet őket igazán a nyugati tudomány fogalmaival leírni. Úgy véli, hogy az ősi társadalmi hagyományokban gyökerező konfliktusok szerepe nagyobb a helyi társadalmakban annál, hogysen a gyarmatosításból fakadó ellentétek vagy a modern államszervezési elvek miatt azokon felülemelkednének a helybeliek. Bozeman szerint az afrikai konfliktusokban emellett fontos lehet a politikai vezetők személyisége és viselkedésmódja is, amely a nyugati világban megszokottnál nagyobb szerepet játszhat a viszályok megfelelő kezelésében.²³³ A nézeteiben érvényre jutó új megközelítésmódot talán az alábbi idézettel lehet a legjobban szemléltetni: „*Conflict, then, whether actual or presumed, violent or nonviolent, carries particular significance in present-day Africa as a constitutive force in political organization, a structuring*

²³² Gérard Chaliand és Arnaud Blin (szerk.): *The History of Terrorism from Antiquity to ISIS* (Oakland, California: University of California Press, 2016), p. 444.

²³³ Adda B. Bozeman: *Conflict in Africa. Concepts and Realities*. (Princeton, New Jersey, Guildford, Surrey: Princeton University Press, 1976), pp. 23-40.

element of unity...and behavior of the type found troublesome in most Occidental circles are readily accommodated.”²³⁴ Összefoglalva ez lényegében azt is jelenti, hogy Afrikában a konfliktusoknak bizonyos pozitív töltete is van, és míg a helyi konfliktusokat a nyugati világban helytelenítik, az afrikai társadalmak nem találnak benne különösebb kivetnivalót. Bozeman művében következetesen érvényesíti a koncepcióját, és elsősorban a konfliktusok ’afrikai’ – a helyi belső viszonyokból levezethető – sajátosságait hangsúlyozza, és nem a nyugati értékrend megvalósítását kéri számon a térség államaitól.

Elméletét ezután azzal az érveléssel is alátámasztja, hogy a különböző etnikumok közötti feszültségek a gyarmatosítás előtti Afrikában is mindennaposak voltak, ezért a konfliktusok az afrikai társadalom ősi hagyományai közé tartoznak. Ennek megfelelően konkrét elemzése során igyekszik feltárni az afrikai társadalmi-kulturális hagyományok alapján magyarázható társadalmi feszültségeket, és így eljut a mágia, a rítus, a szakralitás ősi világához. Kutatási eredményeiből arra következtet, hogy a harci cselekményeknek a hagyományos afrikai társadalmakban mindig is köze volt a varázslathoz, ezért a konfliktusok is összefüggenek a mitikus világfelfogással. Emellett arra is felhívja a figyelmet, hogy a törzsi mágia szerves részét alkották a harcok, az emberölés és az erőszakos cselekmények, amelyek ily módon természetes részévé váltak az afrikai konfliktusoknak. Azt is állítja, hogy a konfliktusok sokszor a konfliktuskezelésből, annak módjából fakadtak, így adott esetben egy szintre is léphettek, azaz a konfliktuskezelés maga is konfliktussá vált, hiszen mindkettő a társadalmi működés tradicionális része volt és egymással szimbiotikus formát alkottak. Bozeman véleménye szerint az afrikai társadalmakban a helyi vezetőkkel szemben szinte elvárás volt a viták és viszályok folytatása, ezért a konfliktus a társadalomszerveződés felsőbb szintjein is elfogadottnak számított. A szerző azonban még ennél is továbbmegy, azt is feltételezi, hogy a hagyományos minták alapján a konfliktusoknak Afrikában presztízserőértékük is volt, és emiatt többnyire pozitív érzelmekkel fogadták őket az érintett közösségek. Végül összefoglalja, mit tart mértékadónak az afrikai konfliktusok helyes megközelítése szempontjából: a tradicionális értékrend alapján kialakult konfliktusok elfogadottak a helyi közösségek számára, és nem tiltják őket az afrikai társadalmi és erkölcsi normák.²³⁵ Bozeman azt az irányelvet fogalmazza meg az afrikanisztikai kutatás számára, hogy az afrikai konfliktusokat nem érdemes összemérni vagy összehasonlítani az európaiakkal, mivel a közösségi mágiának, az emberölés mitikus szerepének és a harcokban

²³⁴ Idem. p. 45.

²³⁵ Idem., pp. 63., 149-154., 184-221.

kiérdemelt presztízsnak még mindig jelentős szerepe van a helyi társadalmi feszültségek feloldásában.

Stephen Ellisnek az afrikai pünkösdista mozgalmakról szóló munkája szintén említést érdemel az afrikai konfliktusok eredetének magyarázata kapcsán. A szerző úgy látja, hogy az afrikai szociális mozgalmak jelentős szerepet játszottak a kontinens gazdasági-társadalmi-szellemi fejlődésében. Mindebben Afrika és a Nyugat kapcsolatát látja relevánsnak, úgy véli, a két világ találkozása hozzájárult az afrikai pünkösdista vagy szociális mozgalmak kialakulásához és elterjedéséhez. Felhívja a figyelmet arra is, hogy az afrikai pünkösdista mozgalmaknak van egyfajta pán-afrikai vonulata, ami meghatározó a jelenség politikai megítélésében szempontjából. Egy másik kutató, Sylla pedig úgy látja, hogy a mozgalom nemcsak ideológiai jelentőséggel bír, hanem gazdasági-pénzügyi vonzata is van Afrika számára. Sokszor ugyanis külföldi, nem-afrikai donorként ajánlják fel segítségüket a szociális mozgalmak támogatásához, a konkrét esetben például egyes nem kormányzati szervezeteknek, melyek többnyire pozitív szerepet töltenek be, mert hozzájárulnak az afrikai vallási, szociális megújító mozgalmak terjedésének elősegítéséhez, olykor azonban eredeti feladatuktól eltérő politikai célok elérésének eszközeivé is válhatnak.²³⁶

Az afrikai harci tradíciók elemzésénél nem mehetünk el Ali A. Mazrui munkássága mellett, aki egyik tanulmányában részletesen foglalkozik azzal a jelenséggel, hogy az Afrikában az ősi időktől továbbélő harci hagyományok napjainkban 'reneszánszukat élik', és ismét egyre nagyobb szerephez jutnak az egyes társadalmakban. Mazrui szerint ez a tendencia egyfajta afrikai büszkeségből fakad, ám a szerző egyúttal azt is hangsúlyozza, hogy a harci tradíciók felélése veszélyeket rejt magában, mert általuk nagyobb társadalmi támogatást kaphat a helyi konfliktusok fegyveres megoldása.²³⁷

Egy másik érdekes tanulmánykötet szerkesztője és egyben az első fejezet szerzője Adebayo Adedeji – akitől a fejezet elején található idézet származik – az afrikai konfliktusokat elemezve megállapítja, hogy az egymással szomszédos államok mind gyakrabban avatkoznak be egymás belügyeibe, ezzel is elősegítve a konfliktusok kialakulását és eszkalációját, olykor pedig nemzetközivé válását. Emellett felhívja a figyelmet arra a tényre is, hogy az utóbbi időben

²³⁶ Stephen Ellis és Ineke van Kessel: „Introduction: African social movements or social movements in Africa?” in: Piet Konings, Paul Mathieu, Adebayo Olukoshi, Deborah Posel és Ruth Watson (szerk.): *African Dynamics*. Stephen Ellis és Ineke van Kessel (szerk.): *Movers and Shakers: Social Movements in Africa* (Leiden, Boston: Brill, 2009), p. 4-5.

²³⁷ Ali A. Mazrui: „The Resurrection of the Warrior Tradition in African Political Culture,” *The Journal of Modern African Studies*, Vol. 13, Issue 1 (1975), p. 84.

elszaporodtak az egyre agresszívabbá váló összecsapások ezekben az országokban. Elveti a sztereotípiák alkalmazását, például a különböző afrikai konfliktusoknak a gyarmatosításra való automatikus visszavezetését, és nem tartja célravezetőnek az egyes etnikumok, népcsoportok tradicionális ellentéteire való hivatkozás erőltetését, mert szerinte az ilyen szemléletmódon alapuló általánosítások nem vezetnek el a valós okok megértéséhez. A konfliktusokat elsősorban az állampolgári és az általános emberi jogok hiányával, a kormányzás rossz minőségével és a szuverenitási elv elutasításával magyarázza. Adedeji szerint az afrikai problémák legfőbb oka a polgári lakosság jogainak megnyirbálása, a demokratikus értékek semmibevétele és az autokratikus-bürokratikus, személyelvű kormányzati módszerek megerősödése. A politikai vezetők általában teljesen figyelmen kívül hagyják a lakosság szociális problémáit, az elszegényedett társadalmi rétegek megélhetési gondjait, holott a legfontosabb feladat a jobb minőségű és etikus kormányzati munka volna, hogy a lakosság életszínvonala érdemben növekedhessen. Azt a demokratizálódási folyamatot, amely napjainkban végbemegy az afrikai országokban, álságosnak látja, mert szerinte ez valójában az erőskezü vezetők és egy szűk elit közös uralmán alapul. Emellett úgy véli, a konfliktusok megoldása is csak átmeneti időre szól, mivel a kontinensre jellemző módon mindig újabb és újabb ellentétek fakadnak a korábbiakból.²³⁸ Segun Odunuga nigériai kutató, a kötet másik szerzője is elveti az Afrikával kapcsolatos történettudományi és politológiai sztereotípiákat, mégis lát abban igazságot, hogy az államszervezetten belüli egyes hatalmi csoportok vezetésük megszilárdítása érdekében hajlamosak saját etnikai csoportjukra támaszkodni, így félreállítva az esetleges riválisokat. További problémának látja az áldemokrácia megjelenését, az elcsalt választások elszaporodását és a korrupció általánossá válását a legtöbb afrikai országban, és emiatt szkeptikusan vélekedik a kontinensen a demokratikus társadalmi berendezkedés kialakulásának lehetőségeiről.²³⁹

Az Alfred Nhema és Paul Tiyambe Zeleza szerkesztette, 'Comprehending African Conflicts' című könyvben Paul Tiyambe Zeleza már az afrikai konfliktusokról írt összefoglaló bevezető tanulmányában elutasítja a szerinte Nyugaton elterjedt 'afropesszimista' megközelítést, és igyekszik összefoglaló képet adni arról, hogy miként látja a problémakört. Módszere az, hogy tipologizálja az afrikai háborúkat (imperialista, antikolonialista, nemzetközi

²³⁸ Adebayo Adedeji: 'Comprehending African Conflicts' in Adebayo Adedeji (ed.): *Comprehending and Mastering African Conflicts*. (London, New York: Zed Books, 1999), pp. 3-17.

²³⁹ Segun Odunuga: 'Achieving Good Governance in Post-Conflict Situations: The Dialectic between Conflict and Good Governance', in: Adebayo Adedeji (szerk.): *Comprehending and Mastering African Conflicts*. (London, New York: Zed Books, 1999), pp. 43-44.

háborúk, valamint az afrikai államok közötti, illetve az egyes államokon belül vívott háborúk), ezt követően gazdasági okaikat, valamint társadalmi költségeiket (közvetlen gazdasági hatásaikat) elemzi, majd pedig a háborúk egyéb szociális következményeit vizsgálja (vallási helyzet változása, diaszpórák kialakulása, nemzedéki kérdések stb.). A szerző szerint nem lehet egyszerűen csak egy oldalról megközelíteni a problémakört, hanem figyelembe kell venni a tudományos vizsgálódás során minden olyan tényezőt, mely az afrikai viszonyokat meghatározhatja, különben nem lehet viszonylag teljes képet adni a kontinens konfliktusairól. A fontos szempontok közé sorolja a fentiek mellett a nemzeti, a regionális és etnikai problémákat, kiemeli a gyarmatosítás okozta nehézségeket, melyek az afrikai emberek életét azóta is megnehezítik. Összefüggő, belső, külső, helyi és internacionális tényezőket vél meghatározónak, melyek egymást kiegészítve alkotják a térség konfliktusainak kialakulásáért felelős szövevényes ok-okozati rendszert. Emellett a politikai szintéren megfelelő retorikával előadott érzelmi manipuláció szerepét sem tartja elhanyagolandó szempontnak az egyes afrikai konfliktushelyzetek okainak elemzésekor.²⁴⁰

Wanjala S. Naong'o amerikai professzor más szerzők mellett az általa szerkesztett könyvben maga is az afrikai konfliktusok sajátosságait kutatja egy tanulmányában. Naong'o az afrikai konfliktusok egyik legfontosabb okának az etnikai ellentéteket jelöli meg, és ebből a kiindulópontból vezeti le érvelését. Írásában az egyes etnikai konfliktusok osztályozására koncentrálna, és ennek alapján több lehetséges elméletet vet fel: a primordialistát, a belső gyarmatosítás elméletét, a mobilizációs-asszimilációs elméletet, a közösségi teóriát, a klánsági elméletet, a frusztráció-elvárások elméletét, a relatív megvonásos elméletet, a többrétű társadalom elvét és a sérelmekkel összefüggő konfliktusmodellt. A fenti bonyolult elméletek közös lényege, hogy a konfliktusok alapvető mozgatórugóit Afrikában az etnikai ellentéteknek tulajdonítja a szerző, és ezáltal elvont elméleti magyarázatai is érthetőbbé válnak. Az etnikai konfliktusok eredetét a történelmi események alakulásában véli felfedezni, és a konfliktusok többi tényezőit ezekből igyekszik levezetni.²⁴¹

Beza Tesfaye munkásságát szintén érdemes figyelembe venni a vizsgálódások során. A szerző szakterületei közé tartozik az afrikai konfliktusok vizsgálata is, amelyekre elsősorban a Száhel-övezet éghajlati változásaival és azoknak a kontinensen kialakult problémákra gyakorolt

²⁴⁰ Paul Tiyambe Zeleza: 'Introduction. The Causes & Costs of War in Africa. From Liberation Struggles to the 'War on Terror'', in: Alfred Nhema és Paul Tiyambe Zeleza (szerk.): *The Roots of African Conflicts. The Causes & Costs* (Oxford, Athens, Ohio, Pretoria: James Currey, Ohio University Press, Unisa Press, 2008), pp. 1-2.

²⁴¹ Wanjala S. Nasong'o: „Explaining Ethnic Conflicts. Theoretical and Conceptual Perspectives,” in: Wanjala S. Nasong'o (szerk.): *The Roots of Ethnic Conflict in Africa. From Grievance to Violence* (New York: Palgrave Macmillan, 2015), pp. 11-20.

hatásaival foglalkozó művében tér ki. E disszertáció két esettanulmánya (Dárfúr és Mali) szempontjából ez a gazdag tényanyagra épülő elemzés kifejezetten hasznosnak bizonyul, de emellett fontos összefüggésekre világít rá a kontinensen kialakult egyéb konfliktusok okaival kapcsolatban is. Tesfaye szerint elsősorban a forró égövre jellemző éghajlati sajátosságok, a szárazság és egyéb klimatikus tényezők az okai annak, hogy Afrikában különösen sok feszültségcsoport alakul ki, mivel ezek a tényezők a más típusú konfliktusok kialakulását is elősegítik. Az egyik legégetőbb problémának tartja az éghajlati viszonyokkal összefüggő vízhiány kérdését, emellett a földvitákra is utal, mint lehetséges feszültségforrásra. Munkájában kiemeli a szélsőséges muszlim fundamentalizmus (a dzsihadizmus) bomlasztó hatását, mely az afrikai országokban számos helyen legfőbb akadályává vált az államszervezet megszilárdításának. Az eltérő közösségek közötti vagy etnikai konfliktusokat is jelentősnek tartja a helyi viszonyokat vizsgálva, emellett a migrációs tendenciák és a humanitárius katasztrófák is konfliktusokat válthatnak ki álláspontja szerint. Tesfaye elemzéséből – és a korábbi afrikai szerzők véleményéből – az is leszűrhető, hogy az afrikai tudományosság fejlődésével párhuzamosan a konfliktusok problemakörével már nemcsak az európai és nyugati szerzők foglalkoznak behatóbban, hanem az afrikaiak is, akik jól ismerik és önkritikusan vizsgálják saját kontinensüket és a helyi viszonyok alapos ismerete révén értékes szempontokat tudnak felvetni munkáikban.²⁴²

Oliver Furley angol történész, a Coventry Egyetem professzora szerzőtársai segítségével szintén érdekes kísérletet tett az afrikai konfliktusok kritikai értelmezésére. A könyv az ő bevezetőjével indul, amiből megtudhatjuk, milyen okokat tart a legfontosabbaknak a konfliktusok kialakulásának szempontjából és milyen problémákat lát a kérdéskör vizsgálatával kapcsolatban. Először is megállapítja azt a negatív tény, hogy az afrikai konfliktusok száma növekszik, és ezen belül is különösen nagy mértékben a belső, országhatáron belüli ellenségeskedések típusa, amelynek gyakorisága állítása szerint felülmúlja az egyes országok között kialakult háborúk számát. A fejezetben összefoglalja azokat a tényezőket, amelyek a legnagyobb mértékben hatottak a helyi konfliktusok kialakulására. Kiemeli az erőszakkal, a történelmi-társadalmi realitásokkal nem számolva meghúzott határok ügyét, ami az ő véleménye szerint is megbontotta a kontinensen korábban létezett egyensúlyt, és mesterséges, a gyarmatosítók által létrehozott országhatárok közé szorított politikai képződményeket hozott létre, ami zavart okozott az egymással szomszédos etnikumok közötti viszonyrendszerben is.

²⁴² Beza Tesfaye: *Climate Change and Conflict in the Sahel*. Council on Foreign Relations Center for Preventive Action. Discussion Paper Series on Managing Global Disorder, No. 11 (November 2022), pp. 1-2

Ezzel összefüggésben szintén jelentős konfliktusforrásnak tartja a szomszédos országok közötti kontrollálatlan emberáramlást (migrációt), ezen belül különösen a gerillák illegális mozgását, ami véleménye szerint nem kis mértékben járult hozzá az egyes országok között a politikai feszültség fokozódásához. Szintén kitér emellett az etnikai konfliktusok, villongások problematikájára, amit számos példával támaszt alá. Ezek szerinte is nagymértékben hozzájárultak a kontinensen uralkodó kiegyensúlyozatlan állapotokhoz, mindamellett azonban fontosnak tartja megemlíteni, hogy nem csupán belső, öntörvényű folyamatokról van szó, hanem a hidegháború alatti nagyhatalmi beavatkozás is jelentős szerepet játszott a konfliktusok eszkalációjában. Eddig nem érintett új szempontokra is felhívja a figyelmet: a növekvő fegyverkereskedelem megteremtette a kisebb-nagyobb gerillaháborúk kialakulásának és gyakoribbá válásának a lehetőségét, ami egészében véve is növelte a kockázatot a térségben. Ő is pesszimista, mert úgy látja, a demokratizálódási folyamat nem minden esetben lehet sikeres a kontinensen, mivel a körülmények nem feltétlenül adták a modern államforma és a politikai pluralizmus kialakulásához.²⁴³

Ali A. Mazrui amerikai történész a Furley által szerkesztett tanulmánykötet általa írt izgalmas fejezetében érdekes szemszögből vizsgálja meg az afrikai konfliktusok kérdését. Szerinte a fejlődés és a modernizáció ugyan pozitív jelenségek, de maguk is könnyen konfliktusok forrásává válhatnak. Úgy látja, a függetlenség fontos tényező az afrikai országok életében, nagy lehetőség az önálló, felelősen működő állam megteremtésére, de önmagában még nem elégséges a konfliktusmentes társadalmi együttélés megvalósításához. Központi mondanivalója az, hogy miközben megkezdődött Afrika nyugati típusú átalakítása és demokratizálása, a nyugati demokráciák lényegi elemei e folyamatokból kimaradtak, és csak a nyugati kultúra és a kapitalizmus negatív tényezőit veszik át az afrikai társadalmak, ami csak tovább szaporítja konfliktusok számát. A fentiekből az következik számára, hogy a politikai fejlődés, a 'haladás' Afrikában nem mindig pozitív fejlemény, hanem sok esetben a társadalmi élet minőségének romlását hozza magával, és ennek megfelelően Mazrui nem is feltétlen híve a liberális társadalmi rend erőltetett megvalósításának, inkább valamiféle, nem pontosan körülírt posztmodern államformát tudna elképzelni a konfliktusok sikeresebb elkerülése érdekében.²⁴⁴

²⁴³ Oliver Furley: 'Introduction: Africa: The Habit of Conflict', in Oliver Furley (szerk.): *Conflict in Africa*. (London, New York: Tauris Academic Studies, 1995), pp. 1-15.

²⁴⁴ Ali A. Mazrui: 'Conflict as a Retreat from Modernity: A Comparative Overview' in Oliver Furley (szerk.): *Conflict in Africa*. (London, New York: Tauris Academic Studies, 1995), pp. 19-23.

A szakirodalomban tovább haladva ismét egy többszerzős kötetet érdemes kiemelniük. Francis M. Deng dél-szudáni egyetemi oktató, emberi jogi szakértő és szerzőtársainak könyve a szuverenitás szempontjából vizsgálja az afrikai konfliktusok jelenségkörét, és ehhez kapcsolódóan tesz javaslatok a konfliktuskezelés és a prevenció módjaira is. A szerzők lényegében véve összegzik a már mások által is ismertetett konfliktusjegyeket, és arra a következtetésre jutnak, hogy az etnikai, vallási és kulturális ellentétek csak úgy kezelhetőek megfelelően, ha az állami szuverenitás elvét sikerül megvalósítani, mert egyébként a különböző eredetű konfliktusok nehéz helyzetbe hozhatják az adott országot. A szuverenitás elvét emellett egy adott országon belüli kisebb területi egységekre is kiterjesztenék, a különböző társadalmi, etnikai csoportok részleges autonómiáját is megvalósítandónak tartanák, sőt a legkisebb entitásra, az egyénre is vonatkoztatnák. Konceptiójuk szerint ezek kiegyensúlyozott rendszere nélkül az állam, mint autonóm egység nem működhet megfelelően. Emellett úgy látják, hogy az általános demokratizálódási törekvések kapcsán is csak az a politikai vezető tekinthető valóban szuverénnek és legitimnek, aki ebben a folyamatban előremutató, aktív szerepet vállal és egyúttal népének az önazonosságra való igényét is megfelelően képviseli. Fontosnak tartják az államélet liberalizálásának új hullámában a humanitárius jogok tiszteletben tartását, mert valójában ennek hiányoznak Afrikában a történelmi hagyományai, miközben ez lehet az alapja a kiegyensúlyozottan, kevesebb konfliktussal működő civil társadalomnak. Egy másik elméletük szerint a konfliktusok megoldásának egyik kulcsa a jó kormányzás, hiszen így jól szervezett rendszerben lehet kezelni az egyes csoportokra nehezedő terheket és az egyéb problémákat egy adott társadalomban. Amikor a többség támogatását élvező kormányzás valósul meg egy országban, az egyes etnikai vagy egyéb társadalmi csoportok közötti feszültségeket is könnyebben lehet kezelni.²⁴⁵

A következő, témánk szempontjából releváns kötetet George Klay Kieh, Jr., és Ida Rousseau Mukenge szerkesztette. Ez a mű is kifejezetten az afrikai konfliktusok elemzését állítja a középpontba. Kieh, Jr. tanulmányában nagy hangsúlyt helyez a gyarmatosítás kapcsán kialakult konfliktusok kialakulására és fennmaradására, melyek szerinte a posztkolonialista világban sem tűnnek el, hanem tovább élnek az új elnyomó rezsimek megjelenésével, amelyek a humanitárius jogokat szinte teljesen semmibe veszik és ezzel megnehezítik a civil társadalom egészséges kibontakozását. A gazdasági problémák is az afrikai konfliktusok fontos okai között szerepelnek a szerző szerint, aki a lakosság életkörülményeinek jelentős romlását tapasztalja a

²⁴⁵ Francis M. Deng, Sadikiel Kimaro, Terrence Lyons, Donald Rothchild, és I. William Zartman: *Sovereignty as Responsibility. Conflict Management in Africa*. (Washington D.C.: The Brookings Institution, 1996), pp. 1-9., 34-36.

romló közállapotok hatására. Fontosnak tartja megemlíteni, hogy a kilátástalan helyzetben levő egészségügy mellett az írástudatlanság és az éhínség is jelentős feszültségeket okoz a kontinensen, melyeket mielőbb orvosolni kellene ahhoz, hogy megelőzhetőek legyenek az ezekből is eredeztethető újabb és újabb konfliktushelyzetek. Az egyik legnehezebben megoldható feszültségforrásnak ő is az etnikai ellentéteket látja, melyek szerinte nagyon hátrányosan befolyásolják az egész kontinensen kialakult társadalmi viszonyokat. Másokhoz hasonlóan azon a véleményen van, hogy az autoriter vezetők sokszor felhasználják az etnikai csoportokat politikai-hatalmi céljaik elérése érdekében. Ezt a jelenséget, az elmaradott politikai kultúrát az afrikai konfliktusok egyik kiváltó okának tekintheti.²⁴⁶ Kieh a konfliktusok okairól és természetéről sok újat végül is nem mond, összefoglalja az afrikanisták körében általánosan elfogadott magyarázatokat és nézeteket, mindamelllett egy általánosan érvényes láttelepet ad az afrikai társadalmak és emellett az afrikai konfliktusok jellegzetességeiről.

Marielle Debos francia kutató szintén az afrikai konfliktusok sajátosságait vizsgálja. Egyik legjelentősebb könyvében a csádi helyzettel és az ott jellemző erőszakos, harcközpontú életfelfogással foglalkozik. A szerző arra a következtetésre jut elemzése során, hogy a csádi polgárháború és általában az afrikai harcos törzsi mentalitás és társadalom nem teljesen spontánul alakult, illetve alakul ki, hanem jellemzően politikai vezetők, feltörekvő egyéniségek állnak az ilyen mozgalmak élére, és ők is gerjesztik a később fegyveres konfliktusokat is szülő feszültségeket. Ez a politikai elit Debos kutatásai szerint nem 'légüres térben', hanem egy globális támogatórendszerben helyezkedik el, és a külföldi segítségnyújtás is hozzájárul ahhoz, hogy ezek a helyi konfliktusok kitejedtté váljanak. A szerző emellett úgy véli, hogy a társadalmi és a gazdasági hierarchia egy afrikai régióban vagy országban nem a rendezetlenség ellenére, hanem annak következményeként jön létre, így tulajdonképpen maguk a kaotikus viszonyok alakítják a helyi csoportok kapcsolatát úgy, hogy ezáltal egy konfliktusos, az egész társadalomra és a gazdaságra kiterjedő válsághelyzet alakulhat ki. Debos egy olyan újfajta, egyedi konfliktusmodellt vázol fel Afrikát tekintve, amely szerinte meghatározónak mondható akár Csád, akár a régió más országainak konfliktusait vizsgálva is.²⁴⁷

Margaret Peil birminghami kutató elsősorban szociológiai szempontból közelíti meg az afrikai konfliktusokat, és úgy látja, a konszenzus és a konfliktus kölcsönhatásának elve az

²⁴⁶ George Klay Kieh, Jr.: 'The Context of Civil Conflict in Africa', in: George Klay Kieh, Jr. és Ida Rousseau Mukenge (szerk.): *Zones of Conflict, Theories and Cases*. (Westport, Connecticut, London: Praeger Publishers, 2002), p. 32.

²⁴⁷ Marielle Debos: *Living by the Gun in Chad. Combatants, Impunity and State Formation* (London: Zed Books, 2016), p. 102.

afrikai világban is érvényesül. A társadalmi átalakulás hatással van az egyes individuumokra az afrikai közösségekben. A változás vagy pozitív – azok számára, akiknek hasznot hoz –, vagy negatív – azok számára, akik kárát látják. Mindenkit a saját neveltetése, kultúrája és környezete határoz meg alapvetően, így a társadalmi változásokat is a neveltetésük, a szocializációjuk tükrében látják az adott társadalom tagjai. Az átalakulás, a fejlődés nehézségeinek megértését Peil szerint elősegítheti, ha az embercsoportok közötti kölcsönhatások vizsgálatára helyezzük a hangsúlyt, és ennek pozitív hatása lehet a társadalmi együttélésre, a konfliktusok kezelésének a módjára is, és mindez érvényes lehet az afrikai társadalmak működésére nézve is.²⁴⁸ Peil munkája arra hívja fel a figyelmünket, hogy a történelmi, politikai és egyéb oknyomozás mellett a szociológiai megközelítésnek is teret kell kapnia, mert így jóval sokoldalúbb képet tudunk kapni az afrikai konfliktusok jelenségéről és a háttérben meghúzódó okokról.

Következő jelentős szerzőnk, Irving Leonard Markowitz történelmi-politológiai szempontból vizsgálja az afrikai konfliktusok kérdését, az egyes történelmi korok fejleményeinek összehasonlítása segítségével igyekszik magyarázatot adni az Afrikát sújtó problémák okaira. Első lépésben ő is felhívja a figyelmet néhány sztereotípiára, amelyeket véleménye szerint el kellene kerülni ahhoz, hogy a témakör tudományos vizsgálatát eredményesen el lessen végezni. Úgy látja, tudományos körökben elterjedt az a nézet, hogy az afrikai államok összeomlófélben vannak. Ezt ugyanakkora tévedésnek tartja, mint a másik álláspontot, mely szerint az afrikai társadalmakban nem alakult ki a nyugati típusú osztályszerkezet és ezért nem jellemzőek az arra jellemző konfliktusok sem. Helyteleníti, hogy túlzott pesszimizmus hatja át a témakör szakembereit a kontinens jövőjét tekintve. Mindezek cáfolatára a történelmi példák sorát idézi fel és elemzi, amivel teljesebb képet tud nyújtani az afrikai konfliktusok mibenlétéről. Egyfelől úgy látja, hogy kontinens társadalmában a konfliktusok nemhogy eltűnnek, hanem meghatározó jelleget töltenek be. Másrészt a 'gyenge államok' koncepciójával szemben ő úgy véli, hogy a függetlenség elnyerése után kialakult afrikai államok meglepően stabil államalakulatokká tudtak válni, és kifejezett rendezettséget, jó konfliktustűrő képességet mutatnak az adott körülményekhez képest. A konfliktusok egyik fő oka szerinte is a nagyfokú multietnicitás, mely a kontinens társadalmaira általában jellemző. Úgy ítéli meg, hogy végső soron valószínűleg éppen a sokféleség által keltett ellentétek, a puccsok, polgárháborúk és nehézségek fokozatos meghaladása hozhatja el a történelmi-politikai-társadalmi fejlődés lehetőségét. A hagyományos értékrend megőrzésére való törekvés

²⁴⁸ Margaret Peil: *Consensus and Conflict in African Societies. An Introduction to Sociology*. (London: Longman Group Limited, 1977), pp. 360-361.

a gyarmatbirodalmak tartós fennmaradásának is akadályává vált és a függetlenség iránti vágy az afrikai társadalmakban nem feltétlenül elsősorban a nacionalizmusok előretörésében mutatkozott meg, hanem a hagyományos társadalmi rend, viselkedésminták újjáéledésében. Ez is jelentős szerepet játszott abban, hogy az afrikai társadalmakban kialakult konfliktusok által egy új folyamat kezdődhetett meg, amely napjainkban éri el a csúcspontját, és a szerző reményei szerint az afrikai társadalmi berendezkedések megszilárdulásához fog vezetni.²⁴⁹ Markowitz történelmi, politikai és társadalmi összefüggések alapján is vizsgálja az afrikai konfliktusok kialakulását, és másokkal ellentétben éppen a függetlenségüket elnyert államok stabilitására hívja fel a figyelmet, amit részben a hagyományos, törzsi értékrend alapján megvívott konfliktusok hosszú távú eredményének tart. E folyamat nyomán napjainkra eljutott a kontinens abba a korszakába, amikor – a pesszimista nézetekre rációfolva – a saját törvényei szerint tovább tud majd lépni a fejlődés útjára. Érdekes a mai kutató számára, hogy Markowicz már 1977-ben előre látta azokat a demokratizálódási törekvéseket, melyek inkább csak a 90-es évektől kezdve jelentek meg szervezettebb formában a kontinensen.

Bár marxista felfogású tudós volt, mégis úgy vélem, Karen Nyerszeszovics Brutyencnek az afrikai felszabadító mozgalmakról írt munkája érdekes színt adott az afrikai konfliktusok elemzéseinek sorában. A szerző szerint a nemzeti felszabadító mozgalmak „*olyan népeknek az antikolonialista forradalmi, amelyeket erőszakkal vontak be*” a gyarmati rendszerbe.²⁵⁰ Brutyenc úgy véli, az afrikai konfliktusok egyik fő okozója a kolonializmus által 'importált' kizsákmányoló rendszer volt, amely megingatta a kontinens országai közötti egyensúlyt.²⁵¹ A marxista dogmarendszerhez igazodva Brutyenc úgy ítéli meg, a fő konfliktus a harmadik világban, így Afrikában is a külső imperialista hatalmak és a kizsákmányolt néptömegek közötti antagonisták ellentét volt, ez idézte elő a kontinensen a függetlenedési törekvéseket („népi forradalmakat”). Ennek a folyamatnak bizonyos ellentmondásai másrésztől viszont később hozzájárultak ahhoz, hogy újfajta társadalmi ellentétek és politikai konfliktusok alakultak ki a térségben.²⁵²

Az afrikai konfliktusok értelmezési kísérleteinek sorában érdemes még megemlíteni Abdallah Bujra Afrika-kutató ide kapcsolható művét, amelyben az egyes történelmi korok – nacionalizmus kora (1960-1970), hidegháborús korszak (1970-1989), demokratizálódási

²⁴⁹ Irving Leonard Markowitz: *Power and Class in Africa. An Introduction to Change and Conflict in African Politics.* (Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall, Inc., 1977), pp. 2-9.

²⁵⁰ Karen Nyerszeszovics Brutyenc: *Korunk nemzeti felszabadító forradalmi* (Budapest: Kossuth Kiadó, 1975), p. 34.

²⁵¹ Idem., p. 35.

²⁵² Idem., p. 523.

korszak (1990-2000) – szerinti felosztásban vizsgálja a történelmi-politikai konfliktusok létrejöttének okait és körülményeit. Véleménye szerint a gyarmatosítás idejére eső és az azt megelőző időszak konfliktusai sokban hozzájárultak a modernkori feszültségek kialakulásához. Felsorolásában szerepet kapnak a belső lázadások, rabszolgaháborúk, etnikai és területi alapú ellentétek, valamint a családi és becsületbírósi ügyekre visszavezethető fegyveres összetűzések is. A gyarmatosító hatalmak annak idején a belső béke érdekében törekedtek a helyi uralkodók pozícióinak megerősítésére, éppen emiatt azonban gyakran kiéleződött a társadalmi feszültség az éppen hatalmon lévő népcsoport(ok), klán(ok) és a szegényebb néprétegek között, ami sokszor fegyveres összecsapáshoz is vezetett. Általános jelenséggé vált, hogy néhány etnikai csoportot politikai okból előnyben részesítettek a pozícióba került vezető rétegek, aminek az lett a következménye, hogy az etnikai ellentétek jelentősen felerősödtek a kontinensen. A bürokratikus vezetési struktúrák kiépülése is éles ellentéteket keltett az egyes etnikumok és politikai-társadalmi rétegek között. A föld birtoklása a korábbi társadalmi berendezkedésekben is nagy jelentőségű volt, ezért a saját földterület hiánya és az érte folytatott harc, kiegészülve egyéb gazdasági érdekellentétekkel állandó konfliktusforrás volt. A földviták főbb szereplői általában a hagyományos életkörülmények között élő, törzsi értékrend alapján szerveződött helyi közösségek voltak, melyek között gyakran fegyveres összetűzésekre is sor került, ha nem tudtak megegyezni egyes területek hovatartozását illetően. Bujra szerint a marxizmus által leírt, európai osztálytársadalom kialakulásának Afrikában nem volt realitása, de a törzsi-etnikai közösségek igenis jelentősen megerősödtek a gyarmatosítás ellenpólusaként. A függetlenség elnyerésének időszakában szintén fennmaradtak az etnikai jellegű konfliktusok, még ha bizonyos fokig háttérbe szorultak is. Ilyen típusú ellentétek és viszályok ma is mérgezik a kontinens életét – hívja fel a figyelmet a szerző –, melyeket csak felerősít számos ország gazdasági-társadalmi hanyatlása, az elszegényedés és a nagyhatalmak folyamatos beavatkozási törekvése a helyi politikába és gazdaságba. Az afrikai országok társadalmi átalakulásában a szerző napjainkban meghatározónak tartja a globalizáció hatását, a nemzetközi kapcsolatok kiszélesedése véleménye szerint az afrikai konfliktusok jellegének változásához is hozzájárult. Ez távolról sem csak pozitív fejleménynek tekinthető, hiszen például a nemzetközi fegyver- és kábítószerkereskedelem már nem elhanyagolható szerepet játszott a legutóbbi évek konfliktusainak kialakulásában.²⁵³

²⁵³ Abdallah Bujra: 'African Conflicts: Their Causes and Their Political and Social Environment', *Development Policy Management Forum*, No. 4. Addis Ababa, 2002, pp. 28-36.

Végül utoljára, de nem utolsó sorban érdemes megemlíteni Timothy Stapleton művét, aki szintén a hagyományostól eltérő módon igyekszik magyarázni az afrikai konfliktusok okait és természetét. Úgy véli, könnyű ráaggatni a szokásos (negatív vagy pesszimista) sztereotípiákat a 'fekete' kontinensre, azonban az igazság máshol keresendő. Több kutatóhoz hasonlóan a tradicionális törzsi értékrend és közösségi modell, az 'afrikaiság' szerepét nem értékelné túl, szerinte ez nem igazi akadály a demokratikus átalakulásnak. Az erre való hivatkozás a külföldi, részben korábbi gyarmattartó nagyhatalmak önfelmentő értékítéletét tükrözi, ám valójában az újonnan létrejött országok nyomukba lépő politikai vezetői keverték-keverik úgy a kártyákat, hogy az etnikai, vallási stb. ellentétek kiélezése révén hatalmuk konzerválása érdekében megoszthassák a társadalmat. Így továbbra is lehetőségük marad a természeti és emberi erőforrások saját érdeküknek megfelelő felhasználására, sok esetben ökológiai következményekkel is járó kizsákmányolására.²⁵⁴

III.4. Az afrikai konfliktusok típusainak elemzése

A szakirodalom megállapításainak összefoglalása nyomán azt látjuk, hogy bár az afrikai konfliktusok kétségtelenül mutatnak bizonyos közös vonásokat, azonban gazdasági, politikai, etnikai, kulturális és vallási okokra visszavezethetően rendkívül sokfélék, ezért akár a magyar, akár a nemzetközi szakirodalom alapján nehéz lenne egy összefoglaló definíciót kialakítani róluk. Hogy ehhez a célhoz egy fokkal közelebb tudjunk kerülni, fontos az afrikai konfliktusokat tipologizálni, és az egyes elemeket közelebről vizsgálni.

A következő oldalakon az egyes konfliktustípusoknak a nemzetközi és a hazai szakirodalom alapján történő behatóbb elemzésére vállalkozom, és megvizsgálom a konfliktusok jellegzetességeit, majd miután az egyes szerzők véleményeit összevettem, megkísérlem megítélni a jelentőségüket. Ezt követően igyekszem az afrikai konfliktusok típusai között egyfajta fontossági sorrendet kialakítani, amihez egyrészt a szakirodalomban való előfordulásuk gyakoriságát és a nekik tulajdonított jelentőséget veszem alapul, másrészt pedig abból indulok ki, hogy milyen jellegű konfliktusok milyen mértékben határozzák meg korunkban is afrikai országok és helyi társadalmak működési zavarait, mennyire elterjedtek, azaz tipikusak a kontinensen és hogyan befolyásolhatják a jövőben a társadalmi fejlődést.

²⁵⁴ Timothy Stapleton: *Africa: War and Conflict in the Twentieth Century*. (Oxon, London, New York: Routledge, 2018), p. 7.

Az egyes konfliktustípusok összehasonlítása és a jelentőség szerinti sorrend kialakítása után összevetem az afrikai konfliktusokról alkotott definíciókat az egyes típusok sajátosságaival és a köztük meglevő összefüggésekkel, és ezeket szintetizálva megpróbálom magam is meghatározni az afrikai konfliktusok tipikus megjelenési formáit és 'működési mechanizmusát'. Reményeim szerint saját megközelítem és tipológiám némi segítséget nyújthat az afrikai konfliktusrendszerek összetettségének jobb megértéséhez és gyakorlati haszna is lehet az afrikai politika iránt hivatalból is érdeklődők számára. Ezt követően tovább folytatom a vizsgálódást, és azt elemzem, milyen beavatkozási módszerekkel (nemzetközi vagy afrikai erőkre támaszkodó békefenntartási műveletekkel) igyekeznek segíteni a külvilág a reménytelennek tűnő konfliktusok lezárását vagy legalább további eszkalációjuk megelőzését. E tevékenység általános bemutatása és értékelése, majd a továbbiakban konkrét országokra, ill. régiókra kiterjedő esettanulmányok elvégzése révén olyan következtetések levonására nyílnak lehetőségek, amivel egyúttal a disszertáció hipotéziseinek igazolásához is közelebb juthatok.

Témaválasztásomat részben az is indokolta, hogy Afrika az egyetlen kontinens, melynek népessége a demográfiai kutatások szerint még hosszabb távon is növekedni fog, és a földrész számos gazdasági és egyéb potenciálja miatt a mainál jelentősebb szerepet fog betölteni a világpolitikában. Ezt felismerve a hagyományos nagyhatalmak (USA, Oroszország) mellett új országok jelennek meg a kontinensen, főleg Kína, sőt még a nagyhatalomnak egyáltalán nem nevezhető Magyarország is folyamatosan tesz lépéseket a gazdasági és politikai kapcsolatok javítása érdekében (ld. az utóbbi időben például az aktív csádi szerepvállalást). Ennek eredményességéhez alapos helyismeretre van szükség, amihez az afrikai konfliktusok bemutatásával és értelmezésével a saját munkám is szeretne némi támpontot nyújtani.

III.4.1. Etnikai konfliktusok

Az etnikai ellentétek az afrikai konfliktusok talán egyik legismertebb formái a vallási ellentétek viszályok mellett. Nagyon sokféle értelmezés látott napvilágot arról, hogy milyen módon lehetne elemezni vagy értelmezni a jelenséget, amely a kontinens etnikai sokszínűsége miatt igen sok összeütközés forrása. A világ más területein is gyakran előforduló probléma talán Afrikában a legelterjedtebb és a leginkább meghatározó. A törzsi társadalomszerveződésből fakadó viszályok, az egyes népcsoportok közötti etnikai ellentétek mindig is jelen voltak Afrika életében, a prekoloniális időszaktól kezdve egészen napjainkig. A problémakör megértéséhez

mindenekelőtt az etnikai konfliktusok jellegzetességeit kell alaposabban megtárgyalnunk, hogy világosabb képet kaphassunk az afrikai társadalmak e jellegzetességéről.

A már korábban is tárgyalt Paul D. Williams nemcsak a konfliktus általános fogalmával foglalkozott, hanem annak egyes típusait is alapos vizsgálat tárgyává tette. A kutató egyedi megközelítésmódját már korábban megismerhettük a témakörrel kapcsolatban, és most azt látjuk, hogy konkrétan az etnikai konfliktusokat is hasonló látásmóddal elemzi. Igyekszik kerülni a tudományosan nem igazolható sztereotípiákat és tényekkel alátámasztott, de egyben érdekfeszítő választ adni az egyes az afrikai konfliktusok típusaival kapcsolatos részletkérdésekre is.

Gondolatmenete elején elveti azokat az elméleteket, amelyek szerint az etnikai ellentétek eleve agressziót váltanának ki az egyes népcsoportok között. Elismeri ugyan, hogy az etnikai konfliktusok számítanak az afrikai kontinensen a leggyakoribb feszültségforrásnak, mégis óvatosságra int a jelenség súlyának túlbecsülésétől. Az etnikai ellentétek szerinte nem a származási és kulturális eltérések miatt alakulnak ki és nem veszélyeztetik eleve a fennálló társadalmi rendet, hanem éppen fordítva: egyes politikai elitek és vezetők használják fel őket eszközként hatalmi játszmáikban. A súlyosabb, akár fegyveres harcokhoz is vezető etnikai ellentétek tehát a szerző szerint inkább következményei, nem pedig okai a hatalmi viszályoknak, fegyveres összecsapásoknak, amint ezt a például Ruanda és Szudán esetében nem is nehéz bizonyítani. Az etnikai kártya tehát egyféle fegyverré válhat az „oszd meg és uralkodj” elve alapján, melyre hivatkozva a hatalmon lévő politikai elit legitimálja a fegyveres erőszak alkalmazását ellenfeleivel szemben és egyben igazolja hatalmi igényeit is. Gyakran előfordul Afrikában, hogy egy, a lakosság többségének támogatását nem élvező szűk elit meg akarja szilárdítani politikai és gazdasági erőfölényét más társadalmi rétegekkel szemben, meg akarja gyengíteni vagy semmisíteni ellenfeleit, amihez számára a leegyszerűbb módszernek a meglévő etnikai ellentétek felszítása és súlyos társadalmi konfliktusok gerjesztése tűnik.²⁵⁵ Williams tehát visszajára fordítja a korábban általános megközelítésmódot, és a mesterséges politikai indíttatású konfliktus-gerjesztést nagyobb veszélyforrásnak tekinti a társadalmi békére, mint a régmúltban gyökerező törzsi-etnikai ellentéteket.

Donald Rothchild már könyvének címével is utal az etnikai konfliktusok jelentőségére, így érthető, ha más szerzőknél is behatóbban foglalkozik a témával. A szerző rendkívül alapos és mély elemzést ad az afrikai konfliktusokon belül az etnikai alapú ellentétek okairól.

²⁵⁵ Williams: *War & Conflict in Africa*, pp.140-159.

Koncepciójának ismertetését egy könyvből származó találó idézettel érdemes kezdeni, melyben kiindulópontként tömör meghatározását adja az etnicitás, az etnikum mibenlétének: „»Ethnicity« [kiemelés a szerzőtől], as used in this context, refers to a subjective perception of common origins, historical memories, ties, and aspirations; »ethnic group« [kiemelés a szerzőtől] suggests organized activities by people who are linked by a consciousness of a special identity, who jointly seek to maximize their corporate political, economic, and social interests. Ethnicity, or a sense of peoplehood, has its foundation in combined remembrances of past experience and, in common inspirations, values, norms, and expectations.”²⁵⁶

Könyvében ő is hangsúlyozza, hogy az etnikai konfliktusok alapvető fontosságát nem lehet megkérdőjelezni, mivel szerves részét alkotják az afrikai társadalmak életének, a törzsi berendezkedésben, tradicionális értékrend szerint élő közösségek között természetes ütközési pontot jelentenek. Előre bocsátja, hogy a kérdéskör igen összetett, ezért érdemesnek tartja külön-külön is elemezni az állam és a társadalom, illetve az államon belüli, a társadalom etnikailag elkülönülő részei közötti konfliktusokat. Módszere abban áll, hogy az egyes országok állami vezetése és az etnikai csoportok közötti kölcsönhatásokat vizsgálja az állami berendezkedés összefüggésében. Leír egyfelől egy hegemonikus vezetési stílust, amely diktatórikus módszerekkel él, és ennek megfelelően kevés hajlandóságot mutat arra, hogy kiegyezzen szembenálló etnikai csoportokkal. Az ilyen típusú politikai berendezkedésen belül az összetűzésbe torkolló etnikai konfliktusok gyakoriságát viszonylag nagyra tartja. A másik irányítási stílust poliarchikusnak nevezi. Ebben az esetben megengedő típusú elitről, állami berendezkedésről beszél, amely együttműködő jellegénél fogva hajlamos az egyes etnikai csoportokkal engedékenyebben és türelmesebben bánni, a kéréseiket teljesíteni, és kész ezáltal egyfajta kooperatívabb együttélést kialakítani az állam és az etnikai csoportok között. A kettő közül természetesen ez utóbbi módszert látja hasznosabbnak és célravezetőbbnek, a konszenzusra törekvő politikában látja az etnikai problémák megoldását.²⁵⁷

Az Adebayo Adedeji által szerkesztett kötetben is érdekes magyarázatokra bukkanunk az etnikai konfliktusokkal kapcsolatban. A könyv egyes szerzői külön is foglalkoznak tanulmányaikban a fenti témával, és kísérletet is tesznek a fogalom pontosabb meghatározására. Elsőként maga a kötet szerkesztője elemzi az etnikai konfliktusok jellegzetességeit, és ennek során a már ismert érveken túl új szempontokat is felvet. A sztereotípiákat elvetve ő is azon a véleményen van, hogy az egyes etnikumok, népcsoportok elkülönült életvitele által

²⁵⁶ Rothchild: *Managing Ethnic Conflict*, p. 4.

²⁵⁷ Idem, pp. 1-2., 25-45.

meghatározott társadalmi jelenségekből, konfliktusokból nem lehet egyszerűen levezetni Afrika társadalmi-politikai problémáit. Véleménye szerint ugyanis az etnikai konfliktus nem egy egyszerűen leírható jelenség, konkrét tények vagy események segítségével megragadható folyamat, hanem voltaképpen felfogás, interpretáció kérdése, és nem lehet egyszerűen leírni olyan kategóriákkal, mint például egy adott nyelv használata, nyelvi vagy a vallási hovatartozás. Az etnikai hovatartozást sokkal inkább az önbesorolás, a belső hovatartozás, a családi vagy rokonsági kötelékek, és ezek megnyilvánulásai révén lehet meghatározni, és az is lényeges, hogy ezeket az adott társadalom hogyan fogja fel, hogyan interpretálja. A nyelvet egyértelműen nem tartja elégséges tényezőnek ahhoz, hogy egy etnikai csoportot be lehessen határolni.²⁵⁸

Reginald Herbold Green, amerikai közgazdász és Afrika-kutató a ruandai polgárháború tanulságain keresztül mutatja be, hogyan vélekedik az etnikai konfliktusokról. Véleménye szerint két szempontból érdemes megközelíteni egy konfliktus etnikai vonatkozásait: az egyik az, hogy önmagában az etnikai hovatartozás még nem meghatározó egy konfliktus kitörésében, ahhoz általában más tényezők, kiváltó okok is kellenek, másrészt pedig, hogy ha egyes társadalmi szereplők etnikai hovatartozásuk tudatában hajtanak végre politikai vagy katonai akciókat, és azoknak valós következményei is lesznek, akkor az etnikai jelleg mindenképpen igazoltnak tekinthető.²⁵⁹

Segun Odunuga szerint az etnikai csoportok a gyarmatosítás során kiszolgáltatott helyzetbe kerültek, mert a gyarmatosítók nem az egymás mellett élésük, összetartozásuk szempontjait vették figyelembe az országhatárok meghúzásakor, hanem a saját gazdasági-politikai érdekeiket, és ezért a nemzeti gondolat az afrikai államok esetében nem természetes ideológiai képződmény és nyugati felfogás szerint nehezen is értelmezhető sok esetben, főleg a törzsi-etnikai megosztottság miatt. Hagyományos nemzetállamok tehát sok helyen nem alakulhattak ki, viszont a tradicionálisan összetartozó, de a határok által szétválasztott közösségek, etnikai csoportok között a gyarmatosítás miatt megindult az egymástól való elszakadás folyamata. Odunuga, aki különben nyelvész volt és ezért is érdeklődött az etnikai kérdések iránt, úgy véli, a korábbi gyarmatosítók tévedtek, mikor azt hitték, hogy a favorizált etnikai csoportokra támaszkodva a függetlenné vált államok a korábbi határok között létre tudnak hozni jól működő

²⁵⁸ Adedeji: *Comprehending African Conflicts*, p. 7-12.

²⁵⁹ Reginald Herbold Green: 'Obstacles to Comprehension and Barriers to the Mastery of Conflicts', in Adebayo Adedeji (szerk.): *Comprehending and Mastering African Conflicts*. (London, New York: Zed Books, 1999), p. 36.

nemzetállamokat. Mint tudjuk, ez többnyire nem sikerült, és az etnikai konfliktusok ezért szaporodtak el.²⁶⁰

Francis M. Deng munkatársaival írt könyvében a szuverenitást és a kormányzás minőségét állította középpontba, mint olyan tényezőket, melyek meghatározóak az afrikai társadalmak különféle (köztük etnikai) konfliktusainak vizsgálata során. A szerzők e szempontok szerint elemzik a kontinens konfliktusait és minősítik az egyes társadalmi berendezkedéseket. Egyik központi gondolatuk, hogy a klánokat, etnikai csoportokat és egyéb kisebbségeket a más alapon szerveződött társadalmi csoportokhoz hasonlóan megilletik a demokratikus, humanitárius jogok, ebből fakadóan szükségük van a megfelelő szuverenitásra, önálló érdekérvényesítési lehetőségekre akkor, amikor vitás kérdések merülnek fel hovatartozásuk és integritásuk tekintetében. A szerzők szerint két meghatározó elmélet terjedt el szakmai körökben az afrikai társadalmi rendszerek működéséről. Az egyik értelmezésében a nyertes, győztes etnikai csoport hegemoniája érvényesül, míg a másik elgondolás szerint az elnyomott, kisebbségben élő etnikai csoportok határozzák meg áttételesen a társadalom felépítését. Bármelyik megközelítést is érzi meggyőzőbbnek valaki, mindkettőből logikusan levezethető, hogy az egyes etnikai csoportok között többféle – területi, gazdasági vagy egyéb – okból fegyveres konfliktusok alakulhatnak ki, amelyek megingathatják az afrikai államok amúgy sem túl erős belső stabilitását. Az etnikai konfliktusokat részben a szerzők is a gyarmatosítás örökségének tekintik, mivel egyes etnikai csoportok szétváltak és meggyengültek az országhatárok meghúzásakor és a függetlenség kivívása után nem fogadták el más, domináns etnikai csoportok hatalomra kerülését, ami sok esetben fegyveres konfliktusokat is eredményezett. Fontos tényezőnek tartják, hogy a hidegháború idején a nagyhatalmak (USA, Szovjetunió) az egyes etnikumok támogatásával ezeket tulajdonképpen egymás elleni proxy-háborúkba kényszerítették. Úgy vélik emellett, hogy az állam igazságtalan erőforrás-elosztása is növelheti a szakadékot az etnikai csoportok között, ami széthúzáshoz, az állam rendjének szabotálásához vezethet. Egyik fő következtetésük szerint az etnikai konfliktusok megelőzhetőek abban az esetben, ha az egyes csoportok megkapják a szuverenitáshoz való jogukat és az állampolgári jogaik szélesebb körben, etnikai vonatkozásban is bővülnek. A történelmi-politikai tapasztalatokat összegezve úgy látják, a gyarmati rendszer összeomlása óta eltelt időszakban az egyes etnikai csoportok elnyomása és jogfosztottsága nem szűnt meg, ami etnikai konfliktusok és ehhez kapcsolódó polgári engedetlenségi mozgalmak elszaporodását eredményezte a kontinensen. Az egyenlőtlenség, valamint az etnikai autonómia és önérvényesítés lehetőségének a hiánya

²⁶⁰ Odunuga: *Achieving Good Governance*, p. 41-43.

nemcsak az egyes etnikai csoportokat sújtotta, hanem egyidejűleg az államrend stabilitását is megingatta, és ez állapot mind a mai napig akadályozza az afrikai fejlődő országok gyors felzárkózását.²⁶¹

Irving Leonard Markowitz szintén érinti az afrikai konfliktusokkal, a társadalmi berendezkedés sajátosságaival foglalkozó művében az etnikai-kulturális különbségek kérdéskörét. Az etnikai változásokat történeti folyamatukban is vizsgálja, azaz arra is kíváncsi, milyen módon és mértékben hatott az etnikai arányok folyamatos módosulása és a változás dinamikája az afrikai világra. A konfliktusok okainak feltárása során Markowitz is a gyarmatosítást és következményeit állítja a középpontba. A különböző, korábban egymással viszonylagos békében élő közösségeket olyan kényszerhelyzetekbe hozták európai gyarmattartóik, hogy hagyományos társadalmi rendjük nagyrészt szétzilálódott, és az egyes politikai, etnikai, vallási stb. identitások összekeveredtek: korábbi törzsi-etnikai ellenlábasaikkal egy országban kellett élniük, míg a velük rokon népcsoportok a határokon túlra kerültek. Már önmagában ez a jelenség is számos etnikai konfliktusért felelős a kontinensen. Markowitz hagyományos baloldali terminológiával úgy fogalmaz, hogy az afrikai társadalomban kialakult osztályok a társadalomban kialakult belső feszültségek hatására és egyben azok okozóiként folyamatos harcban álltak egymással, ami végső soron egész Afrika instabilitásához vezet. Véleménye szerint a hagyományosan, régóta létező osztályok (társadalmi csoportok) konfliktusba keveredtek a modern korban a gyarmatosítás által létrehozott közösségekkel. Így egyfajta dichotómia és folyamatos versengés jött létre az állam vezetésében és a periférián egyaránt. Felfogása szerint az uralom és elnyomás kettősége olyan identitásválságot hozott létre az etnikai csoportok között, amely a mai napig nem tudott feloldódni, és ennek megfelelően az etnikai konfliktusok továbbra is meghatározóak a kontinens életében és megnehezítik az afrikai országok bel- és külpolitikai stabilitásának kialakulását.²⁶²

Egy másik, a George Klay Kieh, Jr. és Ida Rousseau Mukenge szerkesztette kitekintésben szintén több szerző is foglalkozik afrikai vonatkozású etnikai kérdésekkel. Az etnikai különbségek fölerősödése Kieh, Jr. szerint is főként a gyarmatosítók kizsákmányoló rendszerében gyökerezik, mert a gyarmattartók a különböző klánokból és nagycsaládi kötelékekből szervesen felépülő etnikai csoportokat sok esetben szétválasztották egymástól és ez instabilitást okozott a kontinensen. Kétfajta etnikai problémakörre hívja fel a figyelmet

²⁶¹ Deng, et al: *Sovereignty as Responsibility*, pp. 19-25.

²⁶² Markowitz: *Power and Class*, pp. 7-10.

ennek kapcsán: az egyik az általa szecesszionistának nevezett csoportok elszakadási szándéka, a másik pedig az afrikai államhatalmak által manipulált etnikai kisebbségek közötti harcok.²⁶³

A kötet egy másik témánkba vágó fejezetének szerzője szintén maga Kieh, Jr., aki itt új szempontok alapján tovább folytatja az afrikai konfliktusok, ezen belül az etnikai konfliktusok megnyilvánulásainak vizsgálatát. A szerző tulajdonképpen négy különböző módon is megközelíti az etnikai konfliktusok meghatározását. Mind a négy szempontrendszer érdekes röviden ismertetni, mert jól elkülönítenek egymástól jellegzetes etnikai alapú konfliktustípusokat. Elsőként a szakadár – az ún. szecesszionista – törekvések szempontjából értelmezi az etnikai konfliktusokat, melyekre az a jellemző, hogy egyes etnikai csoportok – kifejezetten a gyarmatosítók által megvont mesterséges és igazságtalan határok miatt – önálló állammá akarnak válni, ezért elszakadási szándékukat mindenféle módon – békés úton, illetve a kisebb harci vagy terrorcselekményeken át egészen a nyílt háborúig – igyekeznek megvalósítani. Egy másik megközelítésben az etnikai feszültséget az államnak és egyes szembenálló etnikai csoportoknak a hatalomért folytatott vetélkedésére vezeti vissza, amelyben mindkét fél sokféle eszközt használ céljai elérésére. A harmadik megközelítésmód értelmében az etnikai konfliktus a demokratizálódás folyamatának a vakvágánya, amikor egy etnikai vagy egyéb népcsoport törzsi-etnikai jogainak érvényesítése érdekében – melyek egyben tulajdonképpen alapvető emberi jogaik is – politikai küzdelembe kezd. A demokrácia iránti elkötelezettség miatti érdekérvényesítés is egy új terep az etnikai csoportok önmegevalósítása számára. Végül negyedik típusként a szerző megemlíti azt az etnikai konfliktust, amikor egy etnikai csoport a politikai hatalomban maradásra vagy az abba való bekerülésre használ fel minden lehetséges eszközt, és ez viszályt szül két vagy több különböző etnikum között.²⁶⁴ A szerző szerint a négy különböző etnikai konfliktustípus egyidejűleg létezik az afrikai társadalmakban és együttesen alkotja az etnikai konfliktusok bonyolult szövetét.

A már korábban is tárgyalt Margaret Peil Afrika társadalmairól készített szociológiai elemzést a laikus érdeklődők és főleg a kutatók számára. Könyvében külön fejezetet szentel az etnikai különbözőségek elemzésének, beleértve ebbe az etnikai diverzitást, a rasszizmust és egyéb vonatkozásokat is. A legtöbb szerzőhöz hasonlóan ő is a gyarmatosításban látja sok etnikai-közösségi ellentét eredetét, és megállapítja, hogy a jelenség nagymértékben hozzájárult az afrikai társadalmak megosztottságának és instabilitásának kialakulásához. Meglátása szerint

²⁶³ Kieh, Jr.: *The Context of Civil*, pp. 22-31

²⁶⁴ George Klay Kieh, Jr.: 'Civil Conflicts in Africa: Patterns and Trends', in: George Klay Kieh, Jr., Ida Rousseau Mukenge (szerk.): *Zones of Conflict, Theories and Cases*. (Westport, Connecticut, London: Praeger Publishers, 2002), p. 36-43.

az afrikai társadalmak a rokonsági rendszerre, etnikai és közösségi szolidaritásra épülnek, ezért az etnikai hovatartozást illető előítéletesség rendkívül megosztó jelenség lehet a kontinens társadalmain belül. Külön kitér a rasszizmus jelenségére is, mely különösen a gyarmatosítók megjelenésével terjedt el Afrikában, az afrikai népek között is.²⁶⁵ Az ilyen előítéletek hívei szerint az egyes eltérő bőrszínű embertípusok viselkedésmódja és emberi kvalitásai is eltérőek. Peil kiemeli még a közösségi kötelékek erejét, mely egybekapcsolja egy klán vagy etnikai csoport tagjait. Többen is leírták és ő is osztja azt a nézetet, hogy a függetlenség kivívásával nemhogy csökkent volna, hanem inkább megnőtt az etnikai konfliktusok száma. Az etnikai viszályok kialakulásának fő okát a népcsoportok közötti számos kulturális-gazdasági-politikai ellentét nehezen feloldható voltában látja. Felhívja a figyelmet arra, hogy Afrikában ez a fajta közösségi kapcsolat a legerősebb, ezért nemcsak a mindennapokban, hanem a politikai életben is konfliktushelyzetekre adhat okot.²⁶⁶

Tsega Etefa könyve egyike azoknak a műveknek, amelyek a realitás talaján maradva, valóban sztereotípiák nélkül próbálják megvilágítani az etnikai konfliktusok problémakörét, és tudományos elemzése is igen alaposnak tűnik számomra. Meggyőző véleménye szerint a kutatók eddig hiába tanulmányozták behatóan az etnikai konfliktusok okait a hagyományos történelmi-politikai szempontrendszer alapján, valójában őket is nagy nehézségek elé állítja a feladat, a látszattal ellentétben ugyanis a kérdéskör nagyon összetett. Az etnikai konfliktusok kialakulását ő maga az alábbi problémákra vezeti vissza: perifériára szorulás, biztonságpolitikai hiányosságok, gazdasági-politikai nehézségek, valamint a politikai vezetés és a társadalom egésze, illetve egyes csoportjai között fennálló nézeteltérések, ellentétek. Történelemszemléletének központi gondolata az, hogy mivel az afrikai társadalmaknak megvannak a maguk hagyományos feszültségoldó eljárásai, technikái, ezért az etnikai különbségeken, a másságon alapuló gyűlölet önmagában nem válhatta ki az etnikai konfliktusokat, sokkal inkább arról van szó, hogy a politika 'beleártotta magát' az emberek

²⁶⁵ A fenti állítás ugyan a többségi véleménynek felel meg, ám jónéhány elmélet szerint már a gyarmatosítás korszaka előtt is jelentős „rasszizmus”, vagy törzsek közötti ellentét volt jellemző. A Száhel-övezet és a Szahara déli részén a gyarmatosítás előtti időkben kialakult feketék és arabok közti ellentétekről értekeznek például Bruce S. Hall tanulmányában: ld. Bruce S. Hall: „The Question of 'Race' in the Pre-colonial Southern Sahara,” *The Journal of North African Studies*, vol. 10., no. 3-4 (2005), p. 360. Érdekes kutatási eredményeket publikált emellett tanulmányában Henry Lever a Dél-Afrikában az apartheidet kívül élő zulusok és a bantuk közötti etnikai ellentétekről: Henry Lever: „Ethnicity in South African Society,” *Humboldt Journal of Social Relations*, vol. 10., no. 1., (Fall/Winter 1982/83), p. 249. Mindezekből látható, hogy a valóság sokkal árnyaltabb annál, mint amilyen kép a tudományos közvélemény egy részében erről a kérdéstről még ma is él.

²⁶⁶ Peil: *Consensus and Conflict*, pp. 116-131.

életébe, megzavarta a közöttük kialakult természetes viszonyt.²⁶⁷ Sok kutató véleményével ellentétben szerinte nem a klímaváltozás kikényszerítette társadalmi mobilitás és még csak nem is a törzsi értékrend továbbélése okozza az etnikai konfliktusokat. Inkább úgy látja, hogy a politikai vezetés irányából érzett mellőzöttség, valamint a szociális bizonytalanság- és veszélyérzet az, ami miatt harcba bocsátkoznak egymással egyes népcsoportok. Miért folytatják akkor mégis ezt a politikát az elitek? – teszi fel a kérdést. Szerinte azért, mert a túlélésre játszanak és a végsőkéig meg akarják őrizni a hatalommal járó kiváltságait. Ennek pedig legjobb módja a régi etnikai ellentétek felszítása vagy új ellenségképek gyártása, mert így lesöpörhetik a pályáról politikai ellenfeleiket. Az ellenzék ilyen módon történő kiiktatása vagy háttérbe szorítása elfojtja a demokráciát és végső soron széles társadalmi rétegek elnyomódására, perifériára szorulására vezet. Ezek az egzisztenciájukban veszélyeztetett embercsoportok a mellőzöttség és az egyéb kormányzati megosztó politikák hatására egyre agresszívabbakká válnak, és akár a (polgár)háború eszközéhez is folyamodnak, hogy céljaikat elérjék. Az etnikai konfliktusok oka Tsegefa szerint tehát a sztereotípiák helyett főleg az öncélú politikai küzdelmekben, a hatalomért vívott harc kíméletlen eszközeiben keresendő, és ez a körülmény rendkívüli módon megnehezíti az afrikai társadalom tradicionális közösségi világában szocializálódott etnikai csoportok életét.²⁶⁸

III.4.2. Vallási konfliktusok

A vallási konfliktusok számítanak talán a második legfontosabb konfliktusforrásnak az afrikai kontinensen, ahol háromféle vallás, a kereszténység, az iszlám és a hagyományos törzsi hitvilág (animizmus) találkozik és olykor ütközik egymással. Vallási konfliktusok ugyan viszonylag gyakran fordulnak elő, nagyon különböző súlyúak azonban, és egyáltalán nem lényegtelen, hogy mi okozza őket, vagy hogyan alakulnak ki. Mint a többi konfliktustípusról, erről is számos elmélet látott napvilágot, amelyeket az alábbiakban ismertetek és foglalkok össze.

Paul D. Williams könyvében ennek a jelenségnek is egy egész fejezetet szentelt. Munkamódszerének megfelelően e téma tárgyalását is a korábbi elméletek, általános vélekedések alapos kritikájával kezdi. Saját hipotézise szerint nem a kereszténység, az iszlám

²⁶⁷ Ez egyértelműen látható a dárfuri konfliktus esetén, ahol az északi arab kormányzat, a dárfuri legeltető (részben arab) törzseket a földművelő (főként fekete) népcsoportok ellen uszította. Forrás: János Besenyő: *Dárfúr peacekeepers* (Paris: L'Harmattan, 2021), pp. 39-44.

²⁶⁸ Tsege Etefa: *The Origins of Ethnic Conflict in Africa. Politics and Violence in Dárfúr, Oromia, and the Tana Delta*. (Cham: Palgrave Macmillan, 2019), pp. 1-27.

és az animista hitvilág és kultúra közötti különbségek és az ezekre visszavezethető ellenségeskedés miatt alakultak ki az egyes vallásháborúk, súlyos társadalmi konfliktusok, hanem azért, mert ezeket a politikai vezető rétegek, a hatalmi elit nem lecsillapítani akarta, hanem hatalmi törekvéseinek vagy adott esetben háborús céljainak alátámasztására használta fel. Williams úgy ellenőrzi saját feltételezésének helyességét, hogy alapos vizsgálat tárgyává teszi a jelenséget, és több példán is elemzi vallási konfliktusban érintett országok társadalmi-kulturális rendszerét, a konfliktust kiváltó tényezők valódi hátterét. A sokszínűség és a minél mélyrehatóbb elemzés érdekében keresztény-muszlim, muszlim-muszlim, és egyéb típusú vallási feszültségeket is vizsgálat tárgyává tesz. A konfliktuszonák áttekintését követően összegzi mondanivalóját, és arra a következtetésre jut, hogy néhány esetben nem is elsősorban a vélt vallási ellentétek miatt tört ki az ellenségeskedés az egyes felek között, hanem sok más konfliktusforrás is szerepet játszott a helyzet elfajulásában. Nemritkán egy-egy politikai szereplő vagy éppen maga az állami vezetés uszította egymás ellen az embereket azzal, hogy a vallást olyan ideológiai töltettel ruházza fel, ami miatt az emberek számára a hitéleti ellentét politikai színezetet kapott. A politikai vezetésnek így gyakran sikerült a hívők egyes csoportjait a maga oldalára, egy olyan politikai ügy mellé állítani, amely csupán az adott kormány legitimitációját volt hivatott megerősíteni. A szerző azonban azt is kénytelen elismerni, hogy bizonyos esetekben a vallási különbség tényleg meghatározó oka volt a konfliktusoknak, így szerinte a helyes válasz arra a kérdésre, hogy a vallási ellentétek önmagukban okoznak-e konfliktusokat, az, hogy néha igen. Válaszával tehát csak részben igazolja hipotézisét, azaz maga is elismeri, hogy a vallási viszályok nem mindig magyarázhatók politikai manipulációval és hatalmi intrikával, hanem olykor valóban immanens konfliktusról van szó, azaz maguk az érintett népcsoportok felelősek egyedül a kialakult konfliktusért.²⁶⁹

Margaret Peil is hosszan elemzi a vallás, mint társadalmi jelenség szociológiai jelentőségét az afrikai társadalmakban, és első megközelítésben arra a következtetésre jut, hogy a vallások sok esetben nem konfliktust idéznek elő, hanem békéltető funkciót töltenek be. Emellett úgy látja, hogy a vallásos emberek hasznos tagjai a társadalomnak, mivel igyekeznek olyan eszméket terjeszteni, melyek összekovácsolják a közösségeket, növelik a társadalmi kohéziót egy népcsoportban vagy egy egész országban. Arra is felhívja azonban a figyelmet, hogy egyes vallási irányzatok sokszor nemcsak a békét erősítik, hanem – többnyire ugyan akaratlanul, a hívők eredeti szándékaival ellentétes módon – feszültségek, konfliktusok forrásává válnak. Egy

²⁶⁹ Williams: *War & Conflict in Africa*, pp. 160-185.

konfliktus vallási jellege nagy hatással lehet egy társadalom vagy állam életére, ezért érdemes vizsgálni a jelenséget társadalmi, kulturális és politikai utóhatása tekintetében is. Megemlíti, hogy a hittérítés is fontos oka lehet a vallások közötti feszültségek kialakulásának, hiszen sok esetben kelt viszályt az, hogy különböző egyházak behatolnak egymás 'érdekszférájába' és egymással versengenek, vagy rosszabb esetben vitába szállnak, esetleg háborút szítanak egymás ellen a térítés leple alatt. Összességében azonban – több más kutatóval egyetemben – úgy látja, hogy a vallás inkább pozitív tényező, mint konfliktuskiváltó ok a társadalom életében; spontán és kívülről gerjesztett vallási viszályok azonban ennek ellenére is könnyen kialakulhatnak, melyek eredménye még akár szinkretikus áramlatok és szekták létrejötte is lehet a hitelvek keveredése nyomán. Az afrikai kultúrák vizsgálata azt mutatja, hogy a gyarmatosítók által elterjesztett nagy világvallások (kereszténység, iszlám) mellett a tradicionális, ősi animista vallások is fennmaradtak, amelyek spirituális megnyilvánulásai szintén belejátszanak az egyes kultúrák, etnikai csoportok és vallási közösségek életének alakulásába. Ennek a következménye olykor háború vagy enyhébb lefolyású törzsi viszálykodás is lehet, amit aztán az érintettek hasonló rituális módon oldanak meg. Arról is meg van győződve emellett, hogy a tovább élő animista vallások és a nagy világvallások ezzel párhuzamos térhódítása sok esetben speciális vallási elegyet is alkot az afrikai társadalmakban, ami azt jelenti, hogy sokszor az egyes világvallások tanításait a hívek nem pontosan az eredeti elvárások szerint értelmezik és tartják be. Azt a kérdést azonban szerinte még tisztázni kell a tudománynak, hogy mennyire befolyásolta a hagyományos, ősi hitvilág a térítő vallások befogadását. A kisebb-nagyobb elkülönülő vallási csoportok közötti különbségeket is érdemesnek tartja a vizsgálatra, mivel egyes, saját prófétájuk által vezetett vallási csoportok/szekták is befolyásolhatják bizonyos mértékig egyes afrikai társadalmak működését. Állítása szerint a vallásos szeparatizmus nagyon is jellemző a kontinens társadalmaira, ennek következtében gyakran sok olyan szekta, vallási csoportosulás is található egyes régiók vagy országok területén, melyek társadalmi súlya fokozatosan nő, és így a nagy világvallásoknak sokszor vetélytársuk akad az ilyen kisebb szekták aktív térítő tevékenysége miatt. Peil végső konklúziója az, hogy a vallásoknak mindenképpen meghatározó szerepe lehet az Afrikán belüli helyi konfliktusok kialakulásában.²⁷⁰

A vallási konfliktusok hátterének feltárásában nagy érdeme van John McCauley marylandi professzor érdekesítő könyvének, és az is mindjárt világossá válik, miért ez a könyv került ennek az áttekintésnek a végére. A mű ugyanis egy olyan speciális elméletet tár elénk, amely

²⁷⁰ Peil: *Consensus and Conflict*, pp. 250-251.

együtt tárgyalja a vallásos és az etnikai konfliktusok jellemzőit, részben közös okokra vezeti őket vissza, és ezért logikusnak tűnt számomra, hogy a két alfejezet lezárásaként ismertessem. A szerző elmélete véleményem szerint újító jellegű, és módszere jelentős mértékben hozzájárul az afrikai konfliktusok komplex jellegének megértéséhez.

McCauley sajátos elméleti megközelítése érdekes összefüggésekre vet fényt az afrikai konfliktusok kutatása során. A szerző úgy véli, hogy az erős etnikai és a vallási tagolódás különböző módon csapódik le az afrikai társadalmakban, és eltérő vonatkoztatási pontokat hoz létre az egyes emberekben. Míg az etnikai értékrend és szemlélet elsősorban a föld, a megélhetés és általában az anyagi javak tekintetében befolyásolja az emberek döntéseit, addig a vallás jelentősége abban rejlik, hogy erkölcsi értékeket tud kialakítani. McCauley szerint ezért a politika mindkettőt ki tudja játszani a maga kedvére, és manipulálni tudja velük a lakosságot. A politikusok ösztönösen vagy tudatosan fel is használják ezeket a lehetőségeket az egyes társadalmi csoportok indulatainak felkeltésére, mozgósítására. Ismerik az ehhez szükséges 'vezényszavakat', melyekkel könnyen rá tudnak tapintani az emberek érzékeny pontjaira. McCauley szerint ezek a jelszavak nem csak külön-külön tudják mozgósítani az embereket, hanem akár egész társadalmi csoportok vagy rétegek motiválására is alkalmazhatóak, és az így kiváltott, egymást átfedő vallási-kulturális-etnikai indulatok együttesen idézik elő a konfliktusokat, ami így még nehezebbé teszi az afrikai konfliktusok amúgy is szövevényes hálójának kibogozását. Összefoglalva tehát McCauley azt állítja, hogy a vallási és az etnikai konfliktusok tulajdonképpen nem maguktól létrejövő jelenségek, nem valami ősi gyűlöletből, a másság radikális elutasításából fakadnak az afrikai népesség körében, hanem sokkal inkább az autoriter afrikai vezetők manipulációinak az eredményei, akik más politikai eszközökhöz hasonlóan ebből is igyekeznek politikai hasznot húzni.²⁷¹ A két konfliktustípus okai és következményei McCauley szerint tehát összefüggenek egymással, amit az is alátámaszt, hogy a politikusok gyakran együtt használják fel őket alantas céljaik elérésére. Ennek a megközelítésmódnak a fő előnye szerintem az, hogy jobban értelmezhetőek segítségével a valóságban is összetett afrikai konfliktusok.

III.4.3. Gazdasági eredetű konfliktusok

A legfontosabb konfliktusforrások közé tartoznak Afrikában a súlyos megélhetési gondok miatt különösen kiéleződő gazdasági ellentétek. Az ilyen típusú konfliktusok gyakran szintén

²⁷¹ John F. McCauley: *The Logic of Ethnic and Religious Conflict in Africa*. (Cambridge: Cambridge University Press, 2017), pp. 171-173.

más – etnikai, vallási és egyéb – ellentétekkel összefonódva jelennek meg. Azokat a konfliktustípusokat mutatom be ebben az alfejezetben, melyek elsődlegesen gazdasági tényezőkre vezethetők vissza. A kérdéskörrel kapcsolatos speciális vonatkozások, mint földviták, közösségi viták és gyémánt- és olajviták, a későbbiekben még külön szóba kerülnek.

A társadalmi-politikai konfliktusok legfőbb fajtáival behatóan foglalkozó Paul D. Williams külön fejezetet szentel a gazdasági kérdéseknek is, és ezen belül az olajnak és a gyémántnak a helyi gazdasági konfliktusok kialakulásában betöltött fontos szerepére irányítja rá a figyelmünket. Először csak a gazdasági konfliktusok kialakulásával kapcsolatos általános álláspontját ismertetem, egyéb részletkérdésekkel kapcsolatos megállapításaira később térek vissza. A szerző ennek a témakörnek a tárgyalását is azzal kezdi, hogy harcot hirdet a sztereotípiák ellen. Közéjük sorolja azt a megközelítést is, amikor a gazdasági erőforrásokat a konfliktusokat kiváltó okoknak mutatja be a szakirodalom. A helyes kiindulópont szerinte az, hogy mivel ezeket a társadalom teremti elő, ezért rendelkezésre állnak, szükségesek a háborúhoz, de nem kiváltó okai annak. Úgy látja, azért nem érdemes gazdasági háborúkról beszélni, mert nincs olyan, hogy nem-gazdasági háború. Emiatt úgy látja, a gazdasági konfliktusok azáltal jönnek létre, hogy a politika kihasználja a rendelkezésre álló erőforrásokat, és azok segítségével kelt feszültséget a helyi közösségekben.²⁷²

Francis M. Deng és szerzőtársai szintén törekednek munkájukban a gazdasági konfliktusok hátterének megvilágítására, sőt az átlagosnál nagyobb figyelmet is szentelnek a problémakörnek. Összefoglalják, milyen tényezők váltják ki a gazdasági konfliktusokat, és mit tehetnének elkerülésük vagy enyhítésük érdekében az afrikai társadalmak. A gazdasági ellentéteket könnyebben kezelhetővé teszi, ha a politikai vezetés nagy gondot fordít a javak arányos elosztására vagy az azokhoz való igazságos hozzáférésre. Ennek Afrikában azért van különösen nagy jelentősége, mert etnikai vonatkozásban sokszínű és igen megosztott a társadalmak szerkezete, és az anyagi javakhoz való hozzájutás gyakran nemcsak azon múlik, ki hol helyezkedik el a társadalmi hierarchiában, hanem azon is, hogy ettől függetlenül támogatott vagy éppen elnyomott etnikumhoz tartozik-e. Ha az anyagi javak elosztása nem kirívóan igazságtalan, akkor könnyebben megelőzhető vagy kezelhető a gazdasági jellegű konfliktus. Emellett a szerzők nagy hangsúlyt helyeznek a gazdaság és az individuum közötti összefüggésre, az egyének társadalmi elismerésére és anyagi értékelésére, és amint azt külön kiemelik, nagy szerepe lehet a gazdasági konfliktusok megelőzésében az alapvető emberi jogok

²⁷² Williams: *War & Conflict in Africa*, pp 86-87.

biztosításának is. A gazdasági konfliktusok kialakulásában természetesen nemcsak a rossz szándék, hanem a kompetenciahiány is szerepet játszhat, az a gyakorlat például, ha egy állam nem megfelelően él a rendelkezésére álló gazdasági erőforrásokkal. Ennek következtében romlik az életszínvonal és az életminőség, ami kielezi a megélhetésért folytatott versengést és viszályt kelthet az egyes társadalmi vagy népcsoportok között. Gazdasági konfliktusok kialakulásához sok konkrét tényező vezethet: a földrajzi elhelyezkedésből fakadó egyenlőtlenségek (a termőföldhöz, az ivóvízhez, a munkához stb. való egyenlőtlen hozzáférés), az etnikai ellentétek összekapcsolódása a gazdasági erőforrások elosztásával és sok egyéb tényező is. Külön utalnak arra is a szerzők, hogy Afrika országainak jelentős része hagyományosan nemzetközi támogatásra szorul, ezért a gazdasági konfliktusoknak számos esetben lehet nemzetközi vonatkozása is. A gazdasági ellentétek emellett természetesen regionális méretet is ölthetnek, a természeti erőforrásokhoz való hozzájutás nehezebbé válása (például a klimatikus adottságok romlása) nem áll meg a határoknál, és emellett államközi feszültség forrásai lehetnek adott esetben a vitatott területekkel kapcsolatos bányászati jogok is.²⁷³ Összességében elmondható, hogy Deng és szerzőtársai szerint is szervesen összekapcsolódnak a gazdasági ellentétek az etnikai, politikai, vallási és egyéb konfliktusokkal, ők is azon az állásponton vannak, hogy az egyes konfliktustípusok merev különválasztása nem célszerű, mert nem tükrözi a valóságban végbemenő folyamatokat.

A következő mű, amely a gazdasági konfliktusokkal részletesebben foglalkozik, az Adebayo Adedeji által szerkesztett kötet, melyben a szerző maga is érinti a témát az általa írt fejezetben. Adedeji úgy látja, hogy Afrika nagy része jelenleg tartós gazdasági válságban van, ami belső politikai okokkal magyarázható. A gazdasági visszaesés vagy a fejlődés megtorpanása mögött politikai önzés, a nem értékelvű, hanem önérdektől vezérelt hatalomgyakorlás és az elburjánzó korrupció áll. Tipikus afrikai jelenség a szerző szerint, ami természetesen másutt is gyakran előfordul, hogy a hatalmon lévő politikai szereplők a közösség rendelkezésére álló gazdasági erőforrásokat a saját tulajdonukként kezelik. Egy másik vonatkozása ugyanennek a jelenségnek Adedeji véleménye szerint az, hogy amelyik politikai szereplő megszerzi magának a javak nagy részét, annak onnantól kezdve nincs oka az aggodalomra, mert a gazdaság birtoklásával a hatalom is jórészt az ő kezébe kerül. Úgy látja, ez a hatalmi praktika az egyik tipikus oka Afrikában a gazdasági konfliktusok kialakulásának és az átlagosnál nagyobb gyakoriságának.²⁷⁴

²⁷³ Deng et al.: *Sovereignty as Responsibility*, pp. 129-130.

²⁷⁴ Adedeji: *Comprehending African Conflicts*, p. 7-12.

Ugyanebben a kötetben Segun Odunuga is vizsgálja a gazdasági konfliktusok kérdéskörét, és ő is arra a konklúzióra jut, hogy az afrikai gazdaság alapvetően a politika játszótere, hiszen a közpénzek és az anyagi tartalékok elosztása határozza meg alapvetően, ki milyen hatalmi pozíciót tud kivívni magának, milyen hatalmi erőviszony alakul ki egy adott közösségen, országon belül. Véleménye szerint a politika és a gazdaság szinte szimbiózisban van egymással, aminek elkerülhetetlen következménye a feszültségek kialakulása. A szűk önértékeknek alárendelt gazdaságpolitika és az igazságtalan elosztási rendszer gyakran torkollik gazdasági konfliktusokba vagy éppen teljes válságba, ami kontinensre jellemző általános szegénység fő oka. A szerző emellett azt is megemlíti, hogy a termőföld és a víz megosztása, illetve elosztása Afrika számos régiójában szintén különösen nagy feszültséget szül nemcsak az egyes országokon belül, hanem adott esetben országok között is.²⁷⁵

Érdemes röviden megemlíteni Brutyenc munkásságát a gazdasági konfliktusok kapcsán is. A szerző a ma már zavaró terminológia használatától függetlenül alapvetően jól írja le azt a folyamatot, hogy a kapitalista országok gyarmatosító tevékenységük révén gazdasági ellentéteket szítottak az egész kontinensen és ezért sok esetben a gazdasági konfliktusok kialakulásának oka éppen az, hogy a nagyhatalmi törekvések miatt egyes országok kihasználták a fejletlen társadalmi-gazdasági viszonyok között élő afrikai gyarmatokat.²⁷⁶

III.4.4. Természeti erőforrások: a kőolaj, a gyémánt, a víz és a termőföld, valamint a klímaváltozás, mint a konfliktusok okai

A témával több szakértő is foglalkozik részletesen, akik az Afrika egyes országaiban kiemelkedő szerepet játszó gyémántkitermelés és -kereskedelem mellett a többi alapvető helyi erőforrás – a kőolaj, a víz, a termőföld és a kontinensen nagy mennyiségben előforduló egyéb értékes ásványi kincsek, speciális földfémek – jelentőségét is tárgyalják, de emellett fontosnak tartják a klímaváltozás következményeit is elemezni, mint egyes afrikai konfliktusok egyik egyre inkább előtérbe kerülő okát.

²⁷⁵ Odunuga: *Achieving Good Governance*, p. 46.

²⁷⁶ Karen Nyerszeszovics Brutyenc: *Korunk nemzeti felszabadító forradalmi* (Budapest: Kossuth Kiadó, 1975), pp. 34-35.

III.4.4.1. Gyémánt

A gyémántbányászat és -kereskedelem valóban szerepet játszott és játszik Afrika egyes részein a politikai-gazdasági konfliktusokban, például Sierra-Leoneban,²⁷⁷ ám az általános vélekedéssel ellentétben például Williams úgy látja, hogy a gyémántból származó jövedelem nem elsősorban mint konfliktusforrás volt jelentős tényező, hanem inkább az egyéb okból kitört viszályok, háborúk során nőtt meg a szerepe, mikor a konfliktus már eszkalálódott, mert a háború mindig rengeteg pénzbe kerül, és a gyémántbányászat és -kereskedelem különösen alkalmasnak bizonyult mindig is a hadviselés finanszírozására.

A témával bővebben foglalkozott Biedermann Zsuzsanna és Kiss Judit is, akik munkáikban felhívták a figyelmet a gyémántkitermelés és kereskedelem sajátos politikai szerepére. Biedermann szerint a fő probléma az, hogy a gyémántból származó jövedelem legnagyobb részét a kitermelők szerzik meg és szeretnék a gyémántértékesítés lehetőségét is még jobban kiaknázni. Az értékes nyersanyag hasznából így az elmaradott országok kevésbé részesülnek, és azt sem mindig a legjobban használják fel.²⁷⁸ Biedermann Zsuzsanna arra is felhívja a figyelmet, hogy a megfelelő politikai lépések még váratnak magukra, a lelőhelyekkel rendelkező országok előnyösebb helyzetbe kerülhetnek a kitermelő vállalatokra kirótt szigorúbb értékesítési feltételek megállapításával és betartásával.²⁷⁹ A két magyar szerző a külföldi kutatókhoz hasonlóan úgy vélekedik, hogy a gyémántnak, mint jelentős bevételi forrásnak, ezáltal a konfliktusok egyik gyakori forrásának rendkívül nagy a jelentősége az afrikai kontinensen. Érdemes megemlíteni, hogy a gyémánt mellett szintén jelentős a külföldi államok vagy nagyvállalatok érdeklődése a kontinens más ásványkincsei iránt is (foszfát Nyugat-Szaharában, lítium Kongóban, Zimbabweban és Maliban stb.).

A gyémánt politikai-katonai jelentőségére kitér Búr Gábor is egy tanulmányában, kiegészítve a fentieket azzal, hogy a „véres gyémántok” szerepét bármilyen más, éppen rendelkezésre álló termék is átvehette a fegyveres konfliktusok finanszírozása során.²⁸⁰

²⁷⁷ Ld. még: Marilyn Silberfein: „The Geopolitics of conflict and Diamond sin Sierra Leone,” *Geopolitics*, vol. 9, no. 1 (2004), és Philippe le Billon és Estelle Levin: „Building Peace with Conflict Diamonds? Merging Security and Development in Sierra Leone,” *Development and Change*, vol. 40., no. 4 (July 2009).

²⁷⁸ Biedermann Zsuzsanna: „Hogyan kerülhetők el a nyersanyagokra alapozott gazdasági fejlődés negatív hatásai? – Botswana esete,” in: Biedermann Zsuzsanna és Kiss Judit (szerk.): *Szubszaharai Afrika gazdasága a 21. században* (Budapest: Akadémiai Kiadó, 2017), p. 347.

²⁷⁹ Biedermann Zsuzsanna és Czirják Ráhel: „*Botswana és a gyémánt*” *Külügyi Szemle*, 15. évfolyam, 4. szám (2016), p. 58. - Biedermann jó példaként, jó gyakorlatként említi Botswana-t, ahol az állam központilag ellenőrzi a gyémánt kitermelését és értékesítését, és ebből jelentősebb bevételre tesz szert, mint más országok.

²⁸⁰ Búr Gábor: „*The second scramble – a második versenyfutás Afrikáért*,” *Külügyi Szemle*, 04 (2008). – A szerző itt így fogalmaz (p. 7): „A (...) ’véres’ gyémántok Nyugat- és Közép-Afrika számos polgárháborúját

III.4.4.2. Kőolaj és más energiahordozók

A kőolaj és általában az energiahordozók fontos szerepet töltenek be a gazdasági háborúk menetében. Több szerző ezzel ugyan egyetért, azonban szerintük az energiahordozók Afrikában elsősorban nem okozói a konfliktusoknak, hanem inkább az a helyzet – mint a gyémánt és más könnyen értékesíthető termékek esetében –, hogy a kialakult ellentétekhez a politika erőforrásként használja fel az értékes nyersanyagokból származó jövedelmet, amely aztán így részese lesz a gazdasági konfliktusoknak, mint például Nigériában, ahol a MEND (Movement for the Emancipation of the Niger Delta) éppen azért harcol, hogy ne csak az országot vezető elit, de a helyi közösségek is részesüljenek a Niger-deltában kitermelt kőolaj hasznából.²⁸¹

III.4.4.3. Víz

A víz, mint az egyik legfontosabb, de Afrika egyes részein csak korlátozottan elérhető természeti erőforrás kritikus jelentőségű az afrikai országok és régiók közti konfliktusok szempontjából. Erre a legismertebb példa talán a Nagy Etióp Renenszánsz Duzzasztógát (GERM) nevű víztároló és vizierőmű esete. Az Etiópia gazdasági fejlődését segíteni hivatott létesítmény sérti más afrikai országok, elsősorban Egyiptom és Szudán érdekeit, mert számításai szerint csökkenti a Nílus hozzájuk eljutó vízhozamát. A folyó vízhozamának felhasználását ugyan számos ún. Nílus-egyezmény szabályozza, de az érintett országok között nincs végleges megegyezés és tartós politikai feszültség alakult ki. Etiópia már részlegesen elkezdte a kapacitások kihasználását, a konfliktus végleges megoldása azonban egyelőre nincs a láthatáron.

A vízmegosztás kérdése nemcsak a nemzetközi kapcsolatokban, hanem helyi szinten is feszültségeket okozhat, különösen az észak-afrikai és a szubszaharai térségben. Egyes esetekben e tekintetben is tetten érhető az állami hatóságok és a politikai vezetés arra irányuló manipulatív törekvése, hogy a vizet, mint természeti erőforrást saját céljai szolgálatába állítsa. Az afrikai népesség várható robbanásszerű növekedésével a vízhiány még nagyobb problémák

finanszírozták, másutt az illegális fakitermelésnek, kakaócsempészésnek stb. jutott ilyen szerep. Ahol semmilyen említésre méltó természeti kincs sem állt rendelkezésre, mint Szudánban vagy Szomáliában, ott a harcoló felek a nemzetközi segélyek megcsapolásából tartották fenn magukat.”

²⁸¹ Ld.: Elias Courson: *Movement for the Emancipation of the Niger Delta. Political Marginalization, Repression and Petro-Insurgency in the Niger Delta*. The Nordic Africa Institute, Discussion Paper 47, Uppsala, 2009.

forrásává válhat a kontinensen. A témakörrel, gazdaági és ökológiai jelentőségével számos kutató foglalkozik.²⁸²

III.4.4.4. Földtulajdon, illetve termőföld

Míg egyesek számára a föld erkölcsi, jogi értelemben jelent sokat, más közösségek a gazdasági értékét tartják elsősorban fontosnak, azt azonban a legtöbb szakértő felismeri, hogy általában a földtulajdon, illetve a termőföld birtoklása, mint konfliktusforrás Afrikában nagyon jelentős szerepet játszik. Három fő oka lehet ennek: egyrészt az erőforrások (gyémánt, kőolaj, egyéb ásványi kincsek) a föld tulajdonjogának birtokában termelhetők ki, másrészt Afrika gazdasága továbbra is jórészt agrártársadalom, és így a termőföldnek nagyobb jelentősége van a lakosság megélhetésében, harmadrészt pedig a földnek mindig is volt Afrikában egyfajta mitikus jelentősége.²⁸³

III.4.4.5. Éghajlat/Klímaváltozás

Hasonlóan fontos tényező az éghajlatváltozás kérdése is, mint jövőbeli konfliktusok potenciális oka. A klímaváltozás Afrikában még nagyobb veszélyekkel járhat, mint más kontinenseken, mert egyrészt az afrikai társadalmak alacsony fejlettségük miatt nem igazán képesek a megváltozott éghajlati viszonyokhoz rugalmasan alkalmazkodni, másrészt pedig azért, mert így ezek az ellentétek felgyorsíthatják más típusú konfliktusok gyorsabb kialakulását is.²⁸⁴ Több kutató mindazonáltal úgy látja, hogy bár lehet néhány esetben konfliktust kiváltó ok közvetlenül maga az éghajlatváltozás, azok a területek, ahol ez a probléma jelenleg erőteljesen hat, részben már korábban is hasonló nehézségekkel küzdöttek. Drámai változás jelei tehát egyelőre nem, vagy csak korlátozottan érzékelhetőek, és végeredményben a konfliktusok kiváltó oka egyelőre az érintett régiókban sem feltétlenül maga a klímaváltozás, hanem a változó éghajlati viszonyokhoz való alkalmazkodásra való képtelenség, a társadalmi összefogás hiánya.

²⁸² Ld. még: Treszkai Ákos: Az afrikai vízkonfliktusok biztonsági hatásai Európára és Magyarországra. *Doktori disszertáció, Nemzeti Közsolgálati Egyetem, Hadtudományi Doktori Iskola*, Budapest, 2021. - Williams is úgy ítéli meg, hogy ez a kérdés még nincs részleteiben feltárva, és ezért további tudományos vitát javasol.

²⁸³ Ld. ezenkívül: Ward Anseeuw és Chris Alden: *The struggle over land in Africa: conflicts, politics & change* (Cape Town: HSRC Press, 2010), és Catherine Boone: „Sons of the Soil Conflict in Africa: Institutional Determinants of Ethnic Conflict Over Land,” *World Development*, vol. 96 (augusztus 2017).

²⁸⁴ Ld. még: Jürgen Scheffran, Peter Michael Link és Janpeter Schilling: „Climate and Conflict in Africa,” *Oxford Research Encyclopedia of Climate Science, Article*, April 2019. <https://oxfordre.com/climatescience/climatescience/abstract/10.1093/acrefore/9780190228620.001.0001/acrefore-9780190228620-e-557>

III.4.5. Gyermekkatonaság

A gyermekkatonaság a múltban is jelen volt, de még napjainkban is meghatározó és egyben szomorú jelenség az afrikai társadalmakban és része a konfliktusoknak. Oliver Furley az általa szerkesztett kötetben saját maga foglalkozik a témával, és elemzi a jelenség okait és megnyilvánulási formáit. Megállapításai szerint a gyermekeknek és fiatalokéknak a fegyveres konfliktusba való belépésére általában a szociális frusztrációk miatt kerül sor: nem tudják befejezni az iskolát, anyagi és beilleszkedési nehézségekkel küzdenek, hamar drogfogyasztókká válnak, és ez mind közelebb viszi őket az agresszió elfogadásához. Nem elhanyagolható ok a szerző szerint a bosszúvágy, a társadalmi presztízs ilyen módon való megszerzése sem, valamint egyszerűen az éhezés elől való menekülés. Nagyon gyakori jelenség, hogy a gyerekek vagy fiatalok sokszor nem maguk akarnak katonai vagy félkatonai alakulatokhoz csatlakozni, hanem felnőtt gerillák vagy fegyveres csoportok kényszerítik őket erre. Végül Furley megállapítja, hogy mindezek ellenére szerencsére a világ egyre jobban odafigyel erre súlyos morális állapotra és a nemzetközi szervezetek igyekeznek lépéseket tenni a gyerekkatona ellen.²⁸⁵

Érdekes magyar forrást is találunk egyébként erre a témára: Besenyő János biztonságpolitikai szakértő, volt békefenntartó a gyermekkatona-ságról írt, személyes tapasztalatokra is épülő munkáját.²⁸⁶ A szerző is leírja, hogy a fiatalok a kényszersorozás mellett önként is beállnak harcolni, Furley-hez hasonlóan szerinte is motiválhatja őket a bosszúvágy és más személyes ok, de Besenyő szerint az is előfordulhat, hogy a pusztán véletlen eredménye a gerillákhoz való csatlakozásuk. Hangsúlyozza emellett azt is, hogy az afrikai társadalmak hagyományokra épülő szokásrendszerében általánosan elvárt jelenség, hogy a gyerekek bizonyítsák érettségüket a felnőtteknek, hogy bekerüljenek közéjük, egy hozzájuk képest kiváltságos kasztra. Besenyő álláspontja szerint az afrikai társadalmakban még ma is él a rituális felnőtté avatás hagyománya, azaz a gyermekeknek harcban vagy más nehéz próbatételen való helytállással kell bizonyítaniuk rátermettségüket a felnőttek világába való belépéshez.²⁸⁷

²⁸⁵ Oliver Furley: 'Child Soldiers in Africa', in Oliver Furley (szerk.): *Conflict in Africa*. (London, New York: Tauris Academic Studies, 1995), pp. 28-45.

²⁸⁶ Ld. még: Ráckevy-Deák Gabriella: „The Problem of Child Soldiers,” *Academic and Applied Research in Military and Public Management Science*, vol. 12, no. 1 (2013). Valamint: Sziij Dóra: „Az „új” háborúk hozadéka: a gyerekkatona-ság modernkori formái,” *Nemzet és biztonság: Biztonságpolitikai Szemle*, vol. 3., no. 4. (2010).

²⁸⁷ Besenyő János: 'Hagyomány vagy újkori találmány? A gyermekkatona-ság', in: Csizmadia Sándor, Tarrósy István (szerk.): *Afrika ma. Tradíció, átalakulás, fejlődés* (Pécs: IDRResearch Kft/Publikon Kiadó, 2009), pp 163-182.

A témához hasznos hozzájárulás Paragi Beáta műve is, aki leírja, hogy a gyermekkatonaság nemcsak azért fontos, mert egyik rendkívül embertelen és a nemzetközi jogba ütköző eleme az afrikai konfliktusoknak, hanem azért is, mert sajátos jelleget ad ezeknek: logisztikailag, pénzügyileg és stratégialag leegyszerűsíti a háborúskodást az egyes csoportok, klánok között. Úgy véli, sokszor éppen a társadalmilag-gazdaságilag és morálisan leginkább instabil országok alkalmatlanok a gyermekek megvédésére az agresszív, fegyveres szervezetekkel szemben, így ez az egyik fő oka a gyerekkatonaság tartós fennmaradásának a katonai konfliktusokban.²⁸⁸

III.4.6. Közösségi, családi-rokonsági ellentétek

A témával Margaret Peil foglalkozik behatóbban, aki szociológiai szempontból közelíti meg ezt a kérdést is. Mivel az afrikai társadalmakban a rokonságnak, klánokba, nagycsaládokba tartozásnak hagyományosan nagy szerepe van, az örökösödésben és a házassági kapcsolatokban is erős a hagyományos értékrend hatása, ami korlátozza az egyén döntési és választási szabadságát. Így szükségszerűen egyre gyakrabban fordul elő a változó, nyitottabbá váló afrikai társadalmakban, hogy a hagyományos és a modern értékrend ütközik egymással, amit itt még tovább bonyolít az etnikai hovatartozás nagy jelentősége. Peil szerint az ilyen típusú társadalmi-etikai konfliktusok a társadalmi fejlettségében elmaradott kontinensen még sokkal gyakrabban vezetnek konfliktusokhoz, mint a világ más részein. Példákkal igazolja, hogy az örökösödési viták, házasságokkal kapcsolatos konfliktusok rendezésében még korunkban is fontos lehet a klánok, rokonságok közötti szolidaritás, egyfajta intézményesített megoldás, amely elejét veheti ezeknek a személyesnek tűnő problémáknak, melyek azonban valójában nagyobb konfliktusok kiindulópontjai is lehetnek. A szerző arra is kitér, hogy az örökösödés mellett a föld birtoklása vagy a földdel kapcsolatos viták esetében is jelentős szerepet játszhat a rokonsági hovatartozás, ami azt jelzi, hogy állam törvényes rendje, a jogszabályok önmagukban nem mindig elégségesek bizonyos belső társadalmi konfliktusok megoldására.²⁸⁹

III.4.7. Mitikus/mágikus hiedelmekkel, gondolkodással összefüggő konfliktusok

Adda B. Bozeman szinte teljes könyvét ennek a témának szenteli, az ő munkájából emelem most ki a legfontosabb gondolatokat erről a témaköréről. Bozeman szerint a mágia, a mágikus

²⁸⁸ Paragi Beáta: „Gyerekkatonák Afrikában (Child soldiers in Africa),” *Külügyi Szemle*, 2008, pp. 74-75., https://kki.hu/assets/upload/Kulugyi_Szemle_2008_04_Gyerekkatonak_Afrikeban.pdf

²⁸⁹ Peil: *Consensus and Conflict*, pp. 133-137.

szemléletmód és a törzsi értékrend még mindig eleven él sok afrikai gondolkodásában. Az afrikai hagyományok a szóban való kommunikációra épülnek, az emberek egy része még az állatokban és láthatatlan szellemekben megjelenő mitikus erőben hisz, elfogadja az etnikai alapú társadalomszerveződés primátusát, amelyet mágikus erők és íratlan törvények irányítanak, ezért az afrikai társadalmak részben ma is másként tekintenek a világra, mint az európai és értékrendjük alapján 'nyugatinak' tekinthető emberek. Ennek azért van tárgykörünk szempontjából jelentősége, mert nyugati gondolkodással nem, vagy csak nehezen érthető meg, mi motiválja az afrikai társadalmakban bizonyos konfliktusok kialakulását. Bozeman ennek kapcsán olyan konfliktusokra utal, mikor valaki megszegi a törzsi értékrend íratlan szabályait és normáit vagy meggyalázza a hagyományokat, ami a helyi szokásjog szerint háborút vagy megtorlást von maga után, és amikor csak egy társadalmilag elfogadott közbenjáró segítségével lehet békét teremteni. Bozeman arra hívja fel a figyelmünket, hogy nyugati értékrendünk és gondolkodásmódunk alapján ne tudjuk le ezt a jelenséget egy kézlegyintéssel. Kutatásaival egy olyan fontos szemponttal bővíti az afrikai konfliktusrendszerek értelmezését, ami nélkül adott esetben emberi butasággal vagy más sztereotípiákkal magyaráznánk bizonyos, számunkra érthetetlenek vagy indokolatlannak tűnő konfliktusokat.²⁹⁰

III.4.8. Amerikai-szovjet ellentétek, proxyháborúk, mint afrikai konfliktusok forrásai

Az amerikai-szovjet proxy-háborúk sora egy olyan jelenségcsoport volt, melyet a hidegháború alatt végig nyomon lehetett követni Afrikában. Sir John Hackett arról értekezik egyik művében, hogy a két nagyhatalom változó érdekei mentén hogyan támogatta folyamatosan hol az egyik, hol a másik harcoló felet. Többnyire gerillamozgalmakat segítettek azzal a céllal, hogy nagyhatalmi érdekeiket érvényre juttathassák.²⁹¹ Az afrikai konfliktusok megértése szempontjából elengedhetetlen legalább utalást tenni a két hidegháborús szuperhatalom afrikai tevékenységére, mely jelentős mértékben befolyásolta a kontinensen egyes konfliktusok kialakulását és menetét, és melynek hatásai a mai napig is megfigyelhetőek.²⁹² Érdemes végül megjegyezni, hogy a régi gyarmattartó hatalmak befolyása azért jobbra továbbra is érvényesül, főleg Franciaországé, amely nem akarja teljesen feladni korábbi hadállásait, bár ma már diszkrétan csak befolyási övezetként hivatkozik korábbi gyarmataira. Új, de nagyon fontos fejlemény az utóbbi évtizedekben, hogy a Kínai

²⁹⁰ Bozeman: *Conflict in Africa*, pp. 69-86.

²⁹¹ Ld. még: Basil Davidson: *Gerillaháborúk Afrikában* (Budapest: Kossuth Kiadó, 1984).

²⁹² General Sir John Hackett: *The Third World War*. (New York: Macmillan Publishing Co., Inc., 1979), pp.38-38.

Népköztársaság szinte a 'fű alatt' megjelent csaknem egész Afrikában, és merőben új módszerekkel – elsősorban olcsó termékekkel, ipari beruházásokkal és infrastrukturális fejlesztésekkel – jelentős gazdasági és politikai pozíciókat is szerzett magának.²⁹³

III.5. Összefoglalás

Ebben a fejezetben a jelentősebb magyar és a nemzetközi szakirodalom felhasználásával azt vizsgáltam, milyen konfliktustípusok jellemzőek különösképpen az afrikai társadalmakra, mik a relatíve egyedi vonások vagy inkább a sajátos hangsúlyok. Ennek kapcsán elsősorban azt igyekeztem megvilágítani, milyen ellentétek tekinthetők dominánsnak a helyi társadalmakban, mik az egy társadalmi csoportok speciális motivációi és hogy a számos megoldatlan konfliktus mennyiben akadályozza a kontinens országainak fejlődését. A számos egymással ütköző érdek és értékrend közötti konfliktusok tartós fennmaradása gátja lehet a kontinens jövőbeli gyors fejlődésének, gazdasági-társadalmi felzárkózásának, ami Európa számára egy fenyegető, kezelhetetlen méretű gazdasági menekültáradat megindulását és az ezzel járó biztonságpolitikai kockázatot jelenthet. Az elvont tudományos érdeklődés mellett emiatt is különösen fontos, hogy Afrika múltjának máig ható konfliktusait megértsük. Ez feltétlenül szükséges ahhoz is, hogy a tartós, lezárhatatlannak tűnő konfliktusok megoldásához nyújtott külső nemzetközi katonai-és politikai segítségnyújtás, a békefenntartó missziók eredményesek lehessenek.

A feldolgozott szakirodalom alapján e fejezet alapvető konklúziója az, hogy az afrikai konfliktusok világa sajátosan összetett rendszert alkot, mely csak több tudományág – a történettudomány, a vallástörténet, a politológia és a szociológia és az ökológia – kutatási eredményei alapján tekinthető át és érthető meg. Ennek megfelelően egy olyan elvont fogalom, mint tipikus afrikai konfliktus természetesen nem értelmezhető, hanem csupán arra van lehetőség, hogy az általános történelmi-politikai-társadalmi és etikai konfliktusok köréből kiemeljük azokat a tipológiai elemeket, melyek az afrikai társadalmakban gyakrabban fordulnak elő és meghatározó vagy nagyobb szerepet játszanak, mint máshol. Általánosan elfogadottnak nevezhető a szakirodalomban a gyarmatosítás, az etnikai, a vallási és a tradicionális társadalomszerveződésre visszavezethető konfliktusok hangsúlyozása, ezek több-

²⁹³ Búr Gábor: „The second scramble – a második versenyfutás Afrikáért,” *Külgügyi Szemle*, 04 (2008). – A szerző behatóan foglalkozik Kína szerepének növekedésével, és – sokakkal ellentétben – ezt nemcsak Ázsia gazdasági súlyának megnövekedésére a kína gazdasági expanziójára vezeti vissza, hanem a távol-keleti ország speciális politikai céljára is: a Tajvannal kapcsolatos kínai álláspont széleskörű elfogadtatására. Az ázsiai óriás mellett más megerősödő gazdaságok megjelenésének is látja a jeleit: India, Dél-Korea, Malajzia, Indonézia, Oroszország, Törökország, sőt újabban Brazília, Venezuela és Irán is igyekszik megvetni a lábát Afrikában (pp. 9-11).

kevesebb arányeltolódással feszültségforrást jelentenek az egész kontinensen. Egyes szerzők inkább elméleti és etikai szempontból közelítik meg a kérdést (olykor ideológiai alapon, a 'nyugati értékrendet' is számon kérve az afrikai politikusokon), míg mások inkább a történelmi múlt eseményei vagy a napi politika tapasztalati tényei felől közelítenek (realisztikusabb módon), és igyekeznek nem előre alkotni értékítéletet. Mindenesetre leszögezhető és szakmailag mindenképpen helyeselhető is, hogy a magyar afrikanisztika és történelemtudomány szakértői a leíró-értelmező szemléletet képviselik az ideológiai-morális megközelítés helyett. Ennek megfelelően pontosabb képet alkothatnak a kontinens múltjáról és várható jövőjéről, és a gyakorlatban is – például a békefenntartó műveletekhez vagy az esetleges külpolitikai döntésekhez – jól használható ismereteket és értékelést adhatnak az afrikai társadalmak belső feszültségeiről és a megoldás lehetséges módjairól.

A nemzetközi irodalom feldolgozása során is többfajta meghatározási kísérlettel, problémaleírással találkoztam, sokan a magyar szakértőkhöz hasonló álláspontot vallanak magukénak, ám a nyugati tudományos világ képviselői között többen egy határozott külső értékrend alapján ítélik meg a sajátos afrikai társadalmi folyamatokat. Erre a szemléletmódra elsősorban az jellemző, hogy a kontinensen megfigyelhető ellentétek, konfliktusok értelmezése során hangsúlyozottan szembefordul a korábbi megközelítésmóddal, amely a társadalmi-kulturális elmaradottság és a belső cselekvésképtelenség számlájára írta a konfliktusok jelentős részét és a felelősséget elsősorban a volt gyarmattartókra és a nyomukba lépő, többnyire korrupt és társadalmi jövőkép nélküli helyi politikai vezető garnitúrára tolja át. Az említett Williams és néhány másik nyugati kutató mellett ez a szemlélet elsősorban a helyi viszonyokba belenőtt, azoktól megcsömörlött kutatókra, egyetemi oktatókra jellemző (többségük egyébként már nyugaton él és dolgozik). Végző tanulságként ők azt hangsúlyozzák, hogy a konfliktusok nem mélyen gyökerező belső ellentétekből keletkeznek, hanem azok fő kiváltó okai a politikai kultúra elmaradottságában és a hatalomgyakorlók korruptségében keresendők. Más külföldi szerzők – és a magyar tudományos világ álláspontjához ez áll közelebb – abból indulnak ki, hogy a kontinens politikai és fegyveres konfliktusai, tartós válságai elsősorban az afrikai hagyományokból fakadó jelenségek, önzonos társadalmi tényezőkre, azaz széles társadalmi rétegek spontán önmozgására, érdekellentéteire és kulturális különbözőségére vezethetők vissza, amit a sok esetben korrupt, haszonleső és politikailag rövidlátó helyi vezetés és államszervezet a maga érdekében felhasznál és manipulál. Még egyszer összefoglalva tehát a szakirodalomban egyfajta kettősséget láthatunk: míg egyes szerzők a konfliktusok régi, tradicionális okaira, a jelenkori társadalmi rendszerek sokszor feloldhatatlan

ellentmondásaira mutatnak rá, addig mások ellenkező irányból tekintenek a jelenségekre, és az afrikai konfliktusokat nem egyfajta társadalmi-történelmi adottságnak vagy szerves belső fejlődés eredményének, hanem felülről, az aktuálpolitikai és hatalmi érdekek által generált – egyébként politikai jó szándékkal elkerülhető – jelenségeknek tekintik.

E kettősség végig nyomon követhető a külön tárgyalt konfliktustípusoknál is. Áttekintésem során igyekeztem a lehetőségekhez képest legjobban megvilágítani ezt a problémakört, ezért a szakirodalom által leginkább tipikusnak tekintett jelenségek bemutatására helyeztem a hangsúlyt. Ebben a tekintetben egyébként többnyire megvan az összhang a két szemléletmód képviselői között, talán csak a napjainkig fennmaradt törzsi értékrend és mágikus gondolkodás jelentősége kerülte el a 'haladó' szemléletű, azaz többé-kevésbé morális indíttatású kutatók figyelmét.

Ezzel a gondolatmenettel, úgy vélem, a terjedelmes szakirodalom feldolgozása és értelmezése után tömören a saját álláspontomat is sikerült bemutatni a kérdéskörrel kapcsolatban. Véleményem szerint humán tudományokban egzakt igazságról, mint olyanról nem nagyon lehet beszélni, ezért inkább úgy fogalmaznék, hogy az afrikai konfliktusok problematikájának meghatározásában akkor járunk el helyesen, ha a két véleménycsoport részigazságait egyaránt figyelembe vesszük. Szerintem az afrikai társadalmak hagyományos jellegéből fakadóan az ősi tradíciók nem tűntek el, a forrásokból megismert afrikai életmód immanens része egy bizonyos harcos szemlélet tovább élése, mely szerint sok konfliktus természetes állapot, ezért ebben a kérdésben elfogadom Adda B. Bozeman-nek álláspontját, aki a jelenkor magyarázata során nagy hangsúlyt helyez a kontinens ősi tradícióira is. Igazsága azonban részleges, hiszen rendkívül sok folyamat befolyásolta az afrikai konfliktusok kialakulását, és nem lehet mindent a múlttal magyarázni. Ugyanígy tényszerűen megállja a helyét a másik oldal magyarázata is, mely a konfliktusokat a kontinensre többnyire jellemző gyenge és önérdék által vezérelt politikai vezetésének, a politikai transzparencia hiányának tudja be. Az ő megközelítésmódjuknak azonban szerintem az a gyenge pontja, hogy automatikusan felmenti a felelősség alól a hatalmon kívül rekedt társadalmi rétegeket és etnikai csoportokat, miközben az etnikai, vallási és egyéb konfliktusok valójában önmagukban, minden külső manipuláció nélkül is eleve létező jelenségei az afrikai társadalomnak. A kétféle álláspont között nem választania kell a kutatónak, hanem a reális valóságértelmezés alapján célszerű összehangolni őket, megkeresni bennük a közös nevezőt. Tömören összefoglalva úgy vélem, hogy az ősi afrikai hagyományok máig hatnak az afrikai társadalmakban és befolyásolhatják a kialakuló konfliktusok menetét is, de a politikai függetlenné válás után kialakult szintén sajátos

afrikai társadalmi rendszerek és politikai kultúra megnyilvánulási formáit sem lehet figyelmen kívül hagyni a gyarmati múlttól sokat szenvedett kontinens konfliktusainak elemzése során, ha a hiteles, a gyakorlatban is hasznosítható tudás elérése a célunk.

Mint az Összefoglaló elején már utaltam rá, a következő fejezetekben is tovább folytatom az afrikai konfliktusok értelmezését, de most már nemzetközi összefüggésrendszerben, a békefenntartó missziók – és ezen belül elsősorban a magyar részvétel – tevékenységének és eredményességének elemzése kapcsán. Ezt követően dolgozatom két további fejezetében a dárfúri és a mali konfliktusról készített esettanulmány segítségével bővebben is tárgyalni fogom az afrikai konfliktusokat és megoldásukat célzó nemzetközi összefogás sikerességét, ami – más megközelítésben – szintén hozzásegíthet tudományos hipotéziseim igazolásához.

IV. BÉKEFENNTARTÁS - EURÓPAI ÉS MAGYAR SZEREPVÁLLALÁS

Miután megvizsgáltam a konfliktus fogalmának alapjait és kísérletet tettem az afrikai konfliktusok típusainak és sajátosságainak értelmezésére, e fejezetben a fenti eredmények alapján az európai és amellet a magyar békefenntartás működését és jellemzőit elemzem, valamint hatékonyságát és eredményességét vizsgálom. Az előző fejezetekben lerakott alapok és a mostani részben hozzáadott újabb szempontrendszer segítségével így már lehetőségem lesz hipotéziseim alátámasztására. Eddig a célíg azonban még sok a teendő, hiszen fel kell dolgozni a békefenntartás mint politikai tevékenység általános elemzésével, majd az európai és magyar nemzetközi békéltető politika afrikai szerepvállalásával kapcsolatos kiterjedt szakirodalmat és a Magyarországon elérhető levéltári forrásokat, valamint általam – már visszavonult, tapasztalt békefenntartó tisztekkel – készített interjúkat. Összességében ezek együttes segítségével, valamint a témakörünket más módszerekkel megvilágító két esettanulmány segítségével fogom tudni igazolni előzetes feltevéseim helytállóságát. A jelen fejezetben két hipotézisemet szeretném majd tudományos érvekkel alátámasztani. A Bevezetésben már ismertetett első hipotézis így hangzik: *Az Afrikában végrehajtott békefenntartó műveletek kisebb hányada volt sikeres, ezért megállapítható, hogy a különböző nemzetközi szervezeteknek változtatniuk kell a módszereiken, hogy eredményesebbek legyenek az afrikai békefenntartó missziók. Ennek feltétele a helyi konfliktusok speciális okainak feltárása és a cselekvési program ehhez igazítása.* Mivel ebben a fejezetben lesz szó a magyar békefenntartásról is, ezért felidézem a második hipotézisemet is: *A magyar küldetések és katonák szerepe nagymértékben emelt a különböző szervezetek békefenntartó misszióinak színvonalán. Ennek okai elsősorban a konfliktusban való érdekemlegesség, a jó kiképzés (beleértve ebbe a helyi politikai viszonyok alapos megismerését) és a magas fokú szervezettség, jó logisztikai képesség.*

A célom tehát ebben a fejezetben egyfelől az, hogy az afrikai békefenntartás működését bemutassam, az ezekben vállalt európai és magyar szerep jelentőségét helyi viszonylatban megvizsgáljam, majd a hipotéziseim alátámasztásához olyan levéltári és interjúkból leszűrt, új ismeretanyagot gyűjtsek, mellyel bizonyítani tudom azok helyességét. Tudományos vizsgálódásom végső célja a tervezett további afrikai témájú tudományos kutatásaim alapjainak lerakása, valamint a jövőbeni békefenntartó műveletek eredményességének szerény eszközeimmel való elősegítése. A primer források – a részletes interjúk és a mintegy 2000 oldalnyi levéltári dokumentum – feldolgozása révén megfelelő mennyiségű anyag áttekintésére nyílt lehetőségem ahhoz, hogy a szakirodalom megállapításain túl saját kutatásaimmal is

igazolni tudjam feltevéseimet. A kutatómunkához felhasznált primer források ösztönzést adtak jövőbeni kutatásokhoz is. Különösen érdekes volt a titkosítás alól feloldott diplomáciai anyagok elemzése, ami alapján a kevésbé ismert összefüggéseket is meg lehetett érteni a nemzetközi folyamatok bonyolult világában. Ennek a forráskutatásnak az eredményét elsősorban ebbe a fejezetbe építem be.

IV.1. A békefenntartás definíciója, alapvető kérdések

Vizsgálódásomat a békefenntartás fogalmának értelmezésével kezdem, majd ezt követően rátérek a témakör részletes tárgyalására. A már többször idézett Paul D. Williams afrikakutató nemcsak a térség konfliktusait kutatta elmélyülten, hanem a megoldási kísérleteket is, és több könyvet is írt a békefenntartásról. Williams négy szempontot emel ki a békefenntartási műveletek működésének leírása során, véleménye szerint a missziók mindig e négy fázis alapján zajlanak. Ezek a következők:

- A résztvevő fél/felek azért lépnek be egy ilyen misszióba, hogy korlátok közé szoríthassák az adott konfliktust.
- A műveletek általában többszereplősek, és több fél vagy párt érdekét képviselik a békemissziókban.
- A missziók mindig egy konkrét konfliktust igyekeznek megoldani.
- Végezetül: a békefenntartó műveletek általában politikai jellegűek, és a konfliktusban részt vevő feleket igyekeznek valamilyen politikai vagy katonai kompromisszumig eljuttatni.

A békefenntartás tehát egy politikai döntésen alapuló folyamat, melynek jól elkülöníthető, tudatosan alkalmazott szempontrendszer van. A békefenntartás legfontosabb elemei a tűzszünetek betartatása, prevenciós műveletek kezdeményezése, a civilek és az objektumok védelme, a járőrözés, a biztonsági megfigyelések, a lefegyverzés, a koordinációs feladatok véghezvitele és a választási procedúrák ellenőrzése. Williams – egyik szerzőtársával, Bellamyyal – emellett megkísérli átfogóan összefoglalni a békefenntartás máig tartó történetét: véleményük szerint az 1940-50-es évektől meginduló békefenntartási műveletekre alapvetően kétféle módszer volt jellemző: az első az úgynevezett vesztfáliai típus, míg a másik az úgynevezett poszt-vesztfáliai típus.²⁹⁴ Az első a hidegháború végéig tartott és a háttérben zajló,

²⁹⁴ Itt az 1648-as vesztfáliai világrendszert kell érteni a minta alapjául.

óvatos beavatkozással kísért béke-megállapodások kidolgozása volt a célja, míg a második a hidegháború utáni poszt-vesztfáliai békefenntartás már sokkal inkább a demokratikus elvek és humanitárius jogok kikényszerítésének elve mellett foglalt állást, ami sokkal szélesebb hatáskört adott az addig szinte alig beavatkozó békefenntartók kezébe. A szerzők véleménye szerint a 21. század első évtizedeire az úgynevezett hibrid stabilizációs műveletek váltak gyakoribbá, melyek a két alapvető típus egyfajta köztes megoldásaként működtek.²⁹⁵

A kérdéskör elemzéséhez egy másik neves szerző, William J. Durch munkássága is érdemben hozzájárult, aki az említett szerzőkhöz hasonló állásponton van a békefenntartásról. Durch úgy véli, a békefenntartás a nemzetközi politikai közösség egyfajta áttételes segítségnyújtása olyan formában, hogy az egyes államok a közvetlen beavatkozás helyett nemzetközi keretekben nyújtanak segítséget az olyan konfliktusokban, amelyekbe – mint nemzetállamok – politikai okokból közvetlenül nem szívesen avatkoznának be. Ő is a fentiekhez hasonlóan kategorizálja a békefenntartók által ellátott részfeladatokat: megfigyelés, tűzszünetek betartatása, lefegyverzés vagy választások szabályos lebonyolításának a felügyelete, a voksolásban résztvevők biztonságának szavatolása, és szintén különbséget tesz 'egyszerű' defenzív békefenntartás (peacekeeping) és az újabban elterjedt béke-kikényszerítés (peace enforcement) között, és mindkét módszert elfogadhatónak tartja az adott körülményeknek megfelelően. Durch is azon a véleményen van, hogy eleinte, a 40-es és az 50-es években a békefenntartók még igyekeztek semleges álláspontot képviselni egy-egy konfliktus kezelése során, azonban a hidegháború után megváltozott a helyzet, és megjelent a nemzetközi politikában a békekikényszerítés elve is, amely már eleve egy bizonyos irányt akar szabni az adott konfliktus megoldásának.²⁹⁶

Egy Joachim A. Koops által szerkesztett másik jelentős mű előszavában a szerzők szintén megkísérlik összefoglalni a békefenntartás működési elveit. Elsősorban arra hívják fel a figyelmet, hogy a békefenntartó műveletek kezdetben – azaz a 40-es 50-es évektől fogva – három alapvető szempontot igyekeztek érvényre juttatni a katonai akciók során. Az egyik az volt, hogy a misszióban résztvevőknek meg kell őrizniük semlegességüket, a második, hogy az egyes békefenntartó küldetések során mindig ragaszkodniuk kell a konfliktusokban érintett felek beleegyezéséhez, azaz csak egyfajta politikai konszenzus esetén küldhetőek fegyveres alakulatok a helyszínre, melyeknek pedig – és ez volt a harmadik szempont – törekedniük kell

²⁹⁵ Paul D. Williams és Alex J. Bellamy: *Understanding Peacekeeping*, Third Edition (Cambridge, Medford: Polity Press, 2021), pp. 1-5.

²⁹⁶ William J. Durch: 'Introduction' in: William J. Durch (szerk.): *The Evolution of UN Peacekeeping* (New York: Henry L. Stimson Center, 1993), pp. 1-7.

a lehető legkisebb fegyveres erő használatára. A szerzők kiemelik, hogy ezeknek az alapelveknek a kidolgozásában elsősorban Dag Hammarskjöld ENSZ-főtitkárnak (1953-61) és munkatársainak voltak jelentős érdemei.²⁹⁷ A korábban említett szerzőkhöz hasonlóan a kötet tanulmányainak írói is megfogalmazzák, hogy a 80-as, de főleg a 90-es évekre ez a szemlélet jelentősen megváltozott és a békefenntartók fokozatosan egyre nagyobb hatáskört kaptak az egyes missziók során. A gyakorlatban ez azt jelentette, hogy a katonák nagyobb önállóságot kaptak a kitűzött célok eléréséhez, ám az alapvető három szempontot azért mindenképpen figyelembe kellett venniük, még ha ezek némi módosításon is estek át az idők folyamán.²⁹⁸

Mint láthatjuk, a szakirodalom a történeti-politológiai elemzés alapján a békefenntartás definícióját és alapfogalmait tekintve nagyon hasonló álláspontra jut, ezért mi is elfogadhatjuk, hogy a békefenntartás (köztük az európai és a magyar is) hasonló alapokról és célkitűzésekkel indult. A missziók korszakolásában és az engedélyezett tevékenységek – katonai beavatkozások – körének meghatározásában nagyjából minden szerző egyetért, ezért az általános konszenzus alapján a békefenntartás alapjairól és feladatairól kialakítható egy általánosan érvényes kép. A missziók korszakolása mellett érdemes a szakirodalom alapján konkrétan is áttekinteni, hogyan zajlottak le az egyes időszakokban a békefenntartó tevékenységek. E dolgozat szempontjából azért is fontos az egyes időszakok békefenntartó műveleteinek megismerése, mert közelebb vihet minket az európai és magyar missziós részvétel fontosabb vonatkozásainak megértéséhez.

A békefenntartó műveletek egyes korszakainak behatóbb vizsgálatával mindenekelőtt Paul D. Williams és Alex J. Bellamy foglalkozott. A két szerző saját művében három részre bontotta a missziók időrendbe sorolását: a hidegháború korszakára, a 90-es évek békefenntartó műveleteire és a 21. században végrehajtott műveletekre. Kutatásaikból világosan kirajzolódnak az egyes korszakok közötti különbségek, illetve hasonlóságok. A szerzők úgy ítélik meg, hogy a kezdeti, a hidegháború időszakára eső békefenntartás elveit a második világháború, a nemzetiszocialista, az egyéb fasiszta és a kommunista ideológiák elutasítása és végül a holokauszt tragikus tapasztalata határozta meg. A főbb nagyhatalmak és más meghatározó államok úgy látták, a világon a tartós béke érdekében létre kell hozni egy olyan katonai erőt, amely megakadályozza hasonló szörnyűségek megismétlődését. Az első ENSZ

²⁹⁷ Hammarskjölddel kapcsolatban érdemes megjegyezni, hogy halálának körülményei a mai napig tisztázatlanok, és a repülőgépszerencsétlenség okozta tragédiának például Susan Williams egy egész könyvet szentelt, amelyben megfogalmazza, hogy nem tudni pontosan, mi okozta a politikus vesztét, de lehetséges, hogy egy szerencsétlen közbeavatkozás, merénylet oltotta ki a svéd diplomata életét. Susan Williams: *Who Killed Hammarskjöld? The UN, The Cold War and White Supremacy in Africa* (London: Oxford University Press, Hurst & Co., 2014), p. 234.

²⁹⁸ A szerkesztők: 'Introduction: the United Nations and Peacekeeping', in: Joachim A. Koops et al. (szerk.): *The Oxford Handbook of United Nations Peacekeeping Operations* (Oxford: Oxford University Press, 2015), pp. 2-3.

misszióknak az 1948-tól a mai napig folyamatosan működő UN Truce Supervision Organization-t (UNTSO-t)²⁹⁹ tartják, mely a palesztin-izraeli tűzszünetet volt hivatott (és mai napig is hivatott) biztosítani. Figyelemreméltó és dolgozatom végső következtetései szempontjából sem elhanyagolható, hogy ez a történelmi jelentőségű misszió sikertelennek bizonyult. Ennek a geopolitikai szempontból is különösen fontos küldetésnek a kudarca előrevetíti azt a feltevésünket, hogy a nemzetközi békeműveletek, melyek részeredményei számos esetben vitathatatlanok, egészükben – az előre kitűzött politikai cél teljes megvalósulását illetően – többnyire sikertelenül zárultak. Tovább vizsgálva a korszakot, jelentős mérföldkönek tekinthetjük, hogy az úgynevezett preventív diplomáciát, ami a hidegháború alatt az ENSZ békefenntartását jellemezte. Ezt a már említett Dag Hammarskjöld 1960-ban tudta elfogadtatni a nemzetközi államközösséggel, magát az elvet pedig először az úgynevezett ONUC (United Nations Operation in the Congo)³⁰⁰ műveletben juttatta érvényre a békefenntartó szervezet (1960-64). A későbbi, Afrikával kapcsolatos kutatásaim vonatkozásában érdemes megemlíteni, hogy a két szerző összegzése szerint 1945 és 1987 között mindössze 14 nemzetközi békefenntartó műveletre került sor, melyek zöme a dekolonizációhoz – a gyarmattartók kivonulása után kirobbant helyi konfliktusokhoz – volt köthető, de ezek közül csak egy, a kongói misszió kapcsolódott Afrikához. A szerzőkkel egyetértésben én is arra a következtetésre jutottam a történelmi áttekintésekből, hogy a kongói misszió nem volt megfelelően átgondolt és megtervezett, viszont igen nagy költségeket emésztett fel, és emellett felemás eredménnyel zárult, mert a kialakult konfliktust nem volt képes tartósan békés mederbe terelni. Ez a misszió ráadásul nagyhatalmi ellentéteket is szított, mivel a Szovjetunió úgy látta, hogy támogatottjának (Lumumbának) a likvidálása az Egyesült Államok malmára hajtotta a vizet, ezért vissza is vonult a missziótól, és a békefenntartás is kisebb intenzitással és hatékonysággal folyt tovább ebben az időszakban. A 90-es évek helyi békefenntartó műveletei már teljesen más felfogást tükröztek. Több misszióba is belekezdett az ENSZ a térségben, és a szakirodalom álláspontja viszonylag egységesen az, hogy ezek során kisebb részeredményektől eltekintve leginkább negatív tapasztalatokkal járt a nemzetközi békefenntartás. A ruandai (UNOMUR-United Nations Observer Mission in Uganda-Rwanda),³⁰¹ a boszniai (UNMIBH-United Nations Mission in Bosnia Herzegovina),³⁰² a szomáliai (UNOSOM-United Nations Operation in

²⁹⁹ A szervezet honlapja: <https://untso.unmissions.org/> (Letöltés: 2023. május 25.)

³⁰⁰ A szervezet honlapja: <https://peacekeeping.un.org/sites/default/files/past/onuc.htm> (Letöltés: 2023. május 25.)

³⁰¹ A szervezet honlapja: <https://peacekeeping.un.org/sites/default/files/past/unomurbackgr.html> (Letöltés: 2023. május 25.)

³⁰² A szervezet honlapja: <https://peacekeeping.un.org/en/mission/past/unmibh/mandate.html> (Letöltés: 2023. május 25.)

Somalia)³⁰³ és az angolai (UNAVEM I, II, III (United Nations Angola Verification Mission)³⁰⁴ műveletek egyaránt sikertelenül zárultak (az első angolai misszió kivételével), és ezek a kudarcok az európai – egyben a magyar – békefenntartás intenzitásának csökkenését is maguk után vonták az ezt követő időszakban. Egyes szerzők mindazonáltal megemlítik, hogy voltak viszonylagos sikerrel végződő missziók is, mint például a mozambiki és a namíbiai, ám ezek aránya elenyésző voltak a sikertelenekével szemben. Különösen nagy kudarcnak tekinthető a ruandai misszió, ahol az eredménytelenség okai a szakirodalom szerint az alábbi pontokban foglalhatók össze:

- nem megfelelő mandátum,
- rosszul kezelt mandátum,
- beavatkozás körüli zavar,
- a népirtás tétlen szemlélése,
- nem megfelelő felszerelés, nem hatékony utánpótlási vonalak,
- a tűzszünet be nem tartása,
- elemzési/értékelési (katonai, hírszerzési) hiányosságok,
- védelmi hiányosságok,
- rossz információáramlás, valamint
- szervezési-logisztikai nehézségek.

A ruandai eset a nemzetközi békefenntartó missziók 'állatorvosi lova', ám a fenti felsorolásban sorra vett hibák számos más nemzetközi katonai akcióban is előfordultak, kijelenthető ezért, hogy nem kivételes jelenségekről, hanem bizonyos fokig általános tendenciákról van szó, melyek máshol is előfordulhattak és jelenleg is előfordulhatnak. A kutatók történeti áttekintésükben sorra veszik a 90-es évek utáni nemzetközi békefenntartó műveleteket, és arra az általános következtetésre jutnak, hogy a kisebb sikerek mellett általában a politikai konfliktusok tartós fennmaradása volt jellemző, azaz összességében a kitűzött célokat nem sikerült elérni. Bár ebben a periódusban a missziók száma megnőtt, hatékonyságuk korántsem volt olyan meggyőző, mint amilyennek a békefenntartók szeretnék volna látni. Talán

³⁰³ A szervezet honlapja: <https://peacekeeping.un.org/mission/past/unosom1backgr2.html> (Letöltés: 2023. május 25.)

³⁰⁴ A szervezet honlapja: <https://peacekeeping.un.org/sites/default/files/past/unavem3.htm> (Letöltés: 2023. május 25.)

érdemes ezek közül kiemelni Williams és Bellamy véleményét a szudáni AMIS-ről,³⁰⁵ majd a később UNAMID-ről. A misszió eleve nehezen indult, mert a szudáni kormány akadályozta, és a ruandai misszió kudarcát okozó tényezők közül sok ebben a műveletben is felmerült. Ezzel egyetért Besenyő János is, aki magyar békefenntartóként az EU tanácsadó missziójának tagjaként (European Union support for the African Union Mission in Sudan) közel hét hónapot szolgált a műveletben és akinek a misszióban szerzett tapasztalatairól írt könyvét a párizsi L’Harmattan kiadó adta ki.³⁰⁶ A mali konfliktust is érdemes kiemelni, ahol a MINUSMA³⁰⁷ misszió kezdte meg a tevékenységét 2012-ben, hogy a tuareg lázadók által kirobbantott felkelést ellenőrzése alá vonja. Ez a misszió szintén súlyos nehézségekkel küzdött, és ugyan a szerzők a MINUSMA-t stabilizációs műveletként értékelik, valójában ez a misszió is – mint az eleve várható volt és ahogy egy későbbi fejezetben majd mi is részletesen elemezzük – kevés sikert hozott.³⁰⁸

A békefenntartói műveletekkel, illetve eredményességükkel kapcsolatos alapvető tendenciák ismertetése után már némi áttekintésünk van arról, hogyan látja a szakirodalom összességében az egyes békefenntartó missziók kimenetelét és jellegzetességeit. Annyi már ezek alapján is nagy bizonyossággal kijelenthető, hogy a kezdetektől fogva – egy pár kivételtől eltekintve – egészen a mai napig a békefenntartó missziók általában nehézségekkel küzdöttek, és ugyan a konfliktus megoldásának szándéka vezérelte a kiküldött egységeket és fontosnak is bizonyultak egyes konfliktusok mérséklésében és a vérontás elkerülésében vagy csökkentésében, az esetek többségében azonban a problémák teljes megoldását, azaz a tartós békét nem tudták biztosítani. A nem túl bőséges kritikai elemző szakirodalom – mint szekunder forrás – bemutatása és következtetések ismertetése az első lépése annak a folyamatnak, amelynek során szeretném igazolni hipotéziseimet. Ehhez a továbbiakban még több másodlagos forrást használok fel, majd primer források segítségével is alátámasztom állításaimat.

³⁰⁵ Az AMIS (The African Union Mission in Sudan) az Afrikai Unió missziója volt Szudánban 2004-2006-ig, amelyet az UNAMID (United Nations-African Union Mission in Dárfúr) váltott le 2007-ben. Honlap: <https://unamid.unmissions.org/> (Letöltés: 2023. május 25.)

³⁰⁶ János Besenyő: *Dárfúr Peacekeepers: The African Union Peacekeeping Mission in Dárfúr (AMIS) from the Perspective of a Hungarian Military Advisor* (Paris: L’Harmattan, 2021).

³⁰⁷ A MINUSMA (United Nations Multidimensional Integrated Stabilization Mission in Mali) egy ENSZ által vezetett békefenntartó egység Maliban a 2012-es tuareg felkelés kitörése után. Honlap: <https://minusma.unmissions.org/en> (Letöltés: 2023. május 25.)

³⁰⁸ Williams és Bellamy: *Understanding*, pp. 53-110.

IV.2. A békefenntartó szervezetek afrikai szerepvállalása

Folytatva tehát gondolatmenetemet a békefenntartás európai és nemzetközi vonatkozásainak bemutatása után áttekintem az ENSZ és egyéb európai, valamint nem európai szervezetek, államközösségek által indított afrikai békefenntartó műveleteket. Bár vizsgálódásom tárgya eddig is Afrika volt, első lépésben a békefenntartás általános célkitűzéseivel és működési elveivel foglalkoztam, és csak részben, kisebb mértékben tértem ki konkrétan az Afrikában zajló békefenntartásra. Dolgozatom szempontjából azonban a kontinensen szerzett tapasztalatok a legmeghatározóbbak, és a mostani ismertetés után a következő fejezetekben majd konkrét példákat vizsgállok meg, a dárfüri és a mali konfliktust fogom esettanulmány formájában bemutatni hipotéziseim még meggyőzőbb igazolására. Mivel az európai és a magyar szerepvállalást az afrikai békefenntartó műveletek szemszögéből szeretném elemezni, szükséges több oldalról is megvizsgálni a térségben lezajlott békefenntartó missziókat, az azokról alkotott véleményeket, mielőtt rátérnék saját primer forrásaim elemzésére.

Az afrikai békefenntartással bőséges irodalom foglalkozik, ebből a legjobb áttekintést nyújtó művekre összpontosítva mutatom be a nagyobb nemzetközi szervezetek vagy államközösségek (ENSZ, EU NATO stb.) által indított afrikai békefenntartó műveleteket. Adekeye Adebajo nigériai kutató a témával foglalkozó könyve elején leszögezi, hogy az ENSZ békefenntartási tevékenysége Afrikában rendkívül fontos és általában a békefenntartás szempontjából is kiemelkedő jelentőségű témakör, mert 1948 és 2011 között az ENSZ műveleteinek durván 40%-a (27 a 65-ből) ezen a kontinensen ment végbe. 2011 júniusában például az egész világon folyamatban lévő 14-ből misszióból 6 művelet Afrikában zajlott. Adebajo műve azért is érdekes a téma kutatója számára, mert a szakirodalom nagy része a nyugati értékrend alapján közelít a témához, amit ő némely esetben részrehajlónak vél. Az ebből fakadó tévedéseket, torzításokat igyekszik is helyesbíteni a nyugati kutatók elemzéseiben. Nem állítja, hogy feltétlenül az afrikai kutatóknak van minden esetben igazuk, de speciális nézőpontjuk és helyismeretük révén ők is megfogalmazhatnak érdekes, releváns észrevételeket. Úgy véli, a pontos helyzetértékeléshez elengedhetetlen, hogy a belpolitikai, a regionális és a külső tényezőket, a politikai erőteret egyaránt figyelembe vegyük, mert így pontosabb képet kaphatunk az Afrikában végbemenő békefenntartó műveletekről. Összefoglalva, tulajdonképpen a különböző tényezők komplex dinamikájának összhatásával magyarázza az eldurvuló politikai és katonai konfliktusokat, és megszüntetésük is csak e

komplex szemléletmódnak a gyakorlatba való átültetésével érhető el. Adebajo ennek alapján az afrikai békefenntartó műveletek akkor lehetnek eredményesek,

- ha az ENSZ öt nagyhatalma – azaz a Biztonsági Tanács állandó tagjai – is érdekeltek a probléma megoldásában és hajlandók ahhoz pénzügyi támogatást is nyújtani,
- ha a helyi erők hajlandók együttműködni a békefenntartókkal, vagy ha ez a feltétel nem teljesül, ennek ellenére megvan a nemzetközi politikai közösség szándéka a békét veszélyeztető felkelés leverésére, a terrorcselekmények visszaszorítására és
- ha a helyi erők képesek és hajlandók együttműködni egymással a béke érdekében, és emellett támogatják az ENSZ misszióját.

Ezt követően szempontrendszere alapján hozzá is kezd az egyes missziók történeti elemzéséhez. Véleménye szerint az 1956-os – világpolitikai súlyú – szuezi válság nyomán indult meg az első békefenntartó művelet a kontinensen (az UNEF – United Nations Emergency Force).³⁰⁹ Ezt követte a már többször is említett 1960-64-es kongói beavatkozás, melynek eredményességét Adebajo is negatívan ítéli meg. A szakterület széles körben elismert nyugati kutatóihoz hasonlóan ő is érzékeli a mentalitás és a politikai eszközrendszer változását a hidegháború után. Ennek tudható be szerinte, hogy megszorodtak az afrikai békefenntartó műveletek a függetlenedő államokban, ugyanis alábbhagyott a nagyhatalmak (USA, Szovjetunió) közvetlen katonai érdekérvényesítési politikája, és így lehetőségük nyílt a nemzetközi szervezeteknek a nagyobb szerepvállalásra. A második angolai UNAVEM-II missziót – másokhoz hasonlóan – ő is sikertelennek tartja, mivel Jonas Savimbi kezdeményezésére újra kitört a polgárháború az országban, és ezt a békefenntartók nem tudták megfelelően kezelni. Feleleveníti, hogy 1993-ban az ENSZ-erők kénytelenek voltak kivonulni Szomáliából a kaotikus közbiztonság és a nagyfokú politikai instabilitás miatt, és a kudarcok sorában természetesen az 1994-es ruandai katasztrófáról sem feledkeznek meg. Ezek a műveletek egy időre jelentősen elvették az európai békefenntartók kedvét az Afrikában történő feladatvállalástól. Úgy tűnik, az ENSZ, mint békefenntartó erő hiányos konfliktusmegoldó potenciáljáról alkotott hipotézisemet az afrikai műveletek kudarcai egyértelműen alátámasztják. A tények azt igazolják, hogy az eredményesség javulásához a nagyhatalmi szempontoknak alárendelt szervezetnek a módszerein változtatnia kell. Az ENSZ tevékenységének elemzése mellett Adebajo külön kitér az afrikai alapítású szervezetek békefenntartó tevékenységére is, mint például az AESZ (Afrikai Egységsszervezet) nemzetközi

³⁰⁹ Ld. ehhez: az UNEF I honlapja: <https://peacekeeping.un.org/en/mission/past/unefi.htm>

szerepvállalásaira, melyeket ugyancsak gyengének minősít. Szintén kevésbé sikeresnek tartja az Afrikai Unió békefenntartói szerepvállalását, és emellett szintén elégedetlen az ECOWAS/ECOMOG³¹⁰ által indított libériai és Sierra Leone-i műveletekkel³¹¹, melyek irányítását végül az ENSZ-nek kellett átvennie. Mint majd látni fogjuk, ez a tendencia elég gyakran érvényesült az afrikai kontinensen a későbbiek folyamán is. Adebajo vizsgálja a békefenntartó műveletek úgynevezett harmadik generációját is (Kongói Demokratikus Köztársaság, Sierra Leone, Etiópia-Eritrea, Libéria, Burundi és végül Szudán), amelyek eredményeit szintén csekélynek látja. Fontosnak tartja megemlíteni, hogy az ENSZ és az európai békefenntartók sok esetben együttműködtek a fentebb felsorolt afrikai regionális szervezetekkel (ezek közé tartozik még a SADC és az IGAD is)³¹². Részben alátámasztja egy másik hipotézisemet a végkövetkeztetése is, mely szerint az afrikai missziók önmagukban – külső segítség nélkül – kevés eredményt tudtak felmutatni, és általában az ENSZ vagy más nyugati szervezet, főként anyagi és logisztikai segítségére szorultak. Ezt a tipikus politikai fejleményt majd a két esettanulmányomban fogom részletesebben bemutatni.³¹³

Norrie Macqueen brit szakértő szintén a békefenntartás fogalmi körülírásával kezdi munkáját, ám hamar rátér a missziók afrikai vonatkozásaira. Könyvében ő is elsősorban a műveletek afrikai jellegzetességeit vizsgálja, és értékítéletét nagyban meghatározza a helyi nemzetközi beavatkozások kimenetele. A békefenntartás tényleges kezdetének a többi szerzőhöz hasonlóan ő is a 40-es éveket jelöli meg, és főleg Dag Hammarskjöld ENSZ-főtitkár munkásságát tartja mérvadónak a missziók elvi megalapozásában. A kezdeti időszak vonatkozásában a legfontosabb irányelveknek a neutralitást, a kölcsönös beleegyezést és a morális beavatkozást tartotta, amivel gyakorlatilag megismétli az előzőekben tárgyalt szerzők véleményét a hidegháború vége előtti békefenntartás jellegzetességeiről. Főleg 1958-ban írt *Summary Study*-jára szoktak hivatkozni, mint a békefenntartás általánosan elfogadott elveit megfogalmazó dokumentumra. A nemzetközi békefenntartás szempontjából az egyik első mérföldkőnek ő is a kongói missziót tekinti, és másokhoz hasonlóan arra a következtetésre jut, hogy a misszió – minden pozitív vonatkozása ellenére – nem volt sikeres, ahogyan véleménye szerint az azt követő angolai békefenntartó alakulatok tevékenysége is sok kívánnivalót hagyott

³¹⁰ Economic Community of West African States/ Economic Community of West African States Monitoring Group Nyugat-afrikai államokat tömörítő gazdasági és katonai szervezet.

³¹¹ Libéria (1990-1999), Sierra Leone (1998-2000).

³¹² SADC (Southern African Development Community), dél-afrikai kereskedelmi-katonai egyesült; IGAD (Intergovernmental Authority on Development), kelet-afrikai kereskedelmi-katonai egyesület.

³¹³ Adrekeye Adebajo: *UN Peacekeeping in Africa. From the Suez Crisis to the Sudan Conflicts* (London: Lynne Rienner Publishers, 2011), pp. 1-20.

maga után.³¹⁴ Thierry Tardy és Marco Wyss is a műveletek afrikai specifikumait igyekeznek elsősorban megragadni, mindazonáltal ők is kitérnek az ENSZ – és ezzel együtt az európai országok (jelentős részben a volt gyarmattartók) jelentős szerepére a békefenntartás kialakulásának időszakában. Történeti vizsgálódásaik során szintén szembesülnek a világszervezet fiaskóival a 90-es évek elejéről (Szomália és Ruanda), mindazonáltal az ENSZ és az európai – és ezen belül a magyar – békefenntartást minden nehézségei ellenére végső soron szükségesnek és értékesnek tartják, bár megállapítják, hogy az ENSZ kezdeti békefenntartó misszióinak nagyobb része sikertelenül végződött.³¹⁵

Joanthan Fisher és Nina Wilén ugyancsak a békefenntartás alapjait igyekeznek definiálni. Megközelítésmódjuk annyiban eltér a többiekétől, hogy számukra az alapvető források az ENSZ és az Afrikai Unió műveleteinek dokumentumai, mert úgy vélik, a hitelesség érdekében azokra érdemes támaszkodni elsősorban a vizsgálódás során. Mindenesre ők is megjegyzik, hogy az ENSZ és egyúttal az európai békefenntartás volt az alapja minden későbbi műveletnek, és csak ezek tapasztalataira építve kapcsolódhatott be a műveletekbe a többi szervezet. Az ENSZ 1945-ös megalapítása véleményük szerint is alapvető fontosságú volt a békefenntartás mint a történelemben újszerű politikai aktus kialakulásában, és emellett értekezésükben ők is kitérnek az egyes korokban változó békefenntartói szerepkörre, és bár nem tárgyalják ezt a kérdéskört más szerzőkhöz hasonló mélységben, mégis fontosnak tartják pl. az ENSZ vonatkozó alapelveit összefoglalni. Saját kutatásaim szempontjából érdekes az a fejezet, melyben az afrikai békefenntartással hasonlítják össze az európai vagy a nemzetközi (ENSZ) felügyelet alatt zajló missziókat, ezért erre a későbbiekben még részletesebben visszatérek.³¹⁶

Összefoglalva az eddigieket megállapíthatom, hogy a békefenntartás előzményeiről és definíciójáról hasonlóan vélekednek az egyes szerzők, akik számos konkrét megállapítást is tesznek az ENSZ és ezen belül az európai, illetve a magyar békefenntartók szerepéről, felvetve egyúttal ezzel összefüggésben e nemzetközi katonai műveletek jelenével és jövőjével kapcsolatos kérdéseket is. Vizsgálódásomnak ebben az első, kezdeti részében tehát azokat a tényeszerű megállapításokat és véleményeket vettem számba és próbáltam részben ütköztetni is,

³¹⁴ Norrie Macqueen: *United Nations Peacekeeping in Africa since 1960* (London és New York: Routledge, 2013), pp. 1-8.

³¹⁵ Thierry Tardy és Marco Wyss: 'Introduction. Africa – the peacekeeping laboratory.', in: Thierry Tardy és Marco Wyss (szerk.): *Peacekeeping in Africa. The evolving security architecture*. (London és New York: Routledge, 2014), pp. 1-3.

³¹⁶ Jonathan Fisher és Nina Wilén: *African Peacekeeping*. (Cambridge és New York: Cambridge University Press, 2022), pp. 7-11. – Szokatlan kezdeményezés egyébként munkájukban, hogy ők egészen a napóleoni korszak utáni időkhöz visszamennek a békefenntartás kezdeteinek felkutatásában.

amelyeket az ENSZ és a békefenntartás korai megalakulásával kapcsolatban fogalmaztak meg a szakterület elismert művelői. Mindannyian történelmi jelentőségűnek tekintik azokat az alapelveket, melyek alapján az 1945-ben megalapított világszervezet tevékenykedni kezdett a világban, mint a „béke letéteményese”. A szerzők mindenekelőtt nagy fontosságot tulajdonítanak a világszervezet politikailag visszafogott, nagyhatalmi érdekek érvényesítését kerülni igyekvő tevékenységének, a háború utáni légkörben még őszinte morális és elvi elkötelezettségének. Külön figyelmet szentelnek Dag Hammarskjöld munkásságának, aki egybehangzó vélemények szerint a békefenntartás egyik megalapítójának tekinthető. A kezdeti missziók közül jelentőségük miatt többet is kiemelnek, amelyek nem Afrikához kapcsolódnak, ám számomra az első kongói misszió bír nagyobb jelentőséggel, hiszen itt indult meg – és tegyük hozzá, fagyott be egy ideig – a missziós küldetések folyamata az afrikai kontinensen. Miután egybehangzó vélemények szerint ez a művelet nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket, többen is igyekeznek a szerzők közül eredményekre lelteni az ezt követő, 90-es évekbeli ENSZ és egyéb katonai műveletekben, amelyek azonban többször is kudarccal, egy alkalommal pedig (Ruandában) valóságos katasztrófával végződtek. A harcoló felek nem tették le a fegyvert, és a békemegállapodások gyakorlatilag csak papíron szavatolták a szembenálló felek közti tűzszünetek betartását. Az igazság kedvéért meg kell említeni azonban azt is, hogy a namíbiai és a mozambiki művelet viszonylag sikeresnek bizonyult, ám a szerzők véleményeiből azt szűrhetjük le – és ez egyben hipotézisem megerősítése is –, hogy a sikertelen küldetések miatt az ENSZ-nek felül kell vizsgálnia módszereit, át kell gondolnia a békefenntartó műveletekben vállalt szerep reális lehetőségeit. A számos vonatkozásban korlátozott hatáskörrel fellépő nemzetközi katonai alakulatoktól természetesen nem lehet csodát várni, de tevékenységük eredményességét növelheti, ha a helyi viszonyok és a helyi gondolkodásmód ismeretében, általános morális elvek alapján próbálják végrehajtani feladataikat, és nem próbálnak a helyiek számára ismeretlen külső ideológiák képviselőjeként fellépni.

Miután bemutattam, miként vélekednek az egyes szerzők a nemzetközi békefenntartás alapjairól, most rátérek a missziókban megerősödött afrikai szerepvállalás megítélésére. AESZ (Afrikai Egységsszervezet) és az Afrikai Unió a 90-es évektől igyekezik saját maga is beleszólni ilyen formában a kontinens sorsába. Az alábbiakban ezt az önálló afrikai szerepvállalást fogom ismertetni és értékelem eredményességét a történelmi tapasztalatok alapján.

Az afrikai viszonyok pontosabb megértéséhez először is számba kell venni néhány tényezőt, melyek jelentős hatással voltak az afrikai békefenntartásra. Ilyen helyi sajátosságnak tekinthetők az alábbi tényezők:

- sokféle fegyveres csoportra kell számítani,
- igen eltérő lehet a politikai motivációja és a környezete ezeknek a csoportoknak,
- az afrikai háborúk jellegzetessége: határozatlan kimenetelűek, sokszor kiújulnak, és így
- az alapvető békefenntartói célok csak a fenti szempontok figyelembevételével határozhatóak meg pontosan.³¹⁷

Az afrikaiak által vezetett misszió, azaz az afrikai 'belügyként' kezelt békefenntartás tehát nem bizonyult egyszerű feladatnak még a helyi viszonyokat relatíve ismerő politikai szervezetek számára sem, amint ez a későbbiekben be is igazolódott. A következőkben bemutatom a szakirodalom álláspontját az afrikai politikai erők békefenntartásban vállalt szerepéről és magáról az afrikai békefenntartásról. Ezt követően rátérek a forrásokra, amelyek – véleményem szerint – szintén bizonyítani fogják, hogy az ENSZ égisze alatt működő és az egyéb nemzetközi békefenntartó missziók viszonylag csekély hányada volt sikeres, ezért a szervezeteknek változtatniuk kell az eszközeiken, politikai szempontból tovább kell fejleszteniük azokat, hogy több eredményt tudjanak felmutatni.

Adekeye Adebajo részletesebben foglalkozik a kérdéssel, és nagy jelentőséget tulajdonít az afrikai szerepvállalásnak a kontinensen. Már munkája elején felsorolja azokat a szervezeteket, melyek fontos szerepre tettek szert az afrikai politikában. Az ECOWAS, az IGAD, a SADC és más afrikai szervezetek mind részt vettek, illetve vesznek regionális békefenntartó műveletekben az Afrikai Unió (és elődje, az AESZ) mellett, az afrikai függetlenségi harcok lecsillapodtával ugyanis kialakult egyfajta 'afrikai megoldásban' való hit, amely szerint az afrikaiak eredményesebb békefenntartók lehetnének a saját kontinensükön, mint a 'kivülállók'. Adebajo elemzése nem igazolja ezt az optimizmust. Szerinte az afrikai békeműveletek ugyan nagy vállalások voltak, melyek meg akarták mutatni, hogy a kontinens nemzetállamok fölötti politikai szervezetei már külső beavatkozás nélkül is el tudják látni ezt a feladatot saját térségükben, mégis szinte minden esetben az lett a történet vége, hogy az Afrikai Unió vagy egyéb afrikai szervezetek feladatkörét átvette, kiegészítette az ENSZ vagy valamelyik európai-nemzetközi békefenntartó szervezet, mivel a missziók sokféle

³¹⁷ Willams: War & Conflict, pp. 225-231. – Williams végül sommásan azt is megállapítja, hogy eddigi ismereteink szerint az állandósult politikai bizonytalanság, a háborús frakciók vagy harcoló felek előrejelezhetetlen tevékenysége nagyon megnehezítették a békefenntartók feladatait.

hiányossággal küszködtek és nem igazán voltak képesek kitűzött céljaiknak még a közelébe sem jutni. Adebajo leszögezi, hogy az ENSZ rendkívül sok segítséget nyújtott afrikai kollégáinak a békefenntartó műveletek legtöbb vonatkozásában (logisztika, felszerelés, kiképzés stb.), sőt segített megszervezni az ún. African Standby Forces nevű gyorsreagálású erőt is, amely a konfliktusokat megelőzni lett volna hivatott. Különösen érdekes és kissé talán ellentmondásos következtetés, hogy bár a szerző szerint a libériai (1990) és a Sierra Leone-i (1997) ECOWAS és a Burundi (2003) AU műveletek során jelentős eredmények születtek, végül azonban mégiscsak be kellett hívni az ENSZ erőket, hogy korrigálják az afrikaiak által 'félrekezelt' helyzeteket. A dokumentumok megállapításai szerint egyébként az afrikai csapatok is sokszor maximális elkötelezettséggel vettek részt a békefenntartásban, és ezáltal öregbítették kontinensük hírnevét, a komplex politikai konfliktusok kezelésében való rutintalanságuk és logisztikai téren való tapasztalatlanságuk, illetve egyéb tényezők megakadályozták feladataik optimális ellátását.³¹⁸

Jonathan Fisher és Nina Wilén összefoglaló művében szintén nagy figyelmet fordít az afrikai békefenntartásra, és részletesen elemzi, hogy az afrikaiak az ENSZ-ben és saját szervezeteik keretei között milyen szerepet töltek be az afrikai békefenntartásban. A szerzők állítása szerint az afrikai békefenntartó szervezetek, úgymint az ECOWAS, a SADC, az IGAD stb. szerepvállalása – az afrikai államok politikai érettségének nemzetközi elfogadtatása szempontjából – rendkívül fontos, de hatékonyságukat csökkenti, hogy irányításukat gyakran egy-egy regionális afrikai hatalom igyekszik a kezében tartani (pl. Nigéria, a Dél-Afrikai Köztársaság vagy Etiópia). A szerzők szerint ezeknek az országoknak a politikai érdekei eltéríthetik céljaiktól a békefenntartó missziókat, melyek ezért is szorulnak külső segítségre szinte minden esetben küldetéseik véghezviteléhez. A szerzők felhívják a figyelmet arra is, hogy az afrikai országok nemcsak saját békefenntartó műveleteket indítottak, hanem nagymértékben hozzájárultak az ENSZ és egyéb szervezetek ezirányú munkájához, főleg személyi állomány átírányításával. Tényként állapítják meg, az Afrikai Unió alapítása (2002) óta 23 műveletben vett részt a szervezet, részben regionális partnerei bevonásával.³¹⁹

Thierry Tardy és Nina Wilén a 2000-es évektől elindult ún. afrikanizálódási folyamattal is foglalkoznak, amely szerintük előrelépést jelentett az afrikai békefenntartás fejlődésében, mivel sok új művelet indult afrikai irányítással. Ők is kénytelenek azonban megjegyezni, hogy az afrikai szervezeteknek legtöbbször az ENSZ vagy az Európai Unió, azaz az európai – többek

³¹⁸ Adebajo: *UN Peacekeeping*, pp. 12-16.

³¹⁹ Fisher és Wilén: *African*, pp. 11-17.

között a magyar – békefenntartóktól kellett segítséget kérniük a misszióik folyamatos működtetése érdekében. Érdekes, de nem örömteli jelenségnek tartják, hogy az európai pénzügyi támogatás általában politikai befolyásszerzéssel társul, ami sok esetben problematikus lehet a későbbiekben. A missziók átvételének egyik fontos példajaként említik ebben a vonatkozásban (erről még lesz még szó a következő fejezetekben is) az AMIS-től átvett UNAMID hibrid műveletet, melynek során az új vezetés megtartotta ugyan az Afrikai Unió katonáit, azonban segítsége nélkül az AU missziója valószínűleg szétesett volna.³²⁰

Norrie Macqueen összefoglalójában annak a véleményének ad hangot, hogy az 'afrikai megoldás afrikai problémákra' nem feltétlenül mindig sikeres, ám nem eleve rossz és elvetendő gondolat. Felsorolja, hogy az AESZ, az ECOWAS és a SADC is indított műveleteket a kontinensen, ám összességében úgy látja, ezeknek a mérlege nem volt túl pozitív, sokszor külső segítséget kellett hívni, mert az afrikai katonai egységek nem voltak alkalmasak ilyen volumenű és komplexitású békefenntartó missziók kivitelezésére. Annak ellenére, hogy nagyon értékeli az afrikai katonák szándékát és közreműködését saját kontinensük békéjének megőrzésében, végső soron megállapítja, hogy mégis csak akkor működtek ezek a műveletek viszonylag jól, amikor egy nemzetközi szervezet, általában az ENSZ átvette az irányítást és logisztikai, pénzügyi és egyéb segítséget nyújtott a számukra a megfelelő működéshez. Ez utóbbi megállapítás is egy a sok közül, melyek igazolni látszanak azt a hipotézisemet, hogy az afrikai műveleteket általában az ENSZ-nek vagy európai szervezeteknek kell átvennie ahhoz, hogy biztosítva legyen a megfelelő háttér a további zökkenőmentes működésükhöz.³²¹

Eric G. Berman és Katie E. Sams az afrikaiak által vezetett békefenntartó műveleteket szisztematikus elemzésnek vetik alá: az egyes szervezeteket sorba véve azok misszióit és az azok során elért eredményeket vizsgálják, hogy ezáltal pontosabb képet adjanak az afrikai szervezetek által végrehajtott békefenntartó műveletek jellegzetességeiről. Bevezetőjükben általános képet adnak az afrikai békefenntartás mindennapjairól, beleértve ebbe a gyakran kaotikus politikai viszonyok és az elmaradott infrastruktúra okozta nehézségeket is. Véleményük szerint az afrikai szervezetek által indított műveletek rendkívül fontosak és szükségesek is a kontinens békéjéhez, azonban önmagukban nehezen tudják beváltani a hozzájuk fűzött reményeket. A korábban tárgyalt szerzőkhöz hasonlóan ők is azzal szembesülnek, hogy az afrikai békefenntartó műveletek – legyen az AESZ/AU, ECOWAS, SADC vagy IGAD – önmagukban nem képesek megteremteni azt a logisztikai, pénzügyi és

³²⁰ Tardy és Wyss: Introduction, pp. 8-11.

³²¹ Macqueen: *United Nations*, pp. 261-262.

kiképzési hátteret, feltételrendszert, mely biztosítaná az általuk kezdeményezett békefenntartó műveletek sikerességét, ezért előbb vagy utóbb az ENSZ vagy más szervezetek segítségére szorulnak.³²²

Érdemes ezen a pontot egy pillanatra megállni, és megvizsgálni a békefenntartás összefüggésrendszerében a sikeresség (eredményesség) fogalmát. Olyan kaotikus és végsőkéig feszült politikai helyzetekben, amikor a szembenálló felek saját maguk képtelenek a köztük kialakult konfliktus rendezésére, ez reálisan igazából nem várható el kívülálló nemzetközi szervezetektől sem. A békefenntartó műveletek sikeressége vagy eredményessége tehát nem azonos egy optimális társadalmi fejlődést biztosító társadalmi-politikai állapot vagy akár rendszer megteremtésével, hanem ennél többnyire sokkal kisebb célok elérése is részleges sikernek számít. Eredménynek tekinthető már a vérontás (átmeneti) megszűnése, a civil lakosság megvédése vagy a konfliktus tárgyalásos úton való rendezésének elfogadása is. Bizonyos mértékig már az is sikerként könyvelhető el, ha a tűzszünetet a felek legalább egy ideig betartják és a fegyvernugvás lehetőséget teremt a politikai helyzet konszolidálására. A siker/eredményesség fogalmának ez a korlátozott értelemben való használata visszanyúlik az 'alapító atyák' – elsősorban Dag Hammarskjöld – felfogására, ezzel szemben a későbbi időkben, amikor nagyhatalmak vagy regionális középhatalmak igyekeztek befolyásuk alá vonni a békefenntartó műveleteket, a cél általában nem a megbékélés, hanem egy adott társadalmi rendszer 'exportja', meghonosítása vagy egyéb módon történő politikai befolyásszerzés volt, ami többnyire nem vezethetett tartós eredményre.

A békefenntartó műveletekről eddig kialakult összkép alátámasztását, megbízhatóságának ellenőrzését új források felkutatása is elősegítheti, ezért a következőkben elsődleges források, diplomáciai levelezések segítségével nyújtok betekintést az afrikai politikai viszonyokba, a békefenntartó műveletek alakulásába és a magyar részvétel alakulásába, jelentőségébe. A források az 1987-1995-ös időszakot fogják át, mivel egyelőre csak ez az időszak kutatható a levéltárakban, a későbbi időszakra vonatkozó magyar anyagok még zároltak. A levéltári elemzések során így a nyugat-szaharai, az angolai, a namíbiai, a ruandai és a mozambiki missziókat tudom részletesen nyomon követni. Így ugyan nem jutunk első kézből információkhoz az összes misszióról, de a feldolgozott nagymennyiségű levéltári anyag lehetőséget ad általános kép alkotására az ENSZ és egyéb szervezetek által indított missziók működéséről és kimeneteléről, a konfliktusok kezeléséről, és így megfelelő módszer a dolgozat

³²² Eric G. Berman és Kathie E. Sams: *Peacekeeping in Africa: Capabilities and Culpabilities*. UNIDIR (United Nations Institute for Disarmament Research). (Pretoria: Institute for Security Studies, 2000), pp. 3-7.

hipotéziseinek igazolására. Fontos megjegyezni – amint az a fenti történeti-politikai áttekintéséből is kiderült –, hogy a későbbi missziók, amelyekről nem álltak rendelkezésünkre kutatható források, többnyire sikertelenek voltak, ami arra enged következtetni, hogy a forráskutatásom által is igazolt hiányosságok a későbbiekben sem szűntek meg. Forráskutatásom tehát elsősorban a 90-es évekre korlátozódik, és bár éppen ebben az időszakban zajlott a namíbiai (UNTAG-United Nations Transition Assistance Group)³²³ és a mozambiki (ONUMOZ-United Nations Operation in Mozambique)³²⁴ misszió, amelyek viszonylag sikeresek voltak – amit egyébként az általam áttekintett dokumentumok is visszaigazolnak –, mégis megállapítható, hogy ezek a missziók kivételként is inkább csak erősítik a szabályt. Így mindenestre lehetőségem volt nyílt források alapján is egymással párhuzamosan vizsgálni eredményes és kevésbé eredményes missziókat, amiből hasznos következtetéseket lehetett levonni a hatékony békefenntartás feltételeivel és követelményeivel kapcsolatban. Először röviden ismertetem e két békefenntartó művelet iratanyagát, majd később rátérek az ENSZ és más nemzetközi szervezetek kevésbé sikeres katonai beavatkozásaira is.

A namíbiai és a mozambiki küldetés iratanyagából megtudhatjuk, hogyan vélekedtek felelős beosztásban lévő diplomáciai és missziós vezetők a műveletek menetéről és lehetséges végkimeneteléről. Az is érdekessége ennek a két műveletnek, hogy a források bőven tartalmaznak utalást a magyar részvételre és a missziókkal való kapcsolatokra, az országok közötti diplomáciai együttműködésekre is, így értékes betekintést nyerhetünk a magyar résztvevők tevékenységébe is. E missziók eredményessége számos okra vezethető vissza, az egyik ezek közül azonban mindenképpen az volt – és ez alátámasztja a harmadik hipotézisemet –, hogy a magyar katonák a nemzetközi partnerek véleménye szerint is kiváló munkát végeztek szakmai és politikai-morális tekintetben egyaránt.

IV.3. Forráskutatás, hipotézisek igazolása

IV.3.1. Namíbia

Első témánk egy szintén kivételesen sikeresnek tekinthető művelet, a namíbiai UNTAG ENSZ-misszió. Mint ahogy korábban említettem, a mozambiki mellett igazából csak ezt a békefenntartó műveletet szokták még sikeresnek tekinteni a világszervezet – és ezen belül az

³²³ A misszió honlapja: <https://peacekeeping.un.org/sites/default/files/past/untag.htm> (Letöltés: 2023 május 25.)

³²⁴ A misszió honlapja: <https://peacekeeping.un.org/sites/default/files/past/onumoz.htm> (Letöltés: 2023 május 25.)

európai és magyar békefenntartók – nemzetközi akciói közül. A namíbiai UNTAG-misszió 1989 áprilisától 1990 márciusáig tartott. Mozambikhoz hasonlóan a levéltári kutatást ebben az esetben is az egy évvel korábbi anyagok átvizsgálásával kezdtem, hogy a csapatok kiküldését megelőző társadalmi-politikai viszonyok korabeli megítéléséről is tájékozódni tudjak. Már 1988 decemberében jelezte a magyar ENSZ delegáció, hogy hajlandóak lennénk részt venni egy esetleges namíbiai rendezésben, illetve az ezzel kapcsolatos békefenntartó műveletben. A Magyar Honvédség polgári és katonai egységeket is kész volt felajánlani a világszervezetnek, a nemzetközi békefenntartásban való közreműködési szándék jegyében.³²⁵ Résztvételi szándékunkat az 1989-es év folyamán is fenntartottuk, már januárban beadtuk kérelmünket. Itthoni körökben az a vélemény volt uralkodó, hogy a misszió – és benne a magyar részvétel – nem feltétlenül fog megvalósulni, mivel pénzügyi viták merültek fel és elhúzódó tárgyalások zajlottak a nemzetközi küldöttségek között.³²⁶ Ráadásul kiderült, hogy a Magyar Honvédség nem volt képes a politikai vezetés által felajánlott alakulatot kiállítani, megfelelően felkészíteni, illetve akkoriban nagyon kevés katona beszélt angolul – főként csak a Katonai Hírszerzés és korlátozottabb számban a Katonai Elhárítás emberei. A diplomáciai testület a későbbiekben azonban már pozitív fordulatról számol be, ami megnövelte az esélyt az újonnan alakuló ENSZ-békemisszióban való részvételre. Ezt a magyar külpolitikai vezetés egyértelműen ambicionálta, mert tovább segítette volna nemzetközi elhivatottságunk bizonyítását, és tovább javíthatta volna a magyar katonák – ilyen vonatkozásban – már amúgy is jó hírét a világban.³²⁷

A 1989. év februári forrásaiból azt is megtudjuk, hogy Magyarország a korábbi felajánláshoz képest egy jelentősen kisebb létszámú rendőri alakulattal veszi ki a részét a békefenntartásból.³²⁸ Hosszas huzavona után, ami diplomáciai iratok kicserélésében és dokumentumváltásokban nyilvánult meg, a források arról tájékoztatnak bennünket, hogy nagy nehezen megszületett a végleges döntés: 1989 április 1-től egy magyar kontingens mindenképpen részt vesz a namíbiai ENSZ-erők munkájában. A művelet célja a fegyveres békefenntartás, és nagyjából 25 fő érkezését várja tőlünk a misszió vezetősége.³²⁹ Az UNTAG olyan fontosnak bizonyult a magyar erők számára, hogy márciusban a misszió kedvéért egy

³²⁵ HU-MNL-OL (Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára) -XIX (az államigazgatás felsőbb szervei) -J (külügy) fondcsoport-1 (Külügyminisztérium) fond-j (TÜK, azaz Titkosan Kezelt Ügyiratok anyagtára) -Namíbia-004884 (iktatószám, a 00 a szigorúan titkos jelzete) /1988 december. Résztvételünk az UNTAG-ban, p. 1.

³²⁶ HU-MNL-OL-XIX-J fondcsoport-1 fond-j-Namíbia-00581/1989 január. Az ENSZ békefenntartó tevékenységének értékelése, az UNIIMOG és az UNTAG, p. 5.

³²⁷ Idem., p. 6.

³²⁸ HU-MNL OL XIX-J fondcsoport-1 fond-j-Namíbia-0042/12/1989 február. Összefoglaló az UNTAG-gal kapcsolatos tevékenységünkről és a békefenntartás pénzügyi vonatkozásairól, p. 2.

³²⁹ HU-MNL-OL-XIX-J fondcsoport-1 fond-j-Namíbia-0042/10/1989 március. Résztvételünk az UNTAG-ban, rejtjeltávirat, p. 2.

külön küldöttség is érkezett a régióba, hogy részletesen tájékozódjon a helyszínen zajló eseményekről. A követséget Gál Gáspár Tamás és Dr. Somogyi Ferenc vezette.³³⁰ A tájékozódás során kiderült, hogy Namíbiában a fő feladat a szabad választások megfelelő előkészítése és lebonyolítása, valamint ennek eredményeként a többpárti állami berendezkedés megvalósítása az egyébként igen elmaradott délnyugat-afrikai országban.³³¹ A helyi eljárók tájékoztatása szerint a SWAPO olyan erős, hogy a Dél-afrikai Köztársaság erői képtelenek megfékezni előretörésüket, és több okból kifolyólag is alkotmányos puccs veszélye fenyeget. A fentiek miatt nagyon várják már az ENSZ-csapatokat, amelyek reményeik szerint megoldást hoznak a kilátástalannak tűnő helyzetre. Azt is kiemelték, mennyire örülnek a magyar kontingens részvételének.³³² Mindebből vélelmezhető – és feltehetően nemcsak a szorult helyzetben lévő namíbiai vezetők udvariasságáról volt szó –, hogy a magyar rendőröket bizonyos mértékig már megelőzte jó hírük, és teljesítményükkel kiérdemelték más nemzetek elismerését. Interjúalanyaim – egykori békefenntartó tisztek – elmondása szerint ebben nemcsak logisztikai feladatok korrekt ellátásának volt szerepe, hanem a helyi lakossággal és vezetőikkel kialakított jó kapcsolatoknak, toleráns fellépésnek is. Ez a többszörösen visszaigazolt tény is igazolja azt a feltevésemet, hogy a nemzetközi békefenntartás nem merülhet ki a rendfenntartásban és a béke megőrzésére irányuló műveletekben, sikerét elősegíti hosszabb távon a helyi viszonyokhoz, a helyi értékrendhez való jó adaptáció is – és ebben a vonatkozásban a magyar kontingensek – politikai vezetőik szemléletének köszönhetően is – többnyire jól teljesítettek.

Áprilisi forrásokból már arról értesülünk, hogy a nemzetközi erők megkezdték az ENSZ-misszió telepítését a helyszínre, méghozzá egészen pontosan 1989. április 9-én.³³³ Több dokumentumból azt is megtudjuk, hogy a jelentés írója hosszabb kimenetelű ENSZ-misszióra számít, mivel a SWAPO alakulatok nagyobb katonai ellenállást tanúsítottak az eredetileg vártnál. Mindezek miatt úgy látja, az UNTAG-ra nagy szükség lesz középtávon is, és a csapatok telepítése nagyon fontos a nemzetközi béke megőrzése szempontjából.³³⁴ A források ezt követően arról tudósítanak, hogy az ENSZ-csapatok megérkezése ellenére áprilisban ismét kitértek a harcok, de nem csak a SWAPO fegyveres ellenállása okoz nehézséget, hanem

³³⁰ HU-MNL-OL-XIX-J fondcsoport-1 fond-j-Namíbia-0042/19/1989 március. Jelentés az 1989. március 12-21. között Namíbiában, a Dél-afrikai Köztársaságban és Angolában tett látogatásról, p. 1.

³³¹ Idem., p. 2.

³³² Idem., p. 4. Szóbeli, hivatalosan meg nem erősített források szerint a SWAPO-t a szocialista Magyar Népköztársaság évtizedeken keresztül támogatta anyagilag, a vezetőik gyakran pihentek ki Magyarországon a dél-afrikaiak ellen folytatott gerillaháború fáradalmait.

³³³ HU-MNL-OL-XIX-J fondcsoport-1 fond-j-Namíbia-00583/3/1989 április. Namíbiai kérdés, p. 1.

³³⁴ Idem., p. 2.

emellett belső ellentétekkel, nehézségekkel is meg kell küzdenie a szervezetnek.³³⁵ A következő érdemleges feljegyzés októberre datálódik és a magyar futárszolgálat egy szeptember 29-e és október 7-e közötti útjáról számol be a hadműveleti területen. Ebből az derül ki, hogy az UNTAG különböző egységeinél elhelyezett magyar rendőrök dicséretre méltó módon látják el a feladataikat és általános megbecsülésnek örvendenek.³³⁶ A futárútról készült beszámoló konkrétan kitér az egyes állomáshelyekre és a magyar rendőrök teljesítményére is az adott helyszíneken. Otjiwarongóban Somogyi Győző végzett elismerésre méltó munkát, aki ennek eredményeképpen a körzet helyettes parancsnokává vált. Windhoek-ben a dokumentumok tanulsága szerint Temesi László rendkívüli népszerű volt kiváló munkája révén, végül Keetmanshoop-ban Gál Gáspár Tamás parancsnok és 12 magyar rendőr szintén jól helytállt a nehéz körülmények ellenére.³³⁷ Ezt nem csak a szekunder irodalom, az utólagos történetírás támasztja alá, hanem a primer, első kézből származó elfogulatlan források is. A magyarok kitartással és méltósággal viselték nehéz és sokszor viszontagságos helyzetüket, ritkán keveredtek konfliktusba más nemzetiségű társaikkal, illetve a helyi népcsoportokkal. A futárút – tulajdonképpen egy ellenőrző körutazás – végkicsengése egyértelműen pozitív: a bizalmas, az eseményeket nem kozmetikázó jelentés szerint a magyar kormány és a diplomáciai testület büszke lehet a tényleges rendőrök és a rendőröknek „álcázott” polgári személyek teljesítményére, mert javítják Magyarország politikai megítélését külföldön.³³⁸

Némi szünet után 1990 áprilisában készült a következő, számunkra is érdekes és viszonylag bőbeszédű jelentés. Írója Gál Gáspár Tamás részletesen értékeli a magyar rendőrök teljesítményét, akik a szöveg szerint hét helyen is teljesítettek szolgálatot. Fő feladatuk a járőrszolgálat volt, de a választások biztonságos lebonyolításáért is feleltek.³³⁹ Gál jelentése szerint több magyar tiszt magas beosztást kapott, és volt közöttük, aki körzetparancsnok is lett. Az ENSZ elismerése jeléül minden magyarnak kiosztotta „A béke szolgálataért” kitüntetését.³⁴⁰ Boda József katonapolitikai szakértő a polgári rendfenntartásról írt kézikönyvében egyébként

³³⁵ HU-MNL-OL-XIX-J fondcsoport-1 fond-j-Namíbia-0042/26/1989 április. UNTAG-ban való magyar részvétel, p. 1.

³³⁶ HU-MNL-OL-XIX-J fondcsoport-1 fond-j-Namíbia-0042/34/1989 október. Namíbiai futárút tapasztalatai, p. 1. A 25 fős kontingensből csak 3 rendőr volt a többi 22 fő a Külügyminisztérium (11 fő) és a Belügyminisztérium III/III csoportfőnöksége (Magyar Népköztársaság Állambiztonsági Szolgálat) (11 fő) embere volt, akik rendőr egyenruhát viseltek a misszió időtartama alatt. Hivatkozás: Besenyő János: *Magyar Békefenntartók Afrikában* (Budapest: A Katonai Nemzetbiztosági Szolgálat kiadványa, 2013), p. 41.

³³⁷ Idem., p. 2.

³³⁸ Idem., p. 3.

³³⁹ HU-MNL-OL-XIX-J fondcsoport-1 fond-j-Namíbia-001447/1990 április. Jelentés az ENSZ Namíbiai Átmenetet Segítő Csoportjában (UNTAG) résztvevő magyar kontingens tevékenységéről, p. 1.

³⁴⁰ Idem., p. 2.

magya is felidézi Gál Gáspár Tamás visszaemlékezését, aki elismerően beszél a magyar rendőröknek a terepen nyújtott kivételes teljesítményéről.³⁴¹

Mindeközben érdemes figyelmet fordítanunk az ENSZ eredményeire is a namíbiai helyzet rendezése során, melyekre egy 1990. januári NSZK-leirat hívja fel a figyelmünket: eszerint sikeresen, demokratikus módon lezajlott a választás, melynek során a SWAPO megszerezte a parlamenti többséget.³⁴² A dokumentum ennél is továbbmegy, és kiemeli az ország politikai stabilitását, valamint arról ad tájékoztatást, hogy a harcok lecsendesedtek és a demokratikus átalakulásnak is köszönhetően rendeződni látszottak a társadalmi viszonyok, a hétköznapi élet is visszatért a normális mederbe.³⁴³ Ez a dokumentum is alátámasztja a történelmi tény, hogy az ENSZ-kontingens jól teljesítette a feladatát, és kisebb hibák ellenére is megállta a helyét Namíbia demokratikus átalakulásának folyamatában. Az UNTAG misszió sikerében a források tanúbizonysága szerint a magyar rendőrök is helyt álltak, sok esetben akár életük kockáztatásával is, miközben folyamatosan jó kapcsolatot ápoltak a lakossággal. Ennek ismételt igazolására végezetül álljon itt egy utolsó, Namíbiával kapcsolatos dokumentum, amelyben az olvasható, hogy a namíbiaiak a magyarokat barátként kezelik, és az ENSZ-ben tanúsított magatartásuk sokáig példamutató lesz az itt élő lakosok és civilek, sőt a hadsereg számára is.³⁴⁴ Összességében tehát kijelenthető, hogy a magyar rendőrök ismét jól vizsgáztak és elkötelezett, áldozatkész munkájuk révén a magyar népre elismeréssel gondolnak egy olyan távoli országban is, mint Namíbia.

IV.3.2. Mozambik

A mozambiki misszió, az ONUMOZ, melyről és általában az ország gazdasági-politikai helyzetéről igen sok forrás számol be, 1992 októbertől 1995 januárig tartott. Ezeket a forrásokat szintén úgy vizsgáltam, hogy már egy évvel a misszió kezdete előtti levéltári anyagot is átnéztem az országról. A források között szerepelnek külföldi vélemények, nagyköveti beszámolók és egyéb diplomáciai iratok, amelyek segítenek eligazodni az események értelmezésében.

³⁴¹ Gál Gáspár Tamás: „Az ENSZ Átmeneti Tanácsadó Csoportja 1989. április – 1990. március (United Nations Transition Assistance Group – UNTAG),” in: Boda József (szerk.): *Rendőrök kék baretben. A rendőri békefenntartás, polgári válságkezelés kézikönyve* (Budapest: Ludovika Egyetemi Kiadó, 2023), p. 142.

³⁴² HU-MNL-OL-XIX-J fondcsoport-1 fond-j-Namíbia-00361/1990 január. Namíbiai helyzet NSZK-beli értékelése, p. 3.

³⁴³ Idem., p. 5.

³⁴⁴ HU-MNL-OL-XIX-J fondcsoport-1 fond-j-Namíbia-00922/1991 február. Magyar-namíbiai kapcsolatok, p. 1. Ehhez még lásd: János Besenyő: *Dárfúr Pecekeepers: The African Union Peacekeeping Mission in Dárfúr (AMIS) from the Perspective of a Hungarian Military Advisor* (Paris: L’Harmattan, 2021).

1991 márciusában már gyümölcsöző magyar-mozambiki kapcsolatokról írnak a források,³⁴⁵ ami előrevetíti a későbbi békefenntartási együttműködés lehetőségét. Már ebben az évben arról tudósítanak a dokumentumok, hogy a mozambiki helyzetet a polgárháborús viszonyok jellemzik, amelyek 15 éve tartanak, és további nyugati támogatásra van szüksége az országnak a normális életkörülmények helyreállításához.³⁴⁶ A források a továbbiakban is így kommentálják a mozambiki helyzetet, ami ezek szerint tartósan zavaros volt, majd végül 1991 októberében történnek fontosabb változások, amikor az érintettek már újabb fejleményekről tudnak beszámolni a hivatalos leveleikben, jelentéseikben (a felhasznált források típusa zömmel a Külügyminisztériumba küldött katonai-politikai helyzetjelentés). A káoszba fulladó események ekkor nemzetközi visszhangot is kiváltottak, és a források arra utalnak, hogy a nemzetközi szervezetek egyre inkább szükségesnek látják a konfliktus rendezését. Bizonyítja ezt az egyik levéltári irat is, amely azt tárgyalja, hogy 1991 októberére az ENSZ egy nemzetközi misszió felállításán kezdett gondolkodni, hogy felszámolja az országban uralkodó akkorra már tarthatatlan viszonyokat. A dokumentum tehát igazolja, hogy 1991 vége felé már azon gondolkodtak az ENSZ vezetői, hogy európai és egyéb békefenntartókat küldjenek a helyszínre.³⁴⁷ Emellett érdemes megjegyezni, hogy a magyar politikai vezetés is úgy vélte, külpolitikai szempontból érdemes volna részt venni a műveletben, mert növelheti országunk nemzetközi tekintélyét és befolyását.³⁴⁸ Az 1991-es évet összefoglalva megállapítható, hogy az európai államok és az ENSZ által kezdeményezett békefenntartás terve már kialakulóban volt, és a mozambiki békefenntartó missziónak a jövője pozitív döntés előtt állt. Emellett a források arra is utalnak, hogy Magyarország már az 1991-es évben jelezte szerepvállalási szándékát az ENSZ-nek (mivel mint volt szocialista ország igyekezett közeledni a világszervezethez, valamint a nyugati országokhoz és az sem mellékes, hogy jó érzékkel mérte fel az ország politikai/katonai vezetése annak az esélyét, hogy a magyar katonák egy sikerrel kecsegtető küldetésben vehetnek részt).

A következő év, 1992 újabb fejleményekkel szolgált. A hivatalos közlések szerint a misszió (az ONUMOZ) már ez év októberében elkezdődött. Januárban még arról írtak a források, hogy a mozambiki belpolitikai helyzet rendkívül súlyos, és a polgárháború további elmérgesedésével

³⁴⁵ HU-MNL-OL-XIX-J fondcsoport-1 fond-j-Mozambik-001292/1991 március. A magyar mozambiki kapcsolatokról, az együttműködés kérdései (megbeszélés a külügyminiszterrel), p. 1.

³⁴⁶ HU-MNL-OL-XIX-J fondcsoport-1 fond-j-Mozambik-002078/1991 június. 1991. évi beszámoló jelentés (Maputo), p. 2.

³⁴⁷ HU-MNL-OL-XIX-J fondcsoport-1 fond-j-Mozambik-00443/5/1991 október. A mozambiki polgárháború befejezésének kilátásai. p. 4.

³⁴⁸ Idem., p. 5.

lehet számolni. A dokumentumok szerint a béke egyre inkább távolodni látszik, a fegyvern nyugvás egyelőre kilátástalannak tűnik.³⁴⁹ 1992 áprilisára a helyzet tovább romlott, a fegyveres összecsapások mindennaposnak számítottak,³⁵⁰ és emellett fegyveres gerillák és rablóbandák fosztogattak az országban, ami a közbiztonságot is jelentős mértékben fenyegette. Az egyik legveszélyeztetettebb terület Maputo és környéke volt. A kormányerők veszteségeket szenvedtek el a források tanúsága szerint.³⁵¹ Az országot szinte teljes káosz uralta, a politikai-katonai válság súlyos helyzetbe taszította a lakosságot, gyakorlatilag működésképtelenné vált a gazdaság és mindent elárasztott a korrupció.³⁵² Októberben viszont már arról számolnak be a jelentések, hogy 1992. október 4-én Rómában békeszerződést kötött egymással Joaquim Chissano elnök és Afonso Dhlakama, a RENAMO vezetője, ami a tizenhat éve húzódó polgárháború befejezését jelentette.³⁵³ Megjegyzendő, hogy a Magyar Honvédség már ekkor ismét jelezte diplomáciai utakon, hogy hajlandó lenne részt venni az ENSZ-misszióban, ha erre lehetőséget kapna. A magyar külpolitika aktivitását is jelzi a misszióban való részvételi szándékunk, hiszen egy ilyen kezdeményezés egy távoli kis ország részéről politikai szempontból példaértékűnek tekinthető.³⁵⁴ Soós Károly rendőr százados és Varsányi Zsolt rendőr őrnagy visszemlékezésében a magyar békefenntartók kiválóságáról beszél, és beszámol arról is, hogy az ENSZ helyi vezetője a magyar különítmény résztvevőit magas pozíciókba emelte, ami szintén a magyar békefenntartók kiemelkedő teljesítményét támasztja alá.³⁵⁵ A 1992-es év tehát egészen októberig a helyzet eszkalálódásáról szól, amíg végül történelmi megállapodásra került sor a felek között, és az afrikai konfliktusok történetében ritka módon tartós fegyverszüneti megállapodást tudtak kötni, ami pozitív eredménynek mondható a többi, többnyire rendkívül erőszakos afrikai konfliktussal egybevetve. Az is egyértelmű, hogy a magyar katonaság a kezdettől fogva jelezte részvételét a jövődöbéli békefenntartó műveletben, ami részben bizonyítja a hipotézisünket, miszerint a magyar honvédek – a magyarországi rendszerváltást követő nehéz gazdasági és politikai helyzetben is – elkötelezettek, jól

³⁴⁹ HU-MNL-OL-XIX-J fondcsoport-1 fond-j-Mozambik-00614/1992 január. Mozambik belpolitikai helyzete, p. 1.

³⁵⁰ HU-MNL-OL-XIX-J fondcsoport-1 fond-j-Mozambik-001683/1992 április. Katona-politikai helyzet Mozambikban, p. 1.

³⁵¹ Idem., p. 2.

³⁵² Idem., p. 3.

³⁵³ HU-MNL-OL-XIX-J fondcsoport-1 fond-j-Mozambik-00614/7/1992 október. A mozambiki polgárháború lezárása, p. 1.

³⁵⁴ Idem., p. 2.

³⁵⁵ Soós Károly és Varsányi Zsolt: „ENSZ-művelet Mozambikban (1992. december) 1994. január – 1994. december, United Nations Operation in Mozambique – ONUMOZ),” in: Boda József (szerk.): *Rendőrök kék baretben. A rendőri békefenntartás, polgári válságkezelés kézikönyve* (Budapest: Ludovika Egyetemi Kiadó, 2023), pp. 152-153.

felkészültek voltak, és reálisnak látták, hogy együtt tudnak működni akár fejlettebb országok haderejével is a béke megteremtése érdekében.

1993-ban megkezdődött az ONUMOZ művelet, és békefenntartók felügyelték a választásokat és a leszerelést, valamint a fegyverek begyűjtését is. Márciusban fontos eseményt közöltek a magyar diplomáciai szervek: a maputoi nagykövetségünket bezárták, habár a két ország közötti diplomáciai kapcsolatok továbbra is fontosnak számítottak.³⁵⁶ Ugyanebben a dokumentumban ugyanakkor már feltűnik, hogy az ENSZ-segítséget megfelelőnek látják, és a helyzet további javulásában reménykednek a felek. Meglátásuk szerint az ENSZ beavatkozása a demokratikus folyamatok elősegítésében fontos szerepet játszott, bár a megfogalmazás a helyzetet inkább realistán, mint optimistán ítéli meg: *„Az ENSZ tevékenységének szükségességét mindkét fél hangoztatja és ha gyakran késlekedve is, de elfogadja a világszervezet véleményét.”*³⁵⁷ A fenti mondat arra enged következtetni, hogy ez a misszió talán mégsem volt annyira zökkenőmentes, mint azt a kívülállók közül később sokan gondolták, legalábbis a források egyes döntések végrehajtásának bizonyos fokú halogatását sugallják a kései olvasónak. A sikereknek ez a relativizálása mindenesetre nem csökkenti az ENSZ-nek a békefenntartó műveletben elért részleges eredményeit. A Honvédség ekkor már egy kisebb kontingenst vezényelt a térségbe, amely rendkívül jól megállta a helyét a források tanulsága szerint, a konkrét katonai feladatai teljesítése mellett jó kapcsolatot ápolt a helyi lakossággal is, ezzel is öregbítve a két ország közötti jó viszonyt.³⁵⁸ Egy dél-afrikai politikai szereplő a források szerint mindazonáltal májusban még azt tartotta fontosnak kiemelni, hogy a rendezés vontatottan halad, és a tárgyalások nem mindig zökkenőmentesek. A rendezésben például több hónapos elmaradást állapítottak meg, és kisebb hiányosságokat jeleztek a békefenntartó szervezet munkájával kapcsolatban.³⁵⁹ Az ENSZ tevékenységét is éri kritika: a források logisztikai hiányosságokról számolnak be a misszió működtetését illetően, melyek jobb szervezettség esetén elkerülhetőek lehettek volna. A decemberi keltezésű hivatalos iratok már arra utalnak, hogy Aldo Ajello ENSZ-főmegbízott kijelentései alapján előrehaladott állapotban van a helyi katonai erők lefegyverzése, és a 8000 fős ENSZ-kontingens a feladata teljesítése

³⁵⁶ HU-MNL-OL-XIX-J fondcsoport-1 fond-j-Mozambik-00936/1993 március. Maputoi nagykövetségünk bezárása, Mozambik és a magyar –mozambiki kapcsolatok, p. 1.

³⁵⁷ Idem., p. 4.

³⁵⁸ Idem., p. 6. Ehhez még ld.: Besenyő János: Magyar katonai és rendőri műveletek az afrikai kontinensen 1989-2019 (Budapest: Óbudai Egyetem, 2019).

³⁵⁹ HU-MNL-OL-XIX-J fondcsoport-1 fond-j-Mozambik-002111/1993 május. Dél-afrikai vélemény a mozambiki rendezési folyamatról, p. 1.

után várhatóan hamarosan elhagyja az országot.³⁶⁰ A békéltetési folyamatokat a források sikeresnek ítélik meg, és az ENSZ szerepét is pozitívan értékelik, mert sikerült jelentősen hozzájárulnia a békefolyamatok elindításához.³⁶¹

Az 1994-es és az 1995-ös éveket érdemes összevontan vizsgálni, mert túl sok forrás nem tájékoztat a történésekről. Az évtized közepére már megritkulnak a dokumentumok, a még későbbiek pedig nem lehet kutatni, mert még nincs feloldva a titkosításuk. Az egyértelműen kirajzolódik a jelentésekből, hogy 1994 márciusára a békefolyamat Ajelo ENSZ-főmegbízott szerint is jó irányt vett, és a mozambiki helyzet stabilizálódott. Az ONUMOZ már csak technikai-logisztikai feladatokat hajtott végre ebben az időben, és folytatta korábbi szokásos tevékenységeit a béke megőrzése érdekében, ami főleg a katonák leszerelésének és civil életbe történő visszailleszkedésének (DDR programok) folytatásában merült ki. A misszió meghosszabbítása ilyen körülmények között már nem igazán merült fel a magyar politikai vezetésben a dokumentumok tanulsága szerint.³⁶² Magyar szempontból fontos megjegyezni, hogy még 1994 szeptemberében is – látva a közép-kelet-európai országok hozzáállását – mi is újabb katonai erőket akartunk küldeni a területre,³⁶³ ami szintén igazolja részvételünk fontosságát és a magyar kormány és a honvédség elkötelezettségét a békefenntartási folyamatokban. A Mozambikkal kapcsolatos utolsó iratok azzal a következtetéssel zárulnak, hogy 1995 májusában az ENSZ-misszió segítette a demokratikus folyamatok helyreállításában, így annak végeredménye – a kisebb fennakadások ellenére – részben sikeresnek mondható. Történelmi távlatból visszatekintve ezt az álláspontot mi is megerősíthetjük, és a korabeli magyar külpolitika jó döntésének vagy megérzésének tekinthetjük, hogy egy eredményesnek ígérkező és eredményesen is záruló misszióba küldött magyar katonákat, ami lehetővé tette a honvédségünk számára a tapasztalatszerzést, a sikerélményt és megerősítette az elkötelezettséget a későbbi ENSZ-missziókban való részvétel iránt.

Fontos primer forrásnak számítanak e dokumentumok mellett azok az interjúk is, melyeket e dolgozat írója készített azóta visszavonult békefenntartókkal, akik a 90-es évek misszióiban szolgáltak. A mozambiki eseményekről is meg tudtam szólaltatni két egykori tisztet, Száraz Pál nyugállományú ezredest és Herdics Antal nyugállományú alezredest, akik mindketten Mozambikban szolgáltak az érintett időszakban. Száraz Pál a misszió sikerességére irányuló

³⁶⁰ HU-MNL-OL-XIX-J fondcsoport-1 fond-j-Mozambik-003071/1/1993 december. A mozambiki békefolyamat és az ENSZ szerepe, p.1.

³⁶¹ Idem., p. 2.

³⁶² HU-MNL-OL-XIX-J fondcsoport-1 fond-j-Mozambik-001350/1994 március. Mozambik helyzete, p. 1.

³⁶³ HU-MNL-OL-XIX-J fondcsoport-1 fond-j-Mozambik-002916/1994 szeptember. Megfigyelők a mozambiki választásokon, p. 1.

kérdésekre, a következőket felelte: „*En úgy ítélem meg összességében, hogy igen.*”³⁶⁴ A válasz egyértelműen pozitív, de azért érezhető benne némi fenntartás is. Herdics Antal arra a kérdésre, hogyan látta a misszió sikerességét, a következőt válaszolta: „*Arra büszkék vagyunk mi, akik ott voltunk, hogy az ENSZ-nek talán ez volt az egyetlen eddigi – de legalábbis nem nagyon sok ilyen volt – missziója, amelyik sikeresen zárult.*”³⁶⁵ A fenti mondat gyakorlatilag egybecseng a nemzetközi szakirodalom álláspontjával, és alátámasztja a saját véleményemet is az ENSZ és általában a nemzetközi békefenntartó műveletek hatékonyságáról. Hipotézisemmel teljesen egybeesik ez a személyes tapasztalatokon alapuló vélemény, mely a konkrét politikai akció dicsérete mellett határozottan kimondja, hogy az ENSZ missziók nagy része bőven hagyott kívánnivalót maga után.

IV.3.3. Angola

Mozambik és Namíbia után már többé-kevésbé sikertelen küldetésekről számolnak be a hivatalos iratok. Sok esetben kevés forrás érhető el a békefenntartó műveletekről és emiatt nem szembetűnő – bár a hírekből kihámozható –, hogy nagyon sok konfliktusos helyzetben az ENSZ és a többi békefenntartó szervezet, de még az afrikaiak is kevés sikert tudtak elkönyvelni mind a mai napig (utalhatunk például ennek kapcsán a számos katonai puccsra, mely az elmúlt években megrázta a szubszaharai térséget). A forrásokhoz visszatérve, a következő küldetések, melyekről hasznos dokumentumokat találtam, az angolai békefenntartással megbízott UNAVEM I, II és III missziók. Az UNAVEM missziók 1988 végétől 1997 júniusáig tartottak, egymást követő sorrendben. Módszerem szerint már az 1987. évi forrásokban is utánanézttem, milyen volt az angolai politikai-katonai helyzet magyar diplomáciai megítélése már a békefenntartó műveletek megkezdése előtt. Érdekes fejlemény, hogy ez év augusztusában egy angolai államtitkár látogatást tervezett Magyarországra, ami azt valószínűsíti, hogy valamilyen szintű segítségnyújtást akartak kérni a magyar államtól.³⁶⁶ Egy márciusi dokumentumból az is kiderül, hogy a „baráti” Magyarország régóta tartó kapcsolatot ápol az angolai kormánypárttal, az MPLA-val (köszönhetően a régi kommunista örökségnek). Jó volt a két ország közötti politikai együttműködés, a segítségnyújtás kérése pedig azért is tűnik valószínűnek, mert a két

³⁶⁴ Interjú Száraz Pál ezredessel. Szabó Zsolt, Eszterházy Károly Katolikus Egyetem, Történelemtudományi Doktori Iskola, III. évfolyam. Afrika Kutatóintézet, junior kutató. (Az interjú időpontja: 2021. április 7. Helyszín: Budapest).

³⁶⁵ Interjú Herdics Antal alezredessel. Szabó Zsolt, Eszterházy Károly Katolikus Egyetem, Történelemtudományi Doktori Iskola, III. évfolyam. Afrika Kutatóintézet, junior kutató. Az interjú időpontja: 2021. december 14. Helyszín: Szentendre).

³⁶⁶ HU-MNL-OL-XIX-J fondcsoport-1 fond-j-Angola-004065/1987 augusztus. Az angolai Minisztertanács titkárnak látogatása, p.1.

ország abban az időben több kérdésben is azonos állásponton volt.³⁶⁷ A politikai kapcsolat mellett a katonai együttműködés is kiváló volt, már az ENSZ-békemisszió előtt angolai katonákat képeztek ki Magyarországon, több katonai delegáció is érkezett hozzánk, illetve utazott Angolába, sőt 1987-ben az angolai vezérkari főnök lehetséges magyarországi útjáról is szó esett.³⁶⁸ Mindezt azért is fontos megemlíteni, mert a befogadó országban meglévő bizalom indokolhatta Magyarország részvételét a későbbi békefenntartó műveletekben. Hogy jobban megismerhessük az akkori angolai viszonyokat, érdemes egy pillantást vetni az éves nagyköveti beszámolóra 1987 júniusából. A nagykövet szerint az ország katasztrofális állapotban van, politikai-katonai értelemben nehéz helyzet alakult ki, háborús, mondhatni polgárháborús viszonyok vannak az országban, ami kaotikussá tette a helyzetet a főváros mellett vidéken is. A lakosság rendkívül nehéz helyzetbe került, a polgárháború miatt embertelen körülmények uralkodtak az országban. A nagykövet emellett nagyon nehéz szociális helyzetet vázolt fel, a lakosság ellátása nem megoldott, mivel állítása szerint az ország súlyos 'káderhiánnyal' küzd.³⁶⁹ Bár az USA valóban nagymértékben támogatja a hidegháborús céljai érdekében az UNITA-t, az mégsem tud előretörni, ezért szabotázsakciókra, gerillataktikára kényszerül.³⁷⁰ A nagykövet jelentésében azt is leírja, hogy a továbbiakban újra nagy kiterjedésű harcokra lehet számítani, amihez hozzájárul a szovjet-kubai együttműködés, katonai beavatkozás is.³⁷¹ A magyar-angolai kapcsolatokat tekintve baráti, kiegyensúlyozott viszonyról beszél, amely megmutatkozik Dos Santos elnök és Kádár János jó kapcsolatában.³⁷² 1988 augusztusában már olyan jó viszony alakult ki a két ország között, hogy dos Santos elnök magyarországi látogatását kezdték el szervezni.³⁷³ A kapcsolatainkra jellemző volt, hogy egy 1988 januári hivatalos irat szerint a magyar-angolai barátság szoros, ami szinte kivételesnek volt mondható az akkori, gyanakvással telt hidegháborús légkörben. A jó politikai viszony mellett a gazdasági kapcsolatok is a lehetőségekhez képest jól működtek.³⁷⁴ Egy 1988-as éves jelentés szerint az országban a helyzet 1987-hez képest változatlan, továbbra is polgárháborús állapotok jellemzőek, és a felek katonai-politikai szembenállása egy jottányit sem mozdult el a holtpontról, ami megbénítja az ország belpolitikai helyzetét. A vélemény szerint a szembenálló

³⁶⁷ HU-MNL-OL-XIX-J fondcsoport-1 fond-j-Angola-002091/1987 március. Tájékoztató a magyar-angolai kapcsolatokról, p. 1.

³⁶⁸ Idem., p. 3.

³⁶⁹ HU-MNL-OL-XIX-J fondcsoport-1 fond-j-Angola-003551/1987 június. Nagyköveti beszámoló jelentés, p. 1.

³⁷⁰ Idem., p. 2.

³⁷¹ Idem., p. 3.

³⁷² Idem., p. 6.

³⁷³ HU-MNL-OL-XIX-J fondcsoport-1 fond-j-Angola-00725/3/1988 augusztus.. Dos Santos elnök látogatása, p. 1.

³⁷⁴ HU-MNL-OL-XIX-J fondcsoport-1 fond-j-Angola-00663/1988 január. Kétoldalú kapcsolataink angolai megítélése, p. 1.

felek álláspontja nem került közelebb egymáshoz, és egymást üzik-hajszolják az országban, nincs béke.³⁷⁵ A kormánypártok márciusra visszaszorultak és megmerevedett a front, de ez egyáltalán nem hozott fegyvernyugvást. A helyzet kaotikus, a főbb politikai erők mellett több önjelölt katonai szervezet is megjelent és kiszámíthatatlan harci cselekedetekbe bocsátkozik. Több nagyhatalom is beavatkozik a harcokba, fegyverrel és szakértőkkel támogatja a céljai szempontjából hasznosnak tűnő felkelőcsoportot, ezért a katonai helyzet nehezen áttekinthető – vázolja fel a dokumentum az akkori helyzetet.³⁷⁶ Egy 1989 júniusi jelentés szerint 1988 augusztusára a Dél-afrikai Köztársaság kivonta csapatait a területről, de kisebb harcok továbbra is folytak. A jelentés szerint heti 100-100 halálos áldozattal kellett számolni mindkét oldalon, ami aggasztó mértékű szám, miközben az UNITA tovább nyomult előre.³⁷⁷ A politikai helyzet meglehetősen kilátástalan, mivel az UNITA zsarolással, gazdasági előny szerzéssel próbálja meg rábírní az MPLA-t, hogy adja fel pozícióit, az MPLA pedig nem hajlandó tárgyalásokba bocsátkozni, mert ez a számára nem pillanatnyilag nem előnyös. Marad hát a gerilla taktika és a szokásos harcmodor Jonas Savimbiéknak.³⁷⁸

A forrásokból jól kirajzolódik egy összefoglaló helyzetkép az ENSZ misszió előtti angolai állapotokról. A kormányerők, azaz a dos Santos vezette MPLA egyre jobban visszaszorult, miközben a bozótharcot folytató Jonas Savimbi és mozgalma, az UNITA továbbra sem engedett a hatalom megszerzéséből, és gazdasági-politikai téren – az USA támogatását sem mellőzve – próbált előnyösebb pozícióba kerülni a kormányzó párttal szemben. A felek így megrekedtek egyfajta status quo-ban, és a frontvonalak nem mozdultak, ami azonban nem jelentette a harcok megszűnését, és mindennek következtében sok áldozatot követelt a véres polgárháború az országban. Magyar viszonylatban azonban ettől függetlenül a kétoldalú kapcsolatok kiválóan működtek, és több magasszintű kormánydelegáció is tett látogatást mindkét országból a másik félnél. A magyarokkal tehát – köszönhetően természetesen az 'elvtársi' kapcsolatoknak – szívélyes volt a viszony, miközben az országban továbbra is véres polgárháború dúlt. Ilyen körülmények között kezdett el az ENSZ azon gondolkodni, hogy itt lenne az ideje egy békefenntartó misszió indításának a térségbe, ami azonban csak 1989 januárjában kezdődött meg. Addig is történtek új fejlemények a két ország kapcsolatában. Sor került egy kiemelkedő eseményre is, mivel Dos Santos angolai elnök látogatást tett Magyarországon 1989. szeptemberében. A magyar politikai vezetés ekkor már a gorbacsovi irányvonal felé

³⁷⁵ HU-MNL-OL-XIX-J fondcsoport-1 fond-j-Angola-002980/1988 június. Éves beszámoló jelentés, p. 1.

³⁷⁶ Idem., p. 2.

³⁷⁷ HU-MNL-OL-XIX-J fondcsoport-1 fond-j-Angola-002836/1989 június. Éves beszámoló jelentés, p. 5.

³⁷⁸ Idem., p. 6.

orientálódott, ám megőrizte korábbról fennmaradt jó kapcsolatait az angolai elnökkel.³⁷⁹ Dos Santos többször példálózott a magyar-angolai barátsággal, és örömmel érkezett országunkba, ahol rangjához méltón látták őt vendégül a delegációjával együtt. Reformokról beszélt, Algéria példáját is említve.³⁸⁰ Érdeemes itt még röviden idézni az 1989. évi szokásos éves beszámolót, amelyben szóba került, hogy a felek közti kapcsolatfelvétel és megegyezések ellenére a harcok tovább folynak, és a polgárháború tovább szedi áldozatait.⁸² A szerző egy szovjet pénzügyi szakvéleményre hivatkozik 1989 februárjában, mely szerint a misszió a helyén van, és a finanszírozása egyelőre biztosított.³⁸¹

Érdeemes közbevetni, hogy vannak egyéb források is a kelet-európaiak és magyarok angolai szerepvállalásáról. Sugár András korabeli 'sztráriporter' könyvében például leírja, hogy az MPLA-t támogató kubai erőket jelentős fegyverszállítmányokkal támogatták a „testvéri szocialista országok”.³⁸² Sugár szerint az MPLA álláspontja lényegében a következő: „*Ha bármelyik afrikai ország ki akarja vívni, vagy meg akarja tartani függetlenségét, s a nem kapitalista fejlődés útjára kíván lépni, nem mondhat le a szocialista országok, a tőkés világ dolgozói és a nemzeti felszabadítási mozgalom segítségéről, szolidaritásáról.*”³⁸³ A szerző beszámol arról is, hogy sok szocialista országból, köztük Magyarországról is érkeztek szakemberek Angolába, hogy segítsék a helyi gazdaságot.³⁸⁴

A kelet-európai-afrikai kapcsolatokat érintve érdemes megemlíteni Constantin Katsakiorist is, aki tanulmányában méltatja a korábban a keleti blokkban diplomát szerzett társadalmi elitet, amely Afrikába visszatérve jelentős eredményeket ért el és a fejlődést motorjává tudott válni egyes országokban. Katsakioris úgy látja, az elevenen megmaradt politikai és kulturális kapcsolatok gyümölcsözőnek bizonyultak a később visszatért volt diákok és az afrikai társadalmak szempontjából is.³⁸⁵

A történelmi és diplomáciai előzmények után lépünk tovább egy évvel, mert ekkor – 1990-et írunk – már többet megtudunk a műveleti területen beindult békefenntartásról és a magyar

³⁷⁹ HU-MNL-OL-XIX-J fondcsoport-1 fond-j-Angola-002052/17/1989 szeptember. Jelentés az Elnöki Tanácsnak José Eduardo dos Santos, az Angolai Népi Köztársaság és az MPLA-Munkapárt 1989. szeptember 7-8. közötti magyarországi látogatásáról, p. 1.

³⁸⁰ Idem., p. 2.

³⁸¹ HU-MNL-OL-XIX-J fondcsoport-1 fond-j-Angola-0042/6/1989 február. Szovjet vélemény az UNAVEM finanszírozásáról /békefenntartás/, p. 1.

³⁸² Sugár András: *Angolai tükkör* (Budapest: Kossuth Kiadó, 1978), p. 97.

³⁸³ Idem., pp. 131–132.

³⁸⁴ Idem., p. 132.

³⁸⁵ Constantin Katsakioris: „Return from the USSR: Soviet-educated Africans, politics and work, 1960s–2000s,” *Canadian Journal of African Studies / Revue canadienne des études africaines* (2021), p. 16.

részvételről a források alapján. Megtörténik ugyan Dos Santos kézfogása Savimbivel, ez mégsem jelent garanciát a béke feltételeinek teljesülésére. A nagy nehezen megkötött tűzszünetet a szembenálló felek rendszeresen megsértik, megnehezítve ezzel a további tárgyalások pozitív kimenetelét és a polgárháború befejezését.³⁸⁶ A fő problémát az jelentette, hogy az UNITA-t nem fogadta el partnernek a megegyezések során a kormány, amiből egyik forrásunk szerzője arra következtet, hogy az igazi megegyezéshez szovjet-amerikai tárgyalásokra lenne szükség.³⁸⁷ A harcok pedig folytak tovább, a felek továbbra is képtelenek voltak megegyezni. Az UNITA követelése az alábbiak voltak:

- közvetlen tárgyalások, előfeltételek nélkül,
- tűzszünet,
- a politikai foglyok elengedése,
- ideiglenes nemzeti kormány és
- szabad választások.³⁸⁸

További források is csak megerősíteni tudták a korábban elhangzottakat, miszerint a kompromisszum csak akkor lehet megoldás, ha a két nagyhatalom végre rászánja magát egy közös tárgyalásos rendezésre. Amíg ez nem történik meg, csak részmegoldások érhetőek el, és a halogatás nem áll egyik fél érdekében sem.³⁸⁹ Ez az a pont, ahol már kezd számunka is érdekesebbé válni a dolog, ugyanis az egyik forrás arról tanúskodik, hogy a magyar fél nem tartaná érdektelennek részt venni az angolai rendezésben, amennyiben lehetősége nyílna rá. Nem mellesleg – jegyzi meg forrásunk –, ahogy a korábbi missziók is, a hatékony közreműködés tovább javítaná a magyar haderő színvonalának nemzetközi megítélését.³⁹⁰ Ezután újabb érdekes fejlemény történt a magyar-angolai kapcsolatokban, ugyanis Jonas Savimbi és munkatársai időről-időről keresték a hivatalos kapcsolatfelvételi lehetőséget a magyar kormánnyal, amely ezt akkor még nem látta időszerűnek.³⁹¹ 1990 júniusában már az UNITA is célszerűnek tartotta volna a nemzetközi választási megfigyelők alkalmazását az

³⁸⁶ HU-MNL-OL-XIX-J fondcsoport-1 fond-j-Angola-00377/1990 január. Az angolai rendezési folyamat, p. 1.

³⁸⁷ Idem., p. 4.

³⁸⁸ HU-MNL-OL-XIX-J fondcsoport-1 fond-j-Angola-00377/4/1990 április. Az UNITA javaslatai az angolai rendezésre, p. 1.

³⁸⁹ HU-MNL-OL-XIX-J fondcsoport-1 fond-j-Angola-00377/8/1990 november. Az angolai rendezési folyamat alakulása, p. 2.

³⁹⁰ HU-MNL-OL-XIX-J fondcsoport-1 fond-j-Angola-00377/9/1990 december. Nemzetközi részvétel az angolai rendezés folyamatában, p. 2.

³⁹¹ HU-MNL-OL-XIX-J fondcsoport-1 fond-j-Angola-00375/1990 január. Az UNITA kapcsolatfelvételi szándéka, p. 1.

országban.³⁹² Közben az angolai-magyar kapcsolatokban ismét új elemek jelentek meg, mivel a két ország megegyezést kívánt kötni különböző feladatkörű tisztek kölcsönös kiképzéséről a partnerországban; ez az elképzelés 1990 januárjában merült fel.³⁹³ Sőt, a katonai kapcsolataink olyan szinten mozogtak, hogy 1990 decemberében megegyezés született arról, hogy 1991 első felében a Honvédelmi Minisztérium fogadja az MPLA KB néhány fős delegációját.³⁹⁴ Egy leirat külön foglalkozik is a magyar-angolai kapcsolatok 1975 óta való alakulásával, és megállapítja: ez a kapcsolatrendszer végső soron kiállta az idő próbáját. A főleg ideológiai-politikai jellegű kapcsolatok szorosabbá tették a két ország közötti együttműködést, és magas szintű tárgyalási folyamatokat, delegációk küldését eredményezték, ami a többi afrikai ország viszonylatában nem tekinthető általánosnak.³⁹⁵ A katonai együttműködés is jelentős volt, a korábbiakhoz hasonlóan 1990 decemberében 99 angolai hallgató részesült oktatásban a Magyar Honvédségnél. Angola emellett harcjárműalkatrészek megvásárolására is igényt tartott volna ebben az időszakban, tehát összességében a katonai együttműködésünk sikeresnek volt mondható.³⁹⁶ Innen válik a történet igazán érdekessé, mivel az UNAVEM-II misszióhoz már vannak források, és rögtön a magyar részvételről is szólnak az adatok: 1992 márciusára tervezték egy öt fős kontingens bevetését az országban, ezt azonban az ENSZ nem tartotta időszerűnek, így az elképzelés nem valósulhatott meg.³⁹⁷ Annak érdekében, hogy a Magyar Honvédség megőrizze külföldön is jó hírét, a parancsnokság az eredetileg tervezettnél hosszabb időre, kilenc hónapra vezényelte ki a katonákat, hogy a bátorságuk és kitartásuk megkérdőjelezhetetlen legyen még az ENSZ szemében is.³⁹⁸ A jelentések szerint emellett megbízhatóságuk és jó együttműködési készségük miatt is szívesen dolgoztak együtt a misszióban résztvevő partnerországok magyarokkal.

A további források azonban az UNAVEM-II teljesítményét nem éppen pozitív színben tüntetik fel. Az ENSZ képviselői jelentős késésben látták a szervezet munkáját.³⁹⁹ A következő érdekes forrás egy nagyköveti beszámoló jelentés júliusból, amely kiemeli, hogy május 31-én

³⁹² HU-MNL-OL-XIX-J fondcsoport-1 fond-j-Angola-00375/5/1990 június. Angolai kormány tárgyalásai az UNITA-val, p. 1.

³⁹³ HU-MNL-OL-XIX-J fondcsoport-1 fond-j-Angola-00140/1/1990 január. Angolai rendőrök magyarországi képzése, p. 1.

³⁹⁴ HU-MNL-OL-XIX-J fondcsoport-1 fond-j-Angola-003647/1990 december. Az angolai HM jegyzéke, p. 1.

³⁹⁵ HU-MNL-OL-XIX-J fondcsoport-1 fond-j-Angola-003588/1990 december. Alaputasítás – dr. Tóth Gábor, luandai nagykövet részére, p. 3.

³⁹⁶ Idem., p. 4.

³⁹⁷ HU-MNL-OL-XIX-J fondcsoport-1 fond-j-Angola-003159/2/1991 december. Az angolai magyar katonai megfigyelők váltása, p. 1.

³⁹⁸ Idem., p. 2.

³⁹⁹ HU-MNL-OL-XIX-J fondcsoport-1 fond-j-Angola-003159/3/1991 december. Információk az UNAVEM-II-ről, p. 1.

MPLA-UNITA tűzszüneti megállapodásra került sor, amely nagymértékben elősegítheti a harcoló felek közti bélekötést.⁴⁰⁰ A nagykövet véleménye az UNAVEM-II misszióról annak sikertelensége ellenére az, hogy a magyar békefenntartók azért kaphattak meghívást ebbe a nemzetközileg is fontosnak ítélt, 'előkelő' misszióba, mert korábbi teljesítményeikkel felhívták magukra a figyelmet és kiérdemelték a nemzetközi közvélemény elismerését.⁴⁰¹ Ehhez kapcsolható a következő dokumentum is, mely szerint az angolai rendezésben való részvételünk – katonapolitikai és nemzetközi politikai téren is – javítaná nemzetközi elismertségünket.⁴⁰² Végül az UNAVEM-II-ről még az a konkrét információ áll rendelkezésünkre, hogy a Magyar Honvédség három tisztet küldött, ami továbbra is bizonyítja a magyar-angolai katonai együttműködés fontosságát.⁴⁰³ A források kutatása során elértünk az 1992-es évhez. Ekkor kezdődtek meg az országban a választások, amelyeket az ENSZ kiküldöttjei személyesen akartak ellenőrizni, ugyanis eleve szabálytalanságokra számítottak a szakértők. A mi szempontunkból igazából az fontos, hogy a magyar közreműködést mindenki kiemelte és igen szakszerűnek ítélte meg.⁴⁰⁴ A dolog valójában úgy alakult, hogy az UNAVEM nem volt ura a helyzetnek és nem tudta garantálni a biztonságos környezetet a választások lebonyolításához, ráadásul időközben elszaporodtak a fegyveres rablótámadások is az országban.⁴⁰⁵ A kialakult helyzetet jól tükrözi az 1993-as jelentés, amely az angolai állapotokat értékeli: a leirat szerint a helyzet súlyosbodott, a polgárháború újra állandósult, és nem volt várható a közeljövőben a felek közti megegyezés, ami gyakorlatilag a további békefolyamat megszűnését valószínűsítette.⁴⁰⁶ A legalapvetőbb megállapítás a jelentésben az volt, hogy minden bizonnyal szükség lesz az ENSZ további munkájára a politikai rendezéshez, mivel a belpolitikai helyzet kezelhetetlenné vált, és a harcok megint kiújultak.⁴⁰⁷ A magyar katonákat a kormány ennek ellenére sem rendelte haza, sőt javaslat hangzott el arról, hogy mindenképpen maradjanak ott a nehéz helyzetben is, hogy a maguk szerény eszközeivel megakadályozzák az ország újabb polgárháborúba való sodródását.⁴⁰⁸ Az ENSZ kudarcra jobban érthetővé válik, ha megismerjük az angolai válságról készült összefoglaló beszámolót, amely kifejti, hogy a békefolyamatot az

⁴⁰⁰ HU-MNL-OL-XIX-J fondcsoport-1 fond-j-Angola-002083/1991 június. Nagyköveti beszámoló jelentés, p. 1.

⁴⁰¹ Idem., p. 3.

⁴⁰² HU-MNL-OL-XIX-J fondcsoport-1 fond-j-Angola-0041/3/1991 február. Részvételünk az angolai rendezésben, p. 1.

⁴⁰³ HU-MNL-OL-XIX-J fondcsoport-1 fond-j-Angola-0039/4/1991 november. Magyar-angolai katonai kapcsolatok, p. 1.

⁴⁰⁴ HU-MNL-OL-XIX-J fondcsoport-1 fond-j-Angola-001325/1992 március. Magyar-angolai kapcsolatok, p. 1.

⁴⁰⁵ HU-MNL-OL-XIX-J fondcsoport-1 fond-j-Angola-00622/1992 január. Az angolai politikai átmenet aktuális kérdései, p. 3.

⁴⁰⁶ HU-MNL-OL-XIX-J fondcsoport-1 fond-j-Angola-00565/1993 február. Az angolai helyzet értékelése, p. 1.

⁴⁰⁷ Idem., p. 2.

⁴⁰⁸ Idem., p. 3.

UNAVEM-II nem tudta garantálni, és a kiküldött állomány kevésnek bizonyult a választás ellenőrzésére és a katonai demobilizáció elősegítésére.⁴⁰⁹ Az ENSZ illetékesei valószínűleg alábecsülték a feladat nagyságát, ezért az UNAVEM-II kisszámú kontingense nem volt alkalmas egy ilyen méretű konfliktus megfelelő kezelésére, aminek következtében kiújultak a harcok és a választási folyamat kudarcba fulladt.⁴¹⁰ A kis létszámú és nem megfelelően felkészített – bár a magyar katonák dícséretére váló – UNAVEM-II művelet nem volt alkalmas a konfliktusok megoldására az országban. Szintén a magyar katonák teljesítményét és pozitív hozzáállását dicséri visszaemlékezésében egyébként Nagy Lajos határőr százados,⁴¹¹ és talán érdemes egy mondatot idézni erre nézve Dr. Tóth Gábor nagykövettől is: „Az ENSZ eddigi kudarca jórészt annak a csapdahelyzetnek volt köszönhető, amely a rendkívül korlátozott hatáskör és a nagyarányú elvárások között feszült.” Ugyanitt megjegyzi, talán az UNAVEM-III misszió jobb eséllyel száll szembe a nehézségekkel.⁴¹² Utólag már tudjuk, hogy az ENSZ valószínűleg nem vont le minden szükséges következtetést a kudarcból, mert a források szerint az UNAVEM-III sem hozta meg a kívánt eredményt.⁴¹³ A későbbi misszió sikertelenségének konkrét okai a magyar forrásokból még nem kutathatóak, mert a vonatkozó diplomáciai iratanyag titkosítása még nincs feloldva, a nemzetközi szakirodalom azonban azóta már behatóan vizsgálta a kérdést.⁴¹⁴

A kiinduló hipotéziseim igazolása céljából nemcsak a mozambiki küldetésekről készítettem interjúkat, hanem az angolaiakról is. Interjúalanyaim közül Kovács Tibor ezredes és Nyári Dezső alezredes is érintette a kérdéskört. Kovács Tibor arra a kérdésre, hogy sikerült-e megoldani a misszió feladatait, tömören ennyit válaszolt: „Sajnos nem...”.⁴¹⁵ Nyári Dezső ugyanerre a kérdésre a következő választ adta: „Borzasztó volt. Amikor eljöttünk, úgy hagytuk

⁴⁰⁹ HU-MNL-OL-XIX-J fondcsoport-1 fond-j-Angola-00565/1/1993 február. Az angolai válság háttéréről, p. 2.

⁴¹⁰ Idem., p. 3.

⁴¹¹ Nagy Lajos: „ENSZ Megfigyelői Misszió Angolában 1994. február – 1999. (United Nations Angola Verification Mission – UNAVEM I., II. és III., MONUA),” in: Boda József (szerk.): *Rendőrök két baretben. A rendőri békefenntartás, polgári válságkezelés kézikönyve* (Budapest: Ludovika Egyetemi Kiadó, 2023), pp. 155-157.

⁴¹² HU-MNL-OL-XIX-J fondcsoport-1 fond-j-Angola-00565/3/1993 május.. Az angolai konfliktusok békés rendezésének kilátásai, p. 4.

⁴¹³ HU-MNL-OL-XIX-J fondcsoport-1 fond-j-Angola-00779/1/1995 május. Az angolai békefolyamat perspektívái, p. 2.

⁴¹⁴ Ld. pl. Tyler Jager: 'On the Fate of Intervention: Forgotten Lessons from two UN Peacekeeping Missions', *The Yale Review of International Studies*, Essay, 2019. <http://yris.yira.org/essays/2789> (Letöltés: 2023. május 24.)

⁴¹⁵ Interjú Kovács Tibor ezredessel (2.). Szabó Zsolt, Eszterházy Károly Katolikus Egyetem, Történelemtudományi Doktori Iskola, III. évfolyam. Afrika Kutatóintézet, junior kutató. (Az interjú helye és időpontja: Budapest, 2021. november 30.).

*ott az országot, hogy tulajdonképpen háborúban álltak a felek.*⁴¹⁶ A beszélgetés további részéből az a benyomásom alakult ki, hogy az angolai küldetés kudarcra nyomasztó emlék az egykori békefenntartóknak, és ezért összességében nem szívesen beszélnek róla.

IV.3.4. Nyugat-Szahara

Az afrikai konfliktusok sorában a következő példánk Nyugat-Szahara, és talán nem árulok el titkot, ha előrebocsátom, hogy a nemzetközi beavatkozás itt sem segített igazán a helyzeten, hiszen a mai napig nincs lezárva a művelet. Ez ugyan alapvetően nem jelenti a teljes kudarcot, a helyzetet mégsem sikerült a mai napig sem megfelelően rendezni. Nyugat-Szaharáról szintén kevesebb dokumentum áll rendelkezésünkre, de ami található, az érdekesnek bizonyul. A nyugat-szaharai művelet, a MINURSO (United Nations Mission for the Referendum in Western Sahara)⁴¹⁷ 1991-ben kezdődött és napjainkban is folytatódik, ugyanis bár a misszió létszámát folyamatosan csökkentették, az összes békefenntartót még nem vonták ki a régióból. Ennek a misszióknak számunkra egyébként azért is van különleges jelentősége, mert Száraz György vezérőrnagy személyében három évig magyar vezetője volt, akinek munkáját a nemzetközi szervezetek és helyi beosztottjai, valamint a szembenálló felek is – a misszió eredményességétől függetlenül – egyaránt nagyra értékelték. A forrásokra rátérve az első értékelhető jelentés a Nyugat-Szahara helyzetéről 1989 novemberében keletkezett. A szerző ebben felvázolja a politikai konfliktust: Algéria támogatja a Polisariót, de nehéz helyzetben van; Marokkó stabil, és erős a gazdasága, a Polisario pedig lavírozik a lehetőségek között, csekély katonai erejével és korlátozott politikai kapcsolatrendszerével nem igazán tud jelentős változást elérni.⁴¹⁸ A magyar álláspontot egy másik forrás foglalja össze: támogatjuk ugyan egy ENSZ-AESZ által vezetett népszavazás kiírását, az Algériával és Marokkóval ápolt jó viszony miatt azonban nem akarjuk kockáztatni a semlegességünket egyik ország irányában sem.⁴¹⁹ A Magyar Honvédség is 'hozta a kötelezőt': és már 1990-ben bejelentkezett a misszióban való részvételre. Érdekes helyről érkezett a Honvédség irányában a felkérés: a FRELIMO (Frente de Libertação de Moçambique, angolul: Liberation Front of Mozambique)⁴²⁰ szervezete

⁴¹⁶ Interjú Nyári Dezső alezredessel. Szabó Zsolt, Eszterházy Károly Katolikus Egyetem, Történelemtudományi Doktori Iskola, III. évfolyam. Afrika Kutatóintézet, junior kutató. (Az interjú időpontja: 2021. február 04., helyszín: Budapest).

⁴¹⁷ Honlap: <https://minurso.unmissions.org/> (Letöltés: 2023. május 25.)

⁴¹⁸ HU-MNL-OL-XIX-J fondcsoport-1 fond-j-Nyugat-Szahara-00673/3/1989 november. A nyugat-szaharai válság, p. 1.

⁴¹⁹ Idem., p. 2.

⁴²⁰ A FRELIMO Mozambik függetlenségi mozgalmának vezető erejeként indult, majd a függetlenség elnyerése után 1975-től az egypártrendszerre épülő államot irányította. Az 1994-es többpárti választások során is a FRELIMO nyert, így egészen a mai napig ő adja az ország vezetőjét is. Leghíresebb elnöke: Joaquim Chissano (1986-2005).

szándékozott minket bevonni a konfliktus rendezésébe.⁴²¹ Emellett a Polisario állandó ENSZ-megfigyelője is felkérte Magyarországot a részvételre.⁴²² A magyar rendőrök itteni kiváló teljesítményére hívja fel a figyelmet egyébként visszaemlékezésében Nagy Zoltán rendőr őrnagy is.⁴²³

A következő értékelhető forrás már 1992-ből való, és arról tudósít, hogy a helyzet változatlan: Marokkó és a Polisario továbbra is a népszavazási feltételeken vitatkoznak.⁴²⁴ 1993 februárjában egy újabb leírás arról tanúskodik, hogy Marokkó és Algéria ellentétben állnak egymással a Polisario és Nyugat-Szahara miatt, és a közeli megegyezésre nem látszik sok remény.⁴²⁵ Az is szerepel a leiratban, hogy a MINURSO felügyeletével tervezték végrehajtani a népszavazást, amire azonban azóta sem került sor az ellenségeskedések miatt.⁴²⁶ A magyar álláspont továbbra sem változott a kérdésben: a magyar fél a konstruktív álláspont híve volt, amely közös nevezőre hozta volna Marokkót, Algériát és a Polisariót is.⁴²⁷ A következő feljegyzés 1993 szeptemberéből származik: még ekkor sincs megállapodás a felek között, mivel Algéria és Marokkó továbbra is ellenséges viszonyban van a kérdés miatt.⁴²⁸ 1994 májusban legalább már valamilyen eredményt fel tudtak mutatni a békefenntartók, mivel elkezdődött a népszavazásra jelentkezők kérdőíveinek a szétosztása.⁴²⁹ 1995-re, ameddig forrásaim kutathatóak, nem sokban változott a helyzet, hiszen mindössze annyi történt, hogy gyakrabban került sor egyeztetésekre a felek között, de közeli megoldás így sem nagyon volt várható, sőt inkább a konfliktus elmélyülésére lehetett számítani.⁴³⁰ Az elérhető források végül tulajdonképpen megfogalmazzák azt az általános magyar véleményt a MINURSO szerepéről, hogy lassú, bürokratikus és nem eléggé hatékony; összességében a magyar jelentések főleg

⁴²¹ HU-MNL-OL-XIX-J fondcsoport-1 fond-j-Nyugat-Szahara-002360/1990 június. Magyar részvétel lehetősége ENSZ nyugat-szaharai békefenntartó akciójában, p. 1.

⁴²² Idem., p. 2.

⁴²³ Nagy Zoltán: „Az ENSZ Missziója a népszavazásért Nyugat-Szaharában, (1991) 1995. február – 2001. június, folyamatban van (United Nations Mission for the Referendum in Western Sahara – MINURSO),” in: Boda József (szerk.): *Rendőrök két baretben. A rendőri békefenntartás, polgári válságkezelés kézikönyve* (Budapest: Ludovika Egyetemi Kiadó, 2023), p.162.

⁴²⁴ HU-MNL-OL-XIX-J fondcsoport-1 fond-j-Nyugat-Szahara-001756/1992 május. A nyugat-szaharai ügy jelenlegi állása, p. 2.

⁴²⁵ HU-MNL-OL-XIX-J fondcsoport-1 fond-j-Nyugat-Szahara-00737/1993 február. A nyugat-szaharai rendezés, p. 1.

⁴²⁶ HU-MNL-OL-XIX-J fondcsoport-1 fond-j-Nyugat-Szahara-00737/1993 február. A nyugat-szaharai rendezés. Feljegyzés, p. 1.

⁴²⁷ Idem., p. 3.

⁴²⁸ HU-MNL-OL-XIX-J fondcsoport-1 fond-j-Nyugat-Szahara-00737/2/1993 szeptember. A nyugat-szaharai rendezés kilátásai, p. 2.

⁴²⁹ HU-MNL-OL-XIX-J fondcsoport-1 fond-j-Nyugat-Szahara-001729/1994 május. A nyugat-szaharai rendezés fejleményei, p. 2.

⁴³⁰ HU-MNL-OL-XIX-J fondcsoport-1 fond-j-Nyugat-Szahara-001600/1/1995 június. Nyugat-szaharai helyzet, p. 1.

kritikával illetik.⁴³¹ Véleményem szerint a misszió sikertelenségét az alábbi idézet szemlélteti a legjobban: „A MINURSO fennállásának négy éve során – bár a szavazási jogosultság kritériumait egyeztették – az érdekeltek még nem tudtak közös nevezőre jutni a referendum résztvevőinek megközelítőleges számát illetően.”⁴³² A későbbi magyar kontingens egyik tagja, Besenyő János, aki a misszió logisztikai ellátásáért felelt 2003-ban, személyesen is megerősítette kérdéseimre, hogy az ENSZ misszió jelentős hiányosságokkal küszködött. Primer forrásaim alapján is (1995-tel bezárólag) úgy összegezhetem a tevékenységét, hogy nem sikerült figyelemre méltó eredményt elérnie a térség problémáinak rendezésében.

IV.3.5. Ruanda-Uganda

Végül, de nem utolsó sorban talán az ENSZ 90-es évekbeli legnagyobb fiaskóját, a ruandai missziót is érdemes vizsgálni, bár ezzel kapcsolatos közvetlen, kutatható levéltári források nagyon csekély számúak, és így inkább csak a szekunder irodalom megállapításaira tudok hagyatkozni. A forrásanyagot átvizsgálva mindenesetre pár érdekes dolgot találtam legalább a két ország kapcsolatait illetően. A misszió, az UNOMUR 1993 júniusától 1994 szeptemberéig működött; az eredmény közismerten katasztrofális volt, rengeteg emberéletet követelt a ruandai népirtás. Forrásaink között 1990 októberéből találunk egy leírást arról, hogy Ugandából katonai akció indult Ruandába. 7000 katona ment Ruandába, amire a franciák és a belgák reagáltak.⁴³³ Október végén arról értesülünk, hogy diplomáciai forrásaink a konfliktus elhúzódására látnak esélyt.⁴³⁴ A magyar fél szerepéről is megtudunk kisebb részleteket annak kapcsán, hogy az egyik dokumentum szerint Anaste Gasana ruandai külügyminiszter köszönetét fejezte ki a magyaroknak a ruandai rendezésben történt részvételével kapcsolatban.⁴³⁵ 1994 szeptemberéből maradt még fenn egy érdekes forrás, amely a ruandai elnök NSZK-beli látogatása kapcsán említi meg, hogy a 3500 fős ENSZ-kontingenst az elnök 5500 főre szeretné emelni, hogy így is elejét lehessen venni a bosszúgyilkosságoknak.⁴³⁶ Forrásainkban ugyan – mint előre jeleztük – nem sok új információt találtunk erről a konfliktusról, ezek azonban jól mutatják, hogy az országban reménytelen a helyzet, és az ENSZ erők nem tudják megakadályozni a népirtás lezajlását. A történelmi fejleményekből és a szakirodalomból

⁴³¹ HU-MNL-OL-XIX-J fondcsoport-1 fond-j-Nyugat-Szahara-001600/2/1995 december. A nyugat-szaharai kérdés legújabb fejleményei, p. 1.

⁴³² Idem., p. 2.

⁴³³ HU-MNL-OL-XIX-J fondcsoport-1 fond-j-Uganda, Ruanda-003556/1990 október. Katonai akció Ugandából Ruanda ellen, p. 1.

⁴³⁴ Idem., p. 3.

⁴³⁵ HU-MNL-OL-XIX-J fondcsoport-1 fond-j-Uganda, Ruanda-002547/1993 szeptember. Ruandai rendezés, p. 1.

⁴³⁶ HU-MNL-OL-XIX-J fondcsoport-1 fond-j-Uganda, Ruanda-002895/1994 szeptember. A ruandai elnök látogatása az NSZK-ban, p. 1.

tudjuk, hogy ez egy elbukott misszió volt, az ENSZ egyik legsikertelenebb kísérlete a politikai rendezésre.

Levéltári és szóbeli forrásaim sok érdekes új részlettel gazdagították az egyes afrikai konfliktusokról alkotott képet, segítették azok jellegzetességeinek alaposabb megismerését rávilágítottak a nemzetközi békefenntartó műveletek hiányosságaira és azokon belül a magyar katonai és rendőri egységek pozitív nemzetközi visszhangot kiváltó tevékenységére. Ezzel véleményem szerint meggyőzően támasztják alá a fejezet elején ismertetett hipotéziseimet. Ahhoz azonban, hogy a magyar katonáknak a békefenntartásban betöltött szerepét még jobban megismerjünk, szükséges a másodlagos irodalom számbavétele is ebben a témakörben. Hipotéziseimet a továbbiakban ennek összefoglalásával, majd pedig a következő két fejezetben egy-egy, a témához kapcsolódó esettanulmánnyal igyekszem még sokoldalúbban bizonyítani. Az alábbiakban kifejezetten a magyar katonáknak az ENSZ és egyéb békefenntartó szervezetek által indított nemzetközi műveletekben betöltött békefenntartó szerepét mutatom be.

IV.4. A magyar békefenntartás helyzete

Előjáróban meg kell állapítani, hogy bár a magyar honvédség és a rendőri alakulatok munkája még nem tekinthető teljesen feltártnak, a témával a legnagyobb mélységben Besenyő János foglalkozott, aki a kutatásai során közel 200, Afrikában szolgált magyar katonával és rendőrrel készített interjút, ezért számos esetben az ő véleményére hivatkozok. Tudományos munkái mellett személyes élettapasztalatainak megosztásával is hozzájárult ahhoz, hogy teljesebb képet kaphassak erről a témakörrel.

Első lépésben talán érdemes az európai békefenntartás összefüggésrendszerében elhelyezni a magyar katonák és rendőrök missziós tevékenységét, hiszen Magyarország része a Visegrádi Együttműködésnek (V4), amelynek afrikai szerepvállalásáról szintén vannak források. Besenyő János tanulmányából kiderül, hogy a közép-kelet-európai országok a rendszerváltás után nem tanúsítottak kiemelkedő figyelmet az afrikanisztika és általában afrikai politikai fejlemények iránt, azonban az EU-hoz történt csatlakozásuk után változott a helyzet: Magyarország és a környező országok is mindinkább új lehetőségként kezdtek tekinteni az afrikai kapcsolatokra. A fenti állítást az is bizonyítja, hogy ma már a korábbi elenyésző számú helyett tíz magyar

nagykövetség működik a kontinensen.⁴³⁷ A magyar katonák elismerését jelzi Kofi Annan 2000 júniusában tett budapesti látogatása is, mely során a magyar katonák és a Magyar Honvédség elhivatottságát dicsérte.⁴³⁸ A fentiek – és Kofi Annan szavai is – feljogosítanak arra a következtetésre, hogy a magyar katonák valóban jól helyt álltak az afrikai viszonyok között, és ha az ENSZ főtitkára személyesen dicsérte meg őket, akkor annak minden bizonnyal megvolt az alapja. Interjúalanyaink is – bár esetükben bizonyos fokú elfogultság természetesen nem zárható ki – külön megemlékeztek a magyar katonák hivatástudatáról és képzettségének magas színvonaláról a rögzített személyes beszélgetések során. A jót is lehet tovább javítani – ennek jegyében érdekes felvetést fogalmaz meg Besenyő János (akkor még hivatásos katonaként) az egyik elemzésében: a Honvédségnek szerinte a jobb teljesítmény elérése érdekében kultúranropológusokat kellene alkalmaznia a Honvédség kötelékében, akik mélyebb ismeretekkel tudnának szolgálni a kiküldetésre készülő egységeknek az adott közösségek kultúrájáról, szokásairól, és így még eredményesebbé tudnák tenni a magyar békefenntartók idegen környezetben történő szerepvállalását. Besenyő azt a következtetést vonja le, hogy kultúranropológusok segítségével sokkal könnyebben tudnának mozogni a magyar katonák az etnikailag sokrétű, nyelvileg idegen és kulturálisan szokatlan környezetben.⁴³⁹ E felvetés megfontolásra méltó, hiszen egyrészt a szerző maga is több afrikai békeműveletben szolgált, tehát tapasztalatból beszél, és áttételesen rávilágít a nemzetközi békefenntartó egységek egyik fő hiányosságára. Besenyő egy másik általa is szerkesztett könyvben számba veszi a magyar missziós részvételeket az Európai Unió kötelékében, majd röviden ismerteti is azokat. A téma fontossága miatt érdemes felidézni, milyen missziókban szolgáltak együtt a magyar katonák európai kollégáikkal. Besenyő szerint kilenc ilyen küldetésben vettek részt a magyar békefenntartók (természetesen ez már a 2000-es évek eleje után volt, közvetlenül az EU-s csatlakozásunk előtt, illetve az után). A fontosabbak: EU ARTEMIS művelet, 2003 június-szeptember (Tomolya János alezredes), EU support to AMIS/Dárfúr művelet, 2005-2007 (Kajári Ferenc őrnagy, Besenyő János százados), EUSEC RD Congo (Papp István alezredes, Csajági Zsigmond őrnagy). Emellett az EUFOR RD CONGO, 2006 június-november, három fő, EUFOR Chad/RCA, 2008-2009 (Nagy Ferenc őrnagy, Kiss Antal Csaba orvos őrnagy). Fontos volt még az EU NAVFOR ATALANTA, 2008-tól napjainkig (három informatikai tiszt),

⁴³⁷ Itt mindenképpen megjegyzedő, hogy a korábban nem a kormány szuverén döntései miatt volt ennyire kevés nagykövetségünk Afrikában, hanem a Varósi Szerződés központosított külpolitikája miatt, melyben Magyarország Észak-Afrikaért 'volt felelős', és emiatt nem volt értékelhető számú magyar képviselő a szubszaharai térségben.

⁴³⁸ Besenyő János: 'A visegrádi országok Afrikai-politikája és részvételük az afrikai békefenntartó műveletekben', *Külügyi Szemle*, vol. 19., no. 1. (tavasz 2020), pp. 52, 57, 64.

⁴³⁹ Besenyő János: 'A Magyar Honvédség afrikai szerepvállalása, a kultúranropológusok lehetséges szerepe a műveletek során', *Hadtudomány*, vol. XXIII., no. 1-2. (2013), pp. 156., 158.

EUTM Somalia, 2010-2016 (három tiszt és egy jogász is), EUTM Mali, 2013-tól (15 fő, váltásban összesen 30 magyar katona), EUFOR RCA, 2014 június-december (6/12 magyar katona, pl. Vekerdy Zoltán orvos ezredes). A tanulmány során Besenyő János végig hangsúlyozza, hogy a magyar katonák kiemelkedő és nemzetközileg is elismert munkát végeztek, minden esetben eredményesen tudtak hozzájárulni a békefenntartó missziók munkájához, még a kevésbé sikeresekéhez is.⁴⁴⁰ Besenyő mellett mások is foglalkoztak a magyar békefenntartás történeti vizsgálatával, pl. a már említett Boda József is, aki tanulmányában leírja, hogy Magyarország részt vett a namíbiai (UNTAG), az angolai (UNAVEM-II), a mozambiki (ONUMOZ) műveletek mellett a libériai, a ruandai és az elefántcsontparti műveletekben is, és a szerző szerint mindenütt rendkívül jó eredményt tudtak felmutatni a magyar békefenntartók.⁴⁴¹ Jó hírnevüknek köszönhető fejlemény volt az is, hogy a meghívták őket az ENSZ nyugat-szaharai műveletébe (MINURSO). Gömbös Ervin is leszögezi egy tanulmányában, hogy a magyarok eredményeinek elismeréseként 2002. augusztus 9. és 2005. augusztus 10. között Száraz György, egy magyar vezérőrnagy vehette át az egész misszió irányítását.⁴⁴² Besenyő a MINURSO-t követő állapotokkal kapcsolatban arról számol be, hogy a Magyar Honvédség és a nagypolitika érdeklődése ebben az időszakban némileg csökkent Afrika iránt, a békefenntartási missziókban való részvételt is 'jegelték.' Sajnos a Gödöllői Tudományegyetem keretében működő Trópusi Tanszék ekkor szűnt meg anyagi források hiányában, ami számottevő kárt okozott a hazai afrikanisztika tudományában. EU-s és NATO-s tagságunkkal párhuzamosan azonban – ahogy erre már korábban utaltam – később ismét egyre inkább felértékelődött a magyar szerepvállalás a kontinensen. Nagyon fontossá vált Észak-Afrika a migráció, a fegyverkereskedelem, a kábítószer elleni küzdelem és a dzsihadista muszlim szervezetek európai terjeszkedése miatt. Emellett a gazdasági, beruházási lehetőségek is felkeltették a magyar állam és az üzletemberek érdeklődését; a kőolaj, a földgáz és egyéb nyersanyagok alternatív beszerzése vonzó lehetőségnek tűnt. Besenyő beszámol arról is, hogy a 90-es évek pangása után hamvaiból újjáéledt az afrikanisztika tudománya, és pl. a Pécsi Egyetemen Tarrósy István irányításával létrejött egy Afrika Kutatóközpont, ahol egyetemi képzés is beindult a témakörben és megindult egy folyóirat és internetes portál (Afrika

⁴⁴⁰ Besenyő János: 'Magyarország részvétele az Európai Unió afrikai műveleteiben.'. In: Túrke András István, Besenyő János és Wagner Péter (szerk.): *Magyarország és a CSDAP: Magyar szerepvállalás az Európai Unió közös biztonság- és védelempolitikájában* (Zrínyi Kiadó, 2016), pp. 204-219.

⁴⁴¹ Boda József: *A magyar rendvédelmi erők szerepe a nemzetközi béke és stabilitás megteremtésében*. Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium, 2007. május, p. 47.

⁴⁴² Gömbös Ervin: 'Magyarok az ENSZ apparátusában'. *Külvügyi Szemle*, vol. 7, no. 2, 1-17. http://www.grotius.hu/doc/pub/YBBWQK/2010_17_gombos_ervin_magyarok%20az%20ensz%20appar%C3%A1tus%C3%A1ban.pdf (Letöltve: 2023. május 25.)

Tanulmányok). Nem sokkal később létrejött a Honvédelmi Minisztériumban is egy kutatóintézet, Honvéd Vezérkar Tudományos Kutatóhely néven, és ott – egyebek mellett – felgyorsultak az Afrikával kapcsolatos kutatások is.⁴⁴³ Ez a tudományos műhely azóta nem foglalkozik Afrikával, sőt az önállósága is megszűnt, helyette azonban – részben személyes átfedésekkel – létrejött az Óbudai Egyetem Biztonságtudományi Doktori Iskolájának keretében az Afrika Kutatóintézet (2019), amelynek vezetője Besenyő János professzor lett. Az Intézet saját folyóiratot is kiad *Journal of Central and Eastern European African Studies (JCEEAS)* néven, mely angol nyelven jelenik meg, ezáltal egyedülálló a közép-kelet-európai régióban. Emellett nemzetközi konferenciák szervezésével és egyre gazdagodó saját könyvtárával igyekszik a közép-európai régióban meghatározó jelentőségű intézménnyé válni. Az Afrika Kutatóintézetnek jelenleg már több tucat belső és külső munkatársa, együttműködő partnere van. Fontos szerepet vállal az afrikaisztikai kutatásokban emellett a 2015-ben létrehozott Migrációkutató Intézet is.

Látható tehát, hogy a Magyar Honvédség, a külügyi vezetés jelenleg aktívan és pozitívan viszonyul az afrikai békefenntartás kérdéséhez (az ún. „déli nyitás” politikája jegyében), és lehetőségeihez mérten mindent megtesz, hogy hazánk megfelelő módon részt tudjon venni a nem is olyan távoli kontinensen zajló békefenntartó műveletekben. Ezt segíti az állami intézményekhez szorosabban vagy lazán kapcsolódó kutatók szakmai hálózata, akik ismereteikkel, előrejelzésekkel hathatós segítséget nyújthatnak a politikai döntéshozóknak. Magyarország tehát, ahol csak tud, illetve értelmét látja, továbbra is részt vesz a különböző békefenntartó missziók kötelékeiben, és segíti az adott konfliktusok megoldásában az ENSZ vagy egyéb szervezetek rendfenntartó erőit. Az eddigi ismereteket egybevetve összességében a szekunder irodalom alapján is megállapítható, hogy a magyarok kontingensek kiváló munkát végeztek önmagukban és az egyes nemzetközi szervezeteken belül is, és ezzel jó szolgálatot tettek Magyarország nemzetközi megítélésének és javították az ország külpolitikai pozícióit.

⁴⁴³ Besenyő János: *Magyar katonai és rendőri műveletek az afrikai kontinensen 1989–2019 / Participation of Hungary in African Operations Between 1989–2019* (Budapest: Óbudai Egyetem, Bánki Donát Gépész és Biztonságtechnikai Mérnöki Kar, Biztonságtudományi Doktori Iskola, 2019), pp. 8-10.

IV.5. Összefoglalás

Ez a fejezet a nemzetközi és a magyar békefenntartás történetét, főbb vonulatait és hatékonyságát volt hivatott bemutatni, és különböző módszerek segítségével igyekezett igazolni ennek alapján a dolgozat elején megfogalmazott hipotéziseket. A fejezet elején összefoglaltam a békefenntartás politikai céljait, elméleti alapjait és ismertettem a szakirodalom általános véleményét a kérdéssel kapcsolatban. Általános eredményként megállapíthatom, hogy a nemzetközi szakirodalom áttekintése alapján gyakorlatilag a szerzők összessége a békefenntartás kezdetét a második világháború utánra, az ENSZ megalakulására (1945) teszi, bár egyesek még a napóleoni időkbe is visszamennének a missziók kezdetének történetét nyomozva. Egyöntetűen elfogadja a szakirodalom, hogy a békefenntartó műveletek indítását Afrikában elsősorban a gyarmati múlt politikai örökségének tekinthető nemzeti és nemzetek közötti katonai konfliktusok motiválták, és hogy a kezdeti missziók közül a palesztinai és az ONUC (1960-1964), a kongói misszió tekinthető az ENSZ első hivatalos műveletének. Ki kell emelni a folyamatban Dag Hammarskjöld ENSZ-főtitkár szerepét, akit úttörőnek tartanak a békefenntartás alapelveinek kidolgozásában. A nehéz politikai örökség, a múlt elvarratlan szálai előrevetítették, hogy már az első afrikai ENSZ-misszió is eredménytelenül végződött, és hogy a későbbi nemzetközi műveletek is zömmel kudarchoz, vagy csak részleges és időleges eredményekhez vezettek. Megállapítható, hogy a nemzetközi erőfeszítések sikertelenségének egyik oka a tüneti kezelés volt, amin azt értem, hogy sok esetben nem sikerült – sokszor a résztvevők nem is próbálták – a konfliktusok valódi okait feltárni és megszüntetni, hanem csak a fegyvernagyugvás elérését szorgalmazták, majd annak elérése esetén olyan, Nyugaton már bevált politikai megoldásokat szorgalmaztak, melyeket a helyi a társadalmak többnyire nem tudtak integrálni.

A békefenntartás alapjainak ismertetése során felvázoltam egy általánosan elfogadott korszakolást, amely három fő korszakra osztja a békefenntartás történetét. Ennek ismertetésén túl több kutató munkájára támaszkodva bemutattam a békefenntartás tevékenységi köreit, működési mechanizmusát. Ezek összegzése után tovább haladva rátértem a békefenntartó szervezetek afrikai szerepvállalására. Úgy gondoltam, jelen dolgozatnak mindenképpen át kell tekintenie az afrikai békefenntartás szekunder irodalmát, a békefenntartás fogalmának közkeletű értelmezéseit, mivel ez szervesen kapcsolódik a disszertáció témájához. Bemutattam az afrikai ENSZ és egyéb nemzetközi békefenntartó műveletek alapvető jellegzetességeit, működésük körülményeit. Miközben az afrikai békefenntartás hiányosságaira felhívtam a figyelmet, először a korai afrikai műveletekkel, majd a későbbi, még nem kutatható

békefenntartó missziók ismertetésével indokoltam, miért tartom meggyőzőnek hipotéziseimet. A szakirodalom alapján ugyan még csak részlegesen lehetett bizonyítani a feltevéseket, de úgy gondolom, a szekunder irodalom két hipotézisemet – ha csak részben is –, de igazolta. Miután elemeztem a szekunder irodalmat, hogy a békefenntartás fogalmát és működésének eredményességét pontosabban megismerhessem, rátértem a hipotézisek bizonyításának harmadik módszerére, a primer forrásokból – azaz a levéltári dokumentumokból és általam készített személyes interjúkból – kinyert információk feldolgozására.

A levéltári anyagokat a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára anyagának külügyminisztériumi (azaz: HU-MNL-OL (Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára)-XIX (az államigazgatás felsőbb szervei)-J (külügy) fondcsoport-1 (Külügyminisztérium) fond-j (TÜK, azaz Titkosan Kezelt Ügyiratok tára)) törzsanyagából kerestem ki, amely a Daróczi utcai mellékkönyvtárban található. Emellett az elmúlt évek során több interjút is készítettem volt békefenntartókkal, ma már nyugalmazott katonatisztekkel, akik az általam vizsgált műveletek idején veszélyes és nehéz terepen szolgálták a béke ügyét és a magyar politikát. Az interjúhoz rendelkezésre állt Kovács Tibor ezredes (2 interjú), Herdics Antal alezredes, Nyári Dezső alezredes, Száraz Pál ezredes és Papp István ezredes (1-1 interjú). Készült egy interjút Száraz György vezérőrnaggyal is – aki a MINURSO vezetője volt 3 évig – de sajnos ő személyes okokból utólag nem járult hozzá a szöveg közzétételéhez.

Miután megvizsgáltam a békefenntartás alapjait, és ehhez kapcsolódva egyúttal az európai hozzájárulást is a nemzetközi – főleg az afrikai – missziókhöz, rátértem a források elemzésére. Azt a módszert alkalmaztam, hogy sorra vettem az egyes országokat az 1987-1995-ig tartó terjedelmű iratanyagot időrendben áttekintve, és egy-egy jelentős afrikai fegyveres konfliktust feldolgozva egybevettem a hasonlóságokat és az eltéréseket. A tudományos hitelesség érdekében bemutattam és mérlegettem olyan eseményeket és szakirodalmi forrásokat is, amelyek esetleg nem teljes mértékben voltak összhangban hipotéziseimmel. Két feltevésre igyekeztem bizonyítást nyerni: 1. Az ENSZ-missziók általában sikertelenül végződtek, mégpedig elsősorban a helyi viszonyok és a konfliktusok mélységének hiányos ismerete vagy felületes kezelése miatt, ami indokoltá teszi a következtetést, hogy az eredményesség érdekében a világszervezetnek és a helyi békefenntartásból szintén részt vállaló afrikai szervezeteknek változtatniuk kellene sok évtizede kevésbé hatékony módszereiken és politikai megközelítésmódjukon. 2. A magyar békefenntartók, katonák és rendőrök egyaránt a nem általuk meghatározott rendkívül nehéz feltételrendszer közepette is jól teljesítettek a missziók során, kiválóan ellátták részfeladataikat, adott esetben az egyes békefenntartó műveletek

lényegi eredménytelensége ellenére is. Ennek oka, mint azt a későbbi esettanulmányokban még tovább pontosítom, az volt, hogy érdeksemlegességük, morális, katonai és politikai (hazafias) elkötelezettségük, valamint a helyi adottságokat mindig szem előtt tartó toleranciájuk és jó logisztikai képességük révén úrrá tudtak lenni a konkrét problémákon. A missziók eredményességét csekély számbeli súlyuknál fogva ugyan nem tudták lényegileg befolyásolni, de kiérdemelték a nemzetközi elismerést a Magyar Honvédség és egyben Magyarország számára is.

Az elfogulatlan megközelítésmódra törekedve előre vettem azokat a missziókat, amelyek – fő hipotézisünknek ellentmondva, bár azt összességében nem cáfolva – sikeresebbeknek mondhatóak nemzetközi viszonylatban. Mind a namíbiai, mind a mozambiki küldetés viszonylagos stabilitást és békés politikai átmenetet eredményezett, és tulajdonképpen ezek tekinthetőek az ENSZ legfőbb pozitív eredményeinek az afrikai békefenntartásban. A kutatás során mintegy 2000 oldalnyi forrásanyagot néztem át, és így meglehetősen sok információval tudtam kiegészíteni az egyes konfliktusok hátterének és az ENSZ tevékenységének elemzését. Az iratok főleg diplomáciai jegyzékekből, nagyköveti beszámolókból állnak, és azt tapasztaltam, hogy hipotéziseimet többnyire igazolja a szövegtömeg is. Forrásaim még a sikeresnek ítélt békefenntartó műveletek esetében is számos politikai, logisztikai és katonai hibáról tesznek említést, melyek azonban szerencsére a végeredményt nem befolyásolták érdemben. Az ENSZ békefenntartó tevékenységére irányuló kritika természetesen nem jelenti e tevékenység lebecsülését, és a részeredményeket is értékesnek tekinthetjük, még ha csak átmeneti időszakokra könnyítettek is az az afrikai emberek életkörülményein. Örömmel vettem tudomásul viszont, hogy másik hipotézisem – a magyar katonai missziók relatív sikeressége és általános nemzetközi elismertsége – a különféle források szerint egyértelműen igazolhatónak bizonyult.

Ezt követően vettem sorra néhány olyan missziót (a sok közül), amelyek a szakmai közvélemény és szerintem is sikertelennek bizonyultak, és melyek elemzéséhez levéltári forrásokat és általam készített interjúkat is fel tudtam használni. Az angolai, a nyugat-szaharai és a ruandai missziók a forrásanyag és az interjúk tanulsága szerint is egyaránt eredménytelenek voltak, és ezzel alátámasztották azt a hipotézisemet, hogy az ENSZ-nek változtatnia kell a politikai szemléletén, eszköztárán és finanszírozási módszerein, mert a misszióinak nagy része nem érte el a kitűzött célt, nem volt képes tényleges és tartós eredményeket felmutatni nemzetközi szinten is. Az angolai UNAVEM-I-II-III missziókról különösen sok adat áll rendelkezésre, mivel nagykövetséget tartottunk fenn az országban, így ezekről a missziókról és

a vizsgált időszak ottani belpolitikai helyzetéről is igen gazdag forrásanyagra bukkantam, amely alapja lehet további kutatásoknak is. E missziók eredményét korábban már ismertettem: a nyugat-szaharai és a ruandai misszióhoz hasonlóan ezek is sikertelenek voltak, de az iratanyag és az interjúk, amelyeket Angoláról készítettem, mindenképpen hasznos részinformációkkal segítettek ennek igazolásában.

Hipotéziseim tudományos módszerrel történő igazolása nyomán a magyar békefenntartás szakirodalmát foglaltam össze, hogy az olvasó rövid áttekintést kaphasson a magyar afrikanisztika helyzetéről és a magyar kormány Afrikával kapcsolatos politikájának fő elemeiről. Ennek során elsősorban Besenyő János munkásságára támaszkodhattam, aki e terület avatott és nemzetközileg is elismert szakértője, de mások munkásságára is kitértem az összkép gazdagítása érdekében, bár tény, hogy a témával jelenleg sajnálatos módon rendkívül kevesen foglalkoznak. Többek között magam is azért vállalkoztam ennek a témának a kutatására, hogy hozzájárulhassak a magyar afrikanisztika fejlődéséhez és elismertségéhez, tovább erősíthessem az amúgy viszonylag szerény számú szakértői csapatot. Meggyőződésem, hogy „Afrikáé a jövő”, ahogy sokan vélik, és a magyar kormánynak is szüksége lesz a jövőben egyre több, szakszerű történelmi elemzésen alapuló politikai-gazdasági előrejelzésre.

Végezetül talán megállapíthatom, hogy ezzel a fejezettel elvégeztem hipotéziseim általános igazolását és a két következő esettanulmány – a dárfúri és a mali tartós és mind a mai napig megoldatlan konfliktus – (a dárfúri éppen a dolgozat írásának idején ölti népiertással együtt járó tömegkatasztrófa méretét) más módszerrel és további konkrét részeredményekkel fogja biztosítani e feltevések teljeskörű igazolását.

V. AFRIKAI KONFLIKTUSKEZELÉS: DÁRFÚR – ESETTANULMÁNY

V.1. Bevezetés

A 2003-ban kezdődött dárfúri konfliktus egyike azoknak a társadalmi-politikai válságócoknak Afrikában, amelyek brutalitása megdöbbenést váltott ki mind a kontinensen, mind a nemzetközi közösségben. Dárfúr egy Franciaország méretű régió Nyugat-Szudánban, amely sivár éghajlata mellett emberi nyomorával hívta fel a figyelmet a világban. A sivatagos-szavannás, kopár terület otthont ad három nem arab törzsnek (Fur, Masalit, Zaghawa) és több, más arab eredetű klánnak is. A nem arab népcsoportok lakói fekete származásúak, és történelmi idők óta ellentétben állnak az arab etnikumú csoportokkal. Míg a nem arabok általában földműves életmódot folytatnak, az arabok állattenyésztő nomád módon élnek. Dárfúr kietlen vidék, amelyet már évszázadok óta konfliktusok terhelnek, és a különböző etnikumok sokszor összetűzésbe keverednek egymással. Történelmileg problémás területről beszélünk, ahol a nomád és földművelő lakosság rossz viszonyt tart fenn egymással, ami foglalkozásukból és hagyományos szokásaikból, viselkedéskultúrájuk különbségeiből adódik. A konfliktusnak sok összetevője van, nagyon komplex jelenségről beszélünk, mely nemcsak Szudán, hanem az egész régió biztonságpolitikájára hatással van. Az arab szabadcsapatok rablóhadjáratai részben teljesen tönkretették a földművesek falvait, másrészt pedig megsemmisítették a gondosan, verejtékkel felnevelt növényeket és állatokat, amelyek az ottani lakosság számára létfontosságúak voltak. A helyi lakosság ezért fellázadt az arab lovascsapatok ellen, melyeket összefoglaló néven csak Janjaweed-nek neveztek el. Dárfúr régiójában 2003-tól eleinte elszórt felkelésekre került sor, melyek később heves összetűzésekbe torkolltak, és a harcoló felek nem kímélték egymást, kegyetlen gyilkosságok, kínzások és egyéb borzalmak történtek az összecsapások során. A kormányzat nem törődött a nehéz sorsú közösségekkel, sőt egyenesen inspirálta az arab harci csoportosulásokat arra, hogy folytassák az etnikai tisztogatásokat a területen. A Janjaweed ettől még inkább felbátorodott és 2003-tól kezdve folyamatosak voltak az erőszakos cselekmények; a nemi erőszak és gyilkosságok mindennapossá váltak. A földművelő közösség rendkívüli módon szenvedett, de a kormány által támogatott arab milíciák kegyetlen, erőszakos módon támadták a Fur, Zaghawa és Masalit közösségeket, ezáltal rendkívül nehéz, szinte megoldhatatlan helyzetbe hozták a helyi törzseket.

Dolgozatom e negyedik fejezetében elemzem a dárfúri genocídiumot kiváltó – helyi és a szubszaharai térségre általában is jellemző – konfliktusokat, megvizsgálom, milyen hatással

volt és van ez a regionális válság más afrikai konfliktusok menetére, és egyben igyekszem feltárni annak okait – és ezzel egyben igazolni egyik hipotézisemet is –, hogy a konfliktus során odatelepített AMIS I, II és II-E missziók miért nem lehettek igazán eredményesek, miért nem feleltek meg a nemzetközi várakozásoknak, és végül hogy miért volt, ill. van szükség arra, hogy az ENSZ egy kiegészítő, hibrid misszió keretében kiegészítse az Afrikai Unió saját misszióját.

V.2. Rövid bevezető a konfliktus történeti vonatkozásaihoz

V.2.1. Szudán és Dárfúr éghajlata, földrajzi jellegzetességei és népcsoportjai

Szudán északi része általában sivatagos terület, a Núbiai-sivatag és a Líbiai-sivatag kietlen tájai nyúlnak át erre a területre. A régió legmagasabb pontja az Uweinat-hegység 1934 méteres csúcsa.⁴⁴⁴ Az ország fő folyói a Fehér- és a Kék-Nílus. A Fehér-Nílus hosszabb, egészen a mai Dél-Szudán területén ered, és onnan folyik tovább észak felé. Az ország területére Nimule településnél ér el, majd egészen Kartúm városáig folyik, többnyire sivatagos területen, ahol korábban akácok uralták a vidéket, melyek azonban mára már többnyire kipusztultak. A Kék-Nílus, mely rövidebb és szintén az ország határán kívül ered, a Fehér-Nílussal Kartúm városánál találkozik, ahol egy félsziget jött létre, amelyet Gezira-nak neveznek, és az ország egyik fő gyapottermő területének tekinthető.⁴⁴⁵

Szudán legfontosabb városa a főváros, Kartúm (Omdurmannal, egy közeli várossal együtt, ami a Mahdista lázadás központjának számított, és ezért is tett szert jelentőségre). A várost 1821-ben alapították, nevét onnan nyerte, hogy alakja egy elefánt ormányához hasonlít. A település 6 millió fős lakossággal rendelkezik, és mindenféle szempontból az ország központjának tekinthető. A várost főutak, vasút és egyéb közlekedési eszközök kötik össze az ország fontosabb regionális központjaival (Port Szudán, El-Obeid stb.). Kartúm mellett fontos város még Kassala, amely Szudán középső részén fekszik. Az ország fő exportcikkei közé tartoznak a különböző gyümölcsfélék és a gyapot. Hegyvidékes területe miatt viszonylag hűvösebb időjárás jellemzi, lakossága nyelvi-etnikai szempontból főleg núbiaiakból, bejából, hauszákból és fulanikból áll. Kiemelkedő jelentőségű település a főváros mellett Port Szudán, amely az ország rövid tengerpartján fekvő legjelentősebb város, mert összeköti Szudánt az arab államokkal. Az 1906-ban alapított város amellest, hogy a fő kikötővárosa az országnak,

⁴⁴⁴ Country in Perspective, Sudan. *Defence Language Institute Foreign Language Center, 2017*, p. 6

⁴⁴⁵ P. M. Holt: *A Modern History of the Sudan (From the Funj Sultanate to the Present Day)* (London: Weidenfeld and Nicolson, 1961), p 4-5.

kereskedelmi és turisztikai központ is egyben, ahol például a bűvárkodás jelentős bevételt biztosító tevékenységnek számít. Lakossága 410 000 fő, amitől szudáni viszonylatban már nagyvárosnak számít. Említésre méltó bevételi forrása az országnak az olajkitermelés is, ami egyébként főleg Dél-Szudán területén folyik.⁴⁴⁶

A szudáni államalakulat megértése szempontjából fontos kiemelni, hogy több szempontból is különbség van az északi és déli szudáni területek között. Az ország politikai határai nem fognak közre egy természetes etnikai-kulturális egységet, a két országrész nem kapcsolódott össze a történelem folyamán nyugati értelemben vett egységes államalakulattá, sőt a számos konfliktus később az ország kettészakadását eredményezte. Szudán északi fele ugyanis teljesen muszlim és arabajkú, míg a déli területek többnyire nem muszlim népességűek és általában más vallások hívei, és nem arab származásúak.

Szudánban igen sok népcsoport, klán él együtt az államhatárokon belül. Ahogy fentebb is említettük, északon főleg az arab törzsek dominálnak, a déli területeken pedig vegyes etnikai összetételű, nem-arab népcsoportok élnek. Bemutatásukat érdemes talán az északi törzsekkel kezdeni, mivel általában azok töltöttek és töltenek be fontosabb szerepet az ország történelmének alakításban. Az egyik legészakibb klán az úgynevezett Dzsuhajna szövetség, amely tulajdonképpen az összes olyan arab származású klánokat magába foglalja, amelyik nem tartozik a másik északi törzsszövetségbe, a Dzsa'alík-ba és a Sajkijja-ba (róluk lesz még később szó). A Dzsuhajna népcsoportokból kettő számít fontosnak: a Rufa'a és a Fazara. Ők Kordován és Dárfúr területén élők, főleg tevépásztorkodással foglalkozó népcsoportnak tekinthetőek. Említésre méltó a Dzsuhajna csoportból még két kisebb népszövetség: a Butana és a Sukrijja is, melyek szintén tevékkel foglalkoztak. A másik fontosabb északi törzsszövetség a Sajkijja csoport, amelyet meg kell különböztetni a Dzsa'alíktól. A legészakibb Dzsa'alí klán a Danaqla, ők Dongola mellett élnek és a núbiai örökségükre büszkék, és főleg földműveléssel foglalkoznak az öntözött területeken. Keleten az egyik legfontosabb népcsoport a Beja szövetség, amely a Vörös-tenger partján telepedett le. A délen található klánok is jelentős erőt képviselnek, bár ezek nem arab származásúak. Kiemelhető közülük a Bahr-el Gazal-tól nyugatra élő Shilluk népcsoport, és a keletre letelepedett Dinkák, akik talán Dél-Szudán politikai szempontból legmeghatározóbb etnikumának tekinthetőek,⁴⁴⁷ és elsősorban marhatenyéssel foglalkoznak. Délinek számít még a dél-núbiai Barabra klán, melynek tagjai a núbiai nyelv egyik nyelvjárását beszélik. Dolgozatunk szempontjából a legfontosabb

⁴⁴⁶ Country in Perspective, p. 10-11.

⁴⁴⁷ Emellett fontos még megemlíteni a Nuer törzset is, amely szintén nagy jelentőséggel bír a területen.

népcsoportok közé tartoznak a Kababishok, akik birka- és tevetenyésztéssel foglalkoznak Kordován területén. Egy másik igen jelentős arab törzsszövetség emellett a Baqqara népcsoport, amely Kordován és Dárfúr területén őshonos, és marhatenyésztésből él. A területen igen nagy súlya van a nem-arab eredetű Fur népcsoportnak is.⁴⁴⁸ Emellett említésre méltóak még az ezen a vidéken élő Masalit és a Zaghawa klánok is.⁴⁴⁹

Dárfúr egy nagyon kevert etnikumú térség Szudánon belül, bár mint a neve is utal rá, a legtöbben a Fur nemzetségből élnek ezen a területen. A 18. században hatalmas kiterjedésű területtel rendelkeztek: a Nílustól egészen Csádig tartott az országuk határa, amely nagyjából 340 000 km²-t tett ki. A Száhel-övezetben fekvő régió területe sivatagos, szavannás, de oázisok is bőven tarkítják. Tengerszint feletti magassága átlagosan 1000 m körül van. Legfontosabb hegysége a Dzsebel Marra, amely történelmi jelentőséggel bír a terület számára, nem mellesleg a terület vízforrásainak jó részét is adja. Általában tevéket és birkákat tenyésztettek itt a nomádok, de a szavannás vidéken a földművelés is lehetséges. Az elsivatagosodás súlyos gondokat okoz a vidéken, ami kiélezi a megélhetésért vívott küzdelmet. Északon élnek a Zaghawa (nem-arab) klánok, nyugaton pedig a Masalitok. Az egyik legfontosabb arab népcsoport az úgynevezett Baqqara, amely délre található a területen. Az arab népcsoportok kb. a 14. század környékén érkeztek Dárfúr területére, és büszkék törzsi genealógiájukra. Ilyen például a Dzsa'iliyyín vagy a Dzsuhayna klán. Dárfúr népessége (nem csak az arabok) teljesen muszlim, ezért nem vallási konfliktusról beszélünk az esetükben. A két legfontosabb nyelv, amit a népek itt használnak az a fur és az arab nyelv, amik egyfajta lingua franca-ként működnek a területen.⁴⁵⁰

V.2.2. Szudán és Dárfúr történelme

Ahhoz, hogy Dárfúrról többet megtudjunk, szükségünk van a terület és ehhez kapcsolódóan Szudán történelmének rövid ismertetésére. Köztudott, hogy az ország ókori történelme összekapcsolódik Egyiptoméval, az kevésbé, hogy a terület már mintegy 60 000 éve lakott, és a helybeliek halászatból, vadászatból és nomád állattenyésztésből éltek. Az egyiptomi hódítással párhuzamosan Szudán is fejlődött, és az i. e. 8. századtól kialakult egy birodalom a mai Núbia területén, amit akkor Kusita királyságnak neveztek el. Fővárosa Napata volt, a mai Kartúmtól 400 km-re. Érdekes, hogy a Kusita királyság keresztény gyökerekkel is rendelkezett.

⁴⁴⁸ A terület neve is innen ered: Dar Fur, azaz arabul a Fur népesség lakóhelye.

⁴⁴⁹ P. M. Holt és M. W. Daly: *A History of the Sudan (From the Coming of the Islam to the Present Day)* (London and New York: Routledge, 2011), pp. 2-7.

⁴⁵⁰ M. W. Daly: *Dárfúr's Sorrow (The Forgotten History of a Humanitarian Disaster)* (New York: Cambridge University Press, 2010), pp. 5-14

A bizánci birodalom küldött ugyanis ide hittérítőket i. e. 540 körül.⁴⁵¹ Ugyan Szudánnak hódító hadjáratokkal sikerült egyiptomi területeket szereznie, de az i. e. 7. században elvesztette azokat. Hamarosan az asszír hódítás eredményeképpen Egyiptom és Szudán között visszaszorultak a kapcsolatok és ezért Szudán hanyatlásnak indult. Ekkor lett Meroé a főváros. Az afrikai ország ezután belépett az úgynevezett meroitikus korszakba (i. e. 350 - i. sz. 350). A korszak nagy hódítói (perzsák, görögök, rómaiak) számára kívül esett az akciórádiuszukon a terület, ezért nem törődtek vele annyira. A sok egyéb külső támadás miatt azonban Meroé nemsokára az enyészet martalékává vált.⁴⁵²

Hosszú eseménytelen időszak után, az európai középkor idején döntő fordulat állt be a területet történetében: az 1200-as évektől arab hódítók jelentek meg a vidéken. Olyan jól kiépített adminisztratív rendszert hoztak létre, hogy se a mamlúkok, se az oszmánok később nem tudtak rájuk nagyobb befolyást gyakorolni. Utóbbiak úgynevezett kashif-okon keresztül uralkodtak felettük, de igazán soha nem tudták teljes terjedelmében meghódítani az országot. A következő birodalom a Funj népesség által Núbia területén létrehozott Funj Szultánátus volt. Az országot adminisztratív egységekre bontották, és a szultán Sennar-ban lakott.⁴⁵³ Első uralkodójuk 'Amara Dunqas volt, eredete homályos, mindenesetre utódai később felvették az iszlám vallást, és ekkor indult meg Szudán iszlamizálása. Eleinte az egyik fő arab törzs, amely irányította a birodalmat, az Abdallab nevet viselte, és sokszor összetűzésbe került a Funj népességgel, és később teljes diadalt aratott felettük. A 16. századra az úgynevezett Shaykiyya arab szövetség átvette az irányítást a hanyatló Funj népesség felett. A dinasztia fénypontját Badi II Abu Daqn uralkodása fémjelezte (1644/45-80). Több hadi cselekmény és adminisztratív intézkedés is fűződik a nevéhez. Az utolsó fontosabb Funj királynak Badi IV Abu Shulukh királyt nevezhetjük (1724-62), aki hadjáratai során (Sennar elvesztése) olyan mértékű vereséget szenvedett, hogy uralma megingott, ezért át kellett adnia a hatalmat. Innentől kezdve a Funj Királyság egy régensek vezette bábállammá vált.⁴⁵⁴

Dárfúrban először az úgynevezett Daju-birodalom emelkedett fel ebben a korban, majd azt követte a Tundzsúr-dinasztia. A birodalom végül kétfelé szakadt: a wadai Tundzsurokra és a dárfúri keira népességre. Végül a keira nép birodalmat alapított az 1580-1660-ig fénykorát élő Tundzsurok birodalmának helyén. A Keira Birodalmat Fur Birodalomnak is nevezik, és hatalmas kiterjedésűvé vált. A Fur Birodalom központja Dzsebel Marrában volt, Tura mellett,

⁴⁵¹ Country in Perspective, pp. 16-18.

⁴⁵² Mandour El Mahdi: *A Short History of the Sudan* (London: Oxford University Press, 1965), pp. 14-20.

⁴⁵³ Country in Perspective, pp. 18-19.

⁴⁵⁴ Holt: *A Modern History of*, pp. 18-22.

és Szulejmán nevű uralkodójukat tartották a birodalom egyik megalapítójának (17. sz. második fele). Szulejmán volt a dicsőséges Fur dinasztia egyik alapító atyja, a királyi vonal elindítója. Az iszlám már Szulejmán idejétől fogva befolyással rendelkezett a területen. Ebben az időszakban is rendkívül sok muszlim tanító érkezett a területre, akik terjeszteni igyekeztek a muszlim vallást. A Fur Birodalom Szulejmán unokája, Ahmad Bukr alatt elkezdett terjeszkedni, és sorban meghódította a környező területeket, meghódította a lakosságot. Őt sok olyan uralkodó követte a 18. század elején, akik ugyan rövid ideig voltak hatalmon, de folyamatos terjeszkedéssel növelték a birodalom területét. Kiemelkedik közülük Muhammad Tayrab (1752/3-1785/6), aki központosította a hatalmat, egységesítette a birodalmat és kiépített egy fejlettebb gazdasági-infrastrukturális rendszert az országban. Ő volt az az uralkodó, aki a híres nevezetes El Fasher városát megalapította, amely évszázadokon keresztül Dárfúr fővárosa volt. Uralkodása után utódlási problémák okoztak zavart a birodalom életében. A birodalom bukását végül al-Zubayr Rahma Mansur arab pasa betörése hozta el, aki egy hódító hadjáratban leigázta a Fur dinasztiaát 1874-ben.⁴⁵⁵

A 19. század elején feltűnt északon egy sikeres hadvezér, Mohamed Ali (aki egyébként albán származású volt), és elfoglalta Egyiptomot. Ambíciói azonban ennél tovább mutattak: hallott Szudán hatalmas aranytartálékairól és erős rabszolgáiról, ezért eldöntötte, hogy meghódítja az országot. Mohamed Ali egyik fő hadvezére Iszmáíl pasa volt, aki később nagy hírnévre tett szert. Első hódító hadjárata során a két Nílus találkozásáig jutott, és elfoglalta Észak-Szudánt. Nemsokára csatlakozott a hadsereghez Ibrahim pasa, Iszmáíl testvére, aki együtt vett részt a hadjáratokban testvérelével. Időközben Iszmáílt meggyilkolták, ami csak feltűzelte az oszmán hadsereg vezetését, és büntetőhadjáratot indítottak Szudán ellen, és el is foglalták nemsokára. Uralomra kerülését követően Mohamed Ali adminisztratív intézkedéseket hozott, és teljesen átalakította az addig közigazgatási tekintetben elmaradott szudáni területeket. Számos változás mellett talán az egyik legfontosabb újdonság az volt, hogy a fővezér Kartúmot tette meg Szudán fővárosának. 1849-re Mohamed Ali megszilárdította a gyenge lábakon álló szudáni vezetést és állami adminisztrációt, és a korabeli afrikai viszonyokhoz képest stabil állami berendezkedést alakított ki az országban, melyet – bár az a birodalom peremvidékén helyezkedett el – így folyamatosan ellenőrzése alatt tudott tartani.⁴⁵⁶

Az oszmán török uralomnak egy új fejlemény vetett véget az országban. Szudánban ekkorra már elszaporodtak a szúfi rendek és a mesianisztikus mozgalmak, és ezek közül

⁴⁵⁵ Daly: *Dárfúr's Sorrow*, pp. 15-22, 37-38.

⁴⁵⁶ El Mahdi: *A Short History*, pp. 61-70.

kimagaslott egy csoportosulás. Egy Muhammad Ahmad bin Abdullah „al-Mahdi” nevű, állítólag csodálatos, messianisztikus képességekkel felruházott, vallásosan művelt szudáni ember elkezdte hirdetni, hogy ő az, aki Mohamed próféta után eljött, és meg fogja újítani az iszlámot, amely az utóbbi időben hanyatlásnak indult. Nem ez volt az első, és nem is az utolsó az újító mozgalmak terén az iszlámban, bár ebben a kultúrában igazi vallási reformációra valójában sosem került sor. Al-Mahdi, ahogy társai nevezték, 1881-ben lépett színre, és eleinte nem vették a hatóságok komolyan, mivel csak egy kisebb csoportosulás vezetőjének tartották. Azonban az idő elteltével egyre többen kezdték követni a tanait, és ez felkeltette a hatóságok figyelmét. Ekkor azonban már késő volt, az évek során sorozatosan győzte meg az egyes szudáni területek lakosságát, népcsoportjait arról, hogy ő az eljövendő megváltó, aki az iszlámra megújulást hoz. Először Dárfúr és Kordován tartományokat hódította meg hadseregével, majd észak felé indult, végül 1885-ben elfoglalta Kartúmot is. Ezzel a mahdi teljes uralomra tett szert, ám mivel nem szerette Kartúmot, Omdurmanba költözött, amely nem messze van a fővárostól. Nem sokkal ezután meghalt, és utódja az első számú kalifája, Kalifa Abdallahi lett, aki még pár évig megpróbálta több-kevesebb sikerrel összefogni a birodalmat, ám nemsokára elbukott.

A Mahdi – a többi régióval egyetemben – Dárfúrba is küldött üzeneteket, amiben inspirálni igyekezett az ott élő arabokat, hogy csatlakozzanak a mozgalmához. Hadvezéreinek segítségével sikert sikerre halmozva közelítette meg El-Fashert, amelyet hosszú, kimerítő harcok után el is foglalt. A Mahdi végül Dárfúr mellett más területek felett is megszerezte az uralmat, bár katonai háttere mindvégig ez a régió maradt, és emberi erőforrásainak nagy részét is innen vette, az itt élő arab törzsek voltak ugyanis legnagyobb segítségére a hadjárataiban. Miután a mahdi és csapatai bevették a szudáni városok többségét, elértek Kartúmhoz, ahol a város védőit kiéheztetve nagy győzelmet arattak. A győzelem politikai értékét tovább növelte, hogy Charles G. Gordon kormányzó is halálát lelte az ütközet során.⁴⁵⁷

A britek 1886-tól kezdve egy vasútépítéssel összekötött hadjáratot vezettek a mahdisták ellen, és végül győzelmet arattak: a kalifa meghalt 1898-ban, és ezt követően hamarosan létrejött az ún. brit-egyiptomi-szudáni kondomínium rendszere.⁴⁵⁸ A kondomínium elnevezés valójában azt takarta, hogy gyakorlatilag az angolok irányították a területet Egyiptomon keresztül, és Szudán kénytelen volt engedelmessé válni a parancsaiknak. Ehhez kineveztek egy főkormányzót, aki általában brit volt, az első mindjárt a harcokban részt vevő Lord Kitchener

⁴⁵⁷ Daly: *Dárfúr's Sorrow*, pp. 60-68.

⁴⁵⁸ *Country in Perspective*, pp. 20-21.

lett. A britek adminisztratív reformokat hajtottak végre az országban, igyekeztek fejleszteni a gazdaságot, kereskedelmet, infrastruktúrát. Az első dolguk mindenesetre az volt, hogy letörjék a megmaradt lázadó mahdistákat, és bár lényegében sikerrel jártak, ezek a közösségek egészen sokáig fennmaradtak a szudáni történelemben, sőt egészen a modern időkig befolyásolták annak politikáját. A britek nagy hangsúlyt helyeztek az oktatás fejlesztésére is, mivel a szudáni helyzet rendkívül elmaradott volt. 1902-ben megnyitották a Gordon Memorial College-et, amely később a szudáni függetlenségi törekvések egyik fő bázisa lett (amit az angolok ekkor még nem láthattak előre). Ideológiai-kulturális törekvéseik elsősorban a mahdizmus befolyásának csökkentésére, minél nagyobb mértékű elnyomására irányultak, hogy még egy olyan lázadás ne törhessen ki, mint amely káoszba sodorta az országot az 1800-as évek végén. Ellenpólusként inkább a hivatalos (hagyományos) iszlámot támogatták, a vallástudósok gyülekezetét, az úgynevezett 'ulemát. Indiai mintára bevezették az európai jellegű, de korlátozott polgári jogot, a személyes vitás kérdésekben azonban továbbra is a muszlim szent törvény, a saría maradt mérvadó. Fontos kérdés volt a déli provinciák sorsa, amelyek nem vették át az arab és muszlim örökséget, a fekete lakosságra itt a mai napig is inkább az animista-keresztény vallásosság jellemző. A britek ezt a problémát is igyekeztek megoldani, szinte hermetikusan elzárták a déli területeket az északi araboktól (closed district policy), megtiltották a rabszolgakereskedelmet és keresztény misszionáriusokat küldtek a helyszínre. Mindenesetre ekkor kezdődött meg a rabszolgatartás visszaszorítása, ami nem kis nehézségekbe ütközött, hiszen a szudáni kereskedelem nagyrészt erre épült. Gazdasági vonatkozásban érdemes még megemlíteni, hogy ez idő tájt kezdődött meg a Kartúm-közeli Gezira-ban a gyapot termesztése.⁴⁵⁹

A későbbi dárfúri eseményekben a kondomínium szintén nagy szerepet játszott. Az egyezményt 1899-ben írták alá, és ekkor még senkinek sem volt sejtelve sem arról, hogy Dárfúr nemsokára el fogja veszteni az önállóságát. Ekkor Ali Dinár (1898-1916) uralkodott, ő lett végül az utolsó Fur szultán. Mindenesetre megpróbált mindent megtenni, hogy a brit előrenyomulást ellenére valahogy megőrizhesse az országának önállóságát. Ali Dinárnak először is a konkurenciával (a szűkebb rokonsággal) kellett leszámolnia, amit sikerrel meg is tett. Ezt követően nehéz feladat várta: az 1870-es évek óta káoszba süllyedt területét kellett pacifikálnia, és miközben a britek, a lázadók stb. nehezítették az életét, még a franciák is támadásokat indítottak nyugatról. Ali Dinar megpróbálta a helyzetet 'megúszni', arra spekulált, hogy a nagy távolság miatt esetleg kimaradhat a nagyhatalmak játszmáiból. Számításai valamelyest be is jöttek, mivel a britek egy ideig nem terjeszkedtek tovább. A dárfúri uralkodót

⁴⁵⁹ Holt és Daly: *A History of the*, pp. 85-90.

ez idő alatt főleg a rokonai elleni csatái foglalták le, amelyeket viszonylag sikeresen vívott meg. A franciák hódításai azonban komoly fejtörést okoztak Ali Dinarnak, aki csak nagy nehézségek árán – és brit segítséggel – tudta a hódítókat viasztöríteni. Mindenesetre a határok nagyjából kialakultak a nagyhatalmak között, és Ali Dinar köztjük szorult. Megpróbált a Német Birodalommal együttműködni, ami azonban a brit érdekeket veszélyeztette. Ekkor a britek még nem léptek, Kitchener 1913-as egyiptomi kinevezése azonban felborított mindent. Az I. világháború derekára, 1916-ra az angolok birodalmi étvágya megnőtt, és elfoglalták, majd a tartományukká tették Dárfürt.⁴⁶⁰

Nemsokára azonban – nem függetlenül az egyiptomi eseményektől (szabad tisztek forradalma és Urabi-felkelés, függetlenség kivívása) – Szudánban is megjelentek az első hangok, amelyek a függetlenedés felé irányították volna az országot, látva a környező országok sikereit (főleg Egyiptomét). Ennek nyomán végül 1942-ben megalakult a Diplomások Általános Konferenciája, amely 1944-ben Tanácsadói Testületet állított fel, amely a függetlenségi törekvésekre utaló első komoly jel volt. Több szerződést is módosítani szerettek volna, amelyek így lehetővé tették volna, hogy az ország elinduljon a teljes önállóság felé vezető úton. 1946-ban egy egyezményben már a független Szudán elképzelése is testet öltött, habár még csak az Egyiptommal való közös unió formájában. Végül 1947-ben létrejött az úgynevezett Törvényhozó Gyűlés és a Végrehajtó Tanács, melyek a kormányzó hatáskörét jelentősen megnyirbálták. Egyes szudáni pártok az 1950-es évek elején már nyomást kezdtek gyakorolni a szervezetre, hogy tegyen lépéseket a szudáni függetlenség elérésére. Az igazi változást a szudáni politikában azonban az 1952-es egyiptomi szabad tisztek forradalma hozta meg. 1953 februárjában a szudáni pártok már határozottan követelték szabadságjogaik érvényesítésének lehetőségét. 1953 novemberében és decemberében végül választásokat tartottak, amit a Nemzeti Unionista párt nyert. 1954 januárja lett a valódi szudáni parlamentarizmus kezdete, amikor al-Azhari lett a miniszterelnök. 1955-ben a parlament követelte a brit és egyiptomi erők távozását az országból, ami nemsokára, még az év novemberében meg is történt. Ezután nem maradt más hátra, mint Szudán függetlenségének kikiáltása, amire 1956. január 1-jén került sor.⁴⁶¹

A függetlenség kivívása után az arab hivatalnokok és bürokraták a pozíciók jó részét elfoglalták, és ezzel befolyásossá váltak az új, demokratikus rendszerben, ami azonban nem maradt fenn sokáig, mivel 1958-ban Ibrahim Abboud altábornagy puccsot szervezett, és egy

⁴⁶⁰ Daly: *Dárfür's Sorrow*, pp. 87-107.

⁴⁶¹ El Mahdi: *A Short History*, pp. 142-151.

katonai junta vette át az irányítást az ország felett. Szükségállapotot vezettek be, és egy katonai bizottság kezébe adták a döntéshozás lehetőségét, amelyet természetesen az altábornagy vezetett. A diktatúra hat éven keresztül meghatározta a szudáni emberek életét és erős nyomás alá helyezte a frissen kialakult demokratikus rendet. A társadalmi elégedetlenség hatására azonban ennek az állapotnak is vége szakadt, és 1964-ben egy civilek irányította mozgalom vette át az irányítást a diktatúra helyett, majd újabb választások és polgári kormányzás következtek. A szudáni politika instabilitására mindenesetre jellemző, hogy nem sokkal később, 1969-ben Dzsfar an-Nimeiri és az úgynevezett szabad tisztek átvették a hatalmat a polgári kormánytól, és ismét katonai diktatúrát vezettek be. Nimeiri a hatalom irányítását egy úgynevezett Forradalmi Parancsnoki Tanács (RCC) kezébe adta. A folytatás már az ilyenkor szokásos sztereotípiáknak megfelelően zajlott: az alkotmány megszüntetése, a politikai pártok betiltása, amelyek közül az új vezető csak egyet, a Szudáni Szocialista Uniót hagyott meg. A párt irányultságából következtetni lehetett a rendszer politikai irányvonalára. A 70-es évektől kezdve már problémák adódtak a nem-muszlim, nem-arab déli népeiséggel való együttélés során, bár Nimeireinek időlegesen sikerült egyezsége jutni velük. 1983-ban azonban Nimeiri megszegte ígéreteit, és muszlim törvénykezést igyekezett bevezetni a déli országrészekben is, ami komoly ellenállást váltott ki a fekete, nem arab népcsoportok körében. Dárfúrban az új rendszer új adminisztratív és gazdasági rendelkezéseket is hozott, ezzel változtatva a terület mindennapi életén. 1971-ben egy A Nép Helyi Állami Törvénye elnevezésű jogszabály egyfajta piramisszervezetet hozott létre az egyes közigazgatási egységek között, látszólag nagyobb hangsúlyt helyezve a vidéki közigazgatásra. Az intézkedés valójában azonban inkább a központi hatalom megerősítésére szolgált, és gyengítette a centrumtól messzebb fekvő területek önállóságát. Dárfúr jelentős függésbe került ezáltal Kartúmtól, és korábbi különállása, relatív önállósága a továbbiakban már nehezen volt fenntartható. 1974-re Dárfúrt két közigazgatási egységre osztották, egy északira (El-Fasher központtal) és egy délire (Nyala központtal). Az új központi adminisztráció így fokozatosan egy hatalmas, bürokratikus polippá kezdett válni, amely más peremvidékek mellett Dárfúrra is kiterjesztette a csápjait. Nimeiri ügyelt arra, hogy a tartományi vezető mindig személyes bizalmi embere, az állampárt egyik fontos tagja legyen – így igyekezett Kartúm nyomást gyakorolni a távolabbi régiók életére is. 1973-ra súlyos gazdasági válság, éhínség és szárazság alakult ki a területen. Tovább rontotta a helyzetet a csádi bevándorlók tömeges megjelenése a térségben, ami felvitte az amúgy is drága gabona árát. A szárazság a belső migrációt is erőteljesen befolyásolta, annak hatására sokan (pl. a Zaghawák) délnek vették az irányt egy jobb jövő reményében, ám ott is csak nehéz körülményekkel szembesülhettek. A tömeges bevándorlás egyúttal azzal is járt, hogy a meglévő területeket is

túlhasználták, és a helyi telepesek is kárt szenvedtek, hiszen szinte nem volt már milyen területet megművelni ennyi bevándorló éhes száj számára. Így a 80-as évekre kialakuló polgárháborús helyzet elsősorban nem az arabok és a feketék közti ellentétek, hanem a földéhség miatt alakult ki.⁴⁶²

Mindez végül odáig vezetett, hogy 1989-ben Omar al-Bashir tábornok és erős embere, Hassan at-Turabi sejk puccsot hajtott végre az országban és magához ragadta a hatalmat, hogy egy erősen iszlamista rendszert vezessen be Szudánban. Pártjának neve Új Iszlamista Front lett (NIF).⁴⁶³

Nem sokkal korábban azonban Dárfúrban még nehezebb helyzet kezdett kialakulni. A csádi polgárháború miatt a helyi lakosság arra kényszerült, hogy felfegyverezze magát, főleg az arab törzsek, de a Zaghawák is, hogy szembe tudjanak szállni a velük szemben egyre agresszívabb arabokkal. Az etnikai feszültséget főleg a líbiai propaganda okozta, amely az arabok jogainak elsőbbségét hirdette a dárfúri feketékével szemben. A feszültség egyre fokozódott, és a Fur népesség is önvédelmi szervezkedésbe kezdett. A Fur-ok milíciákat alakítottak a betörő csádi klánok ellen, és csatlakoztak hozzájuk a Masalitok is, akik számára szintén fontos volt legelőik és állataik biztonsága, amit a betörő csádi menekültek és harcosok nagy tömege veszélyeztetett.⁴⁶⁴

V.3. A dárfúri konfliktus előzményei

A dárfúri konfliktus pontosabb megértéséhez szükség van arra, hogy a régió helyi sajátosságait alaposabban megismerjük, és ezáltal több oldalról is meg tudjuk világítani az ott történt eseményeket, amelyek jelentősen befolyásolták egyrészt az országot, másrészt a térség történelmét, regionális viszonyait. Először is fontos tudni, hogy Dárfúr Szudán nyugati részében található, és közel 20 nép-, ill. nyelvsopornak ad otthont, ami folytán a kontinens egyik legtöbb népességét magába foglaló régiójának tekinthető. A domináns vallás a muszlim, a déli részeken viszont jelentős számban élnek keresztények és a természeti vallásokban hívő népcsoportok. A térségben az érintkezés nyelve elsősorban az arab, ám az egyes nem-arab törzsek saját nyelveiket is használják.⁴⁶⁵ A nyugati tartomány Líbiával, Csáddal és a Közép-afrikai Köztársasággal határos. Fontos megjegyezni, hogy a Szudán lakosságának 6 %-át kitevő terület népessége 2002-ben elérte a 6 millió főt, ezért és méreténél fogva is jelentős régiónak

⁴⁶² Daly: *Dárfúr's Sorrow*, pp. 206-216.

⁴⁶³ *Country in Perspective*, pp 22-23.

⁴⁶⁴ Daly: *Dárfúr's Sorrow*, pp. 241-244.

⁴⁶⁵ Usman A. Tar: 'Old Conflict, New Complex Emergency: An Analysis of Dárfúr Crisis, Western Sudan', *Nordic Journal of African Studies*, vol. 15, no. 3 (2006), pp. 409-411.

tekinthető az országon belül. A lakosság 80 %-a felvakban lakik vagy nomadizál, és elmaradottabb körülmények között tengeti mindennapi életét.

A témaköröm szempontjából fontos konfliktus fő résztvevői mindazonáltal leszűkíthetők pár népcsoportra, amelyeket a továbbiakban fogok ismertetni. A helyi feszültségeknek több forrása is van, amelyek közül eleinte nem feltétlenül az etnikai ellentétek domináltak, de ezek is szerepet játszottak az egyes népcsoportok között kialakult harcokban, amelyekkel később fogok foglalkozni. Először bemutatom a jelenleg is tartó összecsapások főbb szereplőit. Alapvetően megfigyelhető egy éles különállás arab és nem-arab származású népcsoportok között. A főbb nem-arab klánok a teljesség igénye nélkül a következőek: Fur, Masalit, Zaghawa. Az arab népcsoportok pedig a Rizayqat, Missairiyya, Ta'isha, Beni Helba és Mahamid törzsek. Emellett Hausa, Fulani és egyéb nyugat-afrikai nyelvek beszélői is megtalálhatóak az érintett területen.⁴⁶⁶ Maga a Dárfúr elnevezés (arab nyelven) azt jelenti, hogy a Fur népesség otthona, így érthető a terület elnevezésének fontossága is. Dárfúrról emellett azt is lehet tudni, hogy 80 törzsnek ad otthont, ezáltal kulturálisan, vallásilag és etnikailag is differenciált térséget alkot. A helyi konfliktus eszkalálódását egyébként már korábban is megelőzték szűkebb körre korlátozódó ellentétek. Kiemelhetők ezek sorából a Rizayqat és a Ma'aleya (1968), a Salamat és a Ta'isha (1980) és a Beni Helba és a Meharya (1980) népcsoportok közötti összetűzések, majd a Zaghawa és Gamar törzsek közötti 1989-as viszálykodások.⁴⁶⁷ Fontos tudni, hogy míg a nem-arab népcsoportok többnyire földműveléssel foglalkoznak, és a termékenyebb, középső, Jebel Marra-hegység körül csoportosulnak, bár egy részük, a Zaghawák északon, a csádi határ mellett, a Fur-ok a hegység közelében, míg a Masalitok egészen nyugaton élnek. Mindezzel szemben az arab törzsek általában északon és délen élnek a nem-arab, 'fekete' vagy afrikai lakossággal szemben, és főleg marha- és tevetenyésztéssel foglalkoznak, ami nomád életmódot tesz szükségessé (emiatt is több összetűzésre került sor már korábban). A fent említett arab népcsoportok mellett még nagyon jelentősnek számítanak a területen az úgynevezett Baqqara és Abbala nomád állattenyésztő népcsoportok, amelyek politikailag is jelentős befolyással voltak a térség életére.⁴⁶⁸ A fentiekből kitűnik, hogy a régió népessége még afrikai relációban is nagyon sokszínű, és már ez önmagában is konfliktusforrásnak tekinthető. Annál meglepőbbnek tűnhet mindazonáltal,

⁴⁶⁶ Ahmad Sikainga: 'The World's Worst Humanitarian Crisis': Understanding the Dárfúr Conflict', *origins.osu.edu*, February 2009, https://origins.osu.edu/article/worlds-worst-humanitarian-crisis-understanding-darfur-conflict?language_content_entity=en (Elérve: 2023. augusztus 17.), p. 2.

⁴⁶⁷ Government of Sudan: 'Understanding Dárfúr conflict', *reliefweb.int*, 19 January 2005, <https://reliefweb.int/report/sudan/understanding-darfur-conflict> (Elérve: 2003. augusztus 17.), pp. 1-2.

⁴⁶⁸ N. Noah Bassil: 'The Failure of the State in Africa: The Case of Dárfúr', *Australian Quarterly*, vol. 76., no. 4. (Jul-Aug. 2004), pp. 24-26.

hogy korábban nem is az egyes népcsoportok közötti különbségek okoztak ellentéteket a törzsek között, hanem sokkal inkább egyéb tényezők. Ugyan egyszerű magyarázatnak tűnik az, hogy a helyi arab és nem-arab népcsoportok etnikai eltéréseik miatt csaptak volna össze (amiből később a 2003-as nagy konfliktus kialakult), a konfliktus komplex magyarázathoz azonban figyelembe kell venni a helyi térség geopolitikai adottságait, amelyek sok feszültséget idéztek elő az egyes népcsoportok között. Megállapítható mindenesetre kiindulópontként, hogy bár később az etnikai tényezők is jelentős szerepet játszottak a népcsoportok közötti harcokban, azonban eleinte nem ezek határozták meg a feszültségek kialakulásának okait. A problémakör pontosabb megértése érdekében még mélyebbre kell ásunk Dárfúr helyi viszonyrendszerébe.

Az egyik fontos tényező, amely befolyásolta Dárfúr sajátos helyzetét, és a későbbi konfliktusban – legalábbis közvetve – meghatározó szerepet töltött be, az, hogy Szudán határos Csáddal, ahol a 60-as évektől kezdve polgárháborús események zajlottak, amelyek könnyen átjárható határ miatt jelentős hatással voltak Szudánra is. A 20. század közepe felé Csádban egy keresztény kisebbség vezette az országot, azonban Dárfúr ideális helynek tűnt az ottani elnyomott muszlim ellenzék számára, hogy a közeli szomszédos régióban megalapítsa ellenzéki mozgalomát, amelyet FROLINAT-nak nevezett el. Szudán tehát hamarosan a csádi ellenzék központjává vált, mely mozgalomát és fegyveres akciót dárfúri 'fellegrárból' irányította a könnyen átjárható határon át. Nemsokára a tettek mezejére lépett Kadhafi, in medias res beleavatkozva a csádi politikába, amivel egyúttal Dárfúr térségét is jelentősen befolyása alá vonta. Kadhafi ugyanis megalapította Iszlám Légiónak, amelyben sok dárfúri és csádi tiszt is szolgált, akikből később politikai vagy katonai vezetők váltak saját országukban. Az Iszlám Légiónak alakult ki először az arab felsőbbrendűség eszméje, amely átszivárgott az idővel Dárfúrhoz visszatérő és fontos pozíciókat betöltő arab tisztek gondolkodásába. Innen is eredeztethető tulajdonképpen az arab törzsek későbbi arra irányuló erőfeszítése, hogy nagyobb befolyásra telessenek szert a dárfúri területen. Az egyik líbiai katonai táborban kapott katonai kiképzést Musa Hilal is, aki később a nem-arab népcsoportokat folyamatosan zaklató Janjaweed egységek hírhedt parancsnoka lett.⁴⁶⁹

Egy másik fontos konfliktusforrás a térség természetföldrajzi adottságaiban keresendő. Dárfúr északi vidékein sivatagos az éghajlat, míg délebbre termékenyebb vidékek találhatók. A régiót azonban a 60-as évektől kezdve több, súlyos aszály is sújtotta, amelyek konfliktusokat okoztak a földművelő nem-arab lakosság és az állattenyésztő arab törzsek között. Az első igazi

⁴⁶⁹ Alex de Waal: 'The Conflict in Dárfúr, Sudan: Background and Overview', *Tufts University, sites.tufts.edu*, February 2022, <https://sites.tufts.edu/reinventingpeace/files/2022/04/AdW-expert-witness-statement-DF-for-ICC.pdf> (Elérve: 2023. augusztus 17.).

nagy szárazság és éhínség mindazonáltal csak 1984-1985-ben érte el a térséget, és több negatív folyamatot is elindított. Először is a terület kezdett elsivatagosodni, ami arra kényszerítette az északon élő Zaghawákat és más állattenyésztő arab népcsoportokat, hogy délebbre vándorolják, azokra a területekre, amelyeken a földműves nem-arab telepések (főleg a Fur népesség) művelhető termőföldekkel rendelkezett. Ez a belső területfoglalási kísérlet újabb feszültségeket idézett elő a már amúgy is éleződő viszonyban, és a nyomában kialakuló migrációs válság komoly ellentéteket szült a törzsek között. Ekkor tehát még nem volt szó etnikai feszültségekről, mivel ezek a problémák a természeti események alakulásából, azaz a helyi lakosság szempontjából véletlen körülmények összejátszásából adódtak, mindenesetre növelték az ellenérzéseket a különböző népcsoportok között. A másik tényező, amely fokozta a robbanásveszélyt, az volt, hogy az átjárható határok és a népcsoportok között növekvő feszültségek miatt kialakult a fegyverkereskedelem, és nagy mennyiségű illegális kézfegyver halmozódott fel a térségben.⁴⁷⁰ Megállapítható tehát, hogy az egyre nehezebbé váló megélhetés, az állandosuló élelmezési gondok miatt kialakult feszültségek erősen hozzájárultak ahhoz, hogy az egyes népcsoportok között konfliktusok alakuljanak ki, melyek csak a későbbiekben kaptak etnikai színezetet. Az elsivatagosodás, a klimatikus változások a felmérhetetlen károkat okozó aszályos időszakokkal rendkívül nagy károkat okoztak a területen mind anyagi, mind emberi vonatkozásban, és megvetették az alapját a későbbi súlyos politikai-társadalmi konfliktusoknak.

Más oka is volt azonban emellett a feszültségek kialakulásának. Dárfúr hagyományosan egy, Kartúmtól, a fővárostól messze fekvő 'gazdátlan' régiónak számított, ami a történelem során már számos esetben megnyilvánult. Az elmaradottság komoly problémát jelentett és a dárfúri népesség és vezetői hiába folyamodtak segítségért a szudáni kormányhoz, nem kaptak megfelelő támogatást. Nem mellesleg Omar al-Bashir kormánya, amely a központosított iszlamizálásra helyezte a hangsúlyt Hasan al-Turabival egyetemben, még kevésbé volt hajlandó foglalkozni Dárfúr gondjaival, mert minden energiáját lekötötték a dél-szudáni problémák.⁴⁷¹ Több forrás is azt hangsúlyozza, hogy a fegyveres konfliktus a gazdasági, környezeti és politikai tényezők eredőiből tevődött össze, amint az a Száhel-övezet több országában is megfigyelhető volt, például Nigerben, Maliban és Csádban is. Egyes források emellett történelmi párhuzamokat is vonnak, és utalnak a régi úgynevezett *hakura*-rendszerből eredeztethető ősi területi felosztásra, ami a szárazságok és a népvándorlás következtében felborult, és ezáltal törzsi feszültségeket szított. Egyes szerzők szerint tehát már ebben benne

⁴⁷⁰ Tar, *Old Conflict*, pp. 412-415.

⁴⁷¹ Bassil, *The Failure*, pp. 27-28

rejlett a nomád és a földműves életmód közötti összetűzések magva, de a későbbiekben mindezek mellett – bár csak másodlagosan, következmény jelleggel – az etnikai ellentétek is egyre jobban kezdtek kirajzolódni az egyes helyi népcsoportok között.⁴⁷²

Ahhoz, hogy megértsük, miként fejlődött az arab identitás arra a szintre, hogy etnikai ellentétet lásson maga és a földművelő nem-arab közösségek között, először is meg kell vizsgálnunk, hogyan erősödött meg az arab felsőbbrendűségi érzés a területen. A jelenségnek nagyon sok oldala van, ezért nehéz tömören megfogalmazni, mi vezetett oda, hogy a korábban többnyire békésen együtt élő arab és nem-arab lakosság között fegyveres összetűzésekre került sor. Már a 20. század elején létrejött a Dárfúrban őshonos arab népcsoportoknak egy laza szövetsége, és ezek a népcsoportok egyre jobban kezdtek közeledni egymáshoz. A közeledésben döntő szerepet játszottak az olyan főbb arab klánok, mint az Abbala és a Baqqara, melyek tudatosan kezdték el egymással fejleszteni a kapcsolataikat. A törzsszövetségekhez később egyre több más arab eredetű népcsoport is csatlakozott, így egyre bővült azok köre, akikben már élt az arab összetartozás érzése. Ennek a szövetségnek az egyik vezéralakja volt Musa Hilal. Közrejátszott a folyamatban a 40-es, 60-as évektől, hogy Csádban polgárháború zajlott, és Líbia igyekezett terjeszteni a Száhel-övezetben az arab felsőbbrendűség ideológiáját, amelyet sok, korábban az Iszlám Légióban harcolt dárfúri arab tiszt átvett és a magáénak vallott. A Kalasnyikov géppisztolyok számának gyarapodásával egyre nagyobb fegyveres erőre tettek szert, és ezt érvényesíteni is próbálták. Olyan mértékű hatalomra tettek szert, hogy már saját lovas/tevés rendfenntartó alakulatot is működtettek a 60-as, 70-es évek közepére. Egy másik tényező is segítette az iszlamizmus, mint ideológia terjedését: a Muszlim Testvériség ekkoriban már egyre nagyobb befolyással rendelkezett nemzetközi téren, és ez Szudánban is éreztette a hatását, amit csak erősítettek a katonai puccsok, melyek kapcsán fölmerült a saría bevezetése is. Nem sokkal később, 1983-ban Nimeiri hatályossá is tette az iszlám jogrendszerét az országban. A törvénykezésnek ez a formája tovább erősítette az arabság és a muszlimság összetartozásának érzését. Az 1980-as évek közepén az említett arab népcsoportok létrehozták az Arab Összefogás nevű szervezetet, mely ezeket az ideológiákat már nyíltan hirdette.⁴⁷³ Az 1980-as évek vége felé a Nimeiri-kormány egyre elszántabban haladt előre az iszlamizáció útján, mégpedig annak egyfajta nacionalista formája, az úgynevezett *szudanizálás* felé, ami erős hatást gyakorolt az arab közösségekre, és tovább erősítette együvé tartozásukat. Az iszlamizáció nemzeti irányzata mellett – amelynek Hasan al-Turabi volt a legjelentősebb képviselője az országban –

⁴⁷² Sikainga, *The World's*, pp. 3-5.

⁴⁷³ Julie Flint és Alex de Waal: *Dárfúr. A New History of a Long War* (London, New York: Zed Books, 2008), pp. 40-49

egyidejűleg a nemzetközi pán-arab mozgalom is erős hatást gyakorolt a törzsekre, amelyek idővel egyre szorosabb köteléket alakítottak ki egymás között. A muszlim és arab népcsoportok ezért mindinkább úgy érezték, felsőbbrendűek a földművelő afrikai közösségekhez képest, és megerősödött körükben egy mozgalom, amely ennek érvényt szerezve később nyílt etnikai összeütközésekhez vezetett.⁴⁷⁴ Ebben a szellemi-kulturális irányzatban Sadiq al-Mahdi demokratikus kormányzása sem idézett elő nagyobb változást, mivel lényegileg csak annyi változás történt, hogy az addig Gyűlésként emlegetett arab törzseket már Murahileen-nek (nomád harcosoknak), vagy később (az 1990-es években) Janjaweed-nak nevezték el (erről a későbbiekben még lesz szó). 1986-ban tehát megalakult az Arab Szövetség, amely előfutára volt annak a Janjaweed-nak, mely már az arab felsőbbrendűség ideológiájára támaszkodva egységesítette az arab népcsoportokat, és ezzel elhintette a későbbi etnikai-kulturális konfliktusok és tisztogatások magvát.⁴⁷⁵ A Janjaweed elnevezés tulajdonképpen csak a későbbiekben vált elterjedté, mivel korábban a Murahileen után még mást elnevezést is kapott az arabokat tömörítő csoportosulás. Az eleinte politikamentes csoport a Popular Defence Forces (PDF) nevet is viselte egy ideig, amolyan átmeneti időszakra, de mint a neve is mutatja, egyre inkább afelé tendált, hogy egy harci milícia formáját öltse. Az arabok egyre erőteljesebben megnyilvánuló felsőbbrendűségi ideológiája nyomán fokozatosan kezdett etnikai színezetet is öltetni a konfliktus, amihez a PDF tevékenysége nagyban hozzájárult. A Popular Defence Forces tehát már egyfajta előfutára volt annak a harci szervezetnek, amely később falvakat rombolt le és etnikai konfliktusokat generált a földműves nem-arab, afrikai lakosság és az arab törzsek között.⁴⁷⁶

A szudáni kormány által indirekt módon támogatott Janjaweed milícia ismertetése után érdemes figyelmet szentelni a konfliktusban szembenálló másik félre, a földműves nem-arab lakosságra is, megvizsgálni, hogyan alakult ki ellenállási mozgalmuk, amely a későbbi 2003-as összetűzésekhez vezetett. Már 1995-ben előfordultak atrocitások a földművesekkel szemben, amikor a Masalit közösséget fegyveres támadás érte, majd 1996-ban már 45 ember lelte halálát egy katonai szabadcsapat által elkövetett támadást követően. 1997-ben Geneina területén indítottak újabb támadásokat az arab népcsoportok szabadcsapatái, és 1998-ra ezek a támadások rendszeressé váltak. A Janjaweed-milíciák folyamatos támadások alatt tartották a helyi lakosságot, amely igyekezett volna kis földje szerény kis terméseiből megélni, ám az arab

⁴⁷⁴ Jérôme Tubiana: 'The War in the West', in: John Ryle, Justin Willis, Suliman Baldo és Jok Madut Jok (szerk.): *The Sudan Handbook* (Woodbridge, Rochester: Rift Valley Institute, 2012), pp. 226-229.

⁴⁷⁵ Tar, Old Conflict, pp. 415-416.

⁴⁷⁶ Alex de Waal: 'Briefing: Dárfúr, Sudan: Prorspects for Peace', *African Affairs*, vol. 104., no. 414 (January 2005), pp. 127-128.

törzsek – a felsőbbrendűségi eszmék, és az általuk eltúlzott etnikai ellentétek miatt – folyamatosan zaklatták őket. A Fur erők sem tudtak semlegesek maradni, és így a Janjaweed fegyvereseinek ők is célpontjává váltak az 1990-es évek vége felé. A harcok során egyébként a földművelő közösségek kezdtek egymáshoz közel kerülni, és szövetségeket is igyekeztek létrehozni, hogy biztosítsák az önvédelmüket a militáns Janjaweed közösséggel szemben. Az első arabellenes összefogás meglepő módon a Fur és a Zaghawa népesség között alakult ki. A Zaghawákról tudni kell, hogy etnikailag erősen kötődnek egyes csádi népcsoportokhoz, és az 1983-1984-es évekre katonai kiképző táborokat hoztak létre, ahol komoly harctudásra tettek szert. A Zaghawa nép már eleve harcedzett volt, ezért segítségére tudott lenni a többieknek, ugyanis a csádi határra esett a lakhelyük, ahol állandóak voltak az atrocitások. 1991-ben a Zaghawa népesség személyesen Al-Bashir elnöknek is küldött egy üzenetet, amelyben hiányolta a kormány reakcióját az arab milíciák által a helyi lakosság ellen elkövetett törvénysértésekre. 1998-ra a Zaghawa törzsek már teljesen felfegyverkeztek, és egyre inkább képessé váltak katonai választ adni a Janjaweed által a civilek ellen elkövetett mészárlásokra. A kormány azonban – arabpártiságát kimutatva – 1999-2000-ben lecsapott a Zaghawa klánokra, és szabályos büntetőhadjáratot vezetett a renitens harcosok ellen. A harcok egyébként az etnikai erőviszonyok megváltoztatása mellett az egyes területi erőforrások – főleg a kutak – birtoklásáért is folytak. A Zaghawa közösség élére egy Abdel Wahid Mohamed al Nur nevezetű törzsi vezető állt, aki ezután hosszabb időn át a fegyveres önvédelmi mozgalom egyik vezéralakja maradt.

A konfliktus kezdetét 2003-ra szokás tenni, azonban a harcok már a 2000-es évektől kezdve nagy intenzitással folytak az egyes csoportok között. 2001. július 21-én Abu Gamránál a Fur és a Zaghawa törzsi elit találkozott, hogy szövetséget kössön a Janjaweed erők civileket célzó támadásai ellen, és elmélyítse szövetségét a készülő polgárháború előtt. 2001 novemberében ezek a népcsoportok újabb partnerrel kötöttek megállapodást: bevették a szövetségbe a Masalit harcosokat is, akik készen álltak felvenni a kesztyűt a kormányerők által támogatott milíciák ellen. 2002 februárjában került sor a lázadók első komolyabb akciójára, amikor Nyala és Tur között egy ellenséges helyőrség ellen katonai akciót szerveztek. A támadásokat innentől kezdve azonban már a kormányerők indították, és minthogy ezek egyre gyakoribbá váltak, a konfliktus is eszkalálódni kezdett. A dárfüri kormányellenes erők segítséget kértek és kaptak is az SPLA nevű dél-szudáni lázadó szervezettől, amelyet John Mebior Garang vezetett. Igyekeztek mindent megtenni, hogy véget vessenek az igazságtalan területfoglaló akcióknak.⁴⁷⁷ A lázadók

⁴⁷⁷ Flint és de Waal, *Dárfúr*, pp. 71-94.

végül 2003-ra – a konfliktus hivatalosnak tekintett kezdetére – két fő szervezetet alapítottak meg, amelyek a későbbi polgárháborús küzdelmeik alapját képezték: az egyik a Justice and Equality Movement (JEM) volt, a másik pedig a Sudanese Liberation Movement/Army (SLM/A). E két szervezet fogta össze a három fő törzs, a Fur a Masalit és a Zaghawa katonai erőit a hallgatólagosan a kormányzat által is támogatott Janjaweed erők támadásaival szemben.⁴⁷⁸

Egy másik tényező is jelentősen nehezítette a földműves dárfúri lakosság életét. Az 1989-ben katonai puccsal hatalomra jutó Al-Bashir kormány – felvértezve Hasan al-Turabi iszlamista elméleteivel – hozzájárított az ország közigazgatási rendszerének átalakításához, ami Dárfúrt is érintette. Mivel a kormány centralizálásra törekedett, a régió közigazgatási egységét megbontva Dárfúrt 1994-ben három területi egységre osztotta. Létrejött Észak-Dárfúr el El-Fasher székhellyel, Dél-Dárfúr Nyala székhellyel, végül harmadikként Nyugat-Dárfúr Geneina központtal. A kormány szándéka az volt, hogy a megosztott lázadó régió ne tudjon komolyabb problémát okozni az államgépezetnek, és emellett – a szudanizáló és iszlamizáló tevékenységük jutalmaképpen – szerették volna megerősíteni az arab népcsoportok pozícióját a térségben. Arab törzsi vezetőket ültettek az új adminisztratív egységek vezető tisztségeibe, ezáltal is hátráltatva helyi a földműves lakosság jogérvényesítési törekvéseit. Másik szándékuk az volt, hogy megosszák a legnagyobb lélekszámú Fur közösséget, ezáltal minél inkább gyengítsék a népcsoport befolyását a térségben. Az arab felsőbbrendűség jeleit mutatta egyébként az a két pamflet, amelyeket Qureys 1 és Qureys 2 (1998-9) néven dokumentáltak és melyeknek szerzője a folyó menti arabokat különválasztja a dárfúri araboktól, és az előbbieket hibáztatja fel, hogy Dárfúr területén nem tudott kialakulni az arab népcsoportok hegemoniája. Érdekes dokumentum a 2000 táján megjelent ún. Black Book („Fekete Könyv”) című kiadványuk is, amelyben az önvédelemre kényszerülő őshonos népek megfogalmazták kifogásaikat az arab törzsek és a kormány vezette elnyomó intézkedésekkel szemben. A dokumentum egyike volt a Janjaweed által elkövetett atrocitásokkal szembeni felháborodás megnyilvánulásainak, és pregnánsan kifejezte az afrikai földművelő népek ellenérzését a Janjaweed agresszív elnyomó törekvéseivel szemben.⁴⁷⁹

Mielőtt tehát rátérnénk a nemzetközi figyelem homlokterébe került konfliktus részletes bemutatására, érdemes még egyszer áttekinteni és értékelni azokat a tényezőket, amelyek a feszültségek kialakulásához vezettek 2003 februárjára. Mint láttuk, a térségnek az ország

⁴⁷⁸ Ulrich Mans: 'Briefing: Sudan: The New War in Dárfúr', *African Affairs*, vol. 103., no. 411 (April 2004), p. 291.

⁴⁷⁹ de Waal, *The Conflict*, pp. 43- 46.

központjától való távolsága, az összlakosság gyorsan növekvő létszáma mellett is állandósuló általános társadalmi-gazdasági elmaradottsága és a folyamatos megélhetési gondok mellett egyéb konkrét tényezők is fokozták a dárfúri lakosság szenvedéseit. Ide sorolhatók elsősorban az éghajlati változások, a rendszeressé váló aszályok és éhínségek, valamint a szomszédos Csádból 'begyűrűző' polgárháború, a megerősödő helyi fegyveres milíciák által gerjesztett regionális fegyveres összetűzések, továbbá a környező, muszlim világban kialakuló, 70-es évektől előretörő iszlamizáció, a konzervatív iszlám megjelenése a térségben (aminek állandó kísérőjelensége a saría teljes vagy részleges visszaállítására tett kísérlet). Ez utóbbi tényezők megerősítették muszlimok együvé tartozásának érzését, és emellett teret hódított a térségben is – Kadhafi erőteljes támogatásával – a pán-arabizmus eszmevilága is – és mindez elősegítette az addig szétszórtan, kisebb népcsoportokban élő arab közösségek egymáshoz való szorosabb kötődését. A fenyegetett nem-arab földműves népcsoportok erre válaszul szintén összefogtak, és kisebb szervezetekbe tömörülve szórványosan elkezdtek fellépni, majd katonailag is szerveződni a mindinkább arab-muszlim felsőbbrendűségi elveket hangoztató Janjaweedbe (kezdetben Murahileenbe és PDF-be) tömörülő erőkkel szemben. Mindez szinte szükségszerűen véres polgárháborúhoz vezetett, amely 2003-ban kezdetét is vette, és legújabbkori történelmünk egyik legsúlyosabb humanitárius katasztrófáját eredményezte.

V.4. A dárfúri konfliktus

A dárfúri konfliktus hivatalosan 2003 februárjában tört ki. Március 25-én a földművelésből élő nem-arab szövetséges törzsek csapatai elfoglalták Tine városát és igen jelentős fegyvertartalékhoz jutottak. A gerillataktikát alkalmazó, Toyota Land Cruiser-ekkel száguldozó és lövöldöző gyorsmozgású lázadó egységek ellen a kormány által támogatott Janjaweed erőknek eleinte nem volt esélyük, meglepetésszerűen érte őket a kis létszámú és váratlan helyváltoztatásokra képes harci alakulatok támadási taktikája. A csádi katonaság által kiképzett fegyveresek olyan támadássorozatot indítottak a Janjaweed ellen, hogy arra egy ideig a központi kormányzat sem talált választ. Egyik első akciójuk során a lázadó erők El Fashernél a kormányerők nyílt terepen tárolt harci repülőit, gépjárműveit és egyéb katonai felszereléseit megsemmisítették, és ezzel hatalmas károkat okoztak a szemben álló félnek. A kormány és a Janjaweed azonban hamarosan megtalálta az ellenszert. A módszerük egyszerű volt: légi haderejükkel lebombázták az adott településeket és civileket, majd szárazföldi csapatokkal lerohanták az életben maradottakat. A központi biztonsági erők a leszámolás során közel 150 embert tartóztattak le a lázadók közül. A lázadók sikereinek hallatán a Janjaweed csoportok követelték keménykezű vezetőjük, Musa Hilal szabadon engedését, aki ekkortájt a börtönben

ült. A kormány kész volt a megegyezésre, így a vezető csatlakozhatott a katonáihoz. A fegyveres konfliktus legvéresebb időszaka a 2003-2004-es évek voltak. A kormány a Janjaweed paramilitáris egységei mellett bevette a katonai hírszerzést és továbbra is támaszkodott saját légierejére is. A kezdeti kudarcok miatt bosszúsomjas arab fél a földműves lázadók totális megsemmisítését igyekezett elérni. Az ellentámadás kegyetlen volt és hatékony: a katonai tisztogatás során nem tettek különbséget civilek, katonák és nők között: mind ki voltak téve a kormány bosszújának. A Masalit közösséget például a 2003-as év végére teljesen elűzték eredeti lakhelyéről. Musa Hilal kiszabadulása után Misteriha-ban katonai tábort létesített, ahol berendezkedett a Janjaweed immár legalizált katonai szervezete. A Janjaweed erők szabad prédának tekinthették a helyi lakosságot, és megjelenésüket mindenütt humanitárius katasztrófa kísérte: nőket erőszakoltak meg, civileket gyilkoltak vagy kínoztak meg. 2004-ben végül – nem kis részben nemzetközi nyomásra – a kormányerők úgy döntöttek, elég volt a tömeges mészárlásból, és tűzszünetet kötöttek a lázadó erőkkel. Mindazonáltal a kormány egyik fő intézkedése az volt, hogy – ezáltal egyúttal a maga felelősségét is leplezve – büntetlenséget biztosított a Janjaweed alakulatoknak. A harcok közben a béketárgyalások ellenére tovább folytak, és a lázadók mozgalmának egyik, Minnie Minawi nevű frakciója sem szüntette be az agresszív támadást a kormányerők ellen. A Janjaweed nemcsak közvetlenül a polgári lakosság sérelmére követett el bűnöket, hanem katonái iskolákat, mecseteket is leromboltak és kutakat mérgeztek meg. 2005 elejére megközelítőleg 2 millió embert üldözött el otthonából az erőszak és mintegy 200 000 ember kényszerült Csádba menekülni a megtorlások elől.⁴⁸⁰ A dárfúri események így folytak tovább váltakozó intenzitással, míg végül 2006-ban Nigériában az ENSZ és az Afrikai Unió komoly nyomására megszületett a Darfur Peace Agreement (DPA), amelyet azonban csak egy lázadó szervezet írt alá, a többiek elutasították, mint Dárfúr számára káros egyezményt. Az atrocitások változó intenzitással azóta is – e dolgozat írása idején is – tovább folynak, és nem került sor a térségben élő közösségek tartós politikai kiegyezésére.⁴⁸¹

Nem egyszerű feladat megfelelően minősíteni vagy besorolni a történeteket, sokféle kifejezéssel illették már szakértők és politikusok ezt a konfliktust, sokszor eltérő terminológiát használva. Az események horderejét mindenesetre mutatja, hogy az ENSZ 2004-ben a „világ legnagyobb humanitárius katasztrófájának nevezte”, az Amerikai Egyesült Államok kormánya pedig – ugyan egyedül a nemzetközi államközösségben – népirtásnak minősítette a történeteket. A körülmények bonyolultsága, sok különböző tényező együttes és zavaró hatása és a

⁴⁸⁰ Flint és de Waal, *Dárfúr*, pp. 116-149

⁴⁸¹ Sikainga, *The World's*, p. 8.

nemzetközi szereplők eltérő politikai érdekei is befolyásolták a véleményalkotást. A konfliktus lezajlásának brutalitását azonban gyakorlatilag senki nem vonta kétségbe.⁴⁸²

Összességében kijelenthető, hogy a dárfúri konfliktus a megelőző eseményeket is figyelembe véve rendkívül súlyos katonai konfliktusnak és humanitárius katasztrófának számít a nemzetközi közösség megítélése alapján nemcsak a régióban vagy az egész kontinensen, hanem világméretben is. A Janjaweed erők, amelyek fokozatosan váltak olyan kíméletlenné és fékezhetetlenné, amilyenek a 2000-es évek közepére lettek, hatalmas rombolást és pusztítást vittek véghez a helyi lakosság körében, amit a kormányerők nemhogy megfékeztek volna, hanem inkább egyenesen bátorítottak. A Janjaweed milíciák alig hagytak maguk után valamilyen használható értéket a földművelésből élő népesség területén, emellett rasszista, etnikai tisztogatásra épülő ideológiájukkal tartósan prolongálták a konfliktust és a gazdasági káoszt a még Szudánon belül is elmaradottnak számító régióban. A földművelő lakosság egy ideig tűrte az atrocitásokat, azonban hamarosan önvédelemből fegyvert fogott és visszavágott az igazságtalanságokért, a megszerveződött fegyveres csapatok egyre-másra csaptak le a kormányerők és a milíciák fegyvereseire, katonai egységeire – szintén nem válogatva az eszközökben. A konfliktus gyakorlatilag feloldhatatlanná és megfékezhetetlenné vált, és a világ egyik legnagyobb humanitárius katasztrófájához vezetett, amely egészen a mai napig tart, és egyelőre nincs is kilátás a tartós békére. A nemzetközi közösség ezt már régen felmérte, és több misszió keretében korlátozott külső beavatkozási kísérletet tett a béke és a demokratikus kibontakozás lehetőségének megteremtésére. E fejezet következő részében – egyik hipotézisem igazolása céljából – azt vizsgálom meg, mennyiben tudták segíteni a nemzetközi békefenntartó missziók a régió stabilitásának helyreállítását.

V.5. Az AMIS és az UNAMID Dárfúrban

A dárfúri konfliktus miatt viszonylag hamar fölmerült egy békefenntartó misszió szükségessége, amely segít megakadályozni, hogy a humanitárius katasztrófa ellenőrizhetetlen méreteket öltjön. Több egyezményt követően először végül is az Afrikai Unió küldhetett egy katonai alakulatot a területre. Az ezt megelőző egyik első – nemzetközi kezdeményezésre megvalósult – fejlemény és eredmény a N'Djamena Humanitárius Tűzszüneti Megállapodás volt, melyet a szudáni kormány és a lázadók szervezetei 2004. április 8-án írtak alá. A szerződés rögzítette a további atrocitások visszaszorítását, és a földműves nem-arab telepések és a Janjaweed közötti ellentétek rendezésének békés útra való terelésének szándékát. A másik

⁴⁸² Nicole L. Adenauer: 'Crisis in Dárfúr – The Forgotten Genocide', *Konrad-Adenauer-Stiftung Washington*, 2005, pp. 2-3.

jelentős hasonló célú megállapodás az Addisz Abeba Egyezmény volt, amelyet 2004. május 28-án írtak alá, és mely egyben jogalapot nyújtott ahhoz is, hogy az Afrikai Unió a későbbiek folyamán békefenntartó missziót küldjön a helyszínre. Jelentős lépésként értékelte a nemzetközi politikai közösség azt a tényt is, hogy megalakult az úgynevezett Tűzszünet Felügyelő Bizottság, amely gyakorlatilag előkészítette a terepet az Afrikai Unió békefenntartó katonáinak küldetése számára. Az AMIS (African Mission in the Sudan) már júniusban a helyszínen tartózkodott, és októberre 10 országból érkezett 465 katonával biztosította a terepet, hogy igyekezzen megakadályozni a humanitárius katasztrófával fenyegető konfliktus eszkalációját. A békefenntartó misszió szerepe – mint a fenti létszám is mutatja – inkább jelképes volt, nem biztosított megfelelő katonai erőt a fegyveres konfliktusok elfojtására. Az Afrikai Unió első misszióját AMIS I-nek nevezték el, ezt később két másik is követte.

Az Afrikai Unió Béke és Biztonság Tanácsa nemsokára kibővítette a helyszínen tartózkodó katonák létszámát, és 2004 október 20-ra létrehozta az AMIS II missziót, amely már 3320 katonával és egy 815 fős rendőri egységgel is rendelkezett (CivPol). Születtek tervek arra nézve, hogy ezeket a rendfenntartó kontingenseket még jobban megnöveljék – a katonai kontingens létszámát 6171 főre, míg a rendőrökét 1560 főre –, ez végül 2005 áprilisában valósult meg. Az Afrikai Unió missziói igyekeztek megszolgálni a velük szemben megelőlegezett bizalmat, és hozzájárulni a béke megteremtéséhez. Mindenesetre a harcok egy ideig tovább folytak, és csak 2006. május 5-én sikerült a felekkel elfogadtatni a dárfúri békemegállapodást (Darfur Peace Agreement, DPA), amivel a misszió legalább annyit el tudott érni, hogy a szudáni kormány és a SLM/A (Minnawi frakció) békét kötött. Az SLM/A (Abdel Wahid) és a JEM földműves, nem-arab csoportok azonban úgy döntöttek, hogy nem írják alá a megállapodást, így az továbbra is korlátozott érvényű maradt, és a tartós béke eléréséhez nem sikerült sokkal közelebb jutni. Az AMIS fontosnak tartotta, hogy támogassa ezt a békét.⁴⁸³

Az AMIS azonban sok tényező miatt nem tudta beváltani a hozzá fűzött reményeket. Nem sikerült tartós eredményeket elérnie a régióban, ezért a nemzetközi közösség kezdte úgy érezni, eljött az ideje annak, hogy az ENSZ és más politikai erők is közbelépjenek. Át kellett venniük, vagy legalábbis ki kellett egészíteniük az Afrikai Unió szerepét. 2006 januárjában már Alpha Oumar Konaré, az Afrikai Unió egyik vezetője is időszerűnek látta és célszerűnek tartotta az ENSZ belépését a misszióba, így egyre valószínűbbé vált a világszervezet részvétele. A 2006-os DPA békeszerződés és a tartomány továbbra is instabil helyzete miatt egyre erősebb lett az az a politikai meggyőződés, hogy az Afrikai Unió mellett szükség van az ENSZ erőire is, míg

⁴⁸³ AMIS honlap. *web.archive.org*, <https://web.archive.org/web/20070429130630/http://www.amis-sudan.org/index.html> (Elérve: 21 Augusztus 2023)

végül a Világszervezet 1769. sz. határozata megalapította az UNAMID-ot (African Union-United Nations Hybrid Operation in Dárfúr). Az UNAMID 2008. január 1-én kezdte meg működését. A misszió nem negligálta az Afrikai Unió katonáit sem, hanem integrálta őket az ENSZ alakulat soraiba, ezáltal megmaradhatott a katonai beavatkozás afrikai jellege is, ami a szudáni kormány egyik fő feltétele volt az ENSZ számára. Az új misszió számban is jelentősen felülmúlta korábbi elődjét, 19 555 katona és 4690 rendőrtiszt vett részt a küldetésben, amely így már meghatározó erőt képviselt (bár még mindig nem igazán jelentőset, ha belegondolunk, hogy Dárfúr területe önmagában Franciaországéval azonos). A konfliktus súlyosságát és méretét mutatja, hogy az UNAMID volt az ENSZ által addig létrehozott legnagyobb békefenntartó erő, mely hosszú időn át, egészen a közelmúltig igyekezett előremozdítani a béke folyamatát. Összefoglalva megállapítható, hogy az UNAMID sokkal hatásosabban működött Dárfúrban, mint az AMIS (hatékonyágának és hiányosságainak okait a későbbiekben még elemezni fogom egyéb források alapján). Részeredményei ellenére sem volt azonban képes hatékonyan megvédeni a civil lakosságot a fegyveres atrocitásoktól – ezt egyébként is igen gyakran felróják a világszervezet békefenntartó misszióinak. Rontotta a küldetés hatékonyságát a szudáni kormány gyakran ellenséges vagy legalábbis a küldetés céljait valójában elszabotáló magatartása is.⁴⁸⁴

V.6. A hipotézis igazolása: miért volt eredménytelen az Afrikai Unió teljesítménye még az ENSZ-misszióéhoz képest is?

Ebben és a következő fejezetben, melyekben egy-egy esettanulmány révén vizsgálom a nemzetközi konfliktuskezelés egyik módjának, a katonai békefenntartó misszióknak az eredményességét, a következő hipotézist fogom igazolni: *A dárfúri és a mali konfliktusok folyamata és békefenntartói kezelése is azt bizonyítja, hogy az afrikai konfliktusok megoldásához nem megfelelő és elegendő az Afrikai Unió, illetve más afrikai regionális szervezetek politikai elkötelezettsége és katonai képessége. A konfliktusok eredményes kezelése a nemzetközi szervezetek (ENSZ, EU, NATO és a régióban érdekelt nagyhatalmak) bevonása nélkül nem megoldható.*

Hipotézisem igazolását egy az afrikai békefenntartó missziók működésének hatékonyságával kapcsolatos megosztó elméletet ismertetésével kezdem. Alex de Waal provokatív álláspontja szerint az egyes afrikai szervezetek által létrehozott és irányított

⁴⁸⁴ David Lanz: 'African Union-United Nations Hybrid Operation in Dárfúr (UNAMID)', in: Joachim A. Koops, Norrie Macqueen, Thierry Tardy és Paul D. Williams (szerk.): *The Oxfords Handbook of United Nations Peacekeeping Operations* (Oxford: Oxford University Press, 2017), pp. 780–786

békefenntartó missziók lényegében a gazdasági-politikai önérdék megvalósításának eszközt látják a békefenntartás lebonyolításában, és ezért az egyes szervezetek (pl. az Afrikai Unió) úgy avatkoznak be bizonyos országok konfliktusainak megoldásába, hogy tulajdonképpen előnszerzésben gondolkodnak, 'piaci alapon' akarnak beszállni az egyes konfliktusok kezelésébe, az erkölcsi és politikai normákat hajlamosak ürügyként kezelni. Ez a szemlélet melegágyává válhat a korrupciónak és más visszaéléseknek a békefenntartó erőkon belül, illetve a missziók és a helyi politikai vezetés relációjában is. Ez a kontraproduktív viselkedés megfoszthatja politikai hitelétől az Afrikai Uniót és az egyéb résztvevő afrikai szervezeteket is, amelyeknek elfogulatlanságukról kellene meggyőzniük a konfliktusban egymással szembenálló feleket.⁴⁸⁵ A szerző álláspontja, melyet egyébként számos ENSZ-jelentés is alátámaszt, első lépésben közelebb visz hipotézisünk igazolásához: az afrikai békefenntartó szervezetek jellemzően nem viszonyulnak érdektelenül a rend fenntartásához és a béke előmozdításához, hanem többnyire a politikai érdekérvényesítésnek és a gazdasági haszonszerzésnek rendelik alá a regionális konfliktusok megoldását, visszaélve a kapott bizalommal és politikai mandátummal.

Ezt az álláspontot támasztja alá Paul D. Williams és Arthur Boutellis egy-egy, konkrétan erre a problémakörre irányuló tanulmánya is. Williams amellett, hogy az Afrikai Unió és az ENSZ együttműködésének fontosságát hangsúlyozza, szintén eljut arra a konklúzióra, hogy az Afrikai Unió önmagában kevés a súlyos és területileg is kiterjedt konfliktusok kezelésére, és Boutellis-hez hasonlóan azt a fontos elemet is kiemeli, hogy a térség biztonsági kérdéseinek kezelése a morális és politikai kihíváson túl logisztikai és katonai vonatkozásban is meghaladja egy olyan kis mozgósítási erő fölött rendelkező, forráshiánnyal küzdő szervezet erejét, mint az Afrikai Unió.⁴⁸⁶

Alex de Waal, aki alapvető munkájában részletesen elemezte az afrikai békefenntartó szervezetek és ezen belül az AMIS misszió hatékonyságának korlátait, konkrét adatok alapján vonja le következtetéseit. Adatokkal bizonyítja azt is, hogy az Afrikai Unió egységei Dárfúrban gyengék és kislétszámúak voltak. A szerző tényekkel támasztja alá, hogy logisztikai, pénzügyi és egyéb hiányosságok jellemzik az afrikai szervezetet, és az általános szervezetlenség jelentősen visszavetette a dárfúri misszió működését és eredményességét is.⁴⁸⁷ Ennek fényében

⁴⁸⁵ Alex de Waal: 'Mission without End? Peacekeeping in the African Political Marketplace', *International Affairs*, vol. 85, no. 1 (January 2009), p. 99.

⁴⁸⁶ Paul D. Williams és Arthur Boutellis: 'Partnership Peacekeeping: Challenges and Opportunities in the United Nations-African Union Relationship', *African Affairs*, vol. 113, no. 451 (2014), pp. 254-255.

⁴⁸⁷ Ugyanerről írt az ebben az időben az AMIS műveletben szolgáló ghánai Appiah-Mensah Seth: Seth Appiah-Mensah: "AU's Critical Assignment in Darfur," *African Security Review*, vol 14, no. 2 (2005), pp. 7-21, valamint: Seth Appiah-Mensah: "The African Mission in Sudan: Darfur Dilemmas," *Institute for Security Studies*, 1 March

nem meglepő, hogy a nemzetközi közösség a 2004-2006 közötti időszakban, amikor az Afrikai Unió missziójának eredményeket kellett volna felmutatnia, már arról értekezett, hogy minden valószínűség szerint előbb-utóbb az ENSZ-nek, mint széleskörű békefenntartói tapasztalatokkal rendelkező szervezetnek kell átvennie az irányítást az AMIS felett. Példaként Burundit hozták fel, ahol az ENSZ-beavatkozás jelentős hatékonyságnöveléssel járt a térség biztonsági helyzetét tekintve. A szudáni kormány politikai indíttatású kérésének ugyan eleget tettek, hogy az ENSZ által vezetett hibrid békefenntartó missziónak, az UNAMID-nak legyen 'afrikai arculata', a meghatározó szempont azonban az volt, hogy az új misszió hatékonyabban lássa el feladatát, mint az őt megelőző AMIS. Alex de Waal felhívja a figyelmet arra a fontos tényre is, hogy az egyik, és talán a legjelentősebb probléma az AMIS-szal és az Afrikai Unióval az volt, hogy a békefenntartó misszió működtetéséhez kénytelen volt külső donorokra támaszkodni, ami egzisztenciális bizonytalanságot, és így a hatékonyság csökkenést eredményezett a szervezetnél, ráadásul felvetette a politikai befolyásolhatóság veszélyét is. További probléma volt a gyakorlatlanság, a felkészületlenség, a hiányos felszerelés és a megfelelő cselekvési mandátum hiánya.⁴⁸⁸ A franciák befolyása egyébként folyamatosan csökken a régióban (a Niger-Mali-Burkina Faso konföderáció fellépése révén próbálnak meg jelen lenni), aminek okát az erősödő orosz befolyásban látom, amely egy ideje rendkívül hangsúlyosan jelenik meg a térségben.⁴⁸⁹ A helyzetet tovább súlyosbította a régió civilizációs és infrastrukturális szempontból rendkívül alacsony fejlettségi szintje. Ez az afrikai viszonyokra általában jellemző tény az ENSZ missziók tevékenységét is jelentősen hátráltatta. Alátámasztják ezt interjúalanyaim – magyar nyugállományú békefenntartó tisztek – tapasztalatai is, miszerint még a normális napi működéshez is mindig szükség volt egy kis – minden korrupciós szándéktól mentes – 'ügyeskedésre', a helyi lakossággal és közigazgatással fenntartott 'jó kapcsolatokra'.⁴⁹⁰

2006, <https://issafrica.org/topics/peacekeeping-and-conflict-management/01-mar-2006-the-african-mission-in-sudan-darfur-dilemmas-seth-appiah-mensah>, és: Seth Appiah-Mensah: "The African Mission in Sudan: Darfur dilemmas," *African Security Studies*, vol. 15, no. 1 (2006), 1-19, DOI: 10.1080/10246029.2006.9627384. Valamint a szintén a misszióban szolgált Besenyő János is: „Logistic Experiences: The Case of Darfur: Promoting Peace and Security in Africa,” *Finnish Department of Strategic and Defense Studies*, vol. 2, no. 35 (2006), pp. 41-59., <http://real.mtak.hu/83792/>. - Azonban az ő véleményük nem kapott ekkora nyilvánosságot, annak ellenére, hogy jelentős gyakorlati tapasztalattal rendelkeztek a misszióval kapcsolatban.

⁴⁸⁸ Alex de Waal: 'Darfur and the Failure of the Responsibility to Protect', *International Affairs*, vol. 83., no. 6 (2007), pp. 1041-1045.

⁴⁸⁹ Katja Lindskov Jacobsen és Karen Philippa Larsen: „Liberal intervention's renewed crisis: responding to Russia's growing influence in Africa,” *International Affairs*, Volume 99, Issue 1 (January 2023), p. 266.

⁴⁹⁰ Interjú Papp István nyugállományú alezredessel, Szabó Zsolt, Eszterházy Károly Katolikus Egyetem, Történelemtudományi Doktori Iskola, III. évfolyam. Afrika Kutatóintézet, junior kutató. (Az interjú időpontja: 2021. november 10., helye: Pákozd, Katonai Emlékpark).

Robert L. Feldman elemzésében szintén ízekre szedi az Afrikai Unió teljesítményét. Tényként szögezi le, hogy az Afrikai Unió katonai alakulatai sokszor képzetlenek, nem rendelkeznek megfelelő felszereltséggel, pénzügyi források hiánya nehezíti a munkájukat és sokszor külső támogatásra szorúlnak misszióik végrehajtása során. A szerző katonai vonatkozásban kiemeli azt is, hogy az Afrikai Unió nemrégiben kialakított gyorsreagálású erői (African Standby Force) sem eléggé hatékonyak, bevetésüket nem mindig sikerül jól megtervezni, időzíteni és biztosítani, ezért eredményességük minden igyekezet ellenére kívánivalót hagy maga után. A katonai kiképzéssel és a pénzügyi háttér biztosításával kapcsolatos gondok tárgyalása mellett az eddigiekhez képest új szempont a cikkében annak a némileg meglepő körülménynek az említése, hogy az Afrikai Unió misszióinak hatékonyságát nyelvi és vallási különbségek, illetve az ezzel kapcsolatos feszültségek is nehezítik. Ezek a tényezők hátráltatják a katonák hatékony kommunikációját, akik nem mindig rendelkeznek a helyszín megkívánta nyelvi előképzettséggel, sőt, sokszor egymással is nehezen kommunikálnak. Összehasonlítva pl. a NATO-erőkkel, sokkal nehezebben tudják koordinálni az egységeik közös akcióit, ezáltal a missziók küldetéseinek sikerességét kockáztatják. A szerző kifogásolja azt is, hogy az afrikai békefenntartók gyakran nem tudnak lépést tartani a helyi szembenálló erőkkel a fegyverzet terén. Az AMIS-t hozza például arra, hogy a AK-47-es Kalasnyikovok és RPG-7-ek használata nem tudja ellensúlyozni a lázadók és a szudáni kormányerők nehézfegyverzetét, amely komoly katonai teljesítményre képes. Az egyik legnagyobb problémának emellett szintén a továbbra sem megfelelő pénzügyi finanszírozást, a katonai egységek hiányos felszerelését és ellátását tartja (ami egyébként visszatérő kritika az Afrikai Unióval szemben), mert ez – a politikai kultúra általános szintjétől függetlenül is – melegágya lehet a korrupciónak, és csökkenti emellett a helyi lakosság és a szembenálló felek bizalmát a békefenntartó csapatok működőképességében.⁴⁹¹ A szerző bizonyító erejű tényanyaga szintén megerősíti azt az álláspontomat, hogy a kizárólag az Afrikai Unió által indított békefenntartó missziók önmagukban nem állják meg a helyüket, és szükségük van olyan nemzetközi, ENSZ, EU, NATO, stb. szervezetek támogatására, melyek elősegíthetik a szervezeti fejlődésüket és melyek ki tudják egészíteni, illetve koordinálni – adott esetben kontrollálni – tudják a tevékenységüket az olyan konfliktuszónában, mint például Dárfúr.

⁴⁹¹ Major Robert L. Feldman: 'Problems Plaguing the African Union Peacekeeping Forces', *Defense & Security Analysis*, vol. 24, no. 3 (September 2008), pp. 267-270.

Egy másik vélemény⁴⁹² arra hívja fel a figyelmet, hogy az AMIS kiküldetése előtt nem részesült megfelelő felkészítésben ahhoz, hogy a helyi erőkkel felvegye a harcot, illetve, hogy lefegyverezze a harcoló feleket, és emiatt nem sikerült demilitarizálni a konfliktussal sújtott területeket. Az erre adott mandátumot sem tartja a szerző kielégítőnek, egyszóval ő is számos hiányosságot tár fel az AMIS munkaprogramjában. Felrója az Afrikai Unió által létrehozott szervezetnek a lassú reakcióidőt, a kritikus helyzetekbe való nem jól időzített beavatkozást, ami miatt a polgári lakosságot nem volt képes sikeresen megvédeni. Mindennek háttérben nyilvánvalóan a korszerű katonai ismeretek hiánya is meghúzódik. A Dárfúrral kapcsolatban is szokás szerint bírált tényezők – a harcban álló felek és a terület nagyságához képest elhanyagolható számú személyi állomány, a hiányos technikai felszereltség stb. – mellett az anyagi tartalékok folyamatos hiányára is felhívja a figyelmet, ami köztudomásúan demoralizálja a fegyveres alakulatokat és csökkenti a civilek védelmére és a konfliktus felszámolására irányuló elkötelezettséget. Egy új – az érintett afrikai országok által nem szívesen hallott – bírálatot is megfogalmaz a szerző: az Afrikai Unió egy politikailag megosztott szervezet, sokszor – például Dárfúr esetében is – széthúzás tapasztalható az egyes missziókkal kapcsolatos célok, ill. a megvalósítási módok tekintetében. A már említett rutintalanság mellett ez a politikai disszonancia is akadályozta az Afrikai Unió AMIS műveletének hatékony megtervezését és lebonyolítását, azaz magát a konfliktuskezelést Dárfúrban. Hiányos és szervezetlen volt ezen belül a légi támogatás is, amely nélkül egy békefenntartó erő sem képes a logisztikai, szállítási-katonai műveleteket megfelelően végrehajtani.⁴⁹³ Feltevésünk alátámasztására idézzük is a szerzőt: „*The impact of these political, institutional, and conceptual deficiencies on both AMIB (a korábban már említett sikertelen afrikai uniós Burundi művelet) and AMIS demonstrate that the AU is not yet ready to conduct intervention operations and multidimensional PKOs on its own.*”⁴⁹⁴ Ennek alátámasztására még egy fontos forrásra hivatkozom, mely a téma egyik fontos hazai szakértőjétől, Besenyő Jánostól származik, aki – mint kint szolgált, az Európai Unió által az AMIS állományába vezényelt logisztikai tanácsadó, illetve az AMIS Tábori Ellátó Részlegének parancsnoka – közvetlen tapasztalatokkal rendelkezik a misszióról.

Besenyő János véleménye azért is meghatározó, mert ő – a hivatkozott szerzőkre jellemző tudományos tényfeltáráson túl – személyes tapasztalatokra is szert tehetett a nemzetközi

⁴⁹² Colonel John Peter Matthews Kobbie (South African Army): 'The Role of the African Union in African Peacekeeping Operations', *Strategy Research Project, U.S. Army War College, Carlisle Barracks, apps.dtic.mil*, 2009, <https://apps.dtic.mil/sti/pdfs/ADA500610.pdf> (Elérve: 2023. augusztus 21.).

⁴⁹³ Idem., pp. 17-21.

⁴⁹⁴ Idem., p. 21.

békefenntartó misszió során. Az EU támogató misszió tagjaként érkezése után szembesült az afrikai békefenntartók pénzügyi hátterének gyengeségével, a napi finanszírozási gondokkal. Már bevezetőjében is megállapítja, hogy az Afrikai Unió emiatt is szorult feltétlenül az ENSZ-re, az EU-ra és a NATO-ra segítségért. Alkalmatlannak és elégtelennek tartotta az afrikaiak által a misszióhoz rendelkezésre bocsátott katonai és rendőri erőt a kitűzött cél eléréséhez, a harcoló felek közötti tűzszünet megteremtéséhez és a békés rendezés biztosításához. Személyes feladatkörénél fogva – logisztikai vezető tisztként – nyomban beleütközött az étkeztetéssel kapcsolatos problémákba és a higiénia is rendkívül hiányosnak találta. A képzett tisztek hiánya miatt igen gyenge színvonalú volt a teljes logisztikai ellátás, nem működött jól a szállítási lánc. Mindemellett személyesen is konfrontálódott azzal, hogy ekkora katonai erővel és rendőri állománnyal nem lehet megfelelően biztosítani egy ilyen hatalmas kiterjedésű területet, és mindezek alapján sikertelennek ítéli az AMIS békefenntartó küldetését.⁴⁹⁵ A személyes hitel érdekében idézek egy rövid szakaszt Besenyő János naplójából, a szerzőnek a L'Harmattan kiadó által kiadott könyvéből, ami érzékletesen bemutatja a helyszínen tartózkodó AMIS békefenntartó szervezet tevékenységének minőségét: „... *As the representatives of the United Nations in Ghana, Major General Henry Anidoho was informed that I am a food supply officer, he called me into his office. He would like me to help solving the problems of camp hygiene and nutrition, of course, besides my original job as deputy head of the Field Support Service. Almost immediately he called the mission commander, a Nigerian Major General to take care of me. Well, I do not know how well you are taken care of... especially when the majority of Africans are already suspicious of us, whites. According to Major General Anidoho, who started as a simple soldier, even Africans claimed that the quality of food is very low and in many camps overcrowding and lack of hygiene regulations could trigger epidemics. ... The same is true for the other camps, as the Africans definitely want to show success in their first independent military mission. The African officers are still nowhere (as far as we know they are not even nominated!), so only we work now and everything we need to create, we create it from scratch. Almost every day we get to bed around midnight, but the next morning we get up at six o'clock already. But I do not complain, because it is a newly created organization. ...*”⁴⁹⁶ Úgy vélem, ennyi forrás már összességében meggyőzően igazolja, hogy az Afrikai Unió minden – adott esetben – jó szándéka ellenére sem volt képes a közelmúltban és lényegi belső fejlődés

⁴⁹⁵ Besenyő János: 'Logistic Experiences; the case of Dárfúr', *Finnish Department of Strategic and Defence Studies*, vol. 2., no. 35 (2006), p. 41.

⁴⁹⁶ János Besenyő: *Dárfúr Pecekeepers: The African Union Peacekeeping Mission in Dárfúr (AMIS) from the Perspective of a Hungarian Military Advisor* (Paris: L'Harmattan, 2021), (Colonel Besenyő's unpublished diary of Dárfúr, 43.), pp. 149-150.

hiányában nem képes jelenleg sem külső segítség nélkül még viszonylagos sikerre sem vinni egy afrikai békefenntartó missziót, mert nem rendelkezik az ehhez szükséges komplex feltételrendszerrel, illetve sok esetben még az egységes politikai akarattal sem. Az afrikaiaknak egyelőre mindenképpen szükségük van egy (vagy több) erősebb külső nemzetközi szervezet (elsősorban az ENSZ) útmutatására és támogatására, hogy anyagilag és katonailag helyt tudjanak állni a küldetés során, és hogy ellen tudjanak állni az esetleges – ismét mind gyakoribbá váló – nagyhatalmi befolyásolási törekvéseknek. Más kérdés, hogy az ENSZ és más szerepvállaló szervezetek (pl. az Európai Unió) mennyire képesek tartós eredményeket elérni békefenntartó misszióik során, de ez már nem ennek a fejezetnek a témája.

V.7. Összefoglalás, a hipotézis bizonyítása

E fejezetben arra tettem kísérletet, hogy egy konkrét eseten keresztül – a dárfúri konfliktus alapján – részletes tényanyaggal igazoljam hipotézisemet, mely szerint az Afrikai Unió – illetve más helyi afrikai politikai szervezet – jelenleg önmagában nem képvisel elég katonai-gazdasági erőt és politikai súlyt ahhoz, hogy megfelelően kezeljen egy nagyobb és összetett ok-okozati rendszer miatt kirobbant fegyveres konfliktust a kontinensen, ezért ehhez egy nem-afrikai, nemzetközi, nagy hatáskörű szervezet támogatására van szüksége, amilyen az ENSZ, az EU és a NATO. A meggyőző érvelés érdekében igyekeztem a legrelevánsabb forrásokat bemutatni, felhasználni, és a szakirodalom alapján – kiegészítve az általam készített interjúkkal – bebizonyítani feltevésem helyességét. Ezt a következő fejezetben, amelyben a 2012-es mali konfliktust fogom elemezni, újabb szempontokkal gazdagítva igyekszem alátámasztani.

Esettanulmányom módszere az alábbi volt: először Szudán történelmét foglaltam össze annak érdekében, hogy folyamatában láthassuk a dárfúri régió népesedési, politikai és éghajlati viszonyainak alakulását. Szisztematikusan párhuzamba vontam ennek során az ország történelmét Dárfúr régió történelmével, mert úgy gondoltam, a regionális konfliktus megértéséhez nem elegendő a jelenkori politikai viszonyok ismerete. A következő részben rátértem a konfliktus előzményeire, bemutattam, milyen tényezők vezettek ahhoz, hogy egy ilyen humanitárius katasztrófára – az amerikaiak megfogalmazásában népirtásra – kerülhessen sor a világnak egy távoli és nyugati szemmel nézve jelentéktelennek tűnő zugában. Rávilágítottam ennek kapcsán arra, hogy a véres leszámolásokhoz vezető konfliktus nem eleve meglévő etnikai ellentétek miatt jött létre (ezeket a helyi uralkodók évszázadokon át kezelni tudták), hanem gazdasági (ökológiai) és geopolitikai okokból, melyek nyomán egy kulturális-ideológiai hadviselés (az iszlám térfoglalása) már szükségszerűen elvezetett az etnikai

színezetet is kapó viszály eskalációjához. Egy korábbi történelmi vitához kapcsolódva akár úgy is fogalmazhatnánk, hogy Dárfúrban is megindult és a mai napig tart a civilizációk harca.

Miután az előzményeket felvázoltam, bemutattam a konfliktus eseménytörténetét, ami segíthet megérteni, miért válhatott egy regionális konfliktus országos, illetve nemzetközi jelentőségűvé, melybe a szomszédos országok után, a kontinens vezető szervezete és végül a nemzetközi politikai közösség is beavatkozott. Bemutattam a kormányerők által támogatott Janjaweed milíciát, amely a lázadó, többnyire nem-arab (fekete-afrikai) földműves népekkel szemben atrocitások sorozatát követte el. A következőkben ismertettem a harci folyamatok alakulását, az egyes békemegállapodásokat és a konfliktus „lezárásaként” ismert DPA egyezményt, melynek megkötése ellenére azonban tovább folytak a harcok, és a mai napig nem hallgatnak el a fegyverek. A konfliktus okainak és menetének ismertetése után rátértem a nemzetközi közösség által a helyszínre küldött AMIS és UNAMID békefenntartó műveletekre, amellyel a béketeremtést és a konfliktus megoldását – a tartós politikai rendezést – igyekeztek a nemzetközi szereplők elősegíteni. Leírtam, milyen fázisai voltak az egyes békefenntartó misszióknak, milyen eredményeket értek el, és milyen különbségek voltak kimutathatóak közöttük.

A következő részben már a hipotézisem igazolására igyekeztem koncentrálni. A hivatalos és nemhivatalos forrásokra támaszkodó, általunk megszürt szaktudományos művek legjavára támaszkodva igazoltam a hipotézisemben megfogalmazott állítást. Mindehhez felhasználtam az általam egykori békefenntartó tisztekkel készített interjúkat. A szakirodalom és saját közvetlen forrásaim egybehangzóan leírták az Afrikai Unió által küldött missziók és konkrétan a dárfúri AMIS és egyéb missziók gyengeségeit, hiányosságait, ami alapján megállapíthattam, hogy nem egyedi hibák, hanem rendszerszintű, strukturális működési zavarok (logisztikai, pénzügyi katonai inkompetencia) okozták az Afrikai Unió által indított műveletek relatív sikertelenségét, illetve azt, hogy végső soron erősebb nemzetközi szervezeteknek kellett átvenni az irányítást a műveletek eredményességének javítása érdekében. Az Afrikai Unió strukturális gyengeségeire rávilágítva bemutattam az AMIS és egyéb missziók kudarcának szükségszerűségét, lényegében elkerülhetetlen voltát, és ezáltal igazolni tudtam, hogy a szervezet önmagában kevésnek, elégtelennek bizonyult és bizonyul jelenleg is egy Afrikában végrehajtásra kerülő békefenntartó művelet sikerességéhez, főleg olyan esetekben, amikor a dárfúrihoz hasonló hatalmas és infrastrukturálisan fejletlen területeket kell ellenőrzés alatt tartani. Kitértem emellett röviden az UNAMID-ra, az ENSZ és az Afrikai Unió hibrid műveletére is, mely már szervezettebben és nagyobb erővel tudott felvonulni a területen, és ezért – legalábbis átmenti időszakokra – hatékonyabban tudott fellépni béke megteremtése és a

konfliktus hevességének csillapítása érdekében is. Végző konklúzióm tehát az, hogy az ENSZ vagy egyéb európai-amerikai közös szervezetek támogatása nélkül az Afrikai Unió – és a kontinens más regionális politikai szerveződései – strukturális gyengeségük és politikai széttagoaltságuk miatt nem képesek egyelőre koordinálni ekkora horderejű politikai-katonai műveleteket, és nem csak Dárfúrban, hanem minden bizonnyal másutt sem. Hipotézisemet konkrétan is igazoltam az AMIS I, II és III missziók kudarcának elemzésével, az okok részletes feltárásával. Emellett nem vontam kétségbe, hogy az Afrikai Uniót – belső ellentétek dacára is – valóban a béke megteremtésének szándéka vezérli, és már csak a gyarmati múlt nyomán kialakult függetlenség demonstrálása céljából is arra törekszik, hogy képes legyen sikeres küldetéseket felmutatni minden belső gyengesége ellenére is.

VI. AFRIKAI KONFLIKTUSKEZELÉS: MALI – ESETTANULMÁNY

VI.1. Az észak-nyugat afrikai konfliktusok regionális kontextusban

Munkámat abban a meggyőződésben folytatom, hogy a mali konfliktust feldolgozó fejezet (esettanulmány) is hasonló következtetések levonását teszi majd lehetővé az eltérő történelmi, gazdasági és társadalmi adottságoktól függetlenül is. Lehetőség szerint rávilágítok a dárfúri konfliktussal való a párhuzamokra is, és a hipotézisemet így két oldalról megközelítve még meggyőzőbben tudom majd alátámasztani.

Ahhoz, hogy a dárfúri helyzet után a mali konfliktust és annak következményeit is eredményesen vizsgálhassam, először szükséges a történelmi, történetföldrajzi előzmények vázlatos áttekintése, majd ezt követheti magának a konfliktusnak – és azt ezt kiváltó a politikai, társadalompolitikai, geopolitikai és kulturális-ideológiai okoknak – a részletes elemzése. Ezután azt is megindokolom, miért állítja ez a tipikus szubszaharai konfliktus lehetetlen feladat elé az afrikai békefenntartó erőket és csaknem lehetetlen feladat elé a tapasztalt, rutinos és nemzetközi konszenzus alapján működő békefenntartó missziókat is.

A jelentős részben a Szahara által meghatározott hatalmas kiterjedésű (Európa-méretű) területen, mely többé-kevésbé egybeesik az egykori Francia Nyugat-Szahara területével és amelyet északról a sivatag és a Maghreb-országok (Marokkó, Algéria, Líbia) határolnak, nyugatról az Atlanti-óceán, délről a Niger folyó és vonzáskörzete, kelet felől más instabil sivatagi államok (Csád, Közép-Afrikai Köztársaság), az országhatároknak a szokásosnál kisebb jelentőségük van. Sok, a gyarmatosítók által megvont határ inkább tekinthető az egykori gyarmatosítók politikai alkuja eredményének, mintsem természeti vagy helyi etnikai adottságokhoz igazolódó képződménynek. A térséget ezért a tudományos irodalom gyakran kezeli régióként, viszonylagos jelentőséget tulajdonítva a jórészt lakatlan sivatagi területeken meghúzódó határoknak.⁴⁹⁷

A térség független államszervezetei történelmileg rövid múltra tekinthetnek vissza, fejlett politikai kultúrával még nem rendelkeznek és híján vannak az anyagi és katonai erőforrásoknak is, ami a stabil államrend fenntartásához és a határok ellenőrzéséhez szükséges volna. Ezért a hivatalos függetlenség elnyerése óta jellemzőek a különböző okokkal magyarázható

⁴⁹⁷ Bruce Whitehouse és Francesco Strazzari: 'Introduction: Rethinking Challenges to State Sovereignty in Mali and Northwest Africa', *African Security*, vol. 8, no. 4., (2015), pp.213-226.

határviellongások, katonai hatalomátvételek és olykor fegyveres vagy etnikai konfliktusok. A térség konfliktusai elsősorban az alábbi okokra vezethetők vissza:

1. Gyenge és korrump államszervezet, mely szintén részben korrump és önálló érdekektől vezérelt biztonsági erőkre támaszkodik.⁴⁹⁸

2. A régió 'kurdjai', azaz a nomád életformát élő, mára jórészt iszlamizálódott, több szaharai és szubszaharai állam határvidékén élő tuaregek, melyek egy része önálló államban szeretne élni.

3. Az északi arab országokban megerősödő radikális iszlám mozgalmak, melyek erőszakkal és terrorral terjesztik ideológiájukat déli irányban is.

4. Az ellenőrizhetetlen határokat kihasználó paramilitáris jellegű csempész szervezetek, melyek részben átfedésben vannak az iszlám szervezetekkel, illetve a helyi katonai-biztonsági alakulatokkal.

5. Az önállósult, etnikai, törzsi vagy klán alapokon működő helyi biztonsági szervek, melyek nem automatikus végrehajtói a központi állami akaratnak.

6. A természeti erőforrások feletti rendelkezésért, elsősorban a vízben gazdagabb vidékekért és a művelhető területekért folyó küzdelem.

7. A lakosság szociális elégedetlensége és bizalmatlansága a mindenkori (autoriter) politikai vezetéssel szemben.

8. A konfliktusok rendezésében résztvevő béketeremtő szervezetek, országok közötti érdekellentétek. Míg Franciaország elsősorban az iszlám előretörésének megakadályozásban és az ipara számára fontos bányászati lelőhelyek ellenőrzésében érdekelt, az afrikai szervezetek nagyobb hangsúlyt helyeznek az etnikai ellentétek elsimítására, az Egyesült Államok, az Európai és az ENSZ békefenntartók pedig elsősorban a városok lakosságát védik az iszlám terrorizmustól, és kevésbé aktívak a határvidékeken.⁴⁹⁹

⁴⁹⁸ Dr. M. Gebremichael (szerk.): IPSS Paece & Security Report. *IPSS Security Studies*, Addis Ababa University, 2019.

⁴⁹⁹ Emily Fornoff és Emily Cole: 'Five Things to know about Mali's Coup', *United States Institute of Peace*, 27 August 2020, pp. 1-16.

VI.2. A 2012. évi konfliktus történeti előzményeinek rövid áttekintése

VI.2.1. Mali korai történelme

A mai Mali területén i. e. 35 000 és 8000 között tűntek fel az első jelentősebb dokumentálható népcsoportok, fekete-afrikai és arab etnikumok egyaránt. A neolitikus korban a vadászatról a legeltető-állattenyésztő életmódra kellett a helyieknek áttérniük, mivel a mai Szahara területén i. e. 2000-re az éghajlat sokkal melegebb lett és a terület jelentős része kiszáradt. Több afrikai birodalom (Szoninke, Ghánai Birodalom) elterjedése majd hanyatlása után a mai Mali területét részben lefedve a 11. században megalakult az Almorávida birodalom, amelyben a tuaregek jelentős szerepet játszottak. Az iszlám 7. századi térhódítását követően csak ebben az időszakban kezdődött meg a terület erős iszlamizálása. A következő fontosabb fejlemény a Mali Birodalom megalakulása volt, amelyet Sundiata Keita (1230-1255) hozott létre. A Birodalom sorra foglalta el Gao és Timbuktu városait, amelyeket az országhoz csatoltak. A 14. századra hatalmas kiterjedésű birodalom keletkezett az országból, amely uralta a régiót. A 15-16. században a szonghai erők előretörése miatt defenzívába szorult a Birodalom, és elvesztett fontos területeket. 1610-re három részre esett szét, és a szonghai királlyal már nem tudta felvenni a versenyt. A 17. századra végleg meggyengült a központi hatalom, és a tuaregek elkezdhették megalapozni későbbi befolyásukat, miközben a délebben élő fekete-afrikai fulanik is aktív területfoglalásokba kezdtek. A 17-18. században népcsoportok közti összetűzések jellemezték a laza államalakulat létét.

VI.2.2. A francia gyarmatosítás és a függetlenség elnyerése utáni helyzet

A 18-19. században a franciák gyarmatosították a volt birodalmat, amely ekkor már csak törzsek laza szövetségéből állt. 1892-ben lett Mali a francia gyarmatbirodalom része (a Berlinei Konferencia után). Végül a ma is jogfolytonos Mali Köztársaság 1960. szeptember 22-én, a függetlenség elnyerése után alakult meg, és Modibo Keita vette át az irányítást, aki szovjet minta szerinti szocialista típusú egyeduralmat vezetett be. 1968-ban egy katonai puccs nyomán új kormány került hatalomra. 1992-ben Alpha Oumar Konaré lett az új elnök, aki választásokon nyert Maliban, és 1997-ben ismét kormányt alakíthatott. 2002-ben Amadou Toumani Touré követte, aki szintén választások útján került hatalomra, és 2007-ben ismét mandátumot kapott az ország vezetésére. A mindig is lappangó feszültségek után a nemzetközi jelentőségű politikai

konfliktus akkor vette kezdetét, amikor 2012-ben a tuaregek vezetésével egy nagyobb lázadás tört ki az ország északi, sivatagos és a központi hatalom által nehezen ellenőrizhető területén.⁵⁰⁰

A függetlenségét 1960-ban elnyerő ország kezdetben szocialista típusú orientációt választott (Modibo Keita elnöksége), majd a későbbiekben megerősödött a nyugati orientáció és a volt gyarmattartó Franciaországhoz fűződő kapcsolat (Moussa Traoré, Alpha Konare, Toumani Toure és mások kormányzása alatt). Ezt az időszakot is már belső bizonytalanság (fegyveres puccsok), külső háború (Burkina Faso, 1985), a tuaregek elszakadási törekvései és az iszlám kezdődő befolyása jellemezték. Az államszervezet számos okból nem tudott stabilizálódni, nem sikerült pacifikálni a hatalmas területű, de kis népességű, etnikailag sokszínű, erőforrásokban viszont szegény ország politikai életét. Az ehhez szükséges politikai tradíció is hiányzott, bár – mint utaltunk rá – a középkorban már létezett a területen egy „Mali Birodalom” és utána más átmeneti hatalmi struktúrák is. A gyarmatosítás előtti kereskedelmi útvonalak később is keresztezték egymást ebben a régióban, ami adott neki bizonyos jelentőséget, de jellemző, hogy még a francia gyarmati uralom is csak a 19. század végén alakult ki, ami mutatja a terület (a mai Mali) csekély stratégiai, gazdasági jelentőségét. A gazdasági és a társadalmi élet fejletlen és szervezetlen volt a függetlenség elnyerésekor Afrika egyik különösen szegény államában, ami nagymértékben meghatározta a régió későbbi sorsának alakulását.

VI.3. A 2012. évi konfliktus okai és következményei

A mali konfliktus mind a mai napig meghatározó jelentőségű a régió geopolitikáját tekintve. A 2012-ben kirobbant, az egész térséget befolyásoló összecsapások intenzív válaszreakciókat váltottak ki. A Száhel-övezetet meghatározó konfliktus ún. „rendezése” után is hosszú éveken keresztül folytatódott az 'adok-kapok', amit az időközben a helyszínrre érkezett békefenntartó erők csak több-kevesebb sikerrel tudtak visszaszorítani. A feszültség ugyanis több okból is ered, de legfőképpen egy olyan folyamatból, amelyet külső beavatkozás nem feltétlenül tud maradéktalanul megoldani, legfeljebb csak ideiglenesen szabályozni és kontrollálni. Más kérdés, hogy a mali haderő szervezettsége és erőssége sosem igazán állt helyzet magaslatán, ezért egymagában szintén nem biztos, hogy képes lehet a helyzet normalizálására. A békefenntartó erők és Mali azonban mindent megtesznek azért, hogy a

⁵⁰⁰ Besenyő János és Miletics Péter: *Országismertető: Mali* (Budapest: A Magyar Honvédség Geoinformációs Szolgálat kiadványa, 2013), pp. 99-120, 129-137.

kialakult helyzetet pacifikálni lehessen, és a nehézségekre valamilyen megoldást tudjanak találni.

A nemzetközi súlyú konfliktus jelenlegi állásának megértéséhez elengedhetetlen, a konfliktus okainak elemzése. Első lépésben ezért a feszültség gyökereiről, kialakulásának körülményeiről lesz szó, majd a 2012-13-as eseményeket megelőző felkelések bemutatása után a nemzetközi visszhangot kiváltó konfliktus elemzése következik. A külföldi és mali erők bevonásával megvívott harcok ismertetése után az események összegzése, majd értelmezése kerül sorra.

VI.4. A konfliktust kiváltó előzmények

Mali az afrikai szubszaharai övezet gazdaságilag és társadalmilag is jelentős és meghatározó országa. A nagy területe (1.220.192 km²) ellenére viszonylag kis lélekszámú (kb. 20.137.000 lakosú) állam fontos kereskedelmi és társadalmi szerepet tölt be a Száhel-övezetben. Az északon, a Szahara által szegélyezett, többnyire sivatagos vidéket délen szavannás táj váltja fel, amelyet alacsony hegységek szabdálnak, főleg az ország keleti részében. Mali népessége nagyon változatos, többféle népcsoport alkotja az ország lakosságának egészét. Az egyik legjelentősebb etnikai csoport a bambara (33,3%), melynek nyelve ezért az ország egyik hivatalos nyelve is. A másik, a mi szempontunkból nevezetesebb törzs a tuaregek, akik az ország népességének mindössze 1,7%-át teszik ki. Az ország egyik hivatalos nyelve a francia is, mivel a terület régen francia gyarmat volt. Mali népességének 93,9%-a muszlim, 2,8%-a pedig keresztény, tehát az állam legjelentősebb vallása az iszlám. Az ország nemzetközi és regionális fontosságát jelzi az a tény, hogy rendkívül gazdag ásványkincsekkel rendelkezik, jelentősek a terület arany- és foszfátlelőhelyei.⁵⁰¹

A tárgyalandó konfliktus szempontjából az egyik legrelevánsabb tényező a berber eredetű tuareg népcsoport, amely a multietnikumú mali társadalom egyik jelentős szegmense. A tuaregek többnyire az ország északi részén élnek, ám több olyan környező államban is megtalálhatóak, mint Burkina Faso, Niger, Líbia és Algéria. Szakértők szerint a régióban elszórtan élő népcsoport tagjai mintegy 1,5-2 millió főt tesznek ki, akik közül körülbelül 600.000 ember él Maliban. A népcsoport nevének jelentése a sivatagi Targa város nevéből ered,

⁵⁰¹ CIA factbook, *cia.gov*, <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/mali/> (Elérve: 2021. április 06.)

Önmagukra alkalmazott kifejezésük az „amazigh”, ami „szabad embereket” jelent.⁵⁰² Fontos tudni, hogy a tuaregek legfőbb tevékenysége már évezredek óta a nagy területeken átívelő kereskedelem, amelyet a korábbi hagyományos árucikkek helyett manapság már inkább a jobban jövedelmező, de illegális fegyver- illetve kábítószerkereskedelem határoz meg. A tuaregek mindmáig nomád népcsoportot alkotnak, akik a sivatagi vidéken élnek már ősidők óta, ahol a kereskedelem során alapos helyismeretre is szert tettek.⁵⁰³ Egyes szerzők szerint a tuaregek nomád életmódját és harci szellemét alapvetően meghatározza a víz és a föld eloszlásának aránytalansága, ugyanis az egyes törzsek öltre menő küzdelmet folytatnak egymással az elérhető vízforrások és földterületek megszerzéséért. Az éghajlatváltozások, a migrációs folyamatok olyan konfliktusokat válthatnak ki, amelyekről jelentőségük miatt a későbbiekben még lesz szó.⁵⁰⁴

Mint fentebb már említettem, a berber eredetű tuaregek vallása az iszlám, amelynek meghatározó jelentősége van a helyi konfliktusok szempontjából. Ugyanis a többségi, világius felfogással szemben kialakult egyfajta szélsőséges, dzsihadista értelmezése is a szent tanoknak, amely megváltoztatta az amúgy békés ország lakosságának mentalitását. A jelenség azzal kezdődött, hogy több, fundamentalista irányultságú ország – mint például Szaúd Arábia – erőfeszítéseket tett annak érdekében, hogy támogassa Mali „iszlamisálását”, azaz a szigorúbb elveket valló tanok elterjesztését az országban. A 20. század második felében zajló folyamat mellett megfigyelhető a különböző dzsihadista, szélsőséges szervezetek térnyerése is a régióban, aminek hatására az ország északi fele igencsak instabillá vált.⁵⁰⁵

Mielőtt azonban magáról a 2012/13-as konfliktusról esne szó, érdemes felvázolni azokat az erőfeszítéseket, amelyeket az északon élő tuaregek tettek szabadságuk megszerzése céljából. A népcsoport ugyanis már az ország függetlenségének kezdete óta törekedett arra, hogy önálló területiséggel rendelkezessen, hogy kiharcolhassa magának akár a teljes szuverenitást is. Ez a törekvés a térség etnikai, népcsoportok közötti és politikai vitáiból egyenesen következett, és folyamatos politikai kihívást jelentett a mindenkori mali kormányzatnak. Pár évvel az 1960-as események – az ország függetlenségének elnyerése – után, 1963-ban kitört az első felkelés a

⁵⁰² János Besenyő: Thoughts on the Crisis in Mali In: Marian, Majer; Róbert, Ondrejcsák (szerk.) Panorama of the Global Security Environment 2013

Bratislava, Szlovákia: Centre for European and North Atlantic Affairs (CENAA) (2013) 643 p. pp. 415-430

⁵⁰³ Sergei Boeke és Bart W. Schuurman: 'Operation 'Serval': A Strategic Analysis of the French Intervention in Mali'. *Journal of Strategic Studies* (2015).

⁵⁰⁴ Managing Climate Change and Conflict in Mali. *The Learning Hub. UK Aid. Case Study* 13.

⁵⁰⁵ Baz Lecocq és Paul Schrijver: 'The War on Terror in a Haze of Dust: Potholes and Pitfalls on the Saharan Front', *Journal of Contemporary African Studies*. vol 25, no. 1. (2007), p. 145

központi vezetés ellen. A szakadárok ugyanis úgy érezték, hogy az évszázados francia gyarmati uralom helyébe csak egy újabb elnyomó államhatalom lépett, amelynek irányítása a déli, más etnikumú (főleg bamako) népcsoport kezébe került, és így értelmezésük szerint nem történt más, minthogy a korábbi koloniális vezetést felváltotta az elnyomó helyi kormány. Elégedetlenek voltak a történetekkel, változást akartak, és idővel egyik klánjuk, az iforas radikalizálódott, és a többitől különválva fegyveres felkelést robbantott ki.⁵⁰⁶ Miután a kormányerők az első megmozdulást leverték és brutálisan leszámoltak a lázadókkal, igyekeztek minél jobban szűkíteni azok érdekvénesítési lehetőségeiket, és ennek érdekében katonai közigazgatást vezettek be a területen. (Ez a lépés emlékeztet a szudáni kormány Dárfúrral kapcsolatos központosító politikájára.) A tuaregek jó része ennek és egyéb eseményeknek – például az 1970 és 1978 között tartó aszálynak – a hatására arra kényszerültek, hogy jobb megélhetési feltételek után nézzenek, ezért jelentős részük elhagyta az országot. A hazájukból menekülők jelentős csoportjai Mauritániába, Burkina Fasóba, Nigerbe és Líbiába költöztek, ahol igyekeztek kialakítani maguk számára a megfelelő életkörülményeket, és megpróbálták szülőföldjükön kívülről megszervezni az általuk olyannyira óhajtott, Azawad elnevezésű szabad államot. Nemsokára kitört a második felkelés, amelyet újabb nagyarányú ellencsapás követett, és Bamako ezúttal sem kímélte a lázadó tuaregeket. Nem sokkal ezt követően, 1991. január 6-án tárgyalások eredményeképpen megkötötték a békeszerződést, amelynek az Accord de Tamanrasset nevet adták. A megállapodást még további két megegyezés követte, amelyeknek a gyakorlatban nem sok hatása volt a kialakult helyzetre. A felek között továbbra is fennmaradt az ellenséges hangulat, ami végső soron 2006-ban vezetett el újabb megmozduláshoz. Az elégedetlen tuaregek fellázadtak a központi hatalom ellen, mely továbbra is figyelmen kívül hagyta függetlenségi törekvéseiket és jogos gazdasági igényeiket. Hosszú harcok után végül 2009-ben kötöttek békét a felek. A tuaregek abban bízva írták alá a békeszerződést, hogy a kormány végre betartja ígéreteit, és segíteni fogja az északi területek fejlődését. Erőfeszítéseik ellenére azonban a helyzet egyáltalán nem változott, ezért a nyughatatlan törzsek csak arra vártak, hogy alkalmuk nyíljon újra támadást indítani a központi rendszer ellen.⁵⁰⁷

A negyedik, történelmi léptékben legfontosabb felkelés kirobbanásához már több tényező is hozzájárult. Egyrészt motiválta a fennmaradt tuareg-központi kormány ellentét, ami továbbra

⁵⁰⁶ Besenyő János: 'Háború Európa előterében: A Mali krízis', *Sereg Szemle, (MH ÖHP szakmai tudományos folyóirat)*, vol. XI., no. 1. (2013. január-március), p. 110.

⁵⁰⁷ János Besenyő: 'Thoughts on the Crisis in Mali', in: Majer Marian és Ondrejcsák Róbert (szerk.): *Panorama of the Global Security Environment*. (Bratislava: Centre for European and North Atlantic Affairs (CENAA), 2013), pp. 415-418.

is folyamatosan szította az indulatokat, másrészt hozzájárult egy újabb tényező is, mely a korábbiakban még nem játszhatott szerepet. Mali szomszédjában, Líbiában ugyanis már a 80-as évektől fogva az ország hadseregének a magvát, legerősebb támaszát pont az a 6000 külföldre menekült tuareg harcos adta, akik ezer szállal kötődtek a Maliban zajló eseményekhez. Amikor a 2011-es események – a nyugati hatalmak támogatásával kirobbantott líbiai polgárháború – hatására megbukott Kadhafi és az államszervezet megrendült, a hadseregben szolgáló rendkívül jól képzett tuareg zsoldosok egyszerre 'munkanélkülivé' váltak, és visszaszivárogtak Maliba, ahol felvették a kapcsolatot és összefogtak a szülőföldjükön maradt rokon népcsoporttal, és így együtt már egy ütőképes haderőt tudtak kialakítani. Társaikkal egyesülve megalapították az MNLA (Mouvement National pour la Libération de l'Azawad) nevű szervezetet, amelynek célja Azawad állam létrehozása volt, tehát a függetlenség kivívását volt hivatott elérni.⁵⁰⁸ A fentieket figyelembe véve már nem tekinthető meglepőnek, hogy 2011 végére az események felgyorsultak, és 2012. január 17-én újabb lázadás tört ki.

VI.5. A 2012-13-as mali konfliktus

A fenti előzmények után a többségi kormány és a tuaregek közötti, korábban is sok konfliktust kiváltó ellentétek újabb összecsapást eredményeztek. 2012. január 17-én nagyszabású támadások indultak meg a tuaregek és az iszlamisták vezette csapatok irányítása alatt. Az MNLA (Nemzeti Mozgalom Azawad Felszabadításáért) nevű szervezetük felkelést robbantott ki a kormány megdöntésére és az Azawad Köztársaság azonnali kikiáltására. Az első rohammal elfoglalták az északon fekvő Aguelhok városát, aztán újabb offenzívákra került sor a régióban.⁵⁰⁹ A kiterjedt hadmozdulatokhoz felhasználták az északon található katonai bázisokat, laktanyákat, támaszpontokat és egyéb fontos objektumokat. A felkelés egyik vezetője az a Mohammed Ag Najim vezérkari főnök lett, aki a tuaregek radikálisabb irányzatához tartozott.⁵¹⁰ A támadásokban nem csupán tuaregek vettek részt, hanem bekapcsolódtak abba a kormányval elégedetlen más társadalmi csoportok is.

Mielőtt szót ejtenék a felkelés eseményeiről, érdemes némi figyelmet fordítani arra is, milyen szervezetekből alakult ki a támadást kezdeményező sokszínű koalíció. A katonailag

⁵⁰⁸ János Besenyő: Thoughts on the, p. 416

⁵⁰⁹ Besenyő: Háború Európa, p. 114.

⁵¹⁰ Csizmadia Sándor: 'A „kék emberek” szabadságvágya, dzsihadisták zsarnoksága és nemzetközi beavatkozás Maliban', *Afrika Tanulmányok*, vol. 7., no. 2. (2013), p. 12.

többszörre képzetlen helyi tuareg klánok szövetsége mellett részt vettek ebben egyéb katonai csoportok is. Mint már korábban érintettem, Mali területén és szomszédságában külső behatásra és külső anyagi támogatással meglehetősen elszaporodtak a fegyveres akciókat is végrehajtó dzsihadista terroristasejtek. A sokféle iszlamista szélsőséges irányzat közül jó pár megfordult a mali felkelők soraiban. Az egyik legjelentősebb volt közülük az Anszár ad-Dín nevű csoport, amelynek vezetője Iyad Ag Ghali. Az Anszár ad-Dín annyiban eltér az MNLA szervezetétől, hogy az iszlám fundamentalista irányzatát képviseli. A szervezet elsődleges célja az, hogy elterjessze a régióban a sariát (az iszlám szent törvényét és az ezen alapuló iszlám törvénykezést) és ennek megfelelően vallási alapú államot hozzon létre Mali északi területén is. A főleg ez utóbbi térségben aktív radikálisok arról váltak hírhedtté, hogy az UNESCO által a világörökség részének tekintett Sidi Jahya mecsetet és különböző szúfi szentek sírjait megrongálták. Számuk körülbelül 500-1000 főt tett ki. Tovább színesíti a képet a szervezetből kivált Anszár al-Saría, amely főleg az arab népességet akarja befolyása alá vonni. Az Anszár ad-Dín mellett fontos még megemlíteni az AQMI és a MUJAO radikális csoportosulásokat is. Ideológiájuk fő vonása szintén az iszlám fundamentalizmus, és szemléletük meglehetősen hasonlít az Anszár ad-Dín felfogásához, abban azonban különböznek, hogy amíg az előbbi csoportot Maliból irányítják, addig az AQIM és a MUJAO nemzetközi szervezeteknek tekinthetők, sőt külföldi parancsnokuk van. Tagságuk nem a tuaregekből áll, hanem főleg arabok (AQIM) és feketék (MUJAO) alkotják. Felfogásuk annyiban tér el a többiekétől, hogy még radikálisabb nézeteket vallanak, és nehezebb tárgyalóasztalhoz ülni velük, mint másokkal.⁵¹¹ Fontos adalék lehet az események megértéséhez, hogy az iszlamisták harci alakulataihoz hasonlóan, a tuaregek egyes csoportjai között se mindig volt teljes az összhang. Így például egy idő után kivált a törzsszövetségből az NLFA, amely a teljes megbékélés irányában kívánt erőfeszítéseket tenni.⁵¹²

A felkelés tehát ilyen előzmények után tört ki, és nem sokkal később újabb fordulatot vett. A felkelők kezdeti sikereit az se nagyon hátráltatta, hogy miközben rendre haladtak előre a települések és bázisok elfoglalásával, március 22-én katonai puccs robbant ki az országban. Az addig Afrika egyik demokratikus mintaállamának tekintett Mali sem bizonyult tehát teljesen stabilnak, és az ország belső gyengeségei, a korrupció és a hadsereg zilált állapota miatt bizonytalanság, politikai instabilitás alakult ki az országban, amit az Amadou Haya Sanogo százados irányította puccsisták ki is használtak. Átvették a hatalmat, ehhez azonban nem

⁵¹¹ Marsai Viktor: 'Külföldi katonai beavatkozás Maliban. Az Opération Serval háttere és eredményei', *Nmzet és Biztonság – Biztonságpolitikai Szemle*, vol. 6., no. 1-2. (2013), pp. 103-104.

⁵¹² Whitehouse és Strazzari: Introduction, p. 220.

sikerült a lakosság egyöntetű támogatását kivívniuk, és így fennmaradt továbbra is a bizonytalan légkör. Várható volt az is, hogy a környező országok és a nagyobb nemzetközi-afrikai szervezetek válaszlépéseket fognak tenni. Az ECOWAS például arról nyilatkozott, hogy a kormánynak teret kell engednie egy civil irányítású államalakulatnak, ami be is következett, mihelyt az Afrikai Unió is fellépett Malival szemben: megvonta az ország tagságát a szervezetben.⁵¹³

A kormányválság után tovább folytatódtak a támadások, amelyek során áprilisra a szövetséges csoportok elérték Kidal, Gao és Timbuktu városait. Április 6-ára pedig olyan mértékben sikerült előretörniük, hogy ki tudták kiáltani az Azawad Köztársaságot.⁵¹⁴ A harcok ezután jó pár hónapig többé-kevésbé szüneteltek, mivel a központi kormányzat nem rendelkezett elég erővel ahhoz, hogy válaszcsoportot indítson, és csak május körül gyorsultak fel az események, amikor szakadás következett be a felkelő szervezetek között. Májusban a különböző lázadó csoportok közös gyűlésen vettek részt, amelyen arról döntöttek, hogy felosztják egymás között a megszerzett területeket. Az egyezség azonban hamarosan kudarcba fulladt, ugyanis a nem vallási alapon szerveződő MNLA tuaregjei nem voltak hajlandóak elfogadni a többi szervezet elképzelését egy iszlám alapú államról, ezért számos fegyveres összetűzésre került sor a kormányellenes erők között is, melyek során az iszlamista radikálisok kiűzték a különböző városokból az MNLA fegyvereseit, és átvették tőlük a hatalmat. A fundamentalisták így bevezethették a saját ideológiájukat és politikai rendszerüket a megszállt területeken, aminek kivégzések, csonkítások és egyéb embertelen büntetések lettek a következményei. A folyamatosan terjeszkedő iszlamisták végül eljutottak egészen Douentza városáig, amihez közel található Sévaré. A település repülőtere stratégiai fontosságú az ország birtoklása szempontjából, így itt már elkerülhetetlen volt a nemzetközi katonai beavatkozás is.⁵¹⁵

VI.6. A nemzetközi válasz

A konfliktus során nemcsak katonák veszítették életüket, a civil lakosság is súlyosan megszenvedte a polgárháborús állapotokat. A harcok kezdetén 300 000 menekült kényszerült

⁵¹³ Besenyő: Háború Európa, p. 115.

⁵¹⁴ Besenyő: Thoughts on, p. 419.

⁵¹⁵ Dr. Freedom C. Onuha és Alex Thurston: 'Franco-African Intervention in Mali & Security Issues', *Aljazeera Center for Studies*. 2013, <https://studies.aljazeera.net/en/reports/2013/02/201321984743627825.html> (Elérve: 2021. április 06.)

elhagyni otthonát és a szomszédos országokba távozni Maliból. Az elüldözött lakosság nagy része Bamakóban (Mali fővárosában) és a környező államokban, Burkina Fasóban, Mauritániában, Guineában, Nigerben és Algériában talált új otthonra. A magukat főleg menekülttáborokban meghúzó emberek sorsa nem volt könnyűnek mondható: rendszeresen estek áldozatul neki erőszaknak, rablásnak, fosztogatásnak, rossz bánásmódnak, de az emberek mellett a tárgyi környezet, a szakrális jelentőségű emlékhelyek is jelentős károkat szenvedtek a radikális iszlamista ideológiájú dzsihadisták ténykedése során. A konfliktus egészét tekintve a menekültek létszáma eléri a 420 000 főt, és így a tuareg népcsoport összlétszámát tekintve megállapítható, hogy valóban komoly mértékűt ért el a hazájukat elhagyni kényszerülő állampolgárok aránya.⁵¹⁶

A válságos helyzet miatt egyetértés alakult ki arról, hogy az ügy megoldásához nemzetközi válaszlépésekre van szükség. A területen uralkodó bizonytalanság, a katonai erők gyengesége és a civil lakosság nehéz helyzete mind egyre nyilvánvalóbbá tette, hogy Mali nemzetközi segítségre szorul. A külföldi beavatkozást ugyan minden politikai erő támogatta, azonban eltértek az elképzelések arról, hogy ki milyen mértékben vegyen részt ezekben a műveletekben. A szóba jövő szervezetek közül az egyik legfontosabb az ECOWAS (Economic Community of West African States) volt, amely az afrikai államok katonai erőit lett volna képes hadsorra állítani. Az ENSZ és az európai államok álláspontja szerint azonban – az afrikai békefenntartással kapcsolatos addigi tapasztalatok alapján – kétséges volt, hogy az afrikai csapatok egyedül képesek lennének Mali helyzetének megoldására. A tárgyalások során végül az a döntés született, hogy az ECOWAS fog indítani egy 3300 fős kontingenst. Ezt a döntést csak jókora késéssel, 2012. december 20-án léptették hatályba az ENSZ 2085. sz. határozatával, és így ugyan nem elég gyorsan, de azért még időben összeállt az ECOWAS-államok által afrikaiakból létrehozott AFISMA (African-led International Support Mission to Mali) nevű békefenntartó haderő, amelynek feladata a mali hadseregnek való segítségnyújtás és a hadműveletekben a részvétel volt, de emellett feladatuk kapták a mali lakosság védelmét is.⁵¹⁷ Megemlékezésében Pataki Zoltán rendőr őrnagy leírja, hogy a misszió fő munkája a kialakult terrorveszély elhárítása és emellett a biztonságosabb társadalmi és polgári élet megteremtésének elősegítése lett volna a mali kormányzat fegyveres alakulatainak támogatása révén, az intenzív terrorcselekmények azonban ezt nem tették lehetővé.⁵¹⁸

⁵¹⁶ Besenyő: Thoughts on, p. 420.

⁵¹⁷ IPPS: Peace & Security Report, 106-107. pp. 6-7.

⁵¹⁸ Pataki Zoltán: „Az ENSZ Többdimenziós Integrált Stabilizációs Missziója Maliban, (2013) 2017 – jelenleg is folyamatban van (United Nations Multidimensional Integrated Stabilization Mission in Mali – MINUSMA),” in:

A nemzetközi közösség mellett figyelemreméltóak voltak az egyes vezető hatalmak reakciói a konfliktusra. A világ egyik vezető hatalma, az USA vegyes érzelmekkel tekintett a Maliban zajló eseményekre, hiszen még 2002-től egy olyan terrorizmusellenes együttműködést támogatott az országban (Trans Sahara Counter-Terrorism Partnership - TSCTP), amelynek eredményeképp szerette volna az országban zajló demokratikus folyamatokat sikertörténetként bemutatni. A fejlemények hatására azonban már nem lehetett csak pozitívumokról beszélni, ezért eleinte csak óvatos, tartózkodó álláspontra helyezkedtek. A jelentősebb segítségnyújtást és kismértékű részvételt végül annak fényében határozták el, hogy az országban jelentősen megnövekedett a befolyása az olyan terrorszervezeteknek, mint az AQIM és a MUJAO. Az Európai Unió – demokratikus értékrendje mellett kiállva – egy korlátozott mértékű akciót helyezett kilátásba, amelyre végül sor is került, és így végül egy kiképzési támogatást és logisztikai segítségnyújtást adó misszió (EUTM MALI) végrehajtásáról határoztak. A régió másik meghatározó nagyhatalma, Franciaország Malit korábbi gyarmataként és megmaradt érdekeltségei védelmében szorosabb ellenőrzés alatt kívánta tartani, ezért várható volt, hogy katonai segítségnyújtásra szánja magát a térségben. Végül az Opération Serval keretében létrehozott egy katonai kontingenst, mellyel be is avatkozott a konfliktusba.⁵¹⁹ A francia kormány állásfoglalása szerint a beavatkozást a szélsőséges dzsihadisták térnyerése indokolta, azonban egyes álláspontok szerint az okok között lehetett az is, hogy a hazájában meggyengült pozíciójú köztársasági elnök, Francois Hollande így akart nagyobb népszerűsége szert tenni.⁵²⁰ Németország is jelezte részvételi szándékát az afrikai államok és az Európai Unió által indított műveletekben. Az indokok itt is hasonlóak voltak: A politikai közmegegyezés szerint az országban jelentős befolyásra tettek szert a szélsőséges csoportok, és a kábítószer-, fegyver- és emberkereskedelem olyan mértékben kérdőjelezheti meg a régió biztonságát, ami teljes mértékben indokolja a részvételt egy ilyen küldetésben.⁵²¹ Fontos megemlíteni végül, de nem utolsósorban Magyarországot is, mely együttműködéséről biztosította a Maliban indított francia hadműveletet, mivel az összhangban van az ENSZ vonatkozó nemzetközi egyezményeivel és a terrorizmus elleni harc jegyében fogant. Emellett Magyarország szorgalmazta az ECOWAS-

Boda József (szerk.): *Rendőrök két baretben. A rendőri békefenntartás, polgári válságkezelés kézikönyve* (Budapest: Ludovika Egyetemi Kiadó, 2023), pp. 240-241.

⁵¹⁹Boeke és Schuurman: Operation 'Serval', p. 23.

⁵²⁰Susanna D. Wing: 'French Intervention in Mali', in: *Small Wars & Insurgencies*, Taylor@Francis Gr., 2016. p. 68.

⁵²¹Hettyey András: 'A szükséges minimum? Németország szerepvállalása Maliban', *MKI Elemzések*, 2013/5, pp. 4-5.

államok missziós haderejének létrehozását is és megerősítette részvételi szándékát az Európai Unió által tervezett kiképző-támogató misszióban.⁵²²

VI.7. A francia hadműveletek

A francia Afrika-politika rendkívül meghatározó az ország nemzetközi kapcsolatai és imázsépítési törekvései szempontjából. Használatos volt korábban egy fogalom, a *francafrique* kifejezés, amely már önmagában is jól mutatta a francia kolonizációs törekvések ambiciózus voltát. Francois Hollande és kormánya azonban a korábbi befolyásszerzési törekvéseket nem erőltette, és az adott helyzetben elsősorban Mali érdekeit szem előtt tartva – az iszlamizáció visszaszorítása érdekében – jelezte béketeremtési szándékát.⁵²³ A fő kérdés mindazonáltal az volt, hogy a francia állam mennyire aktívan fog beavatkozni az eseményekbe. Mint utóbb kiderült, igen határozott lépésekre került sor.

A *francafrique*-ről, azaz a francia Afrika-politikáról egyébként bővebben szól Benkes Mihály, akinek érdemes felidézni ezzel kapcsolatos gondolatait. Benkes a gyarmatosítás kapcsán tesz említést arról az elterjedt véleményről, mely szerint az afrikai társadalom gyengeségeit nagymértékben a kolonializáció okozta. A szerző úgy véli, a legkárosabb hatása ennek a folyamatnak a bennszülött népek megtérítése, társadalmi rendszerük destabilizálása volt, ami megakadályozta a modernizációt a térségben, és kihasználta a helyi társadalmakat. Mindenesetre azt is megfogalmazza, hogy a dekolonizáció során megváltoztak a viszonyok, és ezek a régen gyarmati függésben levő államok önállóbbá váltak a régi gyarmattartóktól gazdaságilag és társadalmilag, amivel nem mindig birkóznak meg könnyen.⁵²⁴ A fogalmat alaposabban feltárta Ndongo Samba Sylla is, akinek munkája jelentősnek tekinthető a francia befolyás terjedésének elemzésében. Álláspontja szerint a korábbi gyarmatosító nagyhatalom pénzügyi-monetáris politikája negatív hatással volt a kolonizált területek fejlődésére, és nagymértékben akadályozta a független pénzügyi politika és társadalmi fejlődés kialakulását. Emellett leszögezi, hogy a pénzügyi uralom miatt a helyi versenyképesség jelentős csorbát szenvedett, ami a gyarmati területek számára katasztrofális hatással volt, és a gyarmattartó ország teljes mértékben ki tudta zsákmányolni az adott régiót. Tovább lépve arra a

⁵²² Magyarország támogatja Franciaország katonai akcióját. *HVG*, 2013. január 16., [hvg.hu, https://hvg.hu/vilag/20130116_Magyarország_tamogatja_Franciaország_kato](https://hvg.hu/vilag/20130116_Magyarország_tamogatja_Franciaország_kato) (Elérve: 2021. április 20.)

⁵²³ Boeke és Schuurman: Operation 'Serval', pp. 4-5.

⁵²⁴ Benkes Mihály: *Helyzetkép Fekete-Afrikáról. Politikai afrikanisztikai tanulmányok* (Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar-Magyar Történelmi Társulat Tanári Tagozata, 2006), pp. 74-75.

következtetésre is eljut, hogy a posztkoloniális időszakban a frank, mint fizetőeszköz befolyása a régióban jelentősen megnyírbálta a nemrég függetlenné vált államok, a volt gyarmatok gazdasági lehetőségeit.⁵²⁵

Érdemes tovább figyelemmel kísérni, hogyan folytatódtak a még 2012 májusa környékén leálló támadások. A különböző, egymással bizonyos mértékig rivalizáló, de azért baráti viszonyban levő nyugati hatalmak és a nemzetközi szervezetek hosszas halogatás után végre elhatározták a nemzetközi haderők bevetését az országban. A kezdetben ódzkodó, visszafogottan nyilatkozó külső hatalmak végül is több okból kifolyólag jutottak erre a döntésre. A legfontosabb ezek közül az volt, hogy a tuareg-islamista szövetségek, melyek hónapok óta nem értek el tartós eredményeket, nem tudták megváltoztatni a status quo-t és mindenképpen növelni akarták a befolyásukat. Következésképpen újabb katonai akciókra szánták el magukat: 2013 január elején, több hónapos kihagyás után összpontosított támadásokat indítottak a délebbre található települések, katonai bázisok és egyéb célpontok ellen, hogy kiterjesszék uralmukat az ország déli területére is.⁵²⁶ A hadjáratok során olyan messzire merészkedtek, amivel talán túlléptek eredeti céljaikon is, és nem mérlegelték politikailag, mekkora darázs-fészekbe nyúltak. Az előrenyomulás során ugyanis megszállták Konnát és Moptit, majd nem sokkal azután veszélyesen közel kerültek a Sévaré városánál található repülőtérhez, melynek birtoklása stratégiai jelentőségű volt a főváros, Bamakó biztonsága szempontjából. Az általános belviszályokra jellemző, hogy a központi kormány nem volt ura a helyzetnek, és a teljes összeomlást elkerülendő hivatalosan is Francois Hollande francia elnökhöz fordult segítségért. A várt támogatás nem is maradt el, a franciák érkezettnek látták az időt, hogy beavatkozzanak az eszkalálódó konfliktusba. A Szervál hadművelet első lépései arra irányultak, hogy megállítsák a tuareg-islamista konglomerátum további térnyerését a területen. Először Sévaré térségében indítottak ellencsapást, amely sikerrel végződött, olyannyira, hogy az islamisták kb. 100 katonát vesztek, míg a franciák csak néhány főt. A folytatódó offenzívák során a franciák és a mali haderők elfoglalták Gao, Timbuktu és Kidal településeket, amivel stabilizálták a régió feletti uralmukat. A harcok során a francia-mali haderő olyan fegyelmezetten harcolt, hogy elenyésző számú halottról tudunk, míg az islamisták több száz embert vesztek. Érdemes megjegyezni, hogy a harcokban több más ország is részt vett, mint például az USA, Nagy-Britannia, Kanada, Németország, Olaszország, Egyesült Arab Emírátsok, Spanyolország, Belgium, Svédország és Dánia.

⁵²⁵ Fanny Pigeaud és Ndongo Samba Sylla: *Africa's Last Colonial Currency: The CFA Franc Story* (London: Pluto Press, 2020), p. 137.

⁵²⁶ Besenyő: Thoughts on, p. 423.

Besenyő János egyik tanulmányában leírja, hogy Magyarország is jelezte a békefenntartó hadműveletben való részvételi szándékát, de végül a franciák nem tartottak rá igényt.⁵²⁷

Párhuzamosan a francia hadműveletekkel, az ENSZ is elindította békefenntartó misszióját, összehangoltan az afrikai államokkal (AFISMA-val, amelynek tevékenységét a későbbiekben még külön is elemzem). Ehhez a küldetéshez is több ország is csatlakozott, hogy együtt erős közös haderőt hozzanak létre: Nigéria, Togo, Benin, Csád (2000 fő), Nigéria (1200 fő), Niger (1200 fő), Szenegál és Burkina Faso (500 fő), Guinea és Ghána (kb. 100-150 fő). A szervezet tagjai támogatást kértek az ENSZ-től, amit részben meg is kaptak.⁵²⁸ A sok adatot összevetve kirajzolódik az a kép, hogy a vegyes afrikai-európai segédcsapatok összlétszáma maximum 7700 főt érhetett el.⁵²⁹

Az Európai Unió ugyan deklarálta, hogy nem hajlandó tétlenül nézni Mali szétesését, mégis – a többi európai államhoz hasonlóan – csak óvatos beavatkozást tervezett. A korai támogató nyilatkozatok 2012 októberében kinyilvánították, hogy az EU szolidáris a mali lakossággal és a demokrácia visszaállítását tartja kívánatosnak. 2013. január 17-én az EU külügyminiszterei megállapodást fogadtak el egy misszió elindításáról. A misszió 15 hónapos időkeretben valósult volna meg, Francois Lecointre dandártábornok vezetésével, és a kontingens létszámát 250 kiképző és 200 logisztikai szakember töltötte volna fel. Magyarország egy 5-10 fős kiképző csoportot ajánlott fel a műveletbe.⁵³⁰ A misszió megindításának indoklása már ismert volt az egyes európai vezetők korábbi nyilatkozataiból: a szélsőséges dzsihadizmus, az illegális fegyver- és kábítószerkereskedelem csak a fő okok voltak azok közül, melyek fontossá tették az EU nézőpontjából egy ilyen küldetés elindítását.⁵³¹

A kezdeti sikerek után a katonai akciók egyre több nehézségbe ütköztek, mivel ahogy fokozatosan visszaszorították a szövetséges kormányerők a radikálisok iszlamistákat és a tuaregeket, azok – nem lévén más lehetőségük – menekülni kezdtek, és taktikát, harcmodort váltottak. Az egyik evidens megoldás az volt számukra, hogy behúzódtak az Ifogas-hegység (Kelet-Mali) barlangjaiba, természetes védőzónáikba, búvóhelyeikre, ahonnan sokkal nehezebb volt őket elűldözni. A helyzet súlyosbodása miatt február 18-a után a nemzetközi csapatok összehangolt támadást indítottak a fegyveres iszlamisták ellen. Miután a radikálisok

⁵²⁷ Besenyő: Háború, pp. 123-126.

⁵²⁸ Besenyő: Thoughts, pp. 425-426.

⁵²⁹ Besenyő: Háború, p. 129. A műveletbe Magyarország egy magas rangú rendőrtisztet küldött, aki tanácsadóként segítette a misszió rendőri egységének tevékenységét. (Besenyő János megjegyzése.)

⁵³⁰ Besenyő: Háború, pp. 129-130.

⁵³¹ Puskás Anna: 'A kulturális javak pusztítása Maliban és a nemzetközi válaszreakciók', *Hadtudomány: A Magyar Hadtudományi Társaság Folyóirata*, vol. 28: (E-szám), p. 53.

elbarikádozták magukat, kétféle megoldást választhattak: az egyik, amelyet a MUJAO követett: a gerillaharc, az öngyilkos merényletek alkalmazása volt. A másik az AQIM által kezdeményezett reguláris hadviselési taktikára épült. Lényegesen meggyengülve azonban most már csak rövidtávú eredményeket tudtak elérni a korábbi nagy offenzíváikkal szemben. Végül is nagy erőfeszítések árán sikerült meggyengíteni a területen meghúzódó, katonailag aktív szeparatistákat, azonban a teljes siker továbbra is, a mai napig is várat magára.⁵³²

A harci események legutolsó fázisára már teljesen kialakult az a gerilla harcmodor, ami a szélsőséges iszlamistákat és a hegyekbe bevonult tuareg fegyvereseket jellemzi. Az aszimmetrikus hadviselés mintapéldájával állunk szemben, amely ellen nagyon nehéz hagyományos hadászati módszerekkel eredményesen felvenni a harcot. Az öngyilkos merényleteket mindenféle morális gátlás nélkül hajtják végre a nagyvárosokban (pl. Bamakoban), gerillataktikát alkalmaznak a túlélés érdekében, habár százas nagyságrendben mérhetőek a veszteségeik. Fontos és egyben nyugtalanító jelenség emellett, hogy az eredetileg többségében vallásilag semleges, de legalábbis mérsékelt lakosság jó részét sikerült bizonyos mértékig radikalizálni, ezért a lázadó erők helyismeretük mellett részben már a helyi lakosság támogatására is számíthatnak. Így valószínűleg egy elhúzódó háborúra kell felkészülni, amely inkább a radikális kormányellenes erőknek kedvez, és előrevetíti a politikai rendezés további elhúzódását.⁵³³

A szembenálló felek mindenesetre józan belátást tanúsítva többnyire maguk is törekednek a tűzszünet biztosítására különféle békéltető intézkedések minél előbbi érvényre juttatásával, ám a sokszínű, etnikailag és politikailag megosztott ország, amelyre még mindig a politikai instabilitás nyomja rá a bélyegét – valójában megosztott a hatalom Sanogo és Diocounda Traoré között –, új választásokra készül, amelyek megbillenthetik az eddigi kényes egyensúlyt, és ismét egymás ellen fordíthatják az ellenérdekelt feleket. Emellett más, külső politikai szereplők is igyekeznek hasznot húzni a bizonytalan állapotokból. A fentieket figyelembe véve nehezen valószínűsíthető, hogy Maliban stabil állami berendezkedés alakulhat ki a közeljövőben. Az MNLA (a lázadók koalíciója) és a bamakói kormány rendezési elképzelései ugyan továbbra is távol állnak egymástól, mégis a kezdeti heves harcok után valamelyest elkezdtek kirajzolódni a felek között egy politikai megállapodás jelei, folyamatosan fennáll azonban a veszélye annak – amint ezt a legutóbbi fejlemények is mutatják –, hogy a legkisebb konfliktusra okot adó

⁵³² Csizmadia: A „kék emberek”, pp. 25-26.

⁵³³ Marsai: Külföldi, p. 114.

provokáció vagy összecsapás, zavargás a hosszas tárgyalások eredményét gyorsan romba döntheti.⁵³⁴

VI.8. Az AFISMA misszió

Dolgozatom egyik hipotézise az afrikai szervezésű békefenntartó missziók strukturális, rendszerszintű gyengeségének igazolása, amire a dárfúri konfliktushoz hasonlóan a mali konfliktus menetének alakulása is jól megragadható példát szolgáltat. A kezdeti vonakodás, habozás után a franciák és az Európai Unió is elkerülhetetlennek látta a beavatkozást, mert sem a kormány, sem pedig a nyugat-afrikai országok erőtlen katonai fellépésre nem lett volna képes megállítani a vérontást és az ország káoszba merülését. A konfliktus egyik szakértője meg is állapítja, hogy az Operation Serval sikere teljes mértékben felülmúlta az Afrikai Unió és az ECOWAS által kezdeményezett, rövid életű közbeavatkozását. Az AFISMA 2013 januári bevetése nem gyakorolt nagy hatást a konfliktus menetére, lényegében véve nem sikerült az ECOWAS által kitűzött célokat elérni. A kontinens megnövekedett politikai erejét is demonstrálni kívánó összefogás hiányosságai, végső soron kudarcra miatt ismét a külső államok, ill. nagy nemzetközi szervezetek segítségével kellett folyamodni.⁵³⁵ Ezzel Dárfúr után ismét bizonyítást nyer az az állítás, mely szerint az Afrikai Unió és egyéb afrikai politikai szervezetek még tartósan rászorúlnak a nagyobb, nemzetközi szervezetek segítségére, mivel anélkül adott esetben akár maguk is a konfliktus részévé válhatnak, ahelyett hogy a megoldást segítenék. Egy másik forrás kiemeli az általános strukturális hiányosságokon belül az ECOWAS gyenge felszereltségét, szervezetlen működését és nem megfelelő finanszírozását a többi szervezettel szemben.⁵³⁶ Más szerzők azt hangsúlyozzák, hogy míg a franciák gyorsan és határozottan avatkoztak közbe a konfliktusban, az afrikai (kezdetben nigériai) katonai vezető által irányított AFISMA csak jelentős késéssel vett részt a harcokban, és azt is alacsony hatásfokkal tette. Nem sokkal a művelet megindítása után már arról tanácskoztak a politikai vezetők, hogy miként lehetne felszámolása helyett az ENSZ irányítása alá rendelni a gyenge hatásfokkal működő afrikai békefenntartó missziót.⁵³⁷ (Az afrikai szervezésű és irányítású békefenntartás

⁵³⁴ Idem., p. 115.

⁵³⁵ Kwesi Aning és Fifi Edu-Afful: 'African Agency in R2P: Interventions by African Union and ECOWAS in Mali, Cote d'Ivoire and Libya', *International Studies Review*, vol. 18., no. 1. (March 2016), p. 128.

⁵³⁶ Theodore Christakis: 'The Emperor has no Clothes? The Secondary Role of African Regional Organizations in Recent Armed Conflicts in Africa', *Proceedings of the Annual meeting (American Society of International Law)*, vol. 103 (2013), p. 329.

⁵³⁷ Thomas G. Weiss és Martin Welz: 'The UN and the African Union in Mali and beyond: a shotgun wedding?', *International Affairs*, vol. 90., no. 4 (July 2014), pp. 896-897.

nehézkességét igazolják egyébként a legutóbbi nigéri puccs fejleményei is: az érintett környező afrikai országok nem egységesek politikai céljaik tekintetében, ami megnehezíti vagy megakadályozza a katonai szerepvállalást is.). Egy másik szerző álláspontja szerint elsősorban a pénzügyi források lassú és akadozó előteremtése miatt indult késve a misszió, sőt az ECOWAS egyes tagállamai számára – belső gazdasági gondjaik folytán – még a csekély mértékű katonai részvétel is akkora terhet jelentett, hogy emiatt (vagy legalábbis erre hivatkozva) visszavonták a küldetéssel kapcsolatos részvételi szándékukat. A hivatkozott elemzés evvel összefüggésben azt is kiemeli, hogy az AFISMA nem rendelkezett elég katonával, a harci erőforrásai semmilyen vonatkozásban nem voltak megfelelőek egy támadás megindításához, ezért a misszió eleve sikertelenségre volt ítéelve. Nem sokkal később tehát tulajdonképpen már várható volt az ENSZ beavatkozása, mivel az Afrikai Unió erőfeszítései nemcsak a konfliktus rendezésére, hanem a helyi polgári lakosság megvédésére sem voltak elegendőek.⁵³⁸ A fenti források és saját forrásaim (egyebek között interjúalanyaim személyes tapasztalatai – ld. a Függelék) alapján összességében tehát nagy biztonsággal megállapíthatom, hogy állításom – amint a dárfúri konfliktus esetében is – megállja a helyét, és a jövőbeli esetleges afrikai konfliktusok kezelésének során a magyar békefenntartó törekvések során is figyelembe vehető.

VI.9. Magyar szerepvállalás az EUTM Mali misszióban

Végül az Európai Unió is meghozta a döntést, és a többi nemzetközi szervezet mellett szintén indított egy missziót, amely a régióban zajló konfliktus megoldása érdekében tevékenykedik. Nemzetközi elkötelezettsége folytán a magyar fél is részt kívánt venni a katonai műveletben. A kormány bejelentése alapján Magyarország 5-10 kiképzőtisztrel szeretne volna erősíteni az Afrikába kiutazó kontingenst. A misszió részletei az Európai Unió külügyminisztereinek 2013. február 12-13-i dublini csúcstalálkozója után váltak ismertté, amikor eldőlt, hogy 15 főnyi állományt küldhetünk az afrikai országba. A kontingens mandátumának határideje 2014. május 18-a lett. Végül egy összekötőtiszt, három orvos és hat mesterlövész kiképzőtiszt mehetett Maliba.⁵³⁹ A magyar EU-kontingens kiküldését minden

⁵³⁸ African Politics, African Peace, *World Peace Foundation*, Mali Mission Brief. <https://sites.tufts.edu/wpf/files/2017/07/Mali-brief.pdf> (Elérve: 2023 Augusztus 22).

⁵³⁹ Besenyő János: 'Magyar műveleti tapasztalatok Maliban', *Honvédségi Szemle*, vol. 142, no. 2. (2014), p. 78.

magyar politikai párt támogatta, kivéve a Jobbikot, amely ellenezte a nyugati beavatkozást az afrikai konfliktusba. A magyar tervezetet Németh Zsolt külügyi államtitkár nyújtotta be.⁵⁴⁰

Az előzmények után elkezdődött a magyar katonák felkészítése a nagyrészt sivatagi körülmények közötti megmérettetésre. Elkerülhetetlen volt, hogy a kiküldött katonák rendelkezzenek megfelelő tapasztalatokkal, tudással a kinti viszonyok megfelelő kezeléséhez. Az egyenruhásoknak ugyanis nemcsak a nehéz terep, a sivatag okozta nehézségekkel kellett szembenézniük, hanem egyéb tényezők is nehezítették a dolgukat, és így például rendkívül erős stressztűrő képességgel is kellett rendelkezniük. Gondot okozott, hogy a kiutazó tisztek franciatudása nem volt megfelelő szintű, ezért előzetesen nyelvtanfolyamokat is szerveztek a számukra.⁵⁴¹ A magyar szakértők helyismereti hiányának orvoslására olyan szakkiadványt szerkesztett a külügy, mely földrajzi, társadalmi és kulturális információkkal látta el a kiutazó katonákat.⁵⁴² A magyar békefenntartók alapos kiképzésen estek át, komplex tananyagot kellett elsajátítaniuk ahhoz, hogy megfelelhessenek a kint várható zord körülményeknek: logisztikai, kiképzés-módszertani, lövészet-módszertani képzéseken kellett részt venniük, hogy az amúgy eléggé csekély harci erőt képviselő és gyenge morális tartású mali hadsereg katonáit eredményesen ki tudják képezni.⁵⁴³

A kiutazó magyar katonák sorát ezt követően 2013. február 27-én az összekötő tiszt nyitotta meg, akit a három főnyi orvosi stáb követett március 18-án. Legvégül a mesterlövész-kiképző osztag érkezett meg a kontinensre, akik április 16-án léptek Mali területére.⁵⁴⁴

A magyar kontingens élete kezdetben igen embert próbáló volt. A katonák ruházata sokszor nem volt megfelelő a sivatagi éghajlathoz, több felesleges tárgyat is cipeltek magukkal, nem mindig volt megfelelő az élelmiszerellátás minősége és az internetelérés is nehézségekbe ütközött. Ezen felül a magyar katonák mali társaik kiképzése során sok szembetűnő hiányossággal találkoztak (a vártnál alacsonyabb szintű fizikai előképzettség, elmaradott fegyverzet, hiányos katonai ismeretek). Maga a kiképzés három fázisban történt: először alapozó képzés zajlott, a második három hétben megkezdődött az egységek speciális (pl. mesterlövészi) kiképzése, majd az utolsó hetekre visszavezényelték az egységeket a

⁵⁴⁰ Besenyő János: 'Az Európai Unió kiképző művelete Maliban és a magyar szerepvállalás', *Honvédségi Szemle*, vol. 141., no. 5. (2013), p. 74.

⁵⁴¹ Besenyő: Magyar műveleti, p. 79.

⁵⁴² Besenyő János: 'The European Union Training Mission in Mali – Hungary's Involvement in the Mission', *Contemporary Military Challenges*, vol. 15., no. 3. (November 2013), p. 32.

⁵⁴³ Besenyő: Magyar műveleti, p. 80.

⁵⁴⁴ Vecsey Mariann: 'Az Európai Unió Mali kiképző művelete és a magyar részvétel tapasztalatai', *Szakmai Szemle*, no. 3. (2015), p. 102.

zászlóaljukhoz, hogy az egész kontingenst jobban össze lehessen kovácsolni, hadsereggé formálni. A magyar kiképzőtisztek a Waraba és az Elou zászlóaljakat tréningezték, erre tíz hét állt rendelkezésükre, amit a szakértők keveselltek, látva a mali hadsereg állapotát. A szakmai hiányosságok mellett előfordult, hogy nehézségeket okoztak az eltérő szokások és kulturális hagyományok, ám végső soron elmondható, hogy az ebből fakadó különbségek nem voltak olyan számottevőek, hogy nagymértékben befolyásolták volna a mali mesterlövészek kiképzését, akik egy idő után már igen lelkesen vettek részt a magyarok által vezetett tanfolyamokon. Így – a kezdeti hiányosságokat és a későbbi akadályokat legyőzve – a magyar katonák a misszió vezetésének hivatalos megítélése szerint is eredményesen zárhatták le küldetésüket az országban.⁵⁴⁵ A felsorolt tények, a kiképzés eredményességének nemzetközi elismerése szintén igazolják hipotézisünket, miszerint a magyar katonák szerepvállalása külföldön magas szinten történik, és a pozitív nemzetközi visszajelzések – a fogadó országok elégedettsége - hosszabb távon is hozzájárulhatnak egy jövőbeli aktívabb magyar Afrika-politika („déli nyitás”) megalapozásához.

VI.10. A konfliktus mérlege

A hosszú konfliktusokkal terhes szubszaharai régió, különösképpen Mali egy rendkívül bonyolult geopolitikai konglomerátum része, és a gyenge, demokratikus hagyományokra alig-alig építő államszervezet ki van szolgáltatva számos külső és belső hatalmi tényezőnek. A több évtizedes politikai instabilitás, melyet csak rövidebb demokratikus periódusok tudtak elviselhetőbbé tenni, több okra, de legfőképpen a tuareg népcsoport függetlenedési törekvéseire vezethető vissza, amelyet a 2012-13-as mali konfliktus során ideiglenesen érvényesíteni is tudott a maga számára. A belső küzdelmek, a külső katonai beavatkozások és a központi kormányzat intézkedései nem eredményeztek tartós kiegyezést, bár 2015-ben sikerült olyan békeszerződést kötni (Algíri békeszerződés), amely – elsősorban etnikai vonatkozásban – átmenti nyugalmat hozott. Ezt az időszakot tekintik Mali 'fénykorának', amikor a demokratikus társadalmi berendezkedés – külső felügyelettel – többé-kevésbé működött. 2019-ben azonban a szőnyeg alá söpört problémák újabb válsághoz vezettek. Ez volt a törzsi ellentétek miatt végrehajtott Ogossagou-i tömegmészárlás (az ivóvízhez való hozzáférés és szociális okok miatt a Fulani népcsoport által kezdeményezett tömegmegmozdulások leverése), amibe a kormány belebukott.

⁵⁴⁵ Besenyő: Magyar műveleti, pp. 81-91.

A mali konfliktus jövőjére nézve több rendezési terv is fölmerült, szakértők a legvalószínűbbnek mindazonáltal a jelenlegi helyzet prolongálódását, azaz az etnikai, ideológiai, társadalmi és ökológiai konfliktusok ciklikus ismétlődését tartják.⁵⁴⁶ Pozitív fejleménynek tekinthető, hogy megjelentek a helyszínen a hétköznapi élet menetének stabilizálását célul kitűző civil szervezetek is, és talán sikerül idővel visszaszorítani Líbia és más államok közreműködésével az iszlamista terrorcsoportok beavatkozási kísérleteit. Biztató előjelnek tűnik az is, hogy az Algíri békeszerződés óta mintha a tuaregek önálló államalapítási ambíciói is a háttérbe szorultak volna. Mindenképpen negatívum viszont, hogy a mali kormányzat a legutóbbi időben elfordul a nyugati partnerektől és a franciák mellett az ENSZ békefenntartó erőit is kiutasítja az országból, ami mögött a háttérben vélhetően Oroszország eredményes befolyásszerzése húzódik meg.

VI.11. Összefoglalás, hipotézisek bizonyítása

Az előző oldalakon – dárfúri konfliktus után – a Száhel-övezetnek egy másik nagy, szintén regionális hatású válságócát elemeztem, és az egyedi vonatkozások mellett számos hasonlóságra is rá tudtam lelni. A társadalmi-politikai fejlemények általános bemutatása mellett céлом elsősorban az volt, hogy egy újabb konkrét példával támasszam alá hipotézisemet, mely szerint az Afrikai Unió és más afrikai regionális szervezetek jelenleg még politikailag nem érettek a nemzetközi békefenntartás feladatainak önálló irányításához és ellátásához, és misszióik csak abban az esetben vezetnek legalább részben tartós eredményekre, ha az ENSZ vagy egyéb nagyobb erőttel rendelkező szervezetek beavatkoznak az oldalukon. Láttuk az elemzés során, hogy az AFISMA nem tudott megfelelő működési stratégiát kialakítani, lényegében ugyanolyan okok miatt, mint amilyenekkel a dárfúri konfliktusnál is találkoztunk. Az afrikai szervezetek továbbra is gazdasági, pénzügyi problémákkal küzdenek, nem elég felkészültek, kiképzési hiányosságaik vannak, és ezek a gyengeségek, valamint adott esetben politikai elfogultságaik a források tanulsága szerint egyelőre nem teszik őket alkalmassá arra, hogy önálló missziókat szervezzenek. Ha meg is próbálkoznak ilyen küldetésekkel, azok általában azzal zárulnak, hogy az ENSZ vagy valamelyik nagyobb nemzetközi szervezet átveszi tőlük az irányítást, és maga kezd el rendet teremteni ott, ahol az afrikai szervezetek nem képesek rá. Habár a jó szándék – és legalább ilyen mértékben a kontinens politikai érettségét bizonyítani kívánó öngazolási szándék – megvan az Afrikai Unióban, az ECOWAS-ban és egyéb

⁵⁴⁶ IPSS Paece & Security Report, p.15

közreműködni igyekvő afrikai szervezetekben, ez önmagában kevés ahhoz, hogy jelentős sikereket érjenek el nagy területeken kis létszámú, kiképzetlen katonával, akiket amúgy is nyelvi és vallási különbözőségek választanak el egymástól, jelentős kommunikációs nehézségeket okozva ezzel a küldő szervezeteknek. Míg az ENSZ az EU vagy a NATO általában konkrét tervekkel, logisztikai elképzelésekkel, megvalósítható, reális célokkal és megfelelő háttérrel lát hozzá a béketeremtéshez és -fenntartáshoz (ami még így is ritkán jár tartós eredménnyel), addig az Afrikai Unió és egyéb más szervezetek bizonytalan kimenetelű, ad hoc missziókat is kezdeményeznek, amelyekbe – rendszeresen visszatérő okokból – gyakorlatilag kódolva vannak a működési zavarok. Kijelenthető, hogy az Afrikai Uniónak és egyéb regionális szervezeteknek a nemzetközi kompetenciák elsajátítására és a jelenleginél sokkal stabilabb pénzügyi háttérre van szükségük ahhoz, hogy eredményes önálló missziókat vezethessenek. Ehhez a legnagyobb segítséget a fejlettebb országokkal közösen lebonyolított műveletek jelentik, melyek során – mint sok más ország mellett a magyar békefenntartók példája is mutatja – lehetőségük nyílik a szükséges tudás és szervezethez való hozzáférésre.

A mali konfliktus másrésztől további részletekkel támasztotta alá azt a feltevésemet is, hogy a magyar békefenntartó egységek igen nehéz körülmények között is helyt tudnak állni, és bár csekély politikai és katonai súlyuk miatt az események mentére lényegi hatásuk nem lehet, eredményességük visszaigazolhatja a magyar hovádelmi képességek javulását és – ha kis mértékben is – elősegítheti Magyarország külpolitikai (afrikai-politikai) szerepvállalásának megerősödését.

Dolgozatom e fejezete reményeim szerint összességében megerősítette azt a képet, hogy a – még afrikai relációban is – különösen veszélyes Száhel-övezet konfliktusai a nagy távolságok és a fizikai kapcsolat hiánya mellett is nagyon hasonló okokra vezethetőek vissza. Dárfúr mellett a mali konfliktus elemzése során ezen túlmenően arra is rámutattam, hogy az összetett ok-okozati összefüggésrendszerben gyökerező konfliktusok megoldására a helyi, ill. a regionális békefenntartó erők nem képesek – sőt, egyelőre még a rutinos nemzetközi békefenntartók is kevés tartós eredményt érnek el. Értékelésem célja semmiképpen sem valami 'nyugati felsőbbrendűség' vagy 'bölcesség' hangsúlyozása volt, hanem az, hogy az objektív helyzetelemzés révén rávilágítsak a kudarcok okaira és jövőbeni elkerülésük lehetőségeire. Hipotéziseimet ezzel igazoltnak tekintem, így gyakorlatilag nem maradt más hátra, mint hogy a következő, összefoglaló fejezetben röviden rendszerezem kutatási eredményeimet.

VII. ÖSSZEFOGLALÁS

Disszertációm végére érve röviden összegzem kutatási módszereimet, következtetéseimet és egységes szerkezetben megfogalmazom a főbb eredményeket, melyek véleményem szerint egyúttal a hipotéziseimet is igazolják.

A dolgozat címe tulajdonképpen már magában foglalja a disszertáció célját is: megtalálni az afrikai, ezen belül elsősorban a szubszaharai konfliktusok jellegzetességeit, tartós fennmaradásuk, adott esetben szinte megoldhatatlanságuk okait, ami rendkívül nehéz és kevésbé eredményessé teszi a térségben a béketeremtésre és békefenntartásra irányuló műveleteket, a kormányok saját kérésére történő külső politikai-katonai beavatkozásokat (amint ezt különben a dolgozatom írása közben lezajlott puccsok, államcsínyek utólag is igazolják).

A disszertáció első fejezetében általánosságban a történelmi-politikai konfliktusok fogalmának, értelmezésének alakulását követtem nyomon a szaktudomány eredményei alapján, hogy eljussak egy olyan többé-kevésbé konszenzusos értelmezéshez, mely lehetővé tette a rendkívül összetett és sokrétű témakör részekre bontását, a speciális konfliktustípusok bemutatását, illetve a történelmi-politikai konfliktus fogalmának az egyes szaktudományok irányából történő – történettudományi, szociológiai, ökonómiai, ökológiai és etnográfiai – megközelítését. Ehhez az elméleti megközelítéshez egyaránt felhasználtam a magyar és a nemzetközi szakirodalom eredményeit.

Az egyes elméletek, az eltérő megközelítésmódok között számos átfedést, lényegi egyezést találtam, és ez a komparatív megközelítés közelebb vitt az amúgy rendkívül bő szakirodalommal rendelkező téma, az egyes egymással összefonódó konfliktusforrások alaposabb megértéséhez, ami alapot teremtett az afrikai kontinensre, és ezen belül is elsősorban a szubszaharai övezetre jellemző történelmi-politikai és etnikai konfliktusok okainak, működésének és tartós fennmaradásuknak a megértéséhez.

Ennek érdekében részletesen áttekintettem az afrikai konfliktusok tudományos elemzéseit, és a számos igen elmélyült szaktudományos munka nagy segítséget nyújtott a valós konfliktusok összetett szövetének pontosabb megértésében. Először feldolgoztam a téma releváns magyar szakirodalmát, és ennek során arra jutottam, hogy a magyar afrikanisztika jelentős munkákkal járult hozzá a tudományterület színvonalának emeléséhez (Benkes, Besenyő, Búr, Csizmadia, Tarrósy és Marsai művei).

A nemzetközi irodalmat alaposabban megismerve arra lettem figyelmes, hogy milyen széles körben mozog az afrikai konfliktusok értelmezése, és koránt sincs teljes konszenzus a kutatók között a témát illetően. Ez azért sem meglepő valójában, mert az afrikai konfliktusok okai történetileg, politikailag és etnikai tekintetben is igen összetettek; egyes kutatók a gyarmati múlt, mások az etnikai különbségek, megint mások például az ősi és modern vallások ellentéteire vagy éppen a természeti erőforrásokhoz való hozzáférésért vívott küzdelemre helyezik a hangsúlyt. Meglátásom szerint az afrikai konfliktusokat a fenti és még egyéb konfliktusforrások bizonyos jellegzetes és helyileg változó arányú összhatása alakítja, kiegészülve egy általában jellemző, relatíve vagy abszolút értelemben alacsony gazdasági-kulturális fejlettségi szinttel, az ökoszisztéma változásaihoz való alkalmazkodás gyenge képességével, valamint az állami berendezkedés működésének nagyfokú instabilitásával. Áttekintettem az egyes konkrét konfliktustípusokat: a politikai-történeti, az etnikai, a vallási, a gazdasági jellegű konfliktusokat, a nem szerves közösségek kényszerű együttéléséből fakadó viszályokat és az éghajlatváltozás által kiváltott népességmozgásokból adódó ellentéteket. Hipotéziseim igazolásának lényegében ez az ismeretanyag az alapja, nem véletlen ezért, hogy disszertációmnak ez a fejezete lett a legterjedelmesebb.

A konfliktusok összetettségének megértése és az erre épülő politikai akarat vezethet csak el együttesen a már kialakult vagy kialakulófélben lévő politikai-katonai konfliktusok rendezéséhez, a béketeremtéshez, illetve a békefenntartáshoz. Ennek a politikai tevékenységnek Afrika esetében az adja meg a kivételes jelentőségét, hogy az afrikai konfliktusok igen gyakoriak, nagyszámúak, gyakran különösen brutálisak és külső beavatkozás nélkül könnyen átcsaphatnak népiirtásba. Ehhez járul még az a gyakori tapasztalat is, hogy a konfliktusban érintett felek sok esetben nem megbízható partnerei a nemzetközi erőeknek. Úgy is fogalmazhatunk ennek alapján, hogy az afrikai konfliktuskezelés általában véve kiemelkedően nagy kihívás és próbatétel az ezzel megbízott békefenntartó szervezetek és még inkább a kontinens államai által megbízott, felkészületlen és gyakran nem érdeksemleges katonai missziók számára.

Az afrikai konfliktuskezelés hatékonyságának megítéléséhez ezért szükségesnek bizonyult az is, hogy ne csak az egyes konfliktusok okait, politikai motivációit elemezzem behatóan, hanem a békefenntartó műveletek célkitűzéseit és működési mechanizmusát is. A fő kérdés, amit ennek kapcsán vizsgálnom kellett, lényegében az volt, hogy mennyire adekvát egy-egy konkrét békefenntartó művelet, azaz milyen mértékben épül a helyi konfliktus(ok) és viszonyok valós ismeretére, és mennyire képes megtalálni a rendezésükre alkalmas módszereket,

eszközöket. Ezt a témakört jártam körül disszertációm következő fejezetében. Az elméleti alapvetést és a szakértői vélemények áttekintését kiegészítettem – és ez igen izgalmas része volt a munkának – levéltári források (hozzáférhető diplomáciai levelezés) és általam felvett személyes interjúk feldolgozásával is. A primer források kutatása jól kiegészítette és megerősítette a szekunder forrásokból levont következtetéseinket.

E helyütt röviden felidézem dolgozatom központi hipotéziseit, melyeket előtanulmányaim alapján fogalmaztam meg, és melyeket reményeim szerint a kutatómunkával igazolni is tudtam.

1. Az Afrikában végrehajtott békefenntartó műveletek kisebb hányada volt sikeres, ezért megállapítható, hogy a különböző nemzetközi szervezeteknek változtatniuk kell politikai módszereiken, eszköztárukon ahhoz, hogy eredményesebbek legyenek az afrikai békefenntartó missziók. Ennek feltétele a helyi konfliktusok speciális okainak, helyi sajátosságainak feltárása és a cselekvési program ehhez való igazítása.

2. A mali és a dárfúri konfliktusok folyamata és békefenntartói kezelése is azt bizonyítja, hogy az afrikai konfliktusok megoldásához jelenleg nem megfelelő az Afrikai Unió, illetve más afrikai regionális szervezetek ezzel kapcsolatos képessége. E konfliktusok eredményes kezelése a nemzetközi szervezetek (ENSZ, EU, NATO és a régióban érdekelt nagyhatalmak) bevonása nélkül nem megoldható (és – úgy tűnik –, egyelőre még a közreműködésükkel is csak kismértékben javítható).

3. A magyar küldetések és katonák szerepe jelentősen emelni tudta a különböző szervezetek békefenntartó misszióinak színvonalát. Ennek okai elsősorban a konfliktusban való érdeksemlegesség, a jó kiképzés, és a magas fokú szervezethez.

Hipotéziseim több oldalról történő igazolásához a szaktudományi eredmények feldolgozásának, az eredmények összefoglalásának, a részletes primer forráskutatásnak – levéltári munkának és interjúk (orális források) készítésének –, valamint – ezt követően – az esettanulmányokon keresztül történő részletes problémafeltárásnak és utólagos eseménytörténeti alátámasztásnak a módszerét alkalmaztam.

A harmadik fejezet megírása során eredményesen támaszkodhattam a hónapokon keresztül vizsgált levéltári forrásokra, amelyeket a Külügyminisztérium engedélyével a Daróczi utcai melléklevéltárban tudtam átnézni. Az anyag alapos átolvasása és szelekciója hozzásegített az 1989-1995-ig terjedő időszak afrikai békefenntartó missziói működésének pontosabb megértéséhez – a magyar szemszögből sokszor kaotikus helyi viszonyok megismeréséhez –,

ami megfelelő rendszerezés, értelmezés révén lehetővé tette a hipotéziseimmal kapcsolatos következtetések levonását, a legtöbb esetben előzetes feltevéseim megerősítését.

A több hónapot igénybe vevő kutatás során számos érdekes forrással találkoztam, melyeket országok és missziók szerint rendszereztem. A vizsgálódások során több olyan ENSZ-misszió eseményeit is áttekinthettem, melyek eredményesen végződtek, mindazonáltal ezek csekély mértéke, esetlegessége nem tette indokolttá hipotéziseim felülvizsgálását. A szekunder szakirodalom és az interjúk tanulsága szerint is jóval kevesebb sikeres ENSZ és egyéb küldetés volt, mint kudarcba fulladt. A források vizsgálata során azt a következtetést vonhattam le, hogy erre irányuló hipotézisem is megállja a helyét, mivel a missziók többsége – ha ért is el valamilyen részeredményt, átmeneti sikert – általában kudarcra végződött, és az afrikai viszonyokon nem sikerült az adott műveletnek jelentősen változtatnia. Az eredménytelenség okai közé tartozik a gyakori erőforráshiány, a politikai elkötelezettségek megváltozása, a politikai és a kulturális empátia hiánya (pl. külső ideológiai doktrínák erőltetése), a gyenge felkészültség, katonai és logisztikai szervezetlenség, a helyi infrastruktúra fejletlensége, valamint a konfliktusban érintett felekkel, illetve a békefenntartásba bevont partnerekkel való kommunikáció nehézsége.

Másrészt viszont azzal is szembesültem, hogy az általában sikertelen misszióban szolgáló magyar katonák átlagon felüli megbecsülésnek örvendtek, és munkájukat igen eredményesen végezték, ami a harmadik hipotézisemet támasztja alá. Rendkívül sok forrást találtam, amely kiemelte a magyar katonák, békefenntartók szakértelmét, elkötelezettségét és megfelelő, sőt kiemelkedő helytállását a nehéz afrikai viszonyok között. Ennek nemcsak, illetve nem elsősorban morális jelentősége van, hanem azért is fontos tényező, mert a nemzetközi békefenntartás bizonyos mértékig a résztvevő országok katonai-logisztikai-humanitárius 'vetélkedőjének' is tekinthető, aminek az eredménye hozzájárul egy adott ország külpolitikai megítéléséhez. A magyar részvétel eredményességét az is tanúsítja, hogy békefenntartóink több esetben külön felkérést kaptak más missziókban való részvételre, illetve egyes katonai vezetőket (pl. Száraz György vezérőrnagyot vagy később Bali József vezérőrnagyot) vezető pozíció betöltésével is megbíztak Magyarországnak az afrikai politikában betöltött csekély szerepe ellenére is.

A negyedik és ötödik fejezetben a kutatásaimat igyekeztem két helyi, illetve regionális politikai konfliktus esettanulmány formájában történő bemutatásával és tudományos feldolgozásával még jobban alátámasztani. A dárfúri és a mali konfliktus vizsgálata során – a korábbiakhoz képest új módszerrel és megközelítéssel – azt a hipotézisemet tudtam elsősorban

igazolni, hogy az Afrikai Unió és egyéb afrikai regionális szervezetek önmagukban nem voltak képesek és alkalmasak megoldani ezeket a konfliktusokat, és előbb vagy utóbb az ENSZ, az EU vagy a NATO, esetleg egyéb nagyhatalmak segítségére szorultak a békefenntartás megfelelő kezelése érdekében. Mindkét konfliktusnál először a háttérrel tártam fel, a kiváltó okok összességét ismertettem, majd bemutattam magukat a konfliktusokat, illetve azok eseménytörténetét, végül pedig a források segítségével értékeltem a helyszínrre küldött békefenntartó egységek működésének eredményességét. Véleményem szerint mindkét esettanulmány konklúziói igazolták hipotézisemet, azt az előzetes feltevést, hogy az afrikai szervezetek missziói hatékonyságukat tekintve rendre elmaradtak a nemzetközi és európai partnereikétől, és minden ambíciójuk ellenére sem voltak elégségesek az ilyen nagy kiterjedésű területeken zajló komplex érdekrendszerek ütközése miatt kitört fegyveres konfliktusok megfelelő kezelésére. A források alapján mind az AMIS Dárfúrnál, mind az AFISMA Maliban sokféle hiányossággal küzdött, logisztikai, létszámbeli, felszereltségi tekintetben és sok más vonatkozásban is lemaradásban voltak pl. az ENSZ-hez képest, ezért ezeknek a misszióknak jellemzően az volt a sorsa, hogy vagy az ENSZ, vagy egyéb szervezetek (de általában az ENSZ) átvették tőlük a stafétabotot, és megpróbálták a területen elharapódzó konfliktust valamilyen szinten rendezni. Azt nem állítom, hogy ez minden esetben sikeresen történt, sőt – első hipotézisemet igazolandó – azt is bizonyítottam, hogy ezek a missziók hosszú távú célkitűzéseiket tekintve és biztonságpolitikai szempontból is gyakran csekély eredménnyel végződnek, és hiába hatékonyabbak az Afrikai Unió műveleteinél – ami egyben a második hipotézisemet is alátámasztja –, az afrikai kontinensen régóta zajló konfliktusok sajnos továbbra is megoldatlanok maradnak, amit elemzésünkön túl egyébként a legutóbbi idők politikai fejleményei is igazolnak.

Még egyszer, egészen tömören összefoglalva a kutatást, úgy gondoljom, az öt fejezetet sikerült logikusan, koherens módon felépíteni és egy tartalmas disszertációt írni, aminek során a feltett hipotéziseket bizonyítani tudtam. A fejezetek előrehaladtával fokozatosan felépített kutatást megpróbáltam a lehető legtöbb elsődleges és másodlagos forrással alátámasztani. Az első fejezetekben a konfliktus mibenlétét kutattam, igyekeztem a felhasznált irodalom segítségével egy átfogó definíciót találni először a konfliktus, majd az afrikai konfliktusok fogalmaira, ezután a második fejezetben megpróbáltam az afrikai konfliktusokat elemezni, tipizálni, részekre bontani, hogy még jobban érthető legyen a fogalom tartalma. A harmadik fejezet, melyben a primer források felhasználásával kerestem a választ feltevéseim igazolására, kulcsfontosságú volt disszertáció írása során. A hosszú levéltári munkából és általam készített

interjúkból kinyert primer ismeretanyag és a szekunder irodalom felhasználásával igazoltam első hipotéziseimet, és ezáltal remélhetőleg sikerült új szempontokat is adni későbbi biztonságpolitikai elemzésekhez is. A negyedik és az ötödik fejezetben esettanulmányok – a dárfüri és a mali konfliktus bemutatásával – új szempontból megközelítve erősítettem meg a harmadik hipotézisemet is.

BIBLIOGRÁFIA

Levéltári források és interjúk

HU MNL OL XIX-J-1-j-Angola. 004065. 1987 augusztus. Az angolai Minisztertanács titkárának látogatása.

HU MNL OL XIX-J-1-j-Angola. 002091. 1987 március. Tájékoztató a magyar-angolai kapcsolatokról.

HU MNL OL XIX-J-1-j-Angola. 003551. 1987 június. Nagyköveti beszámoló jelentés.

HU MNL OL XIX-J-1-j-Angola. 1988 augusztus. 00725/3. Dos Santos elnök látogatása.

HU MNL OL XIX-J-1-j-Angola. 1988 január. 00663. Kétoldalú kapcsolataink angolai megítélése.

HU MNL OL XIX-J-1-j-Angola. 1988 június. 002980. Éves beszámoló jelentés.

HU MNL OL XIX-J-1-j-Angola. 1989 június. 002836. Éves beszámoló jelentés.

HU MNL OL XIX-J-1-j-Angola. 1989 szeptember. 002052/17. Jelentés az Elnöki Tanácsnak José Eduardo dos Santos, az Angolai Népi Köztársaság és az MPLA-Munkapárt 1989. szeptember 7-8. közötti magyarországi látogatásáról.

HU MNL OL XIX-J-1-j-Angola. 1989 február. 0042/6. Szovjet vélemény az UNAVEM finanszírozásáról /békefenntartás/.

HU MNL OL XIX-J-1-j-Angola. 1990 január. 00377. Az angolai rendezési folyamat.

HU MNL OL XIX-J-1-j-Angola. 1990 április. 00377/4. Az UNITA javaslatai az angolai rendezésre.

HU MNL OL XIX-J-1-j-Angola. 1990 november. 00377/8. Az angolai rendezési folyamat alakulása.

HU MNL OL XIX-J-1-j-Angola. 1990 december. 00377/9. Nemzetközi részvétel az angolai rendezés folyamatában.

HU MNL OL XIX-J-1-j-Angola. 1990 január. 00375. Az UNITA kapcsolatfelvételi szándéka.

HU MNL OL XIX-J-1-j-Angola. 1990 június. 00375/5. Angolai kormány tárgyalásai az UNITA-val.

HU MNL OL XIX-J-1-j-Angola. 1990 január. 00140/1. Angolai rendőrök magyarországi képzése.

HU MNL OL XIX-J-1-j-Angola. 1990 december. 003647. Az angolai HM jegyzéke.

HU MNL OL XIX-J-1-j-Angola. 1990 december. 003588. Alaputasítás – dr. Tóth Gábor, luandai nagykövet részére.

HU MNL OL XIX-J-1-j-Angola. 1991 december. 003159/2. Az angolai magyar katonai megfigyelők váltása.

HU MNL OL XIX-J-1-j-Angola. 1991 december. 003159/3. Információk az UNAVEM-II-ről.

HU MNL OL XIX-J-1-j-Angola. 1991 június. 002083. Nagyköveti beszámoló jelentés.

HU MNL OL XIX-J-1-j-Angola. 1991 február. 0041/3. Részvételünk az angolai rendezésben.

HU MNL OL XIX-J-1-j-Angola. 1991 november. 0039/4. Magyar-angolai katonai kapcsolatok.

HU MNL OL XIX-J-1-j-Angola. 1992 március. 001325. Magyar-angolai kapcsolatok.

HU MNL OL XIX-J-1-j-Angola. 1992 január. 00622. Az angolai politikai átmenet aktuális kérdései.

HU MNL OL XIX-J-1-j-Angola. 1993 február. 00565. Az angolai helyzet értékelése.

HU MNL OL XIX-J-1-j-Angola. 1993 február. 00565/1. Az angolai válság háttéréről.

HU MNL OL XIX-J-1-j-Angola. 1993 május. 00565/3. Az angolai konfliktusok békés rendezésének kilátásai.

HU MNL OL XIX-J-1-j-Angola. 1995 május. 00779/1. Az angolai békefolyamat perspektívái.

HU MNL OL XIX-J-1-j-Mozambik. 1991 március. 001292. A magyar mozambiki kapcsolatokról, az együttműködés kérdései (megbeszélés a külügyminiszterrel).

HU MNL OL XIX-J-1-j-Mozambik. 1991 június. 002078. 1991. évi beszámoló jelentés (Maputo).

HU MNL OL XIX-J-1-j-Mozambik. 1991 október. 00443/5. A mozambiki polgárháború befejezésének kilátásai.

HU MNL OL XIX-J-1-j-Mozambik. 1992 január. 00614. Mozambik belpolitikai helyzete.

HU MNL OL XIX-J-1-j-Mozambik. 1992 április. 001683. Katona-politikai helyzet Mozambikban.

HU MNL OL XIX-J-1-j-Mozambik. 1992 október. 00614/7. A mozambiki polgárháború lezárása.

HU MNL OL XIX-J-1-j-Mozambik. 1993 március. 00936. Maputoi nagykövetségünk bezárása, Mozambik és a magyar –mozambiki kapcsolatok.

HU MNL OL XIX-J-1-j-Mozambik. 1993 május. 002111. Dél-afrikai vélemény a mozambiki rendezési folyamatról.

HU MNL OL XIX-J-1-j-Mozambik. 1993 december. 003071/1. A mozambiki békefolyamat és az ENSZ szerepe.

HU MNL OL XIX-J-1-j-Mozambik. 1994 március. 001350. Mozambik helyzete.

HU MNL OL XIX-J-1-j-Mozambik. 1994 szeptember. 002916. Megfigyelők a mozambiki választásokon.

HU MNL OL XIX-J-1-j-Namíbia. 1988 december. 004884. Részvételünk az UNTAG-ban.

HU MNL OL XIX-J-1-j-Namíbia. 1989 január. 00581. Az ENSZ békefenntartó tevékenységének értékelése, az UNIIMOG és az UNTAG.

HU MNL OL XIX-J-1-j-Namíbia. 1989 február. 0042/12. Összefoglaló az UNTAG-gal kapcsolatos tevékenységünkről és a békefenntartás pénzügyi vonatkozásairól.

HU MNL OL XIX-J-1-j-Namíbia. 1989 március. 0042/10. Részvételünk az UNTAG-ban, rejtjeltávirat.

HU MNL OL XIX-J-1-j-Namíbia. 1989 március. 0042/19. Jelentés az 1989. március 12-21. között Namíbiában, a Dél-afrikai Köztársaságban és Angolában tett látogatásról.

HU MNL OL XIX-J-1-j-Namíbia. 1989 április. 00583/3. Namíbiai kérdés.

HU MNL OL XIX-J-1-j-Namíbia. 1989 április. 0042/26. UNTAG-ban való magyar részvétel.

HU MNL OL XIX-J-1-j-Namíbia 1989 október. 0042/34. Namíbiai futárút tapasztalatai.

HU MNL OL XIX-J-1-j-Namíbia. 1990 április. 001447. Jelentés az ENSZ Namíbiai Átmenetet Segítő Csoportjában (UNTAG) résztvevő magyar kontingens tevékenységéről.

HU MNL OL XIX-J-1-j-Namíbia. 1990 január. 00361. Namíbiai helyzet NSZK-beli értékelése.

HU MNL OL XIX-J-1-j-Namíbia. 1991 február. 00922. Magyar-namíbiai kapcsolatok.

HU MNL OL XIX-J-1-j-Nyugat-Szahara. 1989 november. 00673/3. A nyugat-szaharai válság.

HU MNL OL XIX-J-1-j-Nyugat-Szahara. 1990 június. 002360. Magyar részvétel lehetősége ENSZ nyugat-szaharai békefenntartó akciójában.

HU MNL OL XIX-J-1-j-Nyugat-Szahara. 1992 május. 001756. A nyugat-szaharai ügy jelenlegi állása.

HU MNL OL XIX-J-1-j-Nyugat-Szahara. 1993 február. 00737. A nyugat-szaharai rendezés.

HU MNL OL XIX-J-1-j-Nyugat-Szahara. 1993 február. 00737. A nyugat-szaharai rendezés. Feljegyzés.

HU MNL OL XIX-J-1-j-Nyugat-Szahara. 1993 szeptember. 00737/2. A nyugat-szaharai rendezés kilátásai.

HU MNL OL XIX-J-1-j-Nyugat-Szahara. 1994 május. 001729. A nyugat-szaharai rendezés fejleményei.

HU MNL OL XIX-J-1-j-Nyugat-Szahara. 1995 június. 001600/1. Nyugat-szaharai helyzet.

HU MNL OL XIX-J-1-j-Nyugat-Szahara. 1995 december. 001600/2. A nyugat-szaharai kérdés legújabb fejleményei.

HU MNL OL XIX-J-1-j-Uganda, Ruanda. 1990 október. 003556. Katonai akció Ugandából Ruanda ellen.

HU MNL OL XIX-J-1-j-Uganda, Ruanda. 1993 szeptember. 002547. Ruandai rendezés.

HU MNL OL XIX-J-1-j-Uganda, Ruanda. 1994 szeptember. 002895. A ruandai elnök látogatása az NSZK-ban.

Interjú Herdics Antal alezredessel. Szabó Zsolt, Eszterházy Károly Katolikus Egyetem, Történelemtudományi Doktori Iskola, III. évfolyam. Afrika Kutatóintézet, junior kutató. Az interjú időpontja: 2021. december 14. Helyszín: Szentendre).

Interjú Kovács Tibor ezredessel (2.). Szabó Zsolt, Eszterházy Károly Katolikus Egyetem, Történelemtudományi Doktori Iskola, III. évfolyam. Afrika Kutatóintézet, junior kutató. (Az interjú helye és időpontja: Budapest, 2021. november 30.).

Interjú Nyári Dezső alezredessel. Szabó Zsolt, Eszterházy Károly Katolikus Egyetem, Történelemtudományi Doktori Iskola, III. évfolyam. Afrika Kutatóintézet, junior kutató. (Az interjú időpontja: 2021. február 04., helyszín: Budapest).

Interjú Papp István nyugállományú alezredessel, Szabó Zsolt, Eszterházy Károly Katolikus Egyetem, Történelemtudományi Doktori Iskola, III. évfolyam. Afrika Kutatóintézet, junior kutató. (Az interjú időpontja: 2021. november 10., helye: Pákozd, Katonai Emlékpark).

Interjú Száraz Pál ezredessel. Szabó Zsolt, Eszterházy Károly Katolikus Egyetem, Történelemtudományi Doktori Iskola, III. évfolyam. Afrika Kutatóintézet, junior kutató. (Az interjú időpontja: 2021. április 7. Helyszín: Budapest).

Könyvek és tanulmányok

A szerkesztők: 'Introduction: the United Nations and Peacekeeping', in: Joachim A. Koops et al. (szerk.): *The Oxford Handbook of United Nations Peacekeeping Operations* (Oxford: Oxford University Press, 2015).

Adebajo, Adekeye: *UN Peacekeeping in Africa. From the Suez Crisis to the Sudan Conflicts* (London: Lyenne Rienner Publishers, 2011).

Adedeji, Adebayo: 'Comprehending African Conflicts', in Adebayo Adedeji (szerk.): *Comprehending and Mastering African Conflicts*. (London, New York: Zed Books, 1999).

Adenauer, Nicole L.: 'Crisis in Darfur – The Forgotten Genocide', *Konrad-Adenauer-Stiftung Washington*, 2005, pp. 2-3.

African Politics, African Peace, *World Peace Foundation*, Mali Mission Brief. <https://sites.tufts.edu/wpf/files/2017/07/Mali-brief.pdf> (Elérve: 2023. augusztus 22.).

Ágh, Attila: 'A politikai konfliktusok elméletéhez', *Társadalomkutatás*, vol.3, no.2 (1985).

Ágh, Attila: 'Konfliktus és kooperáció a nemzetközi rendszerben', *Társadalomtudományi Közlemények*, vol. 16, no. 4 (1986).

Ágh, Attila: *Konfliktusok, háborúk* (Budapest: Zrínyi Katonai Kiadó, 1989).

Ágh, Attila: „Társadalmi struktúra és társadalmi dinamika a fejlődő országokban,” in: Dobozi István és Láng László (szerk.): *Tanulmányok a fejlődő országokról: A változó harmadik világ* (Budapest: Magyar Tudományos Akadémia Világgazdasági Kutató Intézet, 1985).

AMIS honlap. web.archive.org, <https://web.archive.org/web/20070429130630/http://www.amis-sudan.org/index.html> (Elérve: 2023. augusztus 21.)

Aning, Kwesi és Edu-Afful, Fifi: 'African Agency in R2P: Interventions by African Union and ECOWAS in Mali, Cote d'Ivoire and Libya', *International Studies Review*, vol. 18., no. 1. (March 2016).

Apter, David: *Introduction to Political Analysis* (Cambridge: Winthrop Publishers, 1977).

Ash, Timothy Garton: *Free World. America, Europe and the Surprising Future of the West* (New York, Great Britain: Random House, Penguin Books, 2004).

Balogh, Andrea, Besenyő, János, Miletics, Péter és Vogel, Dávid: *Országismertető, Közép-afrikai Köztársaság* (Budapest: A Honvéd Vezérkar Tudományos Kutatóhely és a Magyar Honvédség Geoinformációs Szolgálat kiadványa, 2015).

Bassil, N. Noah: 'The Failure of the State in Africa: The Case of Darfur', *Australian Quarterly*, vol. 76., no. 4. (Jul-Aug. 2004).

Benkes, Mihály: 'Az afrikai államiság természete és a nemzetközi rendszer', in Csizmadia Sándor, Tarrósy István (szerk.): *Afrika ma. Tradíció, átalakulás, fejlődés* (Pécs: IDResearch Kft/Publikon Kiadó, 2009).

Benkes, Mihály: *Helyzetkép Fekete-Afrikáról. Politikai afrikanisztikai tanulmányok* (Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar-Magyar Történelmi Társulat Tanári Tagozata, 2006)

Berman, Eric G. és Sams, Kathie E.: *Peacekeeping in Africa: Capabilities and Culpabilities. UNIDIR (United Nations Institute for Disarmament Research)*. (Pretoria: Institute for Security Studies, 2000).

Besenyő, János: 'A Magyar Honvédség afrikai szerepvállalása, a kultúrantropológusok lehetséges szerepe a műveletek során', *Hadtudomány*, vol. XXIII., no. 1-2. (2013).

Besenyő, János: 'A visegrádi országok Afrikai-politikája és részvételük az afrikai békefenntartó műveletekben', *Külügyi Szemle*, vol. 19., no. 1. (tavasz 2020).

Besenyő, János: 'Az afrikai konfliktusok és kezelésük sajátosságai, a békefenntartó műveletek során szerzett tapasztalatok', *Felderítő Szemle*, a Magyar Köztársaság Katonai Felderítő Hivatal folyóirata, vol. 7, no. 3 (2008).

Besenyő, János: 'Az Európai Unió kiképző művelete Maliban és a magyar szerepvállalás', *Honvédségi Szemle*, vol. 141., no. 5. (2013).

Besenyő, János: *Darfur Peacekeepers: The African Union Peacekeeping Mission in Darfur (AMIS) from the Perspective of a Hungarian Military Advisor* (Paris: L'Harmattan, 2021).

Besenyő, János: 'Háború Európa előterében: A Mali krízis', *Sereg Szemle, (MH ÖHP szakmai tudományos folyóirat)*, vol. XI., no. 1. (2013. január-március).

Besenyő, János: 'Hagyomány vagy újkori találmány? A gyermekkatonaság', in: Csizmadia Sándor, Tarrósy István (szerk.): *Afrika ma. Tradíció, átalakulás, fejlődés* (Pécs: IDRResearch Kft/Publikon Kiadó, 2009).

Besenyő, János: 'Logistic Experiences; the case of Darfur', *Finnish Department of Strategic and Defence Studies*, vol. 2., no. 35 (2006).

Besenyő, János: *Magyar katonai és rendőri műveletek az afrikai kontinensen 1989–2019 / Participation of Hungary in African Operations Between 1989–2019* (Budapest: Óbudai Egyetem, Bánki Donát Gépész és Biztonságtechnikai Mérnöki Kar, Biztonságtudományi Doktori Iskola, 2019).

Besenyő, János: 'Magyar műveleti tapasztalatok Maliban', *Honvédségi Szemle*, vol. 142, no. 2. (2014).

Besenyő, János: 'Magyarország részvétele az Európai Unió afrikai műveleteiben.'. In: Túrke András István, Besenyő János és Wagner Péter (szerk.): *Magyarország és a CSDAP: Magyar szerepvállalás az Európai Unió közös biztonság- és védelempolitikájában* (Zrínyi Kiadó, 2016).

Besenyő, János: 'The European Union Training Mission in Mali – Hungary's Involvement in the Mission', *Contemporary Military Challenges*, vol. 15., no. 3. (November 2013).

Besenyő, János: 'Thoughts on the Crisis in Mali', in: Majer Marian és Ondrejcsák Róbert (szerk.): *Panorama of the Global Security Environment*. (Bratislava: Centre for European and North Atlantic Affairs (CENAA), 2013).

Besenyő, János: 'Thoughts on the Crisis in Mali. The Tuareg Rebellions', *African Studies*. 2013.

Besenyő, János és Miletics, Péter: *Országismertető, Egyiptom* (Székesfehérvár: Az MH összhaderőnemi parancsnokság tudományos tanács kiadványa, 2013).

Besenyő, János és Miletics, Péter: *Országismertető: Mali* (Budapest: A Magyar Honvédség Geoinformációs Szolgálat kiadványa, 2013).

Besenyő, János és Miletics, Péter: *Országismertető: Marokkó, Nyugat-Szahara* (Budapest: A Honvéd Vezérkar Tudományos Kutatóhely, a Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat és a Magyar Honvédség Geoinformációs Szolgálat kiadványa, 2017).

Biedermann, Zsuzsanna: „Hogyan kerülhetők el a nyersanyagokra alapozott gazdasági fejlődés negatív hatásai? – Botswana esete,” in: Biedermann Zsuzsanna és Kiss Judit (szerk.): *Szubszaharai Afrika gazdasága a 21. században* (Budapest: Akadémiai Kiadó, 2017)

Biedermann, Zsuzsanna és Czirják, Ráhel: „Botswana és a gyémánt,” *Külügyi Szemle*, 15. évfolyam, 4. szám (2016)

Boda, József: *A magyar rendvédelmi erők szerepe a nemzetközi béke és stabilitás megteremtésében*. Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium, 2007. május.

Boda, József (szerk.): *Rendőrök két baretben. A rendőri békefenntartás, polgári válságkezelés kézikönyve* (Budapest: Ludovika Egyetemi Kiadó, 2023).

Boeke, Sergei és Schuurman, Bart W.: 'Operation 'Serval': A Strategic Analysis of the French Intervention in Mali'. *Journal of Strategic Studies* (2015).

Boulding, Kenneth E.: *Conflict and Defense, a General Theory*. (New York: Harper and Brothers, 1962).

Bozeman, Adda B.: *Conflict in Africa. Concepts and Realities*. (Princeton, New Jersey, Guildford, Surrey: Princeton University Press, 1976).

Brutyenc, Karen Nyerszeszovics: *Korunk nemzeti felszabadító forradalmi* (Budapest: Kossuth Kiadó, 1975),

Bujra, Abdallah: 'African Conflicts: Their Causes and Their Political and Social Environment', *Development Policy Management Forum*, No. 4. Addis Ababa, 2002.

Búr, Gábor: *A szubszaharai Afrika története* (Budapest: Kossuth Kiadó, 2011).

Búr, Gábor: 'Államkudarok Afrikában', in: Csizmadia Sándor, Tarrósy István (szerk.): *Afrika ma. Tradíció, átalakulás, fejlődés* (Pécs: IDResearch Kft/Publikon Kiadó, 2009).

Búr, Gábor: „The second scramble – a második versenyfutás Afrikáért,” *Külügyi Szemle*, 04 (2008).

Christakis, Theodore: 'The Emperor has no Clothes? The Secondary Role of African Regional Organizations in Recent Armed Conflicts in Africa', *Proceedings of the Annual meeting (American Society of International Law)*, vol. 103 (2013).

CIA factbook, *cia.gov*, <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/mali/> (Elérve: 2021. április 06.)

von Clausewitz, Carl: *A háborúról* (Budapest: Zrínyi Kiadó, 2013).

Chaliand, Gérard és Blin, Arnaud (szerk.): *The History of Terrorism from Antiquity to ISIS* (Oakland, California: University of California Press, 2016).

Country in Perspective, Sudan. *Defence Language Institute Foreign Language Center*, 2017.

Csizmadia, Sándor: 'A „kék emberek” szabadságvágya, dzsihadisták zsarnoksága és nemzetközi beavatkozás Maliban', *Afrika Tanulmányok*, vol. 7., no. 2. (2013).

Csizmadia, Sándor: 'Az afrikai államhatároktól a határtalan Afrikáig', in: Csizmadia Sándor, Tarrósy István (szerk.): *Afrika ma. Tradíció, átalakulás, fejlődés* (Pécs: IDResearch Kft/Publikon Kiadó, 2009).

Csizmadia, Zoltán: 'A társadalmi konfliktusok kutatásának elméleti megalapozása – új nézőpontok és kutatási irányok', *Magyar Tudomány*, vol. 11 (2014).

Dahrendorf, Ralph: *A modern társadalmi konfliktus* (Budapest: Gondolat, 1994).

Daly, M. W.: *Darfur's Sorrow* (The Forgotten History of a Humanitarian Disaster) (New York: Cambridge University Press, 2010).

de Jomini, Antoine Henri: *The Art of War* (Rockville, MD: Arc Manor, 2007).

de Waal, Alex: 'Briefing: Darfur, Sudan: Prorspects for Peace', *African Affairs*, vol. 104., no. 414 (January 2005).

de Waal, Alex: 'Darfur and the Failure of the Responsibility to Protect', *International Affairs*, vol. 83., no. 6 (2007).

de Waal, Alex: 'Mission without End? Peacekeeping in the African Political Marketplace', *International Affairs*, vol. 85, no. 1 (January 2009).

de Waal, Alex: 'The Conflict in Darfur, Sudan: Background and Overview', *Tufts University*, sites.tufts.edu, February 2022, <https://sites.tufts.edu/reinventingpeace/files/2022/04/AdW-expert-witness-statement-DF-for-ICC.pdf> (Elérve: 2023. augusztus 17.).

Debos, Marielle: *Living by the Gun in Chad. Combatants, Impunity and State Formation* (London: Zed Books, 2016).

Deng, Francis M., Kimaro, Sadikiel, Lyons, Terrence, Rothchild, Donald és Zartman, I. William: *Sovereignty as Responsibility. Conflict Management in Africa*. (Washington D.C.: The Brookings Institution, 1996).

Durch, William J.: 'Introduction' in: William J. Durch (szerk.): *The Evolution of UN Peacekeeping* (New York: Henry L. Stimson Center, 1993).

El Mahdi, Mandour: *A Short History of the Sudan* (London: Oxford University Press, 1965).

Ellis, Stephen és van Kessel, Ineke: „Introduction: African social movements or social movements in Africa?” in: Piet Konings, Paul Mathieu, Adebayo Olukoshi, Deborah Posel és Ruth Watson (szerk.): *African Dynamics*. Stephen Ellis és Ineke van Kessel (szerk.): *Movers and Shakers: Social Movements in Africa* (Leiden, Boston: Brill, 2009).

Etefa, Tsega: *The Origins of Ethnic Conflict in Africa. Politics and Violence in Darfur, Oromia, and the Tana Delta*. (Cham: Palgrave Macmillan, 2019).

Feldman, Major Robert L.: 'Problems Plaguing the African Union Peacekeeping Forces', *Defense & Security Analysis*, vol. 24, no. 3 (September 2008).

Fisher, Jonathan és Wilén, Nina: *African Peacekeeping*. (Cambridge és New York: Cambridge University Press, 2022).

Flint, Julie és de Waal, Alex: *Darfur. A New History of a Long War* (London, New York: Zed Books, 2008).

Fornoff, Emily és Cole, Emily: 'Five Things to know about Mali's Coup', *United States Institute of Peace*, 27 August 2020.

Frankel, Joseph: *Contemporary International Theory and the Behaviour of States*. (London, Oxford, New York: Oxford University Press, 1973).

Fukuyama, Francis: *A történelem vége és az utolsó ember* (Budapest: Európa könyvkiadó, 1994).

Furley, Oliver: 'Child Soldiers in Africa', in Oliver Furley (szerk.): *Conflict in Africa*. (London, New York: Tauris Academic Studies, 1995).

Furley, Oliver: 'Introduction: Africa: The Habit of Conflict', in Oliver Furley (szerk.): *Conflict in Africa*. (London, New York: Tauris Academic Studies, 1995).

Galtung, Johan: *Peace by Peaceful Means. Peace and Conflict, Development and Civilization* (London, Thousand Oaks, New Delhi: PRIO, SAGE Publications, 1996).

Gebremichael, Dr. M. (szerk.): IPSS Peace & Security Report. *IPSS Security Studies*, Addis Ababa University, 2019.

Gilpin, Robert: *War & Change in World Politics* (Cambridge University Press, 1981)

Gömbös, Ervin: 'Magyarok az ENSZ apparátusában'. *Külügyi Szemle*, vol. 7, no. 2, 1-17. http://www.grotius.hu/doc/pub/YBBWQK/2010_17_gombos_ervin_magyarok%20az%20ensz%20appar%C3%A1tus%C3%A1ban.pdf (Elérve: 2023. május 25.)

Government of Sudan: 'Understanding Darfur conflict', *reliefweb.int*, 19 January 2005, <https://reliefweb.int/report/sudan/understanding-darfur-conflict> (Elérve: 2003. augusztus 17.)

Green, Reginald Herbold: 'Obstacles to Comprehension and Barriers to the Mastery of Conflicts', in Adebayo Adedeji (szerk.): *Comprehending and Mastering African Conflicts*. (London, New York: Zed Books, 1999).

Gurr, Ted Robert (szerk.): *Handbook of Political Handbook of Conflict*. (New York: Macmillan Publishing Co., 1980).

Hackett, General Sir John & Other Top-Ranking NATO Generals & Advisors: *The Third World War*, August 1985. (Macmillan Publishing Co., New York, 1985).

Hettyey, András: 'A szükséges minimum? Németország szerepvállalása Maliban', *MKI Elemzések*, 2013/5.

Holt, P. M.: *A Modern History of the Sudan (From the Funj Sultanate to the Present Day)* (London: Weidenfeld and Nicolson, 1961).

Holt, P. M. és Daly, M. W.: *A History of the Sudan (From the Coming of the Islam to the Present Day)* (London and New York: Routledge, 2011).

Huntington, Samuel: *A civilizációk összecsapása és a világtrendátalakulása* (Budapest: Európa könyvkiadó, 1999).

Jacobsen, Katja Lindskov és Larsen, Karen Philippa: „Liberal intervention's renewed crisis: responding to Russia's growing influence in Africa,” *International Affairs*, Volume 99, Issue 1 (January 2023).

Jager, Tyler: 'On the Fate of Intervention: Forgotten Lessons from two UN Peacekeeping Missions', *The Yale Review of International Studies*, Essay, 2019.
<http://yris.yira.org/essays/2789> (Elérve: 2023. május 24.)

Kant, Immanuel: *Az örök béke* (Budapest: Helikon Kiadó, 2019)

Katsakioris, Constantin: „Return from the USSR: Soviet-educated Africans, politics and work, 1960s–2000s,” *Canadian Journal of African Studies / Revue canadienne des études africaines* (2021).

Kieh, Jr., George Klay: 'Civil Conflicts in Africa: Patterns and Trends', in: George Klay Kieh, Jr., Ida Rousseau Mukenge (szerk.): *Zones of Conflict, Theories and Cases*. (Westport, Connecticut, London: Praeger Publishers, 2002)

Kieh, Jr., George Klay: 'The Context of Civil Conflict in Africa', in: George Klay Kieh, Jr. és Ida Rousseau Mukenge (szerk.): *Zones of Conflict, Theories and Cases*. (Westport, Connecticut, London: Praeger Publishers, 2002).

Kis, Álmos Péter, Besenyő, János és Resperger, István: *Országismertető, Szomália* (Székesfehérvár: Az MH összhaderőnemi parancsnokság tudományos tanács kiadványa, 2010).

Kissinger, Henry: *Diplomácia* (Budapest: Panem-Grafo, 1998).

Kobbie, Colonel John Peter Matthews (South African Army): 'The Role of the African Union in African Peacekeeping Operations', *Strategy Research Project, U.S. Army War*

College, Carlisle Barracks, *apps.dtic.mil*, 2009, <https://apps.dtic.mil/sti/pdfs/ADA500610.pdf>
(Elérve: 2023. augusztus 21.)

Körösényi, András: 'Konfliktus vagy konszenzus a politikában', in: Bihari Mihály és Cieger András (szerk.): „*Képzeltetek embert!*”: *politikaelméleti tanulmányok Schlett István 60. születésnapjára barátaitól, pályatársaitól, tanítványaitól* (Budapest: Korona, 1999).

Kovács, Katalin és Tóth, Péter (szerk.): *A konfliktuselemzés módszertani iskoláiról* (Dialóg Campus Kiadó: Budapest, 2020).

Lanz, David: 'African Union-United Nations Hybrid Operation in Darfur (UNAMID)', in: Joachim A. Koops, Norrie Macqueen, Thierry Tardy és Paul D. Williams (szerk.): *The Oxford Handbook of United Nations Peacekeeping Operations* (Oxford: Oxford University Press, 2017).

Lecocq, Baz és Schrijver, Paul: 'The War on Terror in a Haze of Dust: Potholes and Pitfalls on the Saharan Front', *Journal of Contemporary African Studies*. vol 25, no. 1. (2007).

Lorenz, Edward: 'Predictability: Does the Flap of a Butterfly's Wing in Brazil Set Off a Tornado in Texas?', Presented before the American Association for the Advancement of Science, 29, December 1972.

Machiavelli, Nicolò: *A fejedelem* (Budapest: Helikon Kiadó, 2015).

Macqueen, Norrie: *United Nations Peacekeeping in Africa since 1960* (London és New York: Routledge, 2013).

„Magyarország támogatja Franciaország katonai akcióját,” *HVG*, 2013. január 16., hvg.hu, https://hvg.hu/vilag/20130116_Magyarország_tamogatja_Franciaország_kato (Elérve: 2021. április 20.)

Managing Climate Change and Conflict in Mali. *The Learning Hub. UK Aid. Case St.* 13.

Mans, Ulrich: 'Briefing: Sudan: The New War in Darfur', *African Affairs*, vol. 103., no. 411 (April 2004).

Markowitz, Irving Leonard: *Power and Class in Africa. An Introduction to Change and Conflict in African Politics*. (Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall, Inc., 1977).

Marsai, Viktor: 'Külföldi katonai beavatkozás Maliban. Az Opération Serval háttere és eredményei', *Nemzet és Biztonság – Biztonságpolitikai Szemle*, vol. 6., no. 1-2. (2013).

Marsai, Viktor: *Regionális biztonság – Afrika* (Budapest: Nemzeti Közsolgálati Egyetem. Közsolgálati Nemzetközi Képzési Központ. Tankönyvfejezet alapanyag, 2013).

Marsai, Viktor és Szíjj, Dóra: „Afrika és a terrorizmus. Az Al-Kaida jelenség a fekete kontinensen,” *Afrika Tanulmányok*, V. évf., 1. sz. (2011).

Mazrui, Ali A.: 'Conflict as a Retreat from Modernity: A Comparative Overview' in Oliver Furley (szerk.): *Conflict in Africa*. (London, New York: Tauris Academic Studies, 1995).

Mazrui, Ali A.: „The Resurrection of the Warrior Tradition in African Political Culture,” *The Journal of Modern African Studies*, Vol. 13, Issue 1 (1975).

McCauley, John F.: *The Logic of Ethnic and Religious Conflict in Africa*. (Cambridge: Cambridge University Press, 2017).

Mearsheimer, John J.: *The Tragedy of Great Power Politics* (New York, London: W. W. Norton & Company, 2001).

Nasong'o, Wanjala S.: „Explaining Ethnic Conflicts. Theoretical and Conceptual Perspectives,” in: Wanjala S. Nasong'o (szerk.): *The Roots of Ethnic Conflict in Africa. From Grievance to Violence* (New York: Palgrave Macmillan, 2015).

Odunuga, Segun: 'Achieving Good Governance in Post-Conflict Situations: The Dialectic between Conflict and Good Governance', in: Adebayo Adedeji (szerk.): *Comprehending and Mastering African Conflicts*. (London, New York: Zed Books, 1999).

Onuha, Dr. Freedom C. és Thurston, Alex: 'Franco-African Intervention in Mali & Security Issues', *Aljazeera Center for Studies*. 2013,
<https://studies.aljazeera.net/en/reports/2013/02/201321984743627825.html> (Elérve: 2021. április 06.)

Paragi Beáta: „Gyerekkatonák Afrikában (Child soldiers in Africa),” *Külügyi Szemle*, 2008, pp. 74-75.
https://kki.hu/assets/upload/Kulugyi_Szemle_2008_04_Gyerekkatonak_Afrikeban.pdf

Patkó, Imre: *A Fekete Földrész – A szabadságért és a békéért* (Budapest: Országos Béketanács, Szolidaritási Bizottság, 1971)

Patkó, Imre: „Új helyzet, régi feladatok,” *Nemzetközi Szemle*, 16. évfolyam, 10. sz. (1972)

Peil, Margaret: *Consensus and Conflict in African Societies. An Introduction to Sociology*. (London: Longman Group Limited, 1977).

Pettman, Ralph: *State and Class: A Sociology of International Affairs*. (London: Croom Helm Ltd., 1979).

Pigeaud, Fanny és Sylla, Ndongo Samba: *Africa's Last Colonial Currency: The CFA Franc Story* (London: Pluto Press, 2020).

Puskás, Anna: 'A kulturális javak pusztítása Maliban és a nemzetközi válaszreakciók', *Hadtudomány: A Magyar Hadtudományi Társaság Folyóirata*, vol. 28: (E-szám).

Rada, Péter: 'The Rubik's Cube of Democratic Development. A Normative Model of Statebuilding', *Doktori (PhD) értekezés*, Budapest, 2010.

Ramsbotham, Oliver: „Islam, Christianity and Forcible Humanitarian Intervention,” *Ethics & International Affairs*, vol. 12. (2012).

Rapoport, Anatol: *Conflict in Man-Made Environment*. (Harmondsworth, Middlesex, Maryland, Victoria, Ontario: Penguin Books Ltd, 1974).

Resperger, István (szerk.): *A nemzetbiztonság elmélete a közszolgálatban*. (Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2018).

Rothchild, Donald: *Managing Ethnic Conflict in Africa*. (Washington D.C.: Brookings Institution Press, 1997).

Sikainga, Ahmad: 'The World's Worst Humanitarian Crisis': Understanding the Dárfúr Conflict', *origins.osu.edu*, February 2009, https://origins.osu.edu/article/worlds-worst-humanitarian-crisis-understanding-darfur-conflict?language_content_entity=en (Elérve: 2023. augusztus 17.)

Simmel, Georg: *Conflict & the Web of Group-Affiliations*. (The Free Press, London, New York, Toronto, Sydney, Singapore, 1964).

Somkuti, Bálint: 'A negyedik generációs hadviselés - az érdekérvényesítés új lehetőségei', *Doktori (PhD) értekezés*, Budapest, 2012.

Stapleton, Timothy: *Africa: War and Conflict in the Twentieth Century*. (Oxon, London, New York: Routledge, 2018).

Sugár András: *Angolai tükrök* (Budapest: Kossuth Kiadó, 1978)

Sun-Tzu: *The Art of War* (Translated by Samuel B Griffith) (London: Oxford University Press, 1973).

Szabó, Zsolt: 'Egyiptom biztonságpolitikai helyzete az „Arab Tavasz” fényében a magyar külpolitikára gyakorolt hatását tekintve', *Biztonságtudományi Szemle*, vol. 1., no. 4. (2019).

Tar, Usman A.: 'Old Conflict, New Complex Emergency: An Analysis of Darfur Crisis, Western Sudan', *Nordic Journal of African Studies*, vol. 15, no. 3 (2006).

Tardy, Thierry és Wyss, Marco: 'Introduction. Africa – the peacekeeping laboratory.', in: Thierry Tardy és Marco Wyss (szerk.): *Peacekeeping in Africa. The evolving security architecture*. (London és New York: Routledge, 2014).

Tarrósy, István: 'Politikai elméletek és módszertanok a mai afrikai problémák megértéséhez', in: Csizmadia Sándor, Tarrósy István (szerk.): *Afrika ma. Tradíció, átalakulás, fejlődés* (Pécs: IDRResearch Kft/Publikon Kiadó, 2009).

Tarrósy, István: „Szétszakadó világunk és a válságok geopolitikai megközelítése,” in: Barcsi Tamás, Diósi Szabolcs, Mészáros Gábor, Monori Gábor (szerk.): *Globális igazságosság, emberi jogok, jogász etika: Szabó Gábor-émlékkötet* (Pécs: Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar (PTE ÁJK), 2023).

Tarrósy, István: „Térségi biztonsági kérdések és megoldások az afrikai kontinensen – az Afrikai Unió és a regionális gazdasági közösségek (recs) biztonsági architektúrája,” *Afrika Ma*, 12. évfolyam, 1-3. szám (2018).

Tesfaye, Beza: *Climate Change and Conflict in the Sahel*. Council on Foreign Relations Center for Preventive Action. Discussion Paper Series on Managing Global Disorder, No. 11 (November 2022).

Tubiana, Jérôme: 'The War in the West', in: John Ryle, Justin Willis, Suliman Baldo és Jok Madut Jok (szerk.): *The Sudan Handbook* (Woodbridge, Rochester: Rift Valley Institute, 2012).

Vecsey, Mariann: 'Az Európai Unió Mali kiképző művelete és a magyar részvétel tapasztalatai', *Szakmai Szemle*, no. 3. (2015).

Weintraub, Roy: *Conflict and Co-operation in Economics* (London and Basingstoke: The Macmillan Press, 1975).

Weiss, Thomas G. és Welz, Martin: 'The UN and the African Union in Mali and beyond: a shotgun wedding?', *International Affairs*, vol. 90., no. 4 (July 2014).

Whitehouse, Bruce és Strazzari, Francesco: 'Introduction: Rethinking Challenges to State Sovereignty in Mali and Northwest Africa', *African Security*, vol. 8, no. 4., (2015).

Williams, Paul D.: *War & Conflict in Africa* (Cambridge, Malden, MA: Polity Press, 2017).

Williams, Paul D. és Bellamy, Alex J.: *Understanding Peacekeeping*, Third Edition (Cambridge, Medford: Polity Press, 2021).

Williams, Paul D. és Boutellis, Arthur: 'Partnership Peacekeeping: Challenges and Opportunities in the United Nations-African Union Relationship', *African Affairs*, vol. 113, no. 451 (2014).

Williams, Susan: *Who Killed Hammarskjöld? The UN, The Cold War and White Supremacy in Africa* (London: Oxford University Press, Hurst & Co., 2014).

Wing, Susanna D.: 'French Intervention in Mali', in: *Small Wars & Insurgencies*, Taylor@Francis Gr., 2016.

Wright, Quincy: *A Study of War. Second Edition* (Chicago, London: The University of Chicago Press, 1964).

Zartman, I. William: 'Conclusions: Changes in the New Order and the Place for the Old', in: I. William Zartman (szerk.): *Traditional Cures for Modern Conflicts. African Conflict „Medicine”*. (Boulder, London: Lynne Rienner Publishers, Inc., 2000).

Zartman, I. William: 'Introduction', in: I. William Zartman (szerk.): *Traditional Cures for Modern Conflicts. African Conflict „Medicine”*. (Boulder, London: Lynne Rienner Publishers, Inc., 2000).

Zelesa, Paul Tiyambe: 'Introduction. The Causes & Costs of War in Africa. From Liberation Struggles to the 'War on Terror'', in: Alfred Nhema és Paul Tiyambe Zelesa (szerk.): *The Roots of African Conflicts. The Causes & Costs* (Oxford, Athens, Ohio, Pretoria: James Currey, Ohio University Press, Unisa Press, 2008),

FÜGGELÉK

Interjú Kovács Tibor ezredessel (2.)

Szabó Zsolt, Eszterházy Károly Katolikus Egyetem, Történelemtudományi Doktori
Iskola,
III. évfolyam. Afrika Kutatóintézet, junior kutató.

(Az interjú helye és időpontja: Budapest, 2021. november 30.)

Szabó Zsolt: Kezdjük akkor Nigériával. Mi volt a kiküldésének az oka, milyen események voltak a háttérben?

Kovács Tibor: A kiküldetésről annyit, hogy egy magyarországi cég szerződést kötött a nigériai hadsereggel. Régebben vásárolt T-55-ös harckocsik javításához személyzetet kellett kiképezni. Ezeket nem Magyarországtól vették, de nem volt már megfelelő személyzetük, és ezzel kapcsolatban megkerestek engem... Nagyon érdekes a kiutazás is, ugyanis olyan embert kerestek, akinek harckocsi-technikusi végzettsége volt – én ilyen végzettséggel rendelkezttem – és beszél angolul. 1983 végén – mint kiderült – összesen két ilyen ember volt a Magyar Honvédségnél, az egyik én voltam, a másik pedig már külszolgálatban volt. Így kerültem képbe. Úgy volt, hogy '83 végén utazom, de '83 szilveszterekor katonai puccs volt, Shagari elnököt (a civil elnököt) megdöntötte Muhammadu Buhari, aki jelenleg is államelnök. Akkor is ő lett az elnök. Azért késett a kiutazás, mert nem volt tiszta a helyzet, nem tisztázódott a szerződéssel kapcsolatos álláspont. Gyakorlatilag katonai uralom volt, részben statáriális törvénykezés, erre majd később utalok, és így '85 márciusában utaztam ki. Annyit kell tudni, hogy a családdal együtt mentem, tehát velem utazott a család, így a két gyermekem is (akkor kicsik voltak, iskoláskorúak), és az első időszakban, mintegy másfél évig egy civil szakember is dolgozott velem, majd később már csak egyedül végeztem a munkát.

SzZs: Mi volt az alapkonfliktus a helyszínen?

KT: Először mondanék még egy pár szót Nigériáról, amely tízszer nagyobb, mint Magyarország, hatalmas, akkor már több, mint 100 millió lakosa volt. Nem tudja pontosan senki, mert népszámlálás soha nem volt. A főváros akkor Lagos volt, a külvárosokkal együtt egy kb. 10 milliós város, és gyakorlatilag a déli része sűrűn lakottabb, az északi rész kevésbé.

Ennek nagyon egyszerű földrajzi oka van: a déli rész viszonylag közel van az egyenlítőhöz, tehát ott trópusi éghajlat van – én csak ilyen mosókonyha-effektusnak hívtam a 95%-os páratartalom miatt.

SzZs: Nem lehetett levegőt venni...

KT: Igen, tehát amikor kiszálltam a repülőből, levegőt se kaptam. Ezt állandóan éreztem, mindenhol magas páratartalom van, a száraz növények mindenhol rothadtnak, és mindenre vigyázni kellett, mert penészes lett, és nem tudott megszáradni. A déli rész, a déli partvidék mangrove-mocsarakkal indult, egy darabig meg trópusi erdő borította, aztán ahogy szépen megyünk északra, ott kontinentális lesz az éghajlat, hasonló, mint Európában, kivéve, hogy télen nincs hó, hanem csak két évszak van, egy esős és egy száraz. Amikor távolodunk az egyenlítőtől, akkor már félszavannás rész következik – itt csak később jártam –, és az ország északi részén ott van a Szahara. Nigéria egészen fölnyúlik a Csád-tóig, és ott már a Szahara van. A lakosságról egy pár szót: gyakorlatilag három nagy klán van, de ténylegesen állítólag több, mint 200 népesíti be az országot. A déli részen, a fővárosnál a yorubák laknak, a Niger-delta vidékén pedig az ibók, egy kereskedő nép; majd később még beszélek róluk. Egy kíséretiszt úgy hívta önmagukat, hogy ők 'Afrika zsidói', tehát kereskedő népség. Az ország északi részén pedig hauszák élnek, és ami a konfliktust okozza, az az, hogy ők mohamedán vallásúak – ez a terület valamikor réges-régen a középkorban az Arab Birodalom része volt, az egészen ideáig ért le. A vallásban nagy keveredés van, vannak katolikus vallásúak, különböző természeti vallásúak, mindenféle keverék létezik, de az északi terület szigorúan mohamedán. Ez nem azt jelenti, hogy nincs keveredés, mert nyilván az emberek ideköltöznek, odaköltöznek. Maga az ország akkor már az olajboom után volt: afrikai viszonylatban egy nagyon gazdag országról beszélünk. Az első meglepetésem az volt, hogy gyönyörű, modern repülőtérrel rendelkezett, ez az akkori Ferihegy után elég nagy meglepetés volt, de ami még inkább meglepett engem, hogy a fővárosban belső autópálya hálózat volt kiépítve, méghozzá olyan, ami lábakon állt. Olyan volt, mint amelyeket Amerikában lát az ember, de úgy vezették, hogy benyúlt a tenger fölé, és az autópálya átment a tengeren keresztül, így a város belsejében 130-cal mehetett az ember.

SzZs: Mi volt konkrétan a feladata?

KT: A munkámnak az volt a lényege, hogy ki kellett képezni a személyzetet; elsőnek végigjártuk azokat a helyőrségeket, ahol volt harckocsi. Tehát először fel kellett mérni a helyzetet, körülbelül hogy néz ki, hol hány főt kell kiképezni. Abban a szerencsés helyzetben

voltam sok ott dolgozó magyarral – mert elég sok magyar dolgozott ott – majd később próbálok egy olyan képet is keresni, ahol látszik, hogy egy szilveszteri összejövetelnél mennyi magyar jött össze. A szemle alatt bejártam az egész országot... Szemle után Lagosban, a fővárosban kezdte a munkát. Ott volt gyakorlatilag a legtöbb harckocsi, mert a helyszínen volt egy Guard Battalion, egy zászlóalj, ami olyan, mint nálunk a kormányórség. Nekik volt a legtöbb harckocsijuk, egy jobban kiképzett csapat volt. Ott kezdtem egy körülbelül 20 fős csoportot képezni. Megtanítani, hogy mit hogy kell csinálni, mit hogyan kell javítani. Hozzá kell tenni, hogy nem sokat foglalkoztak a harckocsikkal, úgy értem, karbantartással meg javítással; gyakorlatilag le voltak robbanva, és akkor meg kellett próbálni üzemképes állapotba hozni őket. Ott voltam körülbelül másfél évig. Elmesélek egy érdekességet, ilyen senkitől nem fog hallani Magyarországon arról, ahogy '85 végén a Buhari elnök uralmát megdöntötték. Na, most tudni kell, hogy ez úgy történt, hogy a korábbi államfőt megdöntötte a Buhari, aki a vezérkari főnök volt elnöksége előtt. Majd '85 végén az akkori vezérkari főnök pedig megdöntötte az ő uralmát. Babangidának hívták, ő lett a következő elnök. Az volt a különleges, hogy éppen az az alakulat hajtotta végre a katonai puccsot, ahol én voltam. Jegyzőkönyvet erről nem fog látni... Semmi közöm nem volt hozzá, de láttam az eseményeket. Tudtam, hogy valami készül, mert péntek délután amikor mentem haza, szabad szombat volt ott is, láttam, hogy a harckocsikat katonai hadrendbe állították, tehát sorban álltak, és a katonák rakták be a löszert. Ugye feltűnő 100 mm-es ágyúlőszer, majdnem egy méter hosszú, és pakolták be. A tankokban nehézgéppuska van, és hogyha gyakorlatra mennek, akkor általában 2-3 harckocsival szoktak, most viszont az összes harckocsit bemálházták. Érdeklődtem a parancsnoktól, hogy hát mi lesz, és mondja: „Semmi, hát csak gyakorlunk...”. Ugye akkor már rutinos katona voltam, így Magyarországról tudtam, hogy ez valamit jelent, tehát valamilyen harci esemény lesz, és akkor az egyik őrmester odajött hozzám, és mondja, hogy „Sir”, már ugye „Uram”, „Tervez-e valamit szombatra?”. Mondom igen-igen, kimegyünk a tengerpartra, ez volt a szokás, hogy a magyar kolónia kiment az óceánpartra, erre azt mondja „Hát uram, ne készüljön semmire...”. Mondom, lesz valami? „Nem, nem, csak egy jó tanács, hogy ne menjek...”. Úgyhogy másnap reggel már telefonált is a kereskedelmi kirendeltségtől az, akivel együtt mentem volna, hogy nem tud sehova se menni, mert a kereszteződésekben harckocsik állnak; ugyan ő át tudott jönni, mert diplomata rendszámú kocsija volt, azt megengedték, de egyébként mást nem engedtek át. Érdekes viszont, hogy hétfőn már ugyanúgy mentem dolgozni. Katonai autóval jártam, és kérdeztem, hogy hát mi történt. Akkor mesélték, hogy hogyan törtek be az elnöki palotába. A harckocsival a kerítésen mentek keresztül... Ez egy nem volt olyan fontos esemény, de érdekes volt személyesen átélni, ami történt.

SzZs: Hogyan látta a helyi konfliktust, a törzsek, a vallások között?

KT: A vallások között már akkor voltak konfliktusok, főként Kanóban. Ez a második legnagyobb város, az északabbi részen van. Gyakorlatilag ez a mohamedán központja az északi résznek. Ott voltak időnként összetűzések, megtámadtak templomokat, meg pogromok is voltak. Akkor ezt még úgy-ahogy sikerült kezelni – mivel mondtam, katonai uralom volt, nagyon szigorú rendelkezésekkel, és a rohamrendőrség is nagyon aktív volt, és ha kijöttek, először ütöttek és utána kérdeztek... Volt szerencsém látni, mikor egy embert vallattak... nem a vallatást láttam, csak mondja a kíséretiszt, hogy látom-e, hogy mennek a rendőrök a cellákhoz nagy botokkal. Kérem, hova mennek, azt mondja: „Elkaptak fegyveres rablás miatt valakit, és most fogják kivallatni...”. Azt az üvöltést, ami utána volt... Afrika... Konfliktusok tehát már akkor voltak, elsősorban az északi részen nagyon nem nézték jó szemmel, hogy a déli részről a nem muzulmánok bementek oda, és ennek ugye volt egy nem csak vallási vonása is...

SzZs: Etnikai?

KT: Etnikai is, meg az, hogy a déli részen – ugye a déli részen voltam – ott volt Lagos is, ott volt még pár kikötő, így ők tudták a kezükben tartani a kereskedést. Gyakorlatilag minden a tengeren keresztül érkezett be, és bizonyos rivalizálás is volt; a helybeli kereskedők úgy érezték, hogy a délről jött nem muzulmánok nagy konkurenciát jelentenek. Az is szerepet játszott a helyzet alakulásában, hogy később már lehetett látni, hogy a katonai uralom megszűnésével, a „demokráciában” már nem volt annyira keménykezű a hatalom, mint korábban, így a vallási ellentétek kiújulhattak.

SzZs: A terrorista szervezetek akkoriban már aktívak voltak?

KT: Akkoriban még nem, mert azért hozzá kell tenni, hogy mint mondtam, nagyon szigorú uralom volt, tehát például fegyveres rablásért statáriális bíróság elé került a tettes, és 24 órán belül kivégezték az illetőt. Csak úgy érdekességképpen, a második – majd mindjárt beszélünk róla –, tehát a második helyen Bauchiban voltam, és reggel jönnek a katonák, és mondják nekem, hogy „Sir, elmennénk egy órára.” Mondom, menjenek. „Nem jön velünk?” Mondom, hát miért mennék. Reggel nem szoktam inni, de mondták, hogy nyilvános kivégzés lesz, mert elfogtak három fegyveres rablót, és a város főterén nyilvánosan kivégzik őket. De hát kihagytam... Kihagytam, mert nem voltam rá kíváncsi.

SzZs: Arra kérném most, hogy térjünk át a másik útjára, Angolára, hogy az végül is hogy került szóba, hogy oda menjen?

KT: Rendben, még azért egy-két percet beszélnek Nigériáról.

SzZs: Persze, tessék.

KT: Az a lényeg, hogy másfél évig voltam Lagosban, és utána pedig az északi részen Bauchiba kerültem, és ott voltam egészen '89 májusáig, tehát 4 évet és 2 hónapot voltam ott, a családommal együtt. Gyakorlatilag én voltam a korelnök...

SzZs: Jól kijött a helyiekkel, nem volt semmiféle konfliktus?

KT: Én nagyon jól. Itt van ez a kép, nézze... Ez volt a főszerelő, akiről azt mondtam, hogy bármikor elhoznám Magyarországra.

SzZs: Olyan jó volt?

KT: Nagyon. Ha ő valamit szétszerelt, azt össze is tudta rakni.

SzZs: Érdekes, hogy fehér ruhában van.

KT: Igen, ez ritkaság volt, mert általában így jártam farmerosan...

SzZs: Mert ez nem katonai misszió volt.

KT: Igen, én „miszter” voltam. De tudták, hogy ki vagyok, tehát azért csak kiderült a dolog. Csak érdekességképpen mondom, megkérdezte az egyik katona, hogy mi a végzettségem. Mondom, én mérnök vagyok. Azt mondja, maga nem mérnök. Mondom, miért nem vagyok mérnök? Azt mondja, náluk a mérnök mindig nyakkendőben jár, és nem ül be harckocsiba. Azért lehettem farmerben meg ingujjban, mert azt hordta az ember a harckocsiban...

SzZs: Igen, a múltkor is mesélt a harckocsikról...

KT: Ahol másodszor voltam, a parancsnoktól búcsúajándékot kaptam. Elköszöntek tőlem. Itt azért már nem farmerben voltam. Itt látja a képen, ez volt az autóm, csak az érdekesség kedvéért mondom, gyakorlatilag az Egyenlítő fölfele ez a Peugeot 504-es az volt egyenautó. Hihetetlen volt, akkor már egyáltalán nem gyártották, Franciaországban, de náluk például még összeszerelték, és hihetetlen, amit kibírt.

SzZs: A múltkor említette, hogy a Toyota Land Cruiser-ek is mennyit bírnak.

KT: Igen, de ez Peugeot volt. Ez nem terepjáró volt, hanem egy hétszemélyes autó. Itt vagyok a tisztekkel, ők századosok. Érdekességképpen a család, a lányom...

SzZs: Gratulálok.

KT: ...10 éves volt, amikor kimentünk, a fiam 6.

SzZs: Jól bírták?

KT: Bírták. Ott tanultak angolul, azért a második időszak alatt több, mint két évig északon voltunk. A Steyernek volt egy gyára, az osztrák Steyer cégnek, és volt egy lakótelepük is, amit ők építettek, és ott laktunk. Volt úszómedence, klub, minden, sőt lovagolási lehetőség is. Ott tanultak a gyerekek angolul. Műhelykocsijaim is voltak, RÁBA-k. Ez speciális, tehát Magyarországon nem volt ilyen, ezek exportra készültek. Ez meg csak úgy érdekességképpen egy természetjár...

SzZs: Ezek veszélyesek az emberre?

KT: Igen. Ez mondjuk üres volt, de mondjuk, ha az embert odakötnék hozzá... Csak érdekességképpen mutatom, hogy ez volt a katonaságtól kapott igazolványom. Ezt az ottani katonai elhárítás vezetője írta alá. Ebben az volt a lényeg, hogy mindenhova el tudtam jutni vele. Ez azért volt fontos, mert a katonai uralommal megszigorították a rendet, és gyakorlatilag minden 20-30 km-en rendőri ellenőrzőpontok voltak. Rendszeresen be volt zárva az ország, és ellenőriztek mindenütt. Na, most azt tudni kell, hogy Afrikában azért van neked egyenruhád, meg tisztséged, azért vagy állami „valaki”, hogy onnan mellékest szerezzél be. Tehát nem az volt a lényeg, amikor megállítottak, hogy mi van, hanem szórakoztak veled, velem, bárkivel – a fehér emberrel különösen – egy kis pénzért... Ilyenkor megmutattam az igazolványt – ugye az volt a lényeg, hogy a katonai elhárítás főnöke írta alá...

SzZs: Attól azért tartottak, gondolom...

KT: Igen, mivel katonai uralom volt... Én láttam olyat is, amikor egy rendőrt megverte egy katona... Mentünk autóval, egy kereszteződéshez értünk, a forgalomirányító rendőr pedig nem figyelt. 70-80-al mentünk, és váratlanul ránk engedte a keresztforgalmat. A terepjáró pedig két méteren belül nem áll meg, így aztán majdnem meghaltunk... Kiszállt a főnök, levette a csatos derékszíját, és elkezdte ott verni a rendőrt... Ez pedig itt a jogosítványom, így néz ki, ugyan elfogadták az enyémet is, de ki kellett állítani egy ottanit is. Csak B kategóriás van, holott volt műhelykocsim, de hát a katonák mondták, hogy ne kérjek teherautóra jogosítványt – nekem van mindenre, tehát motortól harckocsiig, szóval ne kérjem, mert ahhoz le kellett volna adni az ujjlenyomatot is... Azt mondták, hogy jobb, ha nem adod le...

SzZs: Érdekes világ lehetett.

KT: Érdekesképpen még annyit, hogy ez a követségről való igazolvány, ez nem az igazi diplomataigazolvány. Volt egy érdekes eset, kimentünk a repülőtérré valakiért, de csak úgy nem engednek be. Akkor kiderült, hogy az ottani személyzet – aki helyben dolgozott a követségnek – kapott egy ilyen igazolványt, hogy amikor mennek a követségre autóval, nehogy a rendőrök megállítsák, és azt mondják, lopták az autót. Mert ott aztán loptak... Hiába volt kivégzés, meg minden, nagyon nagy volt a szegénység. Én csak sofőrigazolványnak hívtam, és kitöltöttem magamnak egyet.

SzZs: Térjünk át akkor most Angolára, hogyan került szóba, hogy Ön oda kimegy?

KT: '89 májusában jöttem haza Nigériából, utána Szentendrére, a Katonai Főiskolára kerültem tanárnak, ott tanítottam, majd '91-ben egy pályázatot hirdettek, hogy indul az ENSZ-nek az angolai UNAVEM-II-es missziója. Ez a United Nations Angola Verification Mission volt, tehát az UNAVEM-nek a második fokozata, mert volt egy UNAVEM-I is, ami azt ellenőrizte, hogy a kubaiak kivonultak-e. Előtte ott voltak a kubaiak, megvolt a békekötés első része, kivonultak, csak a két fél maradt, és mi azért mentünk ki, hogy a választások előkészületeit meg a leszerelést, tehát a fegyverbegyűjtést ellenőrizzük.

SzZs: Itt volt az UNITA, ha jól tudom.

KT: Az UNITA, igen, amelynek Savimbi volt a parancsnoka... Tehát voltak a kormányerők, és voltak az ellenzéki erők. Jonas Savimbi, az UNITA-nak ő volt a vezetője, akit a 2000-es évek elején törbe csaltak és lelőttek a kormányerők, de előtte ő nagyon hosszú ideig folytatta a harcot. Meghirdették a státuszt, és rögtön jelentkeztem, a procedúra a szokásos volt, tehát volt egy általános felmérés, amiben volt nyelvi felmérés, fizikai felmérés. Elég szigorú fizikai felmérés volt, mert trópusi viszonyokra kellett számítani. Miután Nigériában megfeleltem, még itt is meg kellett felelni. Nagyon komoly volt a nyelvi felmérés, de hát nyilván négy évig csak az angolt használtam, ezzel nem volt gond. Utána volt egy jó kéthetes felkészítés, ami az ENSZ-rendszabályokról és a katonai helyzetről szólt, plusz ugye megkaptuk a felszerelést. Azután '91 augusztusa elején utazott ki a 15 fős kontingensből – mert Magyarországról 15 fő utazott –, először 5 fő, egyfajta előkészítő feladattal, és augusztus végén, szeptember elején mentek ki a maradék tisztek. Ott két napos felkészítés volt, és akkor kihelyeztek bennünket különböző helyekre. Az első helyem Cabo Ledo volt, ez 100 km-re volt Luandától, a fővárostól. Itt a kubaiak építettek egy nagyon nagy repülőteret. Luandában volt már egy repülőtér, de ezt mindenképpen oda akarták telepíteni, hogy kevésbé legyen ellenőrizhető. Egy kicsi halászfalu volt, kietlen környéken, így kevésbé lehetett megközelíteni a

repülőteret. Ez volt az első hely, képzés, megfigyelés is volt. Arra kellett figyelni, hogy csak azok a repülők repülhettek, amik be voltak jelentve, tehát amiről az ENSZ, meg a két fél tudott. Annyit tudni kell, hogy minden ilyen helyen, tehát ahol alakulatok voltak vagy volt katonai objektum, ott volt egy megfigyelőőrs is, ahol mindig volt az ENSZ-nek egy képviselő csoportja, függetlenül attól, hogy a hely kormányerőé volt vagy UNITA-é. A két félnek, illetve az ENSZ-nek volt általában két, vagy ha nagyobb hely volt, akkor 5 fő megfigyelője; mi itt ketten voltunk. A kormányerők persze igyekeztek kicselezni. Az ENSZ-nél mondták, hogy mérjük föl, mekkora a repülőtér. Megkérdeztük a parancsnokot, hogy milyen hosszú a kifutópálya, meg a hasonló adatokat... Az adatokat nem kaptuk meg. Nekünk Nissan terepjárónk volt, és mondom a katonáknak, hogy idefigyeljete, ez 160-al is tud menni. „Á, nem!”. Na, mondom, menjünk ki a kifutópályára, nézzük meg! Akkor elmentünk a kifutópálya végéig, ugye minden autóban van kilométer-számláló, ott azt szépen lenulláztam, és akkor felgyorsultunk, elmentünk a másik végéig, így ki kellett számítani a méreteket.

SzZs: Voltak ott magyarok, amikor kiment?

KT: Az országban már nem. A követségen kívül nem találkoztunk magyarral, magyarul beszélővel azonban találkoztunk. Nagyon sokan tanultak korábban a katonák közül Magyarországon, a tiszthelyettesek Debrecenben, a tisztek pedig a Katonai Főiskolán. Ez volt az első helyem, a második egy Mussande nevű hely volt, ez UNITA felügyelete alatt volt; ott már látszott, hogy később gondok lesznek, tudniillik a fegyvereket be kellett gyűjteni...

SzZs: Ez a DDR-os feladat volt?

KT: Igen-igen, ahhoz hasonló, de ugye úgy volt, hogy begyűjtik a fegyvereket, majd el fogják vinni egy központi raktárba, és közben lehetett jelentkezni az új hadseregbe. De ez nagyon-nagyon vontatottan ment, hatalmas volt a bizalmatlanság. Egyszerűen a tárgyalásoknál is lehetett érezni, hogy abszolút nem bíznak meg egymásban, holott megvolt a békekötés, megvolt a békeszerződés, az ENSZ ott volt, meg bármi történt volna, egyből ki tudták kényszeríteni a békét. Már akkor látszott, hogy gond lesz, mert ők ugye elvileg leadtak minden fegyvert, de napközben is hallatszott a fegyverdörgés, ahogy mentek vadászni a dzsungelbe... Ez egy dzsungelés rész volt, érdekességképpen: letettek bennünket helikopterrel a táborhelyre, és megmondták, hogy kb. 100 m, amerre elmehetünk bármelyik irányba, mert körben aknamezők vannak. Egy út vezetett az UNITA táborhoz, amire azt mondták, hogy aknamentes, és csak azon az úton lehetett menni. Már az utolsó időszakban, tehát a harmadik hónap vége felé fölszedték az aknákat. Legalábbis a helybeliek jelentették, hogy fölszedték az aknákat az

útról. Az ENSZ-től megbízást kaptunk, hogy menjünk végig azon az úton – tudni kell, hogy ez egy dzsungelben levő út volt, amin már a hidakat felrobbantották a háborúban. 150 km-t el kellett menni úgy, hogy vissza is kellett érn. Egy ismeretlen úton... Úgyhogy nem tudtuk, hogy tényleg fölszedték-e az aknákat, mert ugye aknára futhattunk... Az UNITA-s kísérő tiszttől kérdezem, hogy fölszedték az aknákat? „Igen” - mondta. Nyilván ő is csak információt kapott, nem ő szedte fel... Mondom, semmi gond, én vezetek, bár én voltam a parancsnok, mondtam, én fogok vezetni, te meg mellém ülsz, ha aknára futunk, akkor együtt halunk meg. Szoktam is mondani, hogy ha látott valaki fekete embert elfehéredni, az ő volt...

SzZs: Volt értelme a missziónak, sikerült az UNITA és a kormányerők közötti a feszültséget megoldani?

KT: Sajnos nem... Később elkerültem Mussadéból egy másik helyre, ahol kormányerők voltak, ez Huambo mellett van. Huambo azért érdekes, mert az ország ősi fővárosa ez a város volt, tehát Luanda csak később, a portugál időkben lett a főváros. Ez egy fennsíkon van, ami 1200 méter magas. Teljesen európai jellegű az időjárás, kivéve a havazást, mert hó azért még ott sincsen. Teljesen európai volt a klíma, tehát úgy éreztem magam, mint hogyha otthon lennék. Nem volt nagy hideg, nem volt nagy meleg, kellemes volt. Amire egy kicsit ki szeretnék térni, az az, hogy az egyik kollégám Huambóban a parancsnokságon szolgált, én meg kb. 80 km-re voltam egy kis faluban. Mentem be szokásos szerint beszámolni a parancsnokságra, és mondja a kollégám nekem: „Képzeld, mi történt velem!”. Reggel a szállásról ment be a parancsnokságra, váratlanul megállt mellette egy angolai katonai dzsip, és egy katona kiszólt, hogy: „Hová mész, te magyar?” Először azt hitte, álmodik, de aztán beszélt vele, és kiderült, hogy ennek a középső szektornak ez a tiszt volt a parancsnoka. Megkérdeztem tőle, hogy hívják ezt az embert? Kiderült, hogy milyen kicsi a világ, mert amikor a Főiskolán '89-től '91-ig, tehát kiutazásomig tanítottam, én voltam az osztályfőnöke az ott szolgáló angolai tisztnek...

SzZs: Érdekes, milyen kicsi a világ...

KT: Akkor századosként járt Magyarországon, most már ezredes lett... Itt ilyen gyorsan megy az előléptetés... Nagy ünnepséget rendezett, ahova meghívott engem, és ezt a kollégámat is, és akkor a város előkelőségei is jöttek, kiöltözve, meg minden, és akkor bemutatott, hogy én voltam az ő professzora...

SzZs: Még annyit szerettem volna kérdezni, hogy történt a kiküldetése alatt valamilyen rendkívüli esemény?

KT: Angolában akkor igazán nem, leszámítva a maláriát. Az egyik kollégánk életveszélyes állapotba került, annyira, hogy a mentőrepülőn újra kellett éleszteni. Sokszoros mulasztás történt, tehát már későn jelezte, hogy maláriás, holott ugye elmondták a tüneteket. A régióban brazil felcserek voltak, akik ismerték a maláriát. Későn került hozzájuk, és nem kezelték ki rendesen, úgyhogy mire kórházba került, akkor már válságos állapotban volt, ezért úgy döntöttek, hogy Dél-Afrikába evakuálják. Angolában nem volt megfelelő kórház. A gépen újra kellett éleszteni, tudniillik a maláriának az a lényege, hogy egy parazita rátelepszik a vörösvértestekre, és mint a penész, befedi a vörösvérsejteket, és emiatt nem tud oxigént felvenni a vér. Nagyon csúnya fulladásos halállal jár...

SzZs: Szörnyű lehetett. Ön is ötször átesett rajta, ha jól tudom?

KT: Igen. Erős szervezet kell hozzá és jó kezelés, a családom is megkapta Nigériában. A fiamat nagyon megviselte, félrebeszélte... Én, hála Istennek, szerencsés vagyok, koronavírust is úgy-ahogy átvészelttem.

SzZs: Volt esetleg valamilyen háborús élménye is?

KT: Kifejezetten háborús nem, de a helyzet annyiból nagyon veszélyes volt, hogy tele volt az ország aknával, az egyik legjobban elaknásított ország volt, és nagyon kellett vigyázni, hova lép az ember, tehát csak a kijelölt ösvényeken lehetett menni. Akkor még nem voltak fegyveres események, viszont '93 szeptember végén tartották meg a választásokat, és akkor a kormányerők nyertek, amit Savimbiék nem fogadtak el, és így kiújultak a harci cselekmények. Akkor még nem támadták az ENSZ-eseket, csak egymás között kezdtek háborúzni. Jöttek, beszivárogtak a Savimbiék, mert az volt a taktikájuk, hogy általában éjszaka mozogtak, mert így repülőről nem lehetett őket követni, és az erdőkben mentek előre. Feljöttek Luanda környékére is. Volt egy megdöbbentő élményem: utaztunk volna haza, és előző este egy kis kávéteraszán, az ENSZ parancsnokságon ültünk kint. Egyszer csak éktelen dübörgés hallatszott, maximális fordulatszámon szállt fel nem messze tőlünk a polgári repülőtéren egy gép, leoltott lámpákkal, és a következő pillanatban láttuk a nyomjelzős lövedékeket... Ez egy civil gép volt, és lőtték... Akkor belegondolt az ember, hogy most holnap ugyanitt fog felszállni a mi gépünk is. Ezek az UNITÁ-sok voltak, akik már beszivárogtak és lőttek. Ezt megoldották, mert másnap délelőtt csak kiabáltak, hogy „Hazautazók!” Mondták, hogy hazautazók azonnal pakoljanak, mert fél órán belül indul a busz. Képzeld, mindenünk kikapolva, de gyorsan bepakolunk egy nagy zsákba mindent, összeszedtek és kivittek bennünket a repülőtérré, és délután 2 körül felszállt a gép.

SzZs: Így sikerült hazatérnie?

KT: Igen. Annyit hozzá kell még tenni, utána kiújult a polgárháború. Ugyan ENSZ-est nem lőttek le, de már akkor megtámadták és ki is rabolták az ENSZ-megfigyelőhelyeket is. Szó szerint elvették az autókat, elvittek mindent, és mondták az ENSZ alkalmazottaknak, hogy uraim, az az irány, arrafele kell menni, arra van a parancsnokság, 80-100 km gyalog. Azért volt veszélyes a helyzet, mert – mint utólag megtudtam - az egyik megfigyelőőrsön, amikor az UNITA elfoglalta, a felkelők ki akarták venni rádióból a kódot. Tudniillik amerikai Motorola katonai rádiókat használtunk, és ezek kódolva voltak. Azért, hogy ha valaki lehallgatja, akkor ne lehessen megérteni az adást. Nem volt titkos, de azért mégse legyen nyilvános. Megpróbálták eltávolítani a kódot belőle, és az egyik katona észrevette, hogy matatnak a rádión. Csőre töltötte a géppisztolyt, és ha nem lép be akkor egy UNITÁ-s tiszt, akkor lelőtte volna. Mert ugye megmondták, hogy semmihez nem nyúlhatnak. Hát ugye nekik azért kellett volna ezt csinálni, mivel utána azzal a rádióval le lehetett volna hallgatni az ENSZ forgalmazását is. Végül is béke nem lett, 2002-ben Savimbit sikerült törbe csalni: a mobiltelefonját követték, és lelőtték, de addig gyakorlatilag folytatódott a harc...

SzZs: Hogyan összegezné a tapasztalatait?

KT: Megpróbálom nagyon röviden összefoglalni. Majdnem egy időben indult a misszió Mozambikban, ami szintén portugál gyarmat volt, onnan a dél-afrikaiak mentek ki, és nagyon jól össze lehetett hasonlítani a kettőt. Itt elkövette az ENSZ azt a hibát, amit Mozambikban nem. Mozambikban azonnal elkezdtek begyűjteni a fegyvereket, ami persze ez nem azt jelenti, hogy nem rejtettek el közülük valamennyit, de azért a nagyobb mennyiséget begyűjtötték, sőt, ami a lényeg: ezeket a fegyvereket meg is semmisítették, összezúzták. Kalapáccsal ráütöttek minden fegyverre, hogy ne működjön többet. Itt ezt nem csinálták meg, csak benn őrizték egy raktárban, ami a katonák táborában volt. Így amikor kiújultak a harcok, egyszerűen kivették onnan a fegyvereket és mindenkinek volt fegyvere. Emellett a fegyverek egy részét korábban az őserdőben meg különböző helyeken elrejtették, amiről ugye mi nem tudtunk. Hiába jelentették nekem, hogy itt meg ott fegyvert találnak, van fegyverraktár, mi nem mehettünk ki, mert ahhoz műszaki segítség kellett volna, akik az esetleges aknamezőket vagy robbanószerkezeteket hatástalanítják. Igazából az volt a tanulság, hogy ezt mi elmulasztottuk. Mozambikban béke lett, itt pedig folyt tovább a harc.

SzZs: Tehát mondhatjuk azt, hogy ez egy sikertelen misszió volt.

KT: Ez egy sikertelen misszió volt. Azért is volt sikertelen, mert mind Mozambikban, mind Angolában az addig támogató államok – a kormányerőket a Szovjetunió támogatta, az UNITÁ-t pedig először az Egyesült Államok, utána pedig Kína. Nagyon sok kínai eszközük volt, az egyenruhájuk is kínai volt, a tipikus Mao-sapka, meg minden... Na, most ezek megszüntették a támogatást. Ugyanúgy Mozambikban is. Mozambikban viszont egyetlen erőnek, tehát se a kormányerőknek, se az ellenzéki erőknél, partizánoknak nem volt támogatása, tehát nem tudta folytatni a harcot, mert ahhoz pénz kellett volna. Angolában viszont eltérő volt a helyzet, mert a kormányerők ellenőrizték az ország északi részén Cabindát. Az egy enklávét a Kongó folyó torkolatánál, és talán a harmadik-negyedik legnagyobb olajkészlete van Afrikában. A kitermelés akkor is működött, és érdekes, hogy az olajat még a régebbi időkben is az Exxon társaság termelte ki, ami amerikai. Ebből a kormány nagy bevételhez jutott. Én szerencsés voltam, mert járhattam az ottani olajkitermelő platformon is. Az UNITA viszont abból élt meg, hogy főként a kongói határ mellett nagyon nagy gyémántmezők voltak, és ezt a területet ők őrizték. Kitermelték a gyémántot, majd Kongón keresztül csempészték tovább. Nem fekete gyémánt, hanem véres gyémánt... Ők is szembesültek azzal, hogy nem kaptak már később külföldi támogatást, de mindkét félnek megvolt a forrása ahhoz, hogy folytatni tudja a harcot. Gyakorlatilag ez a konklúzió a két országgal kapcsolatban.

Még elmondok valamit gyorsan a jobb megértés kedvéért. Összesen 14 hónapot szolgáltam az országban különböző helyeken. Volt, hogy megfigyelő voltam a semmi közepén, de voltam Luandában, nagyvárosban is. Az ENSZ három kategóriába sorolta a helyeket: 1-es, 2-es, 3-as kategóriába. Az 1-es számított a legjobbnak, ahol kiépített infrastruktúra, város, szállás, minden volt, a 2-es egy közbűlő szintet képviselt, a 3-as pedig gyakorlatilag az őserdő közepét jelentette. Eleinte fűkunyhóban laktak az ENSZ-esek is, később már sátorban. Mindig cserékre került sor, tehát aki az első kategóriában volt, az a harmadikba került...

SzZs: Ez szokása volt az ENSZ-nek...

KT: Igen-igen, hogy mindenki mindegyikben legyen. Nekem szerencsém volt. Én az utolsó helyemen 5 hónapot voltam, az ország egyik legjobb helyén. Egy Namibe nevű helyiségben, ez egy kikötőváros volt az ország déli részén, és az érdekessége az, hogy van ott egy magas, 1500-2000 méter magas hegylánc, utána pedig mindjárt 100 km sivatag, a Namib-sivatag az országba benyúló része. Ez a Namibe egyébként egy kikötőváros volt. Az volt a fekvésének az előnye, hogy ide még a háború idején sem tudott az UNITA eljutni, itt nem voltak harci cselekmények,

mert 100 km-es sivatagban nem lehet csak úgy utazgatni, és mert a repülőgépek is folyamatosan ellenőrizték, tehát sivatagban nem lehetett úgy átjönni, hogy ne lássák meg őket. Elrejtőzni sem lehet, nincs őserdő, semmi, ezért mondhatni a béke szigete volt. Hozzám jártak át a magyarok pihenőre.

SzZs: Köszönöm az interjút, és nagyon örülök, hogy ismét beszélgethettünk.

Interjú Papp István nyugállományú alezredessel

Szabó Zsolt, Eszterházy Károly Katolikus Egyetem,
Történelemtudományi Doktori Iskola, III. évfolyam.

Afrika Kutatóintézet, junior kutató.

(Az interjú időpontja: 2021. november 10., helye: Pákozd, Katonai Emlékpark)

Szabó Zsolt: **Kezdjük azzal az interjút, hogy mondj pár szót a tanulmányaidról és hogy a Dárfúr-küldetés előtt hogyan alakult a te történeted?**

Papp István: 1956-ban születtem Budapesten, iskoláim nagy részét Magyarországon végeztem, édesapám a Külügyminisztériumban dolgozott, ahova őt kihelyezték, én oda mentem gyerekként, így voltam Szudánban kisgyerekként 5-6 évesen, majd Indiában, ahol azért már 13-14 éves voltam, itt sikerült az angol nyelvet úgy-ahogy megtanulni. A gimnázium elvégzése után tovább szerettem volna tanulni a Soproni Erdőmérnöki Egyetemen, de ez sajnos nem sikerült. A szüleimet ugyanis Kuvaitba helyezték a követségre, és a Honvédség nem járult hozzá, hogy én a katonaság letöltése előtt elkezdjem az egyetemet, ezért a szülők úgy döntöttek az ismerősökkel, hogy akkor jobban járnak, ha ők külföldre mennek, én pedig Katonai Főiskolát végzek, ahol főznek, mosnak rám, etetnek, itatnak és szakmát is tanulok. Így lettem felderítő hallgató a Katonai Főiskolán, '76-ban kezdtem, '80-ban végeztem. Első katonai beosztásom Kalocsán a 37. Budapesti Forradalmi Ezrednél volt, előbb szakasz-, később századparancsnok lettem, két év múlva átszervezés miatt megszűnt az ezred, kiképzőközpont lett helyette, én pedig, mint a legtöbb esetben, ha megszűnik egy alakulat, költözködtem. Szerencsémre nem volt más alakulat – ekkor már nagy átszervezések voltak, egyre kevesebb hely volt, tehát ha valakivel nem tudtak mit kezdeni, akkor beiskolázták. Engem is beiskoláztak, akkor D-tanfolyamnak hívták, ez a VK2-nek, mai néven Katonai Felderítő Hivatalnak volt az iskolája, ez azt jelenti, hogy a Zrínyin egy évet tanultunk általános ismereteket, utána pedig a szakmaiakat vettük át 2 évig, majd ezt követően a Katonai Felderítő Hivatal állományába kerültem, ahol értékelő-elemző tiszti beosztást kaptam.

SzZs: **Értem. Innen, ha jól tudom, több küldetésre is kerültél életed során... Ami engem igazán érdekelne, az Afrika, az afrikai missziók és Dárfúr.**

PI: Az első időkben – ha most a békefenntartásra visszatérünk –, az újkori történetben mondjuk Vietnám az, amit a legtöbben ismernek, az az akkori VK-2-nek volt a missziója, amibe

raktak határőröket, rendőröket és külügyeseket. Az első újkori, már a rendszerváltás során kapott ENSZ-felkérés az az iraki-iráni tűzszünetmegállapodás betartására hivatott fegyvertelen katonai megfigyelő misszióban való részvétel volt. A volt szocialista országok közül a lengyelek és a magyarok kaptak 15-15 főre felkérést, és ezt a VK-2 vagy Katonai Felderítő Hivatal kapta feladatul, hogy hajtsa végre, válogassa ki az embereket, képezze ki és küldje ki. Az angol nyelvtudásom és a felderítő végzettségem miatt én a második körben, tehát 1989. június 14-én utaztam ki, és tizenhárom hónap múlva kerültem vissza. Ez pont a Nagy-Imre temetést megelőző két nappal volt, tehát elmondhattam azt, hogy én elvtársként mentem ki, voltam bajtárs, es úrként úgy jöttem haza. Ez volt az első misszió – mindenkinek az első misszió a meghatározó, és én első alkalommal a Shatt el-Arab partján, ez El-Zubair nevezetű helységben a frontvonal mellett szolgáltam...

SzZs: Tehát Dél-Irakban.

PI: Igen, Dél-Irakban, tehát Baszrától nem messze, ami végeredményben a területünkhöz tartozott egészen a kuvaiti határig, illetve a Deltáig. Egy Jovic nevezetű jugoszláviai szerb tábornok volt a misszió katonai vezetője, az iraki oldalon egy indiai tábornok Patil, az iráni oldalon pedig egy másik tábornok volt, aki a fegyvertelen ENSZ katonai megfigyelőket vezette. Én három hónap után Patil tábornok el-zubair-i látogatást követően kerültem kiválasztásra, hogy legyek ADC, Aide-de-Camp-je...

SzZs: Tábornokparancsnok?

PI: Ilyen segédtsízt...

PI: **Tábori Segédtsízt.** Ez már a magyar 'maffiának' köszönhető, hiszen a misszióban az arab tolmács egy Fodor István nevezetű külügyes volt. A térképészsízt szintén magyar volt. A törzsfőnök egy lengyel ezredes volt, tehát jó pozíciók voltak, valahogy beajánlottak a tábornoknak, aki lejött Zubair-ba, megkóstolta a főztünket – ketten voltunk magyarok, mi főztünk –, megette, ízlett neki, utána beszélgetett velem, hogy ez nem egy „parancsért-tettem” beosztás, ez egy személyi beosztás, mondhatom, hogy nem meg hogy igen. Én igent mondtam, és nagyon jó életem lett utána, tehát felkerültem Bagdadba, és vele többször mentem Iránba is.

SzZs: Az érdekes lehetett.

PI: Mindent bejártunk. Énnekem Szaddámmal semmi bajom nem volt, amit Szaddám mondott, az úgy volt.

SzZs: Gondolom nem nagyon lehetett ellenkezni ott sem...

PI: Nem, mi nem érzékeltük azt, amiről a nemzetköziek panaszkodtak. Jó, Halabjah fölött átrepültünk többször, láttuk, hogy a házak össze voltak dőlve, a műszaki szakértők mondták, hogy ezeket alulról robbantották, volt, aki azt mondta, hogy szerinte inkább bombával, de mi nem értettünk ehhez. Igazából az emberek szerették, a katonák szerették, és ezért akárhogy osztom-szorodom, így nyolc év alatt azért csak sikerült neki elérni egy olyan eredményt, hogy nem lett kisebb Irak meg Irán sem. Egy döntetlen volt...

SzZs: Szóval ez egy sikeres misszió volt, mondhatjuk?

PI: Úgy volt sikeres a misszió, hogy az első körben kint voltak a magyarok tizenöt fővel, mi a második körben mentünk ki, a harmadik már csak négy hónapot tudott kint lenni, mert akkor történt egy dolog – mi másképp tudjuk a történetet, mint ahogy a nemzetközi sajtó. Ezt leírta a Newsweek, majd utána letiltották, és bezúzták. Azt mondják, valami olyasmi történt, hogy az iraki-iráni háborúban Irak oldalán volt az Öböl-menti országok nagy része, elsősorban Kuvait. Aztán volt, aki Iránt támogatta. Szaddám Huszein a szomszédos Öböl-menti országokkal kvázi egy olyan megállapodást kötött, hogy ők finanszírozzák a háborút, ő pedig adja a csapatokat. Aztán ahogy a háború véget ért és a békeszerződés alapján már lecsendesedtek a dolgok, ez a pénzforrás elapadt. Elment Kuvaitba, ott beszélt az emírrrel, hogy ezt csak úgy nem lehet leállítani, hiszen újjá kell építeni az ország egy részét, meg azért vannak katonák, akik megsebesültek, családok vannak, tehát a pénzre szükség van. Nemigen hallgatták meg, és ő mondta, hogy gondolják meg, finanszírozzák-e, mivel, ha nem, akkor neki meglesz erre a válasza, megszerzi ezt a pénzt. A fáma szerint azzal zárta a beszélgetést, hogy ha nem sikerül megállapodni, akkor majd két héten belül visszajön. Vissza is ment, azért azt tudni kell, hogy lopták egymástól az olajat, ami azért a kapcsolatoknak ártott, mindenesetre Szaddám két hét múlva visszament, de nem egyedül... Ekkor rohanta le Kuvaitot, és a misszió tagjait átvitték Ciprusra, hogy ott kivárják, mi lesz, aztán semmi nem lett és hazajöttek. Ekkor indult a nemzetközi szerveződés arra, hogy Szaddámot ki kell tenni a hatalomból.

SzZs: Kuvaitból indult az Öböl-háború...

PI: Az Öböl-háború, így van, de mondom, mi így tudjuk, akik kint voltunk, hogy ennek volt előzménye, és Szaddámnak volt egy olyan mondása, hogy: „Én visszafizetem nektek a pénzt, ha ti visszaadjátok azoknak az irakiaknak az életét, akik értetek haltak meg.” Ugye ez lehetetlen, tehát...no mindegy. Aztán hogy hogyan halt meg, az már ismert-

SzZs: Igen, és utána mi következett?

PI: Utána hazajöttem. Akkor - te fiatal vagy, akkor már éltél, gondolom -, szóval akkor már Für Lajos volt akkor a honvédelmi miniszter, és az úgynevezett körkörös védelmet találták ki. Még nem volt szó arról NATO-tagságról, mindenki örült, hogy megszabadultunk az egész szövetségi rendszertől, és sokan reménykedtünk, hogy kialakul egy Svájc-Ausztria-Magyarország semleges tengely, de hát nem ez lett belőle, amit én a mai napig sajnálok, de mindegy. A körkörös védelem azt jelentette, hogy amikor hazajöttünk, visszafogadtak, minket, és a visszafogadó ünnepélyen rögtön fel is tette a nagyfőnök a kérdést, hogy a körkörös védelem során nem az angol, francia meg egyéb nyelvek ismerete a szükséges, hanem a szomszéd országok nyelve, tehát ukránt kell tanulni, szlovákot, román, szlovént, csehét. Akkor én két nap gondolkodási időt kértem, megköszöntem, és otthagytam őket ... Ezután elmentem a Gödöllői Gépgyárba, ahol a Caterpillar már ott volt, és privatizációra került sor. A Gödöllői Gépgyár az a magyar harckocsi középjavító javító üzem volt Gödöllőn. A Caterpillar gyár megvette a Gödöllői Gépgyár egy részét, hogy ott a Caterpillar-gépek markolókanalait hegeszték. Azért jó hegesztők voltak, akik a harckocsikat tudták hegesztetni, sőt alumínium-hegesztésben is nagyon jók voltak, hiszen a harckocsiknak az üzemanyagtartálya alumíniumból volt. Mindenesetre nagyon jól dolgoztunk, de két év múlva munkanélküli lettem, mert ugye sikerült eladni a gépgyárat. Ott tartottak volna, de akkor az egyenruhát le kellett volna vennem, én meg annyira megszerettem az egyenruhát, hogy ragaszkodtam hozzá.

SzZs: Ilyen meghatározó volt neked az első iraki küldetésed?

PI: A békefenntartás egy betegség...

SzZs: Gondolom... Ezt már mondta egy interjúban Kovács Tibor mérnök ezredes is.

PI: Ennek lesz a rabja, betege. Az első-második misszió még pénzről szól. Pénzről is... úgyse tudod, hogy mire mész ki, de azt tudod, hogy mennyi a napi díj, vagy mennyi lesz a fizetésed. A másik: a katona háborúra készül, de abban a reményben, hogy nem kerül rá sor, hogy a tudását élesben kelljen bizonyítani. Mi ezt úgy hívjuk, hogy oleata-harcászat: rajzolunk térképeket, meg a legkülönbözőbb gyakorlatokon veszünk részt, ami mind megy be az asztalfiókba, tehát soha az életben nem tudod, hogy az a tudásod mit ér a valóságban. A békefenntartás pedig olyan, hogy ott azonnal döntesz, és ha jól döntöttél, akkor te vagy az isten, ha rosszul döntöttél, akkor futni kell az életedért. Tehát azonnal visszacsapódik. Nincs második lehetőség, vagy: „Menj vissza, aztán csináld újra!”, nincsenek ilyen javítási lehetőségek. Ott rögtön kell dönteni.

SzZs: Szóval kemény világ.

PI: Igen. De egy idő után megszokod, hogy ha 70-80%-ban jól döntesz, ez a 20-30 % még úgy-ahogy belefér. Ezért szép a békefenntartó élet, mert valós döntéseket hozol, és a döntés értékével fogják a te tevékenységedet is minősíteni. Ez pedig jó, mert minden munkában jó, hogy ha valamit csinálsz, azonnal jön a visszacsatolás, hogy jó voltál, hülye voltál, vagy sem. Így alakulnak ki barátságok, kapcsolatok, *networking* és minden. Teljesen mindegy, hogy én fegyvertelen békefenntartó voltam, mindig fegyveres szembenálló felekhez mentünk. Ez a tipikus széthúzó az inged, mint a Még kér a nép című Jancsó filmben, hogy ide lőjtek.

SzZs: Azért nem lehet könnyű, hogy valaki fegyver nélkül megy ki egy ilyen hadműveleti területre.

PI: Igen. De a legprimitívebb felfegyverzett bantu néger, vagy bármelyik törzsben – nem beszélve a modern fegyverekkel rendelkezőkről – azért benne van az, hogy egy fegyvertelen ember más. Az oda mer menni közéjük fegyvertelenül, nincs veszténivalója. Ha már fegyverrel méész, az már nem olyan, ott már egy potenciális célpont vagy.

SzZs: Gondolom, Afganisztán az ilyen.

PI: Afganisztán, igen, de Irak még rosszabb volt, Multi-National Force volt, amihez ENSZ BT-határozat sem volt. Nem vizsgálták meg, hogy van-e ott tömegpusztító fegyver. Volt három tisztünk is, akik a tömegpusztító fegyverek ellenőrzésére voltak kint Irakban, ők tudták, hogy nincs ilyen fegyver Szaddámnál.

SzZs: Általában azt mondják, hogy nem ez volt oka.

PI: Igen, kellett valamilyen ok, és a britek meg az amerikaiak összeálltak.

SzZs: Értem. Az afrikai kötődésed honnan ered?

PI: Itt Gödöllőn gyakran látogatott meg minket a Honvédelmi Minisztériumnak a fegyverzetellenőrzési és leszerelési részlege. Hiszen itt volt egy olyan OSCE-megállapodás (EBESZ) a kanadaiak és az amerikaiak részvételével, hogy a Szovjetunió háttországi később, tehát a többi európai ország megegyeztek abban, hogy a hagyományos fegyverzet-ellenőrzés keretén belül egymást meglátogatják – nyitott laktanyák, bemegyünk, megnézzük, mi, hogyan van. Ennek a szárazföldi résznek van egy Nyitott Égbolt nevű repülő változata is, ahol meg a repülőtereket látogatjuk, ezek bizalomerosztó intézkedések. Ebbe például fegyverjavító műhelyek – mint amilyen a Gödöllői Gépgyár volt – szintén beletartoztak. Ha meg akarták számolni, hogy Magyarországon hány harckocsi van, akkor eljöttek Gödöllőre, mert ott folyt

mondjuk 15 harckocsi nagyjavítása. Megnézték az alvázszámot, meg mindent, hogy stimmel-e, nincs több harckocsink, nem dugdosunk semmit.

SzZs: Szóval ez egy ilyen ellenőrző program volt.

PI: Igen, és bizalomerősítő. Itt ismerkedtem meg egy-két főnökkel, úgy alakult, hogy én tolmácsoltam nekik, és amikor két év után keresnem kellett valami helyet, akkor felajánlották, hogy most alakul a Honvédelmi Minisztériumban egy válságkezelési főosztály, azon belül egy békefenntartási és fegyverzetellenőrzési osztály, és kellene nekik békefenntartó. Így kerültem be a HM-be, volt egy főnök, voltam én, aztán lett egy harmadik, lett egy negyedik, és így négyen voltunk összesen jó két évig, és ekkor jöttek az ENSZ-től egymásután a felkérések – az iraki-iráni misszióban való részvételünk ugyanis jó renomé volt – az angolai missziók, majd Mozambik. Az angolai missziókra én még felkészítettem a srácokat, ez egy ilyen egyszemélyes felkészítés volt, még nem volt meg Szolnok, tehát nem volt ennek nagy háttere, aztán '93 évvégén – tehát volt egy mozambiki misszió, ez a RENAMO (az ellenzék) és a kormány működésének ellenőrzéséről szólt. Arra kaptunk egy felkérést az első körben, hogy küldjünk ki embereket: húsz magyar rendőrt ment ki és huszonhárom katona, ezeket kellett váltanunk, és a váltócsoporthoz én lettem a kontingensparancsnok. Ekkor mentem ki először Afrikába katonai megfigyelőként. Igen, '93-ban, és '94 decemberében a választásokat követően jöttünk haza. Ez volt az addigi legnagyobb kontingens, fegyvertelen katonai megfigyelő részleg. Ez egy sikeres misszió volt, két évre tervezte az ENSZ, és két év alatt be is fejezte.

SzZs: Ez ritka gondolom.

PI: Igen. Itt lettem DDR-os (Disarmament, Demobilization és Reintegration), ez az ENSZ-en belül egy külön szakma.

SzZs: Igen, erről olvastam már: lefegyverzés, leszerelés stb.

PI: ... és reintegráció. Ennek nincs különösebb iskolája, tehát vannak tankönyvek stb., de ez egy ENSZ-en belüli tanfolyam. Én a középső szektorba kerültem, mint kontingensparancsnok, alezredesi rendfokozattal, és ott én megkaptam ezt a feladatkört. Disabled-nek mondjuk angolul, háborús sérültek... Igen, tehát mozgássérültek, így mondhatnám. Mozcassérült, de itt elsősorban a harcokban megsérültekre lehet gondolni. Legyen az fizikai, mentális vagy egyéb sérülés, a mozambiki kormány úgy döntött, hogy a lakosságból el kell különíteni ezeket az embereket: külön kis falvakat hoztak létre a dzsungelben vagy a városok szélén, hogy a helyi lakosságot ezeknek a jelenlétével ne

demoralizálják, tehát nem akarták, hogy a háborúban szembesüljön a lakosság folyamatosan azzal, hogy gyalogsági aknán felrobbant, sérült emberek, vagy mentálisan fogyatékosok jönnek szembe. Inkább elkülönítették őket, külön orvosi ellátást, ételt, mindent kaptak, de ha bementél egy városba, faluba, nem láttál sérültet, nem láttál senkit, aki a háború következményeit viselte. Ezek az emberek össze voltak vonva. Én kaptam a feladatot, hogy Maputo-ban és a középső szektorban ezeknek a lefegyverzését, leszerelését és reintegrációját végezzem el. Ehhez kaptam egy brazil századot, azokkal kellett együtt dolgoznom, Ezt úgy kell elképzelni, hogy megállapodik a kormány és az ellenzék, a FRELIMO, tehát a rebellesek. Ezt lefektetik papírra; általában egy harmadik országban csinálják – a Közel-Keleten Doha a legmenőbb erre, oda nagyon szeretnek járni az emberek.

SzZs: Katar?

PI: Katar, igen. Tehát megvan a fegyverszünet, *truce* vagy *peace agreement*, attól függ, mire jutnak egymással. *Peace agreement*, ha mindenki benne van, aztán van, amikor mondjuk, három rebellis bandából kettő nem akar megállapodni. Annyi volt még, hogy kaptunk összekötő tiszteket a kormány és a rebellesek részéről, akik tudták, hogy ezek hol vannak. Ez volt a rebellesek részéről meg volt a kormány részéről is, egy tábornok. Annyit tennék hozzá, hogy az egész békefenntartó misszióknak ez a sava-borsa, a DDR. Ha nincs DDR, nem sikerül, akkor mintha semmit nem csináltál volna.

SzZs: Ez a legizgalmasabb része is?

PI: Izgalmasabb is, meg e nélkül nem is lehet tovább lépni. Mondok egy-két buktatót, nem egy egyszerű dolog, de a DDR mindennek a sava-borsa. Tehát lehet politikai szövegeket mondani, sok mindent alá lehet írni, de amíg *on the ground* ez nem történik meg, addig semmit nem tettünk. Úgyhogy a békemegállapodás alapján felvettük a kapcsolatot mind a rebellis oldallal, mind a kormányoldallal. Voltak összekötők, akik előre egyeztetett időpontban minket el is kísérték ezekbe a táborokba, ott a táborvezetőnek, aki ezeket a srácokat összeszedte, sorba állította, volt egy névsora, tehát ő volt a parancsnok, és akik egészségesek voltak, tehát nem voltak sérültek, azokkal megint másképpen kellett bánni. Akik sérültek, azok hatványozottan hátrányos helyzetben vannak, hiszen semmit nem tudnak csinálni. Azok, akik nem voltak sérültek, azért azok már valamit tudtak kezdeni magukkal, például elmentek a földekre, tehát valamilyen másodlagos pénzkereseti tevékenységük volt. Azonban a sérültek, tolókcocsisok, vagy olyanok, akinek mind a két lába hiányzott, semmit nem tudtak csinálni, ki voltak téve a természet kényének-kedvének, és örülhettek, ha kaptak valamit. Úgyhogy ez volt a feladat. A

névsor megvan, odamegyünk, ellenőrizzük a névsor alapján, hogy mi van – ezt csinálja a békefenntartó misszióknak a katonai megfigyelő része, ehhez nekünk van az UNDP [United Nations Development Programme-a szerk.], az UNICEF, és ha úgy alakul, akkor az International Red Cross. Ők nem nagyon szeretnek fegyveres katonákkal, békefenntartókkal együtt mutatkozni. Ez a Nemzetközi Vöröskereszt. De ha bajban vannak, mert fogságba ejtenek valakit, meg elromlik az autó meg ilyesmi, akkor csak minket találnak meg, A UNDP a legfontosabb.

SzZs: Ez pontosan mi?

PI: A UNDP, teljes nevén United Nations Development Fund/Programme, emellett pedig van a World Food Programme, akik ott vannak velük, és az UNICEF. Amikor ezeket összegyűjtik, akkor mi katonai megfigyelők – ez egy öt napos feladat – első nap megnézzük, hogy azok vannak-e ott, akik a névsorba be vannak írva. Utána a helyiek parancsnokának vezetésével személyenként végig megyünk, hogy ki kicsoda. Az UNICEF ott van, ha valaki gyerekkatona, tehát 18 alatti, akkor azt rögtön elkülönítik, és az UNICEF feladata, hogy foglalkozzon velük, segítsen felkutatni a családot, egyesíteni velük, járassa őket iskolába, tehát ez egy külön játék, nagyon nehéz. Utána a fegyvert el kell venni tőlük, erről ők kapnak egy igazolást, a brazil katonák őriznek ott konténereket, amikbe betesszük a regisztrált fegyvereket. A mozambikiak ezzel próbáltak visszaélni, mert öt dollárt fizettünk, hogy adjanak le fegyvert, ők meg hozták a rozsdás mindent. Normális misszióban nincs így, és egy fegyvert kell leadni, de van, akinek három van. A konténerbe a regisztrált fegyver bekerültek, és utána azokat a brazil katonák őrizték.

SzZs: Nem is szállították el sehova?

PI: Akkor nem. Tudniillik, ahogy mondtam, egy ilyen *batch*-nek öt nap a feldolgozása. Ez körülbelül olyan 250-300 ember, és lehet, hogy ott vagyunk négy vagy öt hetet...

SzZs: Hosszadalmas lehet.

PI: Mert annyian vannak. Igen, az ENSZ erre nem szán pénzt, a rehabilitációra, reintegrációra, ehhez donorok vannak, ilyenek a japánok. Japán általában milliós nagyságrendben ad dollárt a lefegyverzés, leszerelés és a reintegrálás megvalósítására, ezt kapja meg az UNDP. Amikor beazonosítottuk, kivettük a gyerekeket, a többiek kaptak egy igazolványt, hogy a fegyvert leadták, majd utána egy évig havi egyenlő összegben kaptak pénzt. 100-150 dollár, mikor melyik misszió hogy állapítja ezt meg, és a főleg a donor pénzétől függ,

hogy mekkora az az összeg, meg attól, hogy hogy hány leszerelendőt várunk, és akkor az aránylag jól el van osztva, nekik pedig minden hónapban jelentkezni kell ezért a pénzért. Nem nálunk, mert lehet, hogy a gyerek... tehát nem oda kell neki visszamenni, ahol leszereltük, hanem a lakóhely szerinti legközelebbi helyre. Tehát van egy lista arra, hogy ő hol veheti fel a pénzt és akkor ő aláírja, hogy megkapta a februárit, márciusit stb. Ez az a pont, ahol vannak szakértők, akik meg tudják állapítani, hogy az illető leszerelendő katona követett-e el háborús bűnöket vagy sem. Ha elkövetett, akkor milyen szintűt, mert akkor hadbírószág elé került, ha nem olyan jellegű, akkor csak kizárják az új hadseregben való részvételtől. Ekkor válogatják ki mind a két részről – a rebellis oldal meg a kormány részéről is – az új hadsereg tagjait. A Kongói Demokratikus Köztársaságban Reintegrációs dandároknak hívták őket, 17-et alapítottak meg és ahol a parancsnok rebellis volt, ott a helyettese kormánypárti, így aránylag egyforma arányban válogatták össze őket. Közben az ENSZ-fegyverszakértők átnézték azt az arzenált, amit leszereltünk tőlük, és ami ott javítás nélkül hasznosítható volt, azokat az új hadsereg tagjai megkapták. Ami meg rossz volt, ahhoz pedig jöttek az ENSZ-től tűzszerészek, és felrobbantották, átmentek harckocsival, úthengerrel rajta, szétvágták, tehát a legkülönbözőbb megsemmisítési módokat alkalmazták. A végén maradtak azok, akik az új hadseregnek sem voltak – nem akartak vagy nem lehettek – tagjai, viszont valamilyen úton-módon kapták 12 hónapig arányosan a pénzeket, ezeknek ilyenkor felajánlottak különböző NGO-k és a UNDP tanfolyamokat, kis projekteket. Adnak tőkét, mondjuk 500 dollárt, és abból csinálhat például egy zöldségesstandot, és ahhoz biztosítanak neki egy farmerkiképzést. Megpróbálják valahogy reintegrálni lakóhely szerint, mert hiszen olyan országokról beszélünk, amelyek óriási nagyok. Az ország ezen a részén volt a fegyveres konfliktus, de az illetőt innen vitték el. Azután felajánlották neki, hogy a családjával egyesítik, így ott is fel tudja majd venni a pénzt, és ott fogja megkapni azt az oktatást, amivel majd valamilyen kis üzletet vagy valamit létre tud hozni. Ezek a legnehezebb dolgok, tehát az, hogy egy *sustainable*, tehát fenntartható dolgot adjunk a kezébe, ami nem abból áll, hogy feléli az egy évre kapott pénzt, hanem ténylegesen termelni fog, és ki fog lábalni a bajból, el fogja tartani a családját stb. Sokszor ez nem jön össze, és akkor utána ő katona nem lesz, de fegyvert szerez, majd összeállnak egy páran, és csinálnak egy *gang*-et, amíg el nem kapják őket.

SzZs: Mozambik után hova kerültél?

PI: Tehát ez volt Mozambikban. Mozambikból hazajöttem, az ugye '94 eleje, majd visszamentem dolgozni. Akkor már kezdtünk megerősödni, tehát már voltak az UNAVEM-II-ből, UNAVEM-III-ból srácok, az UNAVEM-III-ból már Ruandába is át kellett menni...

SzZs: Polgárháború volt...

PI: Igen, és Mozambik... tehát volt egy 150-200 fős mag, akik már békefenntartásban szolgáltak; már látták a nagyfőnökök is, hogy nem halnak meg... Tehát az, hogy valaki kimegy békét fenntartani, az nem azt jelenti, hogy...

SzZs: Nem volt jellemző, hogy valaki meghaljon.

PI: Igen. Úgyhogy látták, hogy itt nem kell a szülőket kiértésíteni, és katonai temetést elrendelni, viszont anyagilag motiváltak voltak a gyerekek, és amikor visszajöttek, nyelvileg jobbak voltak, és megszerették a szakmát, sőt mentek volna ki újra. Akkor jött Gyarmati István helyettes államtitkárnak a minisztériumba, és akkor már a nemzetközi világ is látta, hogy a magyarokra lehet számítani, tehát nem olyan rossz katonák. Ekkor jött az MFO, ez a Multi-National Force & Observers, ez a Camp David-i megállapodás betartására hívatott misszió a Sínai-félszigeten. Ennek Rómában van a parancsnoksága, és dél-afrikai, magyar, román kontingenst közül a magyart választották ki a végén a hollandok helyére a misszió katonai-rendőri feladatának ellátására. Úgyhogy 1995 augusztus 20-án ment ki az első kontingens a Sínai-félszigetre, ami egy luxustábor, fantasztikus...

SzZs: Jó hely?

PI: Az első magyar parancsnokot kirúgták, mert fegyelmezetlen volt. Mondta a főnök: István „Figyelj, nincs idő arra, hogy most valakit keressünk, kiképezzünk, te benne voltál, te méész ki, ha nem, akkor a misszió megszűnik.” Úgyhogy kimentem és jól jártam. Eközben kaptunk az ENSZ-től egy felkérést: az osztrákok megkérték a szervezetet, hogy nekik van egy zászlóaljuk Cipruson, és szeretnék többvezetőségűvé tenni, és a magyarokra gondoltak. Nekünk volt egy kiképzett békefenntartó századunk. Ők folyamatosan kivonulnak, előbb egy szakasszal, majd egy századdal, és akkor a magyarok be tudnának lépni, és majd idővel, amikor az osztrákok úgy döntenek, hogy a zászlóaljjal is kimennek – a magyaroknak már van valami tapasztalatuk –, ők lennének a zászlóaljjal, és aztán a magyarokkal bevehetnek valaki mást. Fokozatosan átvettük volna tőlük a részleget, és ez be is indult. Így valamikor szeptember végén kiment az első szakasz azzal a Korom Ferencsel...

SzZs: Aki most volt a hadsereg vezérkari főnöke?

PI: Aki most Katarba ment Nagykövetnek...

SzZs: Áthelyezték Katarba, igen.

PI: Igen, tehát a Korom Feri volt az első század szakaszparancsnoka, aki kiment. Időközben bejött az SFOR, ez az IFOR/SFOR Szarajevó, aminek itt látod egy darabját kint. Ez mind a három fegyveres misszió volt. Az MFO-val és Ciprussal kapcsolatban a Keleti György honvédelmi miniszter úgy döntött az akkori szocialista kormány beleegyezésével, hogy nem volt pénz pluszban, annyi pénzt adhatnak a katonának, mint amennyit a nemzetközi szervezet fizet. Az ENSZ-nél ez 1100 dollár volt személyenként, és a kint lévő állomány 10%-a kapott egy 200 dolláros kiegészítést. Ez a magasan képzettek pótléka volt, akik egyetemet végeztek, tehát ha orvos volt vagy ilyesmi, vagy a parancsnok például, aki akadémiát végzett. Az MFO 733 dollárt fizetett egy főre, de teljes ellátást, a repülőt oda-vissza az ENSZ állta. Ott 15 rendőr és 21 katona volt kint, és a parancsnoknak adtak 1100 dollárt, a járőr meg kapott 700 dollárt, tehát kisakkozták. A rendőröknek meg azt mondták, hogy 733 és kész. Aztán itthon forintban differenciáltak nekik. Az SFOR/IFOR teljes mértékben magyar zsebből ment. Csak annyit még, amiről tudsz, hogy Kuvaitban volt egy orvos csoportunk a Svéd Lacival. Az azonban Öböl-háborús volt, azt megint saját zsebből fizettük, ami a legdrágább. Az a jó az ENSZ-ben, EBESZ-ben, EU-ban, hogy ott van egy békefenntartási alap, és abból lehet finanszírozni. Mi tagdíjat fizetünk, de ha ügyesek vagyunk, többet visszkapunk, mint amennyit befizetünk. Úgyhogy ez volt az első három fegyveres misszió, ebből Ciprusi és az MFOs részvételünk időközben megszűnt, az IFOR/SFOR átalakult, később jöttek a NATO-missziók, jött Irak, jött Afganisztán, ma már különböző kiképzőmissziókról beszélünk; voltak Szomáliában, Közép-Afrikai Köztársaságban kiképzők, és most ugye Maliban lesznek, ahol voltak a kiképzők, most...

SzZs: Tíz fő volt korábban, most meg körülbelül hatvanat küldenek.

PI: Hatvan vagy nyolcvan fő megy ki, most volt ugye tegnap vagy tegnapelőtt...

SzZs: Egy hete.

PI: ...a parlamenti jóváhagyás, mondom, hogy már itt felkészítették őket, és várjuk, hogy a magyar szállítógépek vigyék őket. Úgyhogy nekem Afrika úgy folytatódott, hogy volt az MFO, onnan hazajöttem, mentem vissza, és a '90-es évek vége felé New York-ban – ott van a DPKO, a Department of Peacekeeping Operations –...

SzZs: Az ENSZ békefenntartás központja...

PI: Igen, tehát ez New York-ban állomásozik, és itt külön kvóták vannak, tehát a békefenntartási alaphoz van A, B és C befizetője. Mi a C-sek voltunk, C-ből beléptünk a B-be

– ott több pénzt kellett adni. Volt egy idő, amikor az amerikaiak azt mondták, én most 30%-ot fizetek, 25%-ot akarok csak fizetni, a fennmaradó 5%-ot elosztja a csehek, a magyarok, az észtek és a litvánok és a többi között, és akkor ők a C-ből felléptek a B befizetők közé. Közben az afrikai, a *non-aligned* (el nem kötelezett) országok elkezdtek Kofi Annant, mint amerikai – aki származása miatt mégiscsak ghánai valahol – győzködni, mivel New York-ban, a DPKO-ban a katonaisztek, de a rendőrök is *volunteer*-ként kerülnek kihelyezésre New York-ba. Ez azt jelenti, hogy osztrák, svéd stb. (gazdag országok) megengedhették maguknak, hogy saját zsebből küldjék ki a katonai- és rendőrtisztjeiket a DPKO-ba, New Yorkba, az ENSZ ad nekik irodát, számítógépet meg mindent, de maga a lakásbérlet, a fizetés, minden az ország számára egy óriási lobbilehetőség. A svédok is ilyenek. A svédok nagyon sok éjjellátó készüléket, mindenfélét eladtak, mert ők voltak ott, a tűz közelében. Viszont semelyik gazdaságilag gyengébben álló ország nem engedhette meg magának (szocialista, afrikai vagy akár ázsiai ország), hogy ott legyen a tűz közelében. Eljutottak '99 év elején oda, hogy mivel '98 október végén van a közgyűlés, ott felszólaltak, hogy ez így nem mehet tovább, hogy a gazdag országok uralják a DPKO-t. Úgyhogy azt kérték, hogy a DPKO-ból az összes *volunteer* lépjen ki, és a *Secretariat* költségébe tegyék be ezeknek a beosztásoknak az ellátására a pénzt. Ezt megszavazta az ENSZ-közgyűlés, és így kerültem én be első magyar tisztként a DPKO-ba 1999. április 1-től. Már ENSZ-költségvetési pénzből mehettem *seconded*-ként, tehát kölcsönadottként – három évig voltam New York-ban, és Afrika irányítást lettem, méghozzá...

SzZs: Annak mi volt a fő feladata, mi volt a fő munkája?

PI: Én MMO voltam, ez a Mission Military Officer, tehát a működő misszióknak voltam az irányítójuk. Volt olyan, aki a logisztikát csinálta, volt, aki a *recruitment*-et, és hát én voltam, aki napi kapcsolatokért feleltem, tehát én a politikai résszel, akik az *operation-nel*, a hadművelettel kapcsolatos ügyeket intéztem civilekkel, ugyanakkor volt egy olasz tábornok, felettesem – ez egy ilyen hülye kettős beosztás, hogy mint katona az olasz tábornokhoz tartoztam, neki számoltam be arról, hogy a civil főnökeim milyen feladatot adnak. De rendes volt az olasz, tehát nem volt semmi bajom vele. Így Mission Military Officer lettem, ez azt jelentette, hogy az összes afrikai missziót – 16 misszió volt – nekem mind be kellett járni, Sierra Leone-t, Kongót akkor indítottuk, Közép-Afrikai Köztársaságot akkor zártuk.

SzZs: Te voltál a felelős azért, hogy ezek a missziók jól működjenek?

PI: Ezt úgy kell elképzelni, hogy van a misszió, annak van egy politikai vezetése, és annak van egy katonai vezetése. A politikai vezetés a Department for Political Affairs-nek jelentett,

és ők jelentettek a főtitkárnak. A DPKO-nak is van egy politikai része, de annak van egy katonai is. A katonai jelentett nekünk. Azonban mielőtt valaki leír valamit, pl. egy kényes dolgot stb., akkor arról konzultál. Egy nemzetközi szervezetről beszélünk, nem mindegy, hogy mit hogyan írsz le. Kinek rúgsz a fenekébe, vagy kinek nyúlsz bele az érdekébe. Tehát nagyon óvatosan kell itt bánni a dolgokkal, úgyhogy én a napi ügyeket vittem, és ha valami volt, általában nekem telefonon szóltak, hogy István, délutánra megkapjátok a jelentést, mire hegyezzük ki? Akkor én elmentem, konzultáltam, visszahívtam őket, hogy például gyerekek, van egy helikopterszerencsétlenség, zambiai tíz fős katonai akármilyen lezuhant Sierra Leone-ban. Akkor megkérdezik, hogy adjuk le, mit tudnak róla, a sajtó mit tud. Vagy ha egy konfliktus alakult ki, elkezdtek lövöldözni; az indiaiak voltak – a misszió vezető nemzete – a legtöbben, és ők elég bátor gyerekek voltak. Foglyul ejtettek három indiait, és a Force Commander indiai, a vezetőjük nem teketóriázott, nem várta meg a New York-iaknak a hozzájárulását, hogy elmenjen és kiszabadítsa őket, mert az idő az pénz. Úgyhogy szólt nekem, hogy István, tudjál róla, hogy hármat elraboltak, majd akkor jelentkezem legközelebb, ha már kiszabadítottam őket. Ennyi. Utána ebből balhé lett, és a szerencsétlent meghurcolták, három hónap után egy kenyait küldtek ki helyette, de Indiában nemzeti hős lett, meg nálunk is. De a politikusok úgy voltak vele, hogy ezzel a békefolyamatot hátráltatták, a rebellisek közül megölt mit tudom én olyan 50-et és hát ilyet nem lehet csinálni. Tehát Force Commander-t választottunk, nekem kellett a konzultáció után a papírokat kiküldeni az országoknak, hogy kérünk jelölteket. Én szerveztem nekik a látogatást, az interjúkat, a rotációkat – delegációk jöttek-mentek, azoknak eligazítást kellett tartani, tehát amikor ki akart menni egy delegáció New York-ba, mondjuk valamelyik állandó képviselőhöz, akkor hozzám eljött, én adtam nekik egy *briefing*-et, hogy mi várható ott kint. De a legkülönbözőbb dolgok, amik érkeztek, azok mindig hozzám futottak be. Sokszor felhívott a Force Commander, hogy István, kinek címezzem, hogy áll a szénám odahaza? Mennyire lehetek erőszakos, kérhetem, nem kérhetem, megadják, nem adják meg, mert nem okos olyat kérni, amit nem fogsz megkapni. Elmondtam, hogy ezt szeretném kérni, elmentem, megkérdeztem, és akkor mondtam, hogy figyelj, azt üzenik, hogy most ne kérj semmit.

SzZs: Szóval így előre le volt osztva?

PI: Megtörtént egy előzetes egyeztetés, mert nemet írni, az kellemetlen. Meg a szokásos napi események: én kaptam a jelentéseket, abból kellett nekem a 16 afrikai misszióba egy oldalt írnom másnap reggelre, hogy mégis mik történtek. De ezt tudtuk intézni, mert volt egy kollegám, aki Európa-Latin-Amerikát csinálta, volt, aki Ázsiát csinálta, tehát négyen voltunk ilyen tiszték. Fantasztikus volt, én minden hónapban valahol kint voltam egy hétre. Sierra

Leone-ban ért például a 9/11 idején. A családom kint volt New Jersey-ben, én meg nem tudtam visszamenni New York-ba, úgyhogy vártam két napot, és akkor mondták, hogy menjek haza Budapestre, és ott dekkoljak. Majd szólnak, ha visszajöhetek. Két hét múlva mondták, hogy most már jöhetek.

SzZs: Azután mi történt, a New York-i kitérő után, onnan hova mentél, Afrikába?

PI: Hát ugye New York az három év volt, véget ért, hazajöttem, mentem vissza a helyemre, akkor már megbízott osztályvezető lettem, 2002-t írtunk; nagyon érződött, hogy átalakítják a Honvédelmi Minisztériumot, szocialista kormány jött, pénz nem nagyon volt, de az átalakítások már mentek. Akkor jött be az, hogy a piramist lábra kell állítani, mert túl sok a sárga váll-lapos. Gyarmati elment közben, erősödött a vezérkar, a Magyar Honvédség, elvitték a békefenntartást, a politikusoknak semmit nem hagytak, egy picit kaptak. Csak ők tudtak tárgyalni az ENSZ-szel közvetlenül. Én nyugdíjba kerültem április elsején, de már június 8-án kint voltam Kongóban, ez egy Európai Unió misszió volt.

SzZs: EUSEC?

PI: EUSEC. Itt van valahol a helyiségben egy EUSEC-vitrin is. Egy francia tábornok volt a vezetője, a Joana, voltak benne britek, franciák, belgák, portugálok és egy magyar.

SzZs: Egyedül voltál akkor magyar ezek szerint?

PI: Egyedül voltam, és ez egy kis személyes harc volt, mert ugye Magyarország kapta ezt a felkérést. Megpályáztatták, de nem írták be, hogy nyugdíjas nem vehet benne részt, így megpályáztam, aztán a HM közig. államtitkára visszaírta, hogy nyugdíjasként nem engedi, hogy kimenjek. Aztán még egy körben megpályáztatták, megint nem írták be, hogy nyugdíjas nem lehet, megint megpályáztam, megint egyedüli lettem, aki megfelelt minden kritériumnak, de akkor a Külügyminisztérium szólt, hogy István, akkor külügyi állományba veszünk, fizetés nélküli szabadságra mész, és mész ki Kongóba, és nekünk jelentesz. Ezt megtudta a HM, és hogy most hogy néz ki, hogy egy katona, aki katonai egyenruhában jár, a külügynek jelent, miközben a honvédelem kölyke tehát HM-esként mentem ki a végén. Kimentem, két évet lehúztam. Annyit kell tudni rólam, hogy én olyan típusú vagyok, hogy ha – ez most békefenntartásra vonatkozik – úgy kelek fel egy reggel, hogy már nem tudom megváltani a világot, akkor vége. Akkor van rendjén a dolog, amikor úgy kelsz fel egy reggel, hogy új nap, akkor gyerünk, csináljuk. Eljutsz egy olyan pontra, amikor belátod, hogy felesleges, átverés az egész, pénzpocsékolás, csak azért kellesz oda, hogy a biodíszlet meglegyen, meg hogy

kipipálják a kongóiak, hogy ők fogadták a nemzetköziet, de egyébként semmi nem változik, semmi nem történik... Két év után következett be ez nálam, egy évet Kinshasában voltam, ott a bázisát megalapítottuk a munkának. Ezt úgy kell elképzelni, hogy nemzetközi segélyek is voltak, hogy a hadsereget szinten tartsuk, hogy a katonák ne kényszerüljenek lopni-csalni a polgári lakosságtól, hanem legyen bizonyos fizetésük. Egy 180.000-es Ghost Army / Fantom hadsereget hoztak létre, de meg százezren sem voltak valójában. A nemzetközi közösség a 180 000 ezres hadseregre adta a támogatást.

SzZs: Valójában mennyi volt?

PI: 100.000, és az is csak fogyott. Nekünk az egyik feladatunk ez volt, hogy állapítsuk meg, mekkora a valós létszám. Ehhez később pénzügyi tiszteket hoztunk, meg mi is azért ott voltunk, és jártuk a helyszíneket. Számoltuk az embereket, próbáltak csalni, de ez előbb-utóbb kiderült. Pénzt csak azok kaptak, akik valóban ott voltak, a többit meg mások rakták a zsebükbe. Ez egy fantomhadsereg volt. Nagyon sok olyan dolgot látott az ember, amit én megértettem – Afrikában vagyunk, ahol minden lehetséges, meg az ellenkezője is. Például második évben Gomában voltam, és ott az Uganda-Ruanda-Burundi vonalat vittem. En voltam a *team leader*, és volt két belga beosztottam. Itt Kelet Kongóban a Nagy tavak mentén jártunk a katonai alakulatokhoz, az integrált dandárokat ellenőriztük, hogy hányan vannak, mit csinálnak. Itt találkoztam olyanokkal, akik háborús bűncselekményeket követtek el, és a sajtónyilvánosság előtt is megmondta a srác, hogy értsék már meg, körözés alatt volt. A győztes mindent visz – ezek nem iskolázott emberek, ők az én katonáim. Ha ők győznek, akkor minden az övék, a lakosság nőtagjai, lánytagjai, ha megerőszakolják, megerőszakolják. Ha mi veszünk, akkor a mieinket erőszakolják meg. Kimentünk például a harctérre, ahol a csata zajlott, és ott bóklásztak a katonák a halottak között. Volt, akinek a bakancsát húzták le, volt, akinek a gyűrűjét, sőt volt olyan, akinek az ujját is levágták, hogy könnyebben lejjön, karóra, bármi, ami volt, Rayben-szemüveg... Ott a való életet láttam, undorító dolgokat egyébként... Meg fényképeket csináltak a halott mellett, hogy ezt én lőttem le, relikviákat készítettek. Újságírókat vittünk, és megmondta a parancsnok, hogy uraim, ez nem Európa, demokrácia stb. A győztes, mindent visz, ezt írják le, ezt én mondtam. Nem is tudták letartóztatni, ő ott kiskirály volt. Bent voltam a nyolcadik területi parancsnokságon, jól beszélt angolul az alezredes úr, ő volt a személyügyi főnök, egyszer csak jön egy jóember, hoz egy paksaméta papírt, elnézést kért, hogy alá kell írni egy papírt... Mondom, milyen papírok ezek? Mutatja, hogy ilyen még úgyse láttál. Figyelj, ezek halotti anyakönyvi kivonatok, vagy 15 paksaméta... Ezek két és félezer kilométerről jöttek ide, már vagy tíz éve itt vannak. Ezek nem voltak otthon azóta a családnál, és Afrikában az van,

hogy nem érdekes, hogy az özvegy csúnya, szép stb., ott mindig talál egy fiút magának. Mondta, hogy ezeknek új családjuk van... Akit otthagytok, már az asszonynak is van valakije. Egy dologban tudunk segíteni: ti itt vagytok, adtok pénzt, kiállítunk egy halotti anyakönyvi kivonatot, hogy ez a katona meghalt, és akkor a családja két és félezer kilométerre kap majd egy végkielégítést. Ő pedig itt él tovább a másik családjával, továbbra is marad katona, és kapja majd a zsoldját. Egy betű különbség, a mi dolgunk az, hogy ne vegyük észre. Ezt olyan természetességgel elmondta, hogy ez az élet... Itt nincs más. Az utolsó három hónapra meguntam az egészet. A tábornokunk küldött egy belga ezredest a Misszió vezetőhelyettesét, hogy menjünk ketten Katangába, hogy megnézzük és jelentsük, miért van az, hogy ez egész ország, a keleti rész tűzben áll, Katangában pedig tök csend és nyugalom van. Láttuk, hogy ott vannak a nyersanyagok, melyeket átcsempésznek a kongói vámosok és katonák kíséretében Zambiába, ahol a nyersanyagokat feldolgozzák. Mondjuk, Kongóban keleten is úgy volt, hogy kibányászták a gyémántot, és Ruandából vitték az amszterdami piacra, miközben Ruandának egy gramm gyémántja sem volt egyébként. Ott egy vasúti hajtányra betettek minket, azzal elmentünk vagy négyszáz kilométert, találtunk egy műszaki századot, ami már harminc éve az erdőben volt... és csak vágta, vágta a fát, hagyományos módszerrel, és a marihuána ott termett mellette, már családok voltak, saját temetőjük volt...

SzZs: Elképesztő...

PI: Várták, hogy valamikor valakik majd jönnek, és elviszik a fát. Ez minőségi keményfa volt, bútorfa, teakfa. Senki nem jött, egyszer csak mi megjelentünk mi, két fehér ember. Itt az ilyen elhagyatott helyeken, ilyen Rejtő Jenő regényeibe illő dolgok voltak. Kongó tehát ilyen volt, és amikor egyszer arra ébredtem, hogy nekem tele van a tököm, és ez csak egy értelmetlen játék, akkor elkezdtem telefonálni, és mondták, hogy István, ha le tudod rendezni – ez májusban volt –, július első hetében Nepálba kellene menni. Mert ott a nepáli kormány és a nepáli maoisták, az indiai maoisták között van perpatvar, és van már tűzszünet, de azt fenn is kellene tartani. DDR itt nem jöhet szóba, mert a DDR az jelenti, hogy valaki vesztes volt, és ez egy Civilian Arms Monitor-misszió volt. Ekkor mondtam a tábornokomnak, a Joanának, hogy elég volt. Én akkor már önálló voltam, nem függtem senkitől, megírtam az ENSZ-be, hogy vállalom, elküldtem az orvosi papírjaimat, elköszöntem, hazajöttem, átöltöztem és kimentem Nepálba. Ott két évet voltam, az egy ENSZ-misszió volt, nagyon tetszett, jól dolgoztunk. A hindu királyság megszűnt, utána volt választás, úgyhogy az a misszió is véget ért. A misszió előtt már két-három héttel megint ment a telefon New York-ba - *networking*, tehát akkor azok, akikkel én együtt húztam csizmát, már magasabb, döntéshozói szinten voltak, és akkor mondták, hogy

jól van István pályázzál Dárfúrhoz DDR tisztnek és ha megfelelsz akkor az UNAMID Misszióban szolgálhatsz most indul a dárfúri misszió, amely mostanáig AMIS néven futott. Afrikai Unió művelet volt, de az ENSZ az AU-val átvette és hibrid misszióként megy tovább.

SzZs: Tudnál nekem a dárfúri misszióról részletesebben mesélni?

PI: Persze. Besenyő János nyugalmazott ezredes kollégámnak megvan az AMIS-os része, a Kajári Ferivel ő ott együtt volt. Amit elmondok, elmondok, de ha rámész a netre...

SzZs: Nekem megvan a könyve, tehát az interjú rész, abban lehet, hogy benne van...

PI: Abban nem hiszem, hogy benne lennék, akkor nem voltam itthon, viszont az ENSZ-honlapon van egy hét oldalas cikk rólam, amely 2011. márciusában készült New Yorkban amikor az ENSZ Főtitkár meghívására ott voltam egy debriefinggel egybe kötve miután kiszabadultam az emberrablók fogságából. Riportok és élménybeszámolók is rajta vannak a neten, csak be kell ütni, hogy Papp István, Dárfúr. Amikor kiszabadultam, utána az ENSZ-főtitkár engem kihívott, a feleségemmel együtt, mert én nem adtam fel, tehát én tovább akartam folytatni... Ez elég ritka, és kihívott, beszélgettünk egy jó 40 percet; ekkor dőlt el, hogy Haitira megyek, mentem volna bárhova, de nekem Haiti tetszett, mert misszióba akartam menni, nem pedig Bécsbe vagy Genfben aktatologatónak. A sajtósok ott készítettek velem egy nagy interjút, ami elég részletes lett. A Nepál-misszió véget ért, mi akkor már Európai Uniók voltunk keményen, Szudánban, Dárfúrban (vagy Kartúmban – akkor ott volt még az ENSZ parancsnoksága) amerikai, új-zélandit, ausztrált, kanadait, britet és európai unióst nem szívesen láttak. Az El-Bashir elfogatóparancsát ezek támogatták, és ennek ez volt a retorziója.

SzZs: 2009-ben adták ki.

PI: Ezeket az országokat nem szívesen látták, de én azt a biztatást kaptam, hogy a magyarok azért nem voltak...

SzZs: Nem voltunk gyarmattartók...

PI: Igen. Nepálban kora tavasszal véget ért a misszió, mindenki hazament, én maradtam ott egyedül és vártam a szudáni beutazó vízumot. A nepáliak rendesek voltak, ott elvoltam, mint a befőt, a fizetésemet megkaptam, tudtam fizetni a kaját, szállást. Egyszer aztán megunták, én az UNDP-ben voltam – az ENSZ-hez kellett, hogy kötődjek –, a UNDP pedig megunt, hogy nincs munkám, néha bejárok, taxizgatók, tehát ott lézengek, ami a helyi munkamorálra nem volt a legjobb hatással. Addig-addig beszéltek, hogy a DPKO-ban úgy döntöttek - miután egy hibrid misszióról van szó, melyet az Afrikai Unió és az ENSZ közösen vitt -, hogy amíg nem

kapom meg a vízumomat, addig menjek át Addisz-Abebába, ott van az Afrikai Uniónak a parancsnoksága, és ott van egy 23-24 fős ENSZ-összekötő csoport az Afrikai Unióhoz. Ott kezdték el feldolgozni a Dohában megkötött egyezménynek a végrehajtási részét, közte a DDR-t is. Ott már volt Egy *DDR-officer*, és kiderült, hogy ő lesz majd a főnököm, ha a misszió beindul. Átmentem oda, fél évig voltam Addisz-Abebában, és közben ott betanultam meg jártam a különböző előadásokra, ott minden volt, francia és angol nyelven. Nagyon kevés magyar katona van, aki tud franciául. Emellett még a németet is meg kellett tanulnom itthon. Már alig tudok beszélni, bár van nyelvvizsgám, de egy pohár vizet nehéz lenne kérnem. Ott vártam ki tehát hat hónapot, közben kapcsolatokat építettem, és egyszer csak megjött a vízum. A leendő főnököm, egy nigériai srác nem tudott jönni, mert közben volt egy autóbalesete és addig nem engedték ki az országból, amíg a vizsgálat nem zárul le. Mindenesetre én mentem, és akkor még a Super Camp nem épült meg. Már a kerítés elemeit kezdték lerakni, de mindenkinek kint kellett lakni.

SzZs: Hogy nézett ki a dárfúri misszió?

PI: Ezt úgy kell leképezni, hogy Dárfúr fővárosa El-Fasher, ez egy olyan, földszintes város mintegy 200.000 lakossal, egy-egy ház volt csak emeletes, egyébként tipikus arab, vert falu sivatagi házikók tömege: középen a ház, körülötte magas kerítés, üvegcserepekkel körberakva, fém ajtó, amin a kocsival ki-be lehet járni. Egymás mellé épülnek, és itt félnek az emberek, ez rögtön látszott. Valamikor a Dzsandzsavidek rendszeresen meglátogatták...

SzZs: Ez a milícia, akiket a Bashir támogatott.

PI: Igen, ezek a fekete ruhás lovasok. A nagyvárosokban a kormányjelenlét rendőrökön, katonákon keresztül megvolt. El-Fasher-nek volt egy kettős használatú repülőtere, civil és katonai résszel; rendes polgári repülőjáratok voltak, meg az ENSZ is ott volt a repülőivel, de emellett voltak vadászgépek és MI-24-es harci helikopterek a kormány részére. Maga Dárfúr három részből állt, de ez volt a központ. Nyalát érdemes még említeni, ami egy mezőgazdasági város, ott oázis is volt, az jól nézett ki. A városban nagyon elszaporodtak a betörések a milíciák részéről. Ez ellen úgy védekeztek, hogy a város körül kialakítottak – mint a középkorban – egy vizesárkot, amit feltöltöttek oázisvízzel, és ez eliszaposodott. Ez olyan 80-100 méter széles, gépkocsival áthatolhatatlan árok volt. Az ENSZ-tábor is ezen belül kapott egy 5-6 hektáros területet. Villany nem igen volt, csak generátor, vizet felejtse el, jött a tankkocsi, teletöltötte, vagy esővíz volt. Fűteni hála istennek nem nagyon kellett, bár télen lement a hőmérséklet 10-12 fokra, de mi generátorral voltunk, így volt villanymelegítőnk, mert fa nem igen volt, tehát

tehénürülékkel fűtöttek meg azzal is főztek. Abban volt annyi növényi maradék, hogy azzal lehetett főzni, és nem is volt szagos tőle az étel. A városban egy út ment keresztül, és annak mindkét végén katonai *checkpoint* volt, ott voltak az ellenőrzések. Volt egy másik kis város – az ENSZ-tábor. Ez úgy nézett ki, hogy dupla kerítés vette körül, egy része lakóhely és focipálya volt, ahol a kulturális lehetőségek, éttermek voltak, a másik része pedig az *office* volt, ahol a katonai és rendőri alakulatok laktak. Végig *fence*, azaz kerítés vette körül, őrtornyokkal, reflektorokkal, tehát egy külön város volt. Ezt akkor kezdték el építeni, amikor az elsők – mint én – megérkeztek. Mi kint laktunk a városban, olyan helyeken, melyeket az ENSZ biztonságiak jelöltek ki, tehát találtunk egy helyet, legtöbbször ehhez úgy jutottál hozzá, hogy voltak helyi alkalmazottak, akik segítettek. Ők ismertek ilyen helyeket, és egy kis pénz tudtunk nekik ezért felajánlani. Ők megmondták, hogy hol van éppen üresen ház vagy lakás – házról kell beszélni elsősorban –, és ők kísérték minket, de tolmácsoltak is. Mi fejenként 700 dollárért béreltünk egy 6 szobás házat, 5 szoba lakható, egy szoba konyha volt, és mindegyiknek volt saját WC-je. Mint kiderült, sok ember idejekorán megtudta, hogy jönnek az ENSZ-esek, és úgy építette már meg a házat vagy lakást – nekik a WC más volt, potyogtatós, ez meg rendes WC volt. 700 dollárt fizettünk fejenként, gondolj bele, öten voltunk, 3500, az egy komoly pénz volt. Az ENSZ adott generátort, üzemanyagot havi appanázsba, valamennyi litert kaptunk, hogy legyen áram, mert tölteni kellett a rádiókat, telefont stb. Volt két kocsinak parkolóhely, az ENSZ adott őrökre pénzt, 300 dollárt hónap/fő, két ór éjszakára, egy nappalra. Ezeket az ENSZ a helyi rendőrséggel ellenőriztette, hogy szerepelnek-e valamilyen körözési listán vagy voltak-e börtönben. Legtöbb esetben a háziúrnak volt valami rokonsága, hogy a pénz családon belül maradjon, nekünk is ilyen volt, és kaptak egy egynapos kiképzést az ENSZ-biztonságiaktól. Így éltünk, kijárási tilalom volt este 7 órától reggel 7 óráig, ez a helyiekre is vonatkozott, nem csak ENSZ-irányelv volt.

SzZs: Hogy láttad te a konfliktust, milyen volt abban az időszakban?

PI: Nem láttál a városban semmilyen konfliktust. Csak – jó arab szokás szerint – már olyan 5 óra felé lövöldöztek, este 8-9 óra felé is ment a *dirr-durr*, de nem egymásra lőttek, hanem vagy névnapja volt valakinek vagy esküvője, de igazából a városba nem törtek úgy be, főleg, hogy megvolt az a vizesárok. A helyi rendőrök, katonák járőröztek, mi a városban egy kicsit kívül voltunk, az ENSZ leendő táborához közel. Néha hallottuk csak, hogy volt valahol betörés vagy valami egyéb atrocitás. A békefenntartásra akkor van leginkább szükség, amikor kitör egy háború, van egy katonai konfliktus, és akkor a rebellisek meg a kormányerők hadereje is fel van dúszítva. Ha kitör a béke, akkor feleslegessé válik ezeknek legalább 80 - 90%-a. A szudáni

kormány ezt úgy oldotta meg, hogy akire szükség volt, azokat tovább fizette, a többinek meg nem adott semmit, de otthagya nekik a gépkocsit, a fegyvert, a lőszert. Ezek egy idő után nem kaptak semmit, átmentek maszekba. Akkor jött a szabadrablás. Amikor már ment a munka, és már nem egyedül voltam, hanem többen voltunk – amikor elraboltak (erre még visszatérek), akkor 17-en voltunk, és akkor már dolgoztunk is: kijártunk az SLA-hez (Sudan Liberation Army). Ez egyike volt annak a 2-3 kisebb fegyveres csoportnak, melyek aláírták a tűzszüneti megállapodást a kormánnyal. Sokan nem írták alá. A Minni Minawi például nem írta alá, de volt, aki aláírta, és ez ilyen *good deed*. Így azokhoz jártunk ki leszerelni DDR-t csinálni, akik aláírták, és jött a sajtó, a TV, hogy mutassák, hogy itt eredmény van. Gyerekkatonák is voltak közöttük, akárcsak Kongóban. Ott van olyan, akit 3-4 éves korában elrabolnak, szüleit megölik, vagy elrabolják. Utána nekik az a család, ahol katonák. Nem is akarnak eljönni onnan, mert ott kapnak enni-inni, biztonságban is ott vannak. Az arab világban, Dárfúrban törzsi szervezetben zajlik az élet, egy falu az egy klán, a törzsfőnök, az öreg, ő a főnök. Ott nincs ellentmondás, ott mindenki ugyanazt mondja. A gyerekek amulettet kapnak és fegyvert. Ezek 14-15 évesek, akik alapvetően kémeek, tehát ők járnak, csavarognak, körülnéznek, és jelzik, ha idegenek érkeznek, legyen az Dzsandzsavíd, kormányerők vagy mit tudom én. Kaptak kiképzést, de löni, tehát harcolni igazából nekik nem nagyon kell, és ott lánykatona nincs. Ott csak fiúk vannak.

SzZs: Miért, Kongóban vannak?

PI: Igen. A gyerekkatonák majdnem a fele lány és azok kegyetlenebbek, mit a fiúk. A fiúk, ha ölni kell, ölnek, gyorsan lerendezik. A lányok előtte egy kicsit kínoznak, tehát ők jobban megadják a módját... Amikor a fiúkat leszereltük például Dárfúrban, akkor ott indult a dolog, hogy a fegyvert nem mindig mi gyűjtöttük be, előttünk a törzsfőnök, a *tribe leader*, az *elderly* elvette a fegyvert, az öregek tanácsa, és saját maguk zárták el. Úgy, hogy egy lakat kulcsát mi kaptuk meg, egy másiké meg maradt náluk, mert nem igazi DDR, ugye nem írta alá mindenki, és elvették az amulettet a gyerekektől, akik akkor fakadtak sírva, mert akkor már fogja őket a golyó... Amíg amulett van, addig nem. Az amulettet tehát elrakta az Öreg. A gyerekeknek segítettünk, hogy az iskolában új bútor, kréta meg focilabda legyen, azt nagyon szerették. Szerettek focizni.

SzZs: Történt valami rendkívüli? Tudom, hogy elraboltak, mi volt annak a története?

PI: Azt el tudod majd olvasni, de elmondok róla egy-két dolgot...

SzZs: Gondolom, nem szívesen beszélsz róla...

PI: De, beszélek róla. Nagyon sok előadást tartottam, meg most is járok még a Hungary Helps-hez...

SzZs: Azbej Tristan vezeti a programot, ugye?

PI: Igen. Meg nemzetközi katonai megfigyelő tanfolyamot, angolul-magyarul, mind a kettő megy. Ez a pszichológiai gyógymódnak az egyik fajtája, a kibeszélés. Még most, 10 év után is szükség van rá. Tehát 91 éjszakát voltam elrabolva, egy volt katonacsapat ejtett fogságba, körülbelül 200-an voltak, abból 14 ember foglalkozott velem. Körülbelül egy héttel az elrablásom előtt szudáni állami-, tehát kormányegyenruhában hajtottak végre egy terepszemlét, és kerestek olyan házat, ahol amerikai lakott. Hogy miért engem fogtak el, azt azzal indokolták meg nekem később, hogy én amerikai vagyok, azaz ugye fehér, és hogy volt egy piramisjáték, amiben a dárfúri kormányzó is benne volt nyakig, ők meg betették a pénzüket, és elvesztették, majd megpróbálták jogi úton visszaszerezni, ami nem sikerült. Ezután, hogy nemzetközi nyomást gyakorolhassanak, úgy döntöttek, hogy ellopnak egy amerikaiat, és így majd az USA rákényszeríti a kormányzatot, hogy fizessen. Az igaz volt, hogy ahol én laktam, ott volt egy pakisztáni gyerek, civil, aki kettős állampolgárságú volt, de pakisztáni volt, sötétebb bőrű, és nem volt ráírva, hogy amerikai. Énrám se, de te, aki az arab világot ismered, tudod, hogy számukra, aki fehér, az nyugati. Úgyhogy egy hónapba tellett, mire kiderült, hogy én „magyari” vagyok... Elvittek, gyalog kellett átmenni ezen a vacak lápos akármin, a másik oldalon egy imám ezredes rendfokozatban volt a bandának a helyettese, aki aktív állományban dolgozott Kabkabiyyában.

SzZs: Ez merre található?

PI: Kablabiyya Nyala mellett volt délre. A főnök igazából őrnagy volt, de tábornoknak szólítottatta magát. Egy terepjáró vitte az ő cuccát, vagy egy teve, mikor, hogy mentünk, valahogy úgy, mint a római korban... Sátor selyem tetővel, benne pamlag, azon heverészett. Amikor betörték hozzánk, 8 óra felé mentem volna az asszonynak telefonálni, olyan 11-12-e magasságában mentem volna haza szabadságra. Ez lett volna az első szabadságom... Nagy dübörgéssel a fémajtót kicsapja egy ember, heveder átvetve keresztbe rajta, egy nagy géppuska és egy cowboy-kalap. Üvöltözik ordenáré módon, én akkor léptem ki, tehát megdöbbsentem, hogy mi a fene van, és a többiek is ugye erre csak kinéznek, hogy mi történt. Kiderült egyébként, hogy az aznapi egyik éjszakás őrünket lefizették, tehát ő engedte be őket (utána nagyon megverték a rendőrök), és többet őt nem láttam, de a többiek sem (később én visszamentem Dárfúrhoz, 8 év múlva). Betereltek minket az első szobába, a három pakisztánit, engem meg egy

30 év körüli szerbet, aki a különleges rendőri erőknél dolgozott még az egykori Jugoszláviában, az ENSZ-ben meg biztonsági szolgálatnál volt. A két pakisztáni CIVPOL-os volt, és a harmadik pakisztáni civil ENSZ alkalmazott mar Nepálban is együtt voltunk... onnan ismertem, tehát amerikai állampolgár, ő pedig a Board of Inquiry-nek volt a vezetője. Ez egy vizsgálati szerv volt, tehát bármi haláleset, baleset, bármi történt, azt az ENSZ-nek egy belső vizsgálati osztálya vizsgálta ki. Úgyhogy ők rögtön térdre estek, elkezdtek imádkozni, mert ugye a Korán szerint arabul valamit tudni kell, tehát ők elkezdtek imádkozni, és erre bezavarták őket a WC-be, rájuk zárták az ajtót, és maradtam velük én meg a szerb. Aztán két kocsi ott bent parkolt, valahogy megkapták a kulcsot, az egy alkudozás volt, angolul nem tudtak, az egyik tudott picit franciául, a csádi gyerek, aki betört az ajtón, de nem sokat. Így kocsival elmentünk, a temetőnél lelassított az autó, amiben a szerb meg én voltunk. Én hátul voltam, egy műanyag villany kötözővel volt összekötve kezem-lábam, a szerbnek csak a keze, de kisujjával kinyitotta az ajtót, kigurult a kocsiból és eltűnt. Sötét volt, nem volt semmilyen lámpa, az ENSZ 200 méterre volt, elszökött. Megálltak, egy percig keresték, sehol semmi, de én ott voltam, hát egy ember is több, mint a semmi... Vártunk, amíg a mocsár másik oldalán valami úthoz nem értünk, ott hajnalban jött egy Pickup, ezzel az imámmal, az fényjelezzett, átmentünk gyalog, akkor kaptam kettőt a vesémre, jobbra-balra, de többet nem vertek... Ez a miheztartás végett volt. Papucsban-pizsamában voltam, tehát ugye ahogy az ember, 8 órakor este lefekvéshez készül. Nem volt fedett hely, mindig vizesárokban, vízmosásokban voltunk. Az első napon vagy 450-500 kilométert mentünk a csádi határig, és át is léptünk szerintem Csádba, mert féltek, nehogy valamilyen kiszabadító akcióra kerüljön sor. Aztán 2-3 nap múlva minden elcsöndesedett, minden másnap éjszaka mentünk gyalog – 5-6 kilométer háromszor-négyszer volt, amikor jött a Pickup, és akkor egy ilyen hosszabb, 25-30 kilométert is megtettünk. *Gentleman agreement* volt, ez az imám tökéletesen tudott angolul, vele lehetett beszélni. Minden pénteken jött, péntek volt a logisztikai nap; egy tevecsordával voltunk együtt. Nekem teveget kellett fogyasztanom, mert az volt a gyógyszer, és nekem egészségesnek kellett maradnom, ők tárgyalnak, ők biztosítják az ételt, a biztonságomat, de én maradjak egészséges, mert orvos nincs... Egy Dabanga nevezetű rádióadón, ami Hollandiában a dárfúri ellenállóknak volt a szócsöve; ha korábban beütötte ezt, hogy Dabanga, István Papp, akkor valamikor még mind a három velem folytatott beszélgetésük hanganyaga is fent volt. Aztán utána azt hiszem az egyik már nem volt rajta, de a leirat megvolt. Ők voltak, akik felvették velem a kapcsolatot, de a helyi parancsnok irányítása mellett, és akik az ENSZ-t tájékoztatták, hogy az ő kezükben vagyok, és mik a feltételek. Egymillió dollár volt az első körben... Ők voltak, akik ugye megtudták először, hogy én magyar vagyok, ezt továbbadták, nem hitték el, aztán egy hónap múlva kiderült, hogy én

magyar vagyok, akkor az egymillió dollár már lement 200.000 dollárra, és majdnem agyonverték a gyereket, aki engem kiválasztott... Mert ez egy vállalkozás volt, tettek be pénzt, nekik volt szatellit telefonjuk, ezen beszéltek a családjukkal minden pénteken, akik Líbiában éltek. Befektettek, és a váltságdíjből meg mindenki visszahozta, ami neki jár. Mindenkinek Líbiában volt villája, kocsija, a család is ott volt. A legunalmasabb, legrosszabb az volt, hogy én egy aktív ember vagyok, ott meg nem lehetett mit csinálni. A tevék voltak az örök – vagy 100 tevé volt, ezek örködtek, amíg itt mindenki aludt. A tevét nem lehet átverni, ez olyan volt, mint a világháborúban, amikor a németek a libákat használták erre. 2-3 hét után, amikor már megtudták, hogy katona vagyok, mert nappal ugye döglöttek a sivatagi fák alatt, fel voltak akasztva a fegyverek, RPG-gránát minden, dohányoztak, csikkeket eldobták, tüzet fogott az aljnövényzet... és én voltam az első, aki kidobáltam a hevedereket meg fegyvereket, amiből rájöttek, hogy katona voltam, és akkor megállapodtak egy hosszú heves beszélgetés során, hogy akkor éjszakánként láncot kapok. 98 szemből volt a lánc, az három méter, és akkor az egy jó beszélgetés volt, egy ilyen testbeszéd inkább... Minél vastagabb fához kötöttek, annál rövidebb volt a lánc, amin mozoghatok. Az imám elég rendes volt, az elején kértem, hogy kapjak egy tollat, és cigiztek, a cigis doboznak van egy ilyen ezüstös belső papírja, aminek a másik részére lehet írni, az fehér. Tehát volt naptáram, hogy ne bolonduljak meg, tudjam, hogy hol, meddig, hogyan... Úgy foglald el magad, ahogy tudod.

SzZs: Hogy szabadítottak ki végül?

PI: Erről nem mondják meg az igazságot, mondták, hogy ne is kérdezzem. Az ENSZ téged felkészít, kiképez ilyen szituációkra; tudjuk, hogy a taktika az, hogy az ENSZ nem fizet... Időhúzás, hogy valamilyen fogódzót találjanak, valami olyan információra bukkanjanak, amivel meg lehet zsarolni, vagy meg lehet fogni az emberrablókat. Akkor még élt Kadhafi, és a francia, az izraeli, a magyar és az amerikai titkosszolgálat is ott volt a régióban, mivel Dárfúr az Al-Kaida székhelye volt vagy 9 évig, Csádot is figyelték, mert félték attól, hogy nem Al-Kaida-affiliate-e. Mint említettem, a bandatagok szatellit-telefonokkal rendelkeztek. Összesen három volt – a főnöknek olyan szatellitje volt, hogy hívni és fogadni is tudott, a másik kettőn csak fogadni tudtak... A főnök bebiztosította magát, hogy árulás ne legyen. Mindenkinek megvolt hetente egyszer, pénteken a lehetősége, hogy egy-másfél percet beszéljen a családjával. Ők ezt kifizették. A főnök is sokat beszélt, volt neki már egy kislánya, és valamikor decemberre várta, hogy megszülessen a fia. Megtudta, hogy fiú lesz. Marha sokat beszélt a feleségével Líbiában, és valószínűleg ezt lehallgatták, és bemérték. Utána már kicsit könnyebb volt a francia meg a líbiai titkosszolgálatnak megzsarolni a pasast. Úgyhogy valamikor december 5-e

felé hazament, mert nagyjából 10-ére volt kiírva az asszony, nem szült meg időre, sőt nem is szült meg abban az évben, január 2-án vagy 3-án szült, és nem jött vissza. Úgyhogy pénz nélkül maradtunk. Tehát a végén már csak hagymát, rizst ettünk, meg amit lőttek, többnyire madarat. Az első hónapban kecske is volt. Grillezett kecskemáj epével – azt használták paprikának, ezt én kaptam... Hát én voltam a pénz... Arab módra ettünk, van ugye ez a nagy méretes tál, és mindenki három-ujjas módszerrel evett... Nekem meg a kezem sem volt hosszú, meg ki is szorultam, mert 14-en ülték körbe. De rendes volt köztük egy ezredes, aki igazi katona volt, egy kicsit merev, de mégis kialakult némi szimpátia közte és közöttem. Faragott nekem egy kanalat, és szerzett vagy vett az egyik nap – minden pénteken volt oázis-nap, akkor ittak a tehenek, meg a tevék, meg akkor vásároltak be –, egy kis indiai tálat, és akkor én megkaptam az első külön adagomat, és félrevonultam, ehettem, és nem kellett megküzdenem az ebédért. 11-kor volt a reggeli-ebéd, és délután 5-6 felé volt a vacsora. Aztán amikor kiderült, hogy magyar vagyok, azt mondták, mi az, hogy magyar, tehát én ezen nem csodálkoztam, a lényeg, hogy nem voltam amerikai, akkor megváltozott az ellátás. Akkor már a befektetés nem volt annyira kecsesgató, de voltak élmények... Tehát oázis, mindig a szélén álltunk meg, tevékkel elmentek ketten, megitták őket, velem maradt valaki általában, a fiatalok meg elmentek csajozni, piálni, drogozni... Csak akkor imádkoztak, ha a nagyfőnök épp ott volt. Ilyenkor elterjedt a faluban, hogy valami látvány van, az oázis szélén. Szerintem ott fehér ember még nem járt. Jöttek a 3-4 éves gyerekek, meg a kicsit idősebbek, ezek bátrak voltak, így összeállnak, és akkor jöttek... Ugye énnekem szőrös a kezem, jöttek, megsimogattam őket.

SzZs: Aranyosak lehettek.

PI: Aranyosak voltak, de nem ettem meg őket, nem bántottam őket, aztán később már a nők is oda mertek jönni, a férfikkal együtt. Hát, mint egy állatkertben, mondom, ez ugyanaz, mint amikor fekete rabszolgákat hoztak be...

SzZs: Hogyan láttad a helyzetet, miután kiszabadultál?

PI: Kiszabadultam, a kormány meg az elrablóim között létrejött egy megállapodás, az ENSZ technikai segítséget adott a többi titkosszolgálatnak, és akkor volt egy átadási pont, arra ránközelítettek, arányosan mindig pár kilométert mentünk közelebb mi és a Kormányerők is. Egy szikla mögött voltam a kíséreléssel, aki egy telefonhívást követően kivezetett egy gyalogösvényhez, és mutatta a 200 méterre levő fehér terepjárót, hogy oda fussak... félúton ezzel az imámmal találkoztam megöleltük egymást és futottunk tovább Ő a haverjaihoz. én meg a szabadságba. Az imám már egy hónappal a kiszabadulásom előtt mondta, hogy tudják, hogy

ő ki... Ami velem lesz, az vele is, vica-versa, és mondta, hogy nyugi, karácsonykor már otthon leszel, csak ez a parancsnok jöjjön vissza Líbiából de sajnos nem jött vissza, csak 2011 január 4-én este. Január 5-én kiszabadultam, és a TEK valamint az Egyiptomi Nagykövetünk kíséretében érkeztem haza Budapestre.

SzZs: Gondolom volt nagy boldogság... Hogy láttad, a konfliktus tulajdonképpen milyen irányt vett? Megoldódott, vagy nem?

PI: Ááá, sosem fog megoldódni. Az alapkonfliktus a nomádok és a farmerek között van. Ez mindig úgy alakult – legalábbis ahogy én észrevettem –, hogy mind a Dzsandzsavídek, mind a kormány a nomád állattartók oldalán voltak.

SzZs: A letelepült farmerek tehát inkább a fekete afrikaiak közül kerültek ki?

PI: Igen, akik ott nagyon kemény munkával, és ha volt víz, akkor vízzel művelték a területüket, és amint volt egy kis hajtás, sarj, vagy valami, jöttek az állattartók. Az a rend náluk, hogy ha víz vagy bármi étel van, azt először az állat kapja, és majd csak utána az ember. Egy év teljes munkáját egy ilyen birka-, szamar-, vagy tevecsordával tökre vágják, és akkor ott éhínség volt... Akkor egy idő után megelégtették a parasztok ezt, és elkezdtek saját maguk védelmére felfegyverkezni, ellenállni. Ez úgy visszaütött, hogy akkor a Dzsandzsavídek meg beálltak a nomádokhoz... Most ugyanúgy polgárháború van Dárfúrban, csak most nem El-Bashir, hanem az El-Burhán van, tehát most újra katonai puccs volt. Az ENSZ kijött, Dél-Szudán közben elszakadt. Ha jól tudom, akik akkor engem elraboltak – ez még a Bashir-időszak alatt volt –, ők is benne voltak ebben. Akkor volt a népszavazás. A szudáni kormány felajánlotta nekik a szabad elvonulást, kaptak még fegyvert, lőszert, újabb autókat, és mentek le a dél-szudáni határra, illetve az olajmezőkre szabadrablást folytatni.

SzZs: Nagyon érdekes, amiket meséltél. Mi volt a fő tapasztalatod, tehát mi volt az, ami megmaradt benned, mint élettapasztalat, amit ki tudnál emelni?

PI: Nézd, a néppel semmi baj nincsen. Az egyszerű emberek, akik kint élnek a sivatagban, olyanok, mint te vagy én. Odamentünk, amikor leszerelés vagy ilyesmi volt, és elakadtunk a sivatagban, mert a ruandaiaknak a PSZH-iban mentünk, amik nem sivatagi használatra vannak tervezve. Elakadtunk, de 5 perc múlva vagy 50 ember ott volt... Hogy honnan jöttek, nem tudjuk. Tudták, hogy mivel kell kiszabadítani ezeket a nagy, 15-16 tonnás eszközöket. Ott kellett, hogy éjszakázzunk... Nálam mindig van annyi pénz, amennyi kell. Beszéltünk tolmács segítségével a helyi törzsfőnökkel, hogy két birkát kérjünk, és beszélje meg azzal, aki süti a

lepényeket, hogy a birkákat úgy egybe süsse meg, amikor már a helyieket kiszolgálta. Akkor egy népvacsora volt. Két birkával azért már 150-200 embert meg lehetett vendégelni. Reggelit is kaptunk. Semmi olyan nem volt, hogy fegyveresen őriztek volna minket. Nekünk is volt fegyverünk, de ez nem volt probléma. Tehát az egyszerű köznéppel nincs baj. A katonákkal és rendőrökkel – azok között is vannak rendesek, de tőlük azért már jobban féltünk. Azok már eladták a lelküket... A korrupció kegyetlen, már nem hisznek senkinek. Ott már senkinek sem hisznek... A katonai vezetőknek, alezredeseknek, ezredeseknek, tábornokoknak pedig már nagyon óvatosan lehetett bármit is mondani... Hiszen te is haza akarsz menni... Hogy ne az legyen, hogy a repülőtéren megfogjanak, vagy valami, és eltűnsz... De az egyszerű néppel semmi gond nincs. Viszont Dárfúrból haza csak Kartúmon vezetett át az út.

SzZs: Az nem kedvező...

PI: Volt olyan, hogy Entebbébe egy idő után át lehetett menni...

SzZs: Az Uganda, ugye?

PI: Igen. Ott volt egy ENSZ-logisztikai bázis, és arra könnyebb volt kijutni. De aztán nem hülyék a szudániak, az elhárításuk nagyon jó, az izraeli Moszad képezte ki őket, és szerintem a mai napig is ott vannak a moszadosok. Ők például folyamatosan fényképezték az ENSZ le- és felszálló repülőgépeit. Volt olyan, hogy a gép gurult ki, hogy felszálljon – filmezték, fényképezték, nem engedték felszállni, visszarendelték, és ablak szerint megmondták, hogy az, az meg az szálljon le. Mert fényképezni ugye tilos arab országban egy repülőtéren. Sokan piáltak, ugye ott van csempészipiac, Csádból annyit csempésznek, hogy...

SzZs: Ott megy a csempésziputvonal Malin keresztül...

PI: Igen, de ezeknek az kellett, hogy Ugandában piáljanak, és onnan hozzák be a piát. Ezek meg megfogták őket. Mert olyan a hálózat, hogy mindent tudtak. Ott semmisítették meg. Kuvaitban volt, amikor vittem magammal otthonról – mert Irakban állomásoztam –, tehát vittem Tokajit. Fémdobozban nem fogtak meg, de amikor rendes, fadobozban vittem, akkor megfogtak. A piszkos határőr meg el akarta venni. Mondtam nem... Ott mentünk be a WC-be, és sírt a szíve... Amikor ott fogtam, és öntöttem a WC-be a finom nedűt... Egy neked egy nekem... Mondja: Nem, nem, nem. Mondom hát akkor mind a kettőt kiöntöm, barátom...

SzZs: Milyen volt hazaérni?

PI: Figyelj, jó volt, élménydús volt, a TEK segített benne...

SzZs: Akkor már volt TEK?

PI: Volt TEK. Márciusban alakult a TEK, engem októberben raboltak el, januárban szabadultam...

SzZs: Ez melyik évben volt?

PI: 2011-ben szabadultam, a TEK 2010 márciusban alakult. Én voltam az első eset, ami a TEK létjogosultságát bizonyította... Falat kenyér voltam nekik...

SzZs: Gondolom pajzson hordoztak akkor...

PI: Vagy 50-60 előadást tartottam másfél hónapon belül, akkor még a Szíjjártó volt a kormányzóvivő, úgyhogy a repülőtéren ő várt, Viktor nem ért rá. Volt egy sajtótájékoztató, az egy jó 25 perces monológ volt részemről, az nagyon jól sikerült. Amikor a helikopterrel leszálltunk El-Fasherben a szudáni helikopterrel, akkor talákoztam az ENSZ-esekkel – ugye ott állsz egy helikopter ajtajában, kaptál egy ilyen dorkót meg egy sárga T-shirt-öt, meg egy ilyen vászonnadrágot, hogy mégse abban a szakadt valamiben legyél... és nem tudod, hogy mit csinálj... Ott van 150-200 ember, ENSZ-esek arra, szudániak erre, ilyen még velem nem volt. Akkor hát... magyar szokás szerint le a lépcsőn, és akkor letérdeltem, lehajoltam, megcsókoltam a betont. Aztán visszaparancsoltak, mert a fényképészek nem erre készültek, és utána ez egy védjegyem lett. Kartúmban ugyanezt csináltam, ott is meg kellett ismételni, és a Ferihegyen is meg kellett csinálni. A hazaút érdekes volt, mert megint közbeszólt az arab mentalitás, hogy ha egyszer egy főnök kiad egy utasítást, az ki van adva... Azt sokszor még akkor se változtatják meg, ha a főnök megváltoztatja... Nem, mert a *chain of command* nem megy le... Tehát Dárfúrban ugye El-Fasherben kiszabadultam, az alelnök különgépével vittek fel Kartúmba, és jött velem az ENSZ 15-20 fős részlege. Le van foglalva az 5 csillagos szállodában minden, hogy István, annyit eszel-iszol, amennyit akarsz, fürdőkád, melegvíz, minden. A lobbiban várok, a protokolltiszta, egy kisasszony az ott nyüzsög, csak nekem az összes igazolványomat elvitte a banda... Átkutatták a szobákat. Pénzem, útlevelem, amit eldugok, mert nagyon sok mindenről fénymásolat van nálam csak. Az ENSZ-igazolvány azonban velem van, azt elvitték, meg a rádiót és efféléket. Úgyhogy amikor El-Fasherben voltunk, akkor én felhívtam a pakisztánit a reptérről, hogy figyelj, menj be a régi szobámba... Nem, ő nem megy... Mondom, de bemész, el van dugva 700 dollár itt, útlevelem itt. Magyar, a rendes, az ENSZ-útlevél, hozd ki, itt várlak a reptéren. De az ENSZ-igazolvány nem volt vele... A szállodába pedig csak ENSZ ID-carddal lehetett becsekkolni... Hiába volt ENSZ-útlevelem, az kevés volt. Nem tudtam becsekkolni...

SzZs: Hát ez hihetetlen...

PI: Mindenki ott döglődött, evett, ivott, én pedig azt mondtam magamban: jó, akkor átmegyünk a szomszédba, a 200 méterre lévő kínai szállodába, egy tízemeletes szállodába. Jó srác volt a kínai tulaj, ismertük, 10 órakor ő már bezárt, felébresztettük. Jaj, István, de rég láttalak... Rendben, kaptam szállást, ám az indiai Security Officer, aki velem volt, azt mondta, hogy nekünk egy szobában kell lenni, az előírás szerint az első napon nem lehet engem egyedül hagyni. Egy ágyban az indiaival... Jó, akkor legyen két ágy... És étel meg sehol... Szerencsére volt ott egy KFC a közelben, csak éppen nem Kentucky Fried Chicken, hanem Khartum Fried Chicken... Más a név, de a lényeg ugyanaz...

SzZs: Hát ez jó...

PI: A srác kártyával akart fizetni, Szudánban nem lehet kártyával fizetni, VISA-kártyával sem lehet, és a deviza sem elfogadott, tiltva volt a használata. Nekem meg ott volt a 700 dollárom... Hát akkor kifizettem a szállást, és volt tíz szudáni rendőr, akik vigyáztak ránk. Azokat is meghívtuk a KFC-be, az India ezredes biztonsági főnök ígérte, hogy ő ugyan nem tud fizetni, de a Misszió majd kifizeti, átutalja, amit költöttem. Akkor fizettek ki, amikor mentem márciusban New York-ba, az ENSZ-főtitkárhoz, és akkor írtam egy *love letter*-t, hogy ha gondolják, én az ENSZ-főtitkártól elkérem ezt a pénzt... Mondom 227 dollár nem egy nagy pénz, de azért ne csesszen már ki, hiszen engem raboltak el meg minden, és akkor még én fizetem. Egy nap múlva aztán már utalták a pénzt meg küldték az igazolást. Utána látogatást tettünk New Yorkban az ENSZ-főtitkárnál, nagyon rendes volt velem Ban Ki-moon.

SzZs: Azon a fénykép vele vagy?

PI: Igen. Ausztriában volt nagykövet, és onnan volt at-akkreditálva Budapestre is. Még, amikor kint voltam New York-ban, akkor megismerkedtem a Joclene-nal, aki akkor még egy Intern volt Svájc-ból a DPKO-n... kolléganőm szinten Afrikás, de utána a Főtitkár közvetlen munkatársa lett...

SzZs: Gyakornok.

PI: Igen, az volt. Ő addigra már P-5-ösként az ENSZ-főtitkárnak volt a *note taker*-e. Őt kérdeztem, hogy mit szeret a főnök? Mondta, hogy a Soproni Kékfrankost nagyon szereti... A Soproni Kékfrankost meg ilyen 5 literest vittem neki fadobozban. Beszélgettünk, hogy hova akarok menni, mondta, Ausztria, Genf, Thaiföld, bárhol, parancsnokságra, bármilyen beosztás – mondtam nem, én DDR-os akarok lenni. Akkor abban maradtunk, hogy Haiti, de ott se Port-

au-Prince, mert az veszélyes hely, hanem Cap-Haitien, ott, ahol partra szállt Kolumbusz. Az egy nyugodtabb hely, István, három év, és akkor majd nézünk valami jó helyet, úgyhogy a végén 7 évig voltam ott... Amikor a 7. évben a missziót már kezdték lezárni, akkor írtam egy szerelmeslevelet az ENSZ biztonsági főnökének, hogy én már vezekeltem, hadd menjek vissza Szudánba, mert Dárfúr most fog bezárni. Én nyitottam, hadd zárjam már be én... Engedélyezték. Sokan emlékeztek rám...

SzZs: Milyen volt visszamenni?

PI: Érdekes volt. A szerb gyerek addigra a biztonságiak kiképzőfőnöke lett. Mindenhol van egy ilyen *Induction Course*. Abból két nap kultúra meg politika, három nap pedig *security* elmélet es gyakorlat. Úgyhogy félrehívott, és mondta, hogy István, a gyakorlati résztől tekintsünk el, a főnökök azt mondták, hogy nem kell részt vened rajta, tudjál róla, hogy a te esetedet dolgoztuk fel... Az mégis furcsa lett volna, hogy ha részt veszel a saját elrablásodban... Nagyon sokan megismertek. Nem szerettek Dárfútból eljönni az ENSZ-esek, nyugodt körülmények voltak, az árak nem szabadultak el, tehát stabilitás volt, jók voltak a repülőjáratok, bármerre mehettél a világban, tehát elég könnyen... Hát én 500 dolcsiért tudtam hazajönni a török légitársasággal. Az elég olcsó. Nagyon jó volt az összeköttetés: irány Isztambul, onnan Budapest. Új gépeik voltak a törököknek, és ővelük nem cécóztak a szudániak. 2018 július 1-vel lettem ENSZ nyugdíjas, tehát akkor végleg hazajöttem.

SzZs: Itthon a család hogyan viselte a hosszú távolléteket?

PI: Az asszonynak volt a legrosszabb, a gyerekek ugye már kirepültek, elég nagyok voltak már...

SzZs: Nem féltettek, amikor elraboltak?

PI: A fiamat jobban megviselte, mint a lányomat, a lányom idősebb; a lány az most 38, a fiú most 35. Az asszonynak – azért ezek az elrablók... ezek pszichológusok – megengedték, hogy beszéljek a feleségemmel, amikor már 2 hónap elteltével nem haladtak előrébb a Kormánnyal való tárgyalásban a váltságdíjammal kapcsolatban. Akkor is elengednek, ha nem kapunk érted pénzt, nyugodj meg – mondták nekem mindig. Amikor az ENSZ nem fizetett, ment az időhúzás, akkor egyszer csak módszert váltottak. Az ENSZ is azt mondja, hogy emberrablás esetén be kell kapcsolni a családot, a feleséget. Ez az, ami mindenkit talán kissé jobban megmozgat... Egyszer csak... telefon, telefon... Akkor: madame... Leírom a

telefonszámot... Ők meg felhívtak...így kétszer beszéltem a feleségemmel majd gondolom a TEK letiltotta a vonalat az irányunkba.

SzZs: Hát ez nagyon jó... Akkor végül is szerencsés volt...

PI: Az asszonynak jelentenie kellett a TEK felé. Másodszorra még tudtam beszélni, harmadszorra már le volt tiltva. Próbálkoztak, hogy ha már innen nem jön pénz, akkor a családon keresztül.

SzZs: Ravasz fiúk...

PI: Nem teljesen baráti szándékból ment ez a dolog. De amikor eljöttem, korán reggel 5-kor kapom ezt a kávé-tea lötytyöt, mint mindig, és akkor utána az szokott lenni a gyakorlat, hogy összecsavaram az ágyamat, ami voltaképpen egy imaszőnyeg meg a kis pokrócomat. Most viszont azt mondja ez az igazi ezredes, hogy nem kell, nem kell... Helikopter jönni... El-Fasher, Kartúm... Ilyet már mondtak meg ehhez hasonló, de ennyire konkrétan nem, hogy most akkor aznap megyünk. És tényleg el is indultunk. Mielőtt elmentünk volna, bejött egy Pickup, körülbelül egy olyan 20 ember ült rajta, fegyverekkel, nagy üdvrivalgás. Az őrzőim, ugye. Ők voltak azok, akik az átadás-átvételi pontnál, cserepontnál lövöldöztek a levegőbe. Voltak hárman-négyen, akik odasomfordáltak hozzám, az őreim, hogy így mondjam, elrablóim, és volt, aki gyufaskatulyát adott, kihúzta, mutatta, hogy telefonszám... hogy ő jó volt... tehát ha kihallgatnak, meghallgatnak vagy valami, akkor ő jó fej volt, mentsem őket... Ők akkor már sejtették, hogy ha már elengednek, akkor nem tudhatják, hogy kinek a fejére megy ki a játék...

SzZs: Nagyon szépen köszönöm az interjút.

PI: Sok minden volt, volt, amikor ki akartak végezni, az egy durva játék volt, ez is le van írva. Tudnék még mesélni róla, ha gondolod, még találkozhatunk valamikor.

SzZs: Köszönöm a lehetőséget, majd élek is vele, de egyelőre ennyi kérdésem lenne.

PI: Ehhez kiegészítő anyagot pedig több helyen is találsz... Az ENSZ-es angol, de a többi magyar újságcikkekben jelent meg, a Fejér Megyei Hírlapban elég sok. De a Karc FM-en, sok helyen, ha rámész, elég sok anyag van rólam.

SzZs: Még egyszer nagyon szépen köszönöm, hogy időt szántál rám.

Interjú Herdics Antal alezredessel

Szabó Zsolt, Eszterházy Károly Katolikus Egyetem, Történelemtudományi Doktori Iskola, III. évfolyam. Afrika Kutatóintézet, junior kutató.

(Az interjú időpontja: 2021. december 14., helyszín: Szentendre)

Szabó Zsolt: **Kezdjük el tehát az interjút. Arra kérném, hogy bevezetésül mondjon pár szót a tanulmányairól és a missziókról, az Ön történetéről.**

Herdics Antal: Az én tanulmányaimról?

SzZs: **A Főiskolától és hogy utána mi történt.**

HA: '68-ban kezdtem a Főiskolát, '68-ban vonultam be Egerbe, és '72-ben végeztem, egy évet voltam Egerben. Akkor még ez volt a rendszer, hogy a sorkatonai szolgálatot ott csapatnál töltöttük. Ezután '69-től '72-ig pedig itt, Budapesten táborigazgató tüzér szakon végeztem, azért a Zách utcában, mert akkor volt Szentendrén a felújítása. '72-ben kerültem Pécsre, szakaszparancsnoki beosztásba, és kaptam egy lehetőséget, hogy '76-ban feljöjsek Szentendrére a főiskolára oktatóként a tüzér tanszékre. '76-tól gyakorlatilag '91-ig itt voltam, közben volt két külföldi tanulmányútam, egy két hónapos az akkori Leningrádban, utána '80-tól '81-ig egy orosz nyelvű előkészítőn is részt vettem. '81 és '84 között pedig Akadémiát végeztem (Szentpéterváron, az akkori Leningrádban a Kalinyin Tüzér Parancsnoki Akadémiát). Visszakerültem, utána szakcsoportvezető voltam, majd '91-ben kerültem a HM Haderőcsökkentési Információs és Ellenőrző Központba, és akkor indult meg az európai hagyományos fegyveres erők és fegyverzetek csökkentésével kapcsolatos szerződések végrehajtása. Gyakorlatilag 2005-ig ott voltam. Kezdetben a Haderő-csökkentési Információs és Ellenőrző Központban (a továbbiakban HIEK), utána is maradtam ugyanott, de akkor már Fegyverzet-ellenőrzési Hivatal (a továbbiakban FEH) volt a neve. 2005-ben ezt a hivatalt megszüntették, akkor nem kaptam új beosztást, és nyugdíjba vonultam. 1993-94-ben voltam misszió Mozambikban, és '98-'99-ben, majd 2000-2001-ben Karabahban.

SzZs: **Hegyi-Karabahban?**

HA: Igen, a Hegyi-Karabahban. Minszki Csoportnak is szokták nevezni ezt a műveletet. Addig, amíg nyugdíjba nem mentem, két alkalommal voltam kint ebben a misszióban egy-egy évet. Mikor nyugdíjba mentem, akkor már, mint magánszemély pályáztam az EBESZ-nél oda

újra, és gyakorlatilag 2012-ig voltam ott, amíg a Szafarovot kiadták. Akkor az örmény fél jelezte, hogy nincs szükség magyar katonára a misszióba a továbbiakban, és akkor haza kellett jönnöm.

SzZs: Térjünk át a mozambiki küldetésre, hogyan került szóba ez a misszió?

HA: Az az igazság, hogy én először Angolába szerettem volna kimenni, misszióba; eleve a helyzet olyan volt az akkori HIEK-nél, hogy igyekeztek segíteni azokat, akik misszióba kívántak menni, és nekem az ismeretségi körömben már voltak olyanok, akik akkor már misszióban szolgálatot teljesítettek, többek között Kovács Tibor mk. alezredes.

SzZs: Tehát nem az első váltás volt ezek szerint.

HA: Nem, én az első váltásban mentem volna, csak volt akkoriban egy kis egészségügyi problémám, emiatt a kiutazás nem jött össze, és akkor utána a következő lehetőség már Mozambik volt. Úgyhogy az angolai misszióból is az utolsó embereket már átvezényelték Mozambikba, ott teljesítettek szolgálatot, és mikor én jelentkeztem, akkor már csak ott volt lehetőség.

SzZs: Volt felkészítés itthon?

HA: Hogyne. Én az első felkészítésen is részt vettem, ami még Angolára szólt – most már meg nem mondom, hogy ez milyen hosszú volt, de az biztos, hogy komoly felkészítés volt. Afrikáról, magával a földrészről, Mozambikról, Angoláról minden vonatkozásban a szokásjogoktól kezdve az egészségügyi kérdéseken keresztül az adott szituációról, mindenről szó volt. Meghívott előadókkal ezt az egészet az akkori Akadémián szervezték, és ott hajtottuk végre. Én akkor utána egészségügyi problémák miatt nem mehettem, és amikor az egészségem engedte, és lehetőség volt rá, Mozambikba jelentkeztem. Akkor is volt egy hasonló jellegű felkészítés. Mondjuk, akkor én már sok dolgot ismertem, de ettől függetlenül részt kellett vennem rajta. Az itthoni válogatásnál egyrészt nyelvi, másrészt fizikai felkészültség és egészségügyi állapot – ezek voltak a fő szempontok. Az akkor érvényben levő öt számot teljesíteni kellett.

SzZs: Értem. Hogyan érkezett meg Mozambikba, milyen volt a fogadtatás ott?

HA: Mi 1993 december 17-én indultunk, megérkeztünk Maputóba, Amszterdamon és Párizson keresztül. Ott Maputóban fogadott bennünket egy magyar kolléga, ott volt egy „magyar ház”. Többen is voltak olyanok, akik részben Maputóban, részben Maputo környékén

elérhető közelségben voltak. Ők fenntartottak ott egy „magyar házat”, ott fogadtak bennünket. Még az HQ-ra is bejött velünk a nemzetiségi első, mert ő ott volt bent.

SzZs: Milyenek voltak a körülmények?

HA: Maputóban – ami a főváros volt – nem volt semmi különös probléma...

SzZs: Tehát a fővárosban volt békefenntartó?

HA: Nem, elosztottak bennünket. Eleve két részre osztották a társaságot, volt, aki a kormányerőknél volt, volt, aki az ellenzékieknél. Három szektor volt, a déli, a központi és az északi. Így osztották fel és ezen belül voltak a gyülekezési Körletek. A Szektoron belül volt Körlet, ahol a kormányerőket, és volt, ahol az ellenzéki erőket (RENAMO) gyülekeztették. Maputóban megvolt a felkészítés, ott ismertették, hogy ki melyik körzetbe megy. Az egyik szempont az volt, hogy azonos nemzetiségűekből ketten egy Gyülekezési Körletben nem lehetnek.

SzZs: Ez máshol is így volt, már többen is említették nekem.

HA: Teljesen különböző nemzetek tagjaiból álltak egyes csoportok. Közölték velem, hogy én a középső szektorba megyek, és azon belül is egy RENAMOs helyre, Mokubelába. Oda is kerültem – Mokubelában már ismerték a magyarokat.

SzZs: Voltak ott magyarok? Hány magyar szolgált összesen ott kint?

HA: Amikor mi kimentünk, tízen voltunk. Az előttünk levő váltásban körülbelül 13-an mentek ki. Amikor ez a váltás hazajött, akkor mentünk mi, és utánunk jött még egy váltás. Akkor jött ki például Papp István. Akkor volt egy központi felkészítés, többek között gépjárművezetésből vizsgáztunk, és ott is volt egy rövid felmérés, hogy ki milyen felkészültségi szinten van. Azután repülővel felvittek bennünket a központi szektorba, Quelimanéban szálltunk le. Ez egy kikötő volt, onnan mentünk aztán Beirába, ez távolságban nem sok, de nem is kevés: Beirába mentünk, mert gyakorlatilag ott volt az HQ. Ott újból volt egy felkészítés, és gyakorlatilag ott mondták meg, hogy véglegesítették, hogy ki hova, melyik illetékességi körlethez kerül beosztásra.

SzZs: Mi volt a beosztása? Milyen pozícióba került ott?

HA: Ott mindenki UNMO volt, fegyver nélküli megfigyelő.

SzZs: Úgy értem, milyen rendfokozatban?

HA: Ez érdekes volt, mert én akkor már alezredesként szolgáltam itthon, de mivel a misszióban beosztották a kategóriákat, hogy milyen beosztásba kerülnek az emberek, így őrnagyként voltam kint. Nem lefokoztak, hanem ideiglenesen azt a rendfokozatot adták.

SzZs: Milyen volt a misszióban élni? Milyen volt a hangulat?

HA: Amikor én kikerültem Mokubelába, ott egy indiai őrnagy volt a parancsnok, a körlet vezetője. Volt ott azonkívül egy fiú a Zöld-foki Köztársaságból, és volt egy másik afrikai is. Gyakorlatilag európai nem volt abban a gyülekezési körletben. Egy kicsit furcsa volt, először is az ember nem azt a nyelvezetet használta itthon, ha használta is, mert én itthon kísértem csoportokat, meg mentem ellenőrzésre is, de hát ez egy teljesen más jellegű feladat volt. A csoportparancsnok indiai volt, hát nem tudom, hogy sikerült-e már indiaival beszélnie...

SzZs: Gondolom, hogy az akcentusa érdekes lehetett...

HA: Igen. Meg a másik az volt, hogy kifejezetten sokat rádióztunk, és ott pedig a törzssel meg ide-oda azért rádiókapcsolat volt, hát gyakran elhangzott, hogy „ismételd meg!” mert...

SzZs: Igen, ezt már más is mondta, hogy speciális angoltudás kellett, ha afrikaiakról volt szó...

HA: Igen, többek között ilyen élményem is volt ezzel kapcsolatosan. Már a vége felé jártunk a missziónak, tehát nem éreztem úgy, hogy annyira rossz lenne a nyelvhasználatom, amikor beindult a leszerelés, és a szállítást az IOM (International Organization for Migration) szervezte, és kaptam egy üzenetet, hívtak a rádiómhoz. Annyit értettem belőle, hogy holnapra megjövök, de nem sok minden mást lehetett kivenni belőle. Ismétled meg, ismétled meg, harmadszor is ismétled meg – mondtam, aztán akkor másnap megjött az illető személyesen, már a szállítóoszloppal, és akkor kiderült, hogy ausztrál.

SzZs: Hát az sem egyszerű dialektus.

HA: A másik dolog meg az, hogy beszédhibás volt, de azért valahogy megoldottuk...

SzZs: Szóval voltak érdekes élményei. Történtek rendkívüli események a küldetés során?

HA: Rendkívüli esemény, mint olyan, nem volt. Eleve önellátóak voltunk. A vízbeszerzési lehetőség az úgy működött, hogy volt egy forrás, nem messze a táborhelytől, és oda mentünk napi rendszerességgel, ezekkel a nagy műanyag kannákkal. Ott szereztük be a vizet, feltöltöttük a kannákat, visszavittük, és az másnap reggelig ki kellett, hogy tartson, mert utána már nem

volt lehetőség vízért menni. Ezt is úgy oldottuk meg, hogy odavezényeltek a táborba segítőnek úgy három-négy embert, és azok csinálták az egészet, mi ültünk az autóban, vezettünk, és hoztuk őket vissza. Az egyéb ellátást pedig – hát, amit lehetett, azt inkább helyben megoldottuk, mert időnként hoztak egy kis antilopot... Akkor azt elfogyasztottuk, a többit pedig bentről intéztük. Annyiban szerencsém volt nekem, meg rajtam keresztül a csoportnak is, hogy Beirában a logisztikus magyar volt. Hogyha gondolod, én megadom nagyon szívesen a nevét, és szerintem a Miklós sem zárkózik el tőle, hogy meginterjúvod. Ő gyakorlatilag bent volt végig az HQ-n. Ténylegesen jobb rálátása volt mindenre, mint nekünk, mi csak azt éreztük, ami már lecsapódott.

SzZs: Köszönöm a lehetőséget, szívesen meghallgatnám őt is...

HA: Ő szerzett be nekünk dolgokat. Menetrend szerint jött helikopter, ukránok voltak először, utána ők valami nagyon nagy disznóságot csináltak, és akkor leváltották őket, és másik társaság jött. De jöttek rendszeresen, és amit megrendeltünk, azt hozták hűtőládában, ha kellett.

SzZs: Arra gondoltam igazából, hogy esetleg valamilyen fegyveres esemény történt-e?

HA: Nem. Nálunk nem. Amikor én eljöttem onnan, és utána elkerültem Mokubelából Caiába, ami a kormány felügyelete alá tartozott, a Mokubela volt az első, az RENAMOs hely volt, utána én annyit hallottam, hogy összecsdítették ott a jónépet, a fegyvereket elszedték, készítették elő a leszerelésüket...

SzZs: Ez a DDR...

HA: Igen, és hát nagyon türelmetlenek voltak, és ott lázadoztak. A magyar fiú, aki ott volt, rádión értesített a fejleményekről. Beszélgettünk egymással időnként, és ő mondta, hogy hát bizony, körbefogták a UN-tábort, és követelőzni kezdtek... De voltak olyan helyek, ahol még lövések is eldőrdültek... Velünk ilyen nem történt, Caiában sem és Mokubelában sem. Az az igazság, hogy Mokubelában én nem éltem át azt a részét eseményeknek, amikor a türelmetlenség bármilyen fokon megnyilvánult volna.

SzZs: Hogyan ítéli meg a konfliktust, mi volt a konfliktusnak a lényege?

HA: A konfliktus lényege az volt, hogy a RENAMO, mint ellenzéki csoportosulás harcot indított a kormány ellen, komoly külföldi támogatással. A konfliktusban ez idő tájt részt vettek Zimbabwe, a Dél-afrikai Köztársaság, és több környező ország, meg a nagyhatalmak is. Aztán amikor már úgy alakult a helyzet, hogy tényleg tarthatatlan volt, sikerült nagy nehezen

megegyezni a RENAMO-nak meg a kormánynak, és véget ért a polgárháború. Gyakorlatilag az ENSZ csak akkor vonult be...

SzZs: Hogy látta, a konfliktus megoldható volt?

HA: Arra büszkék vagyunk mi, akik ott voltunk, hogy az ENSZ-nek talán ez volt az egyetlen eddigi – de legalábbis nem nagyon sok ilyen volt – missziója, amelyik sikeresen zárult. Itt az volt a lényeg, hogy le kell szerelni az állományt – a kormánycsapatokat is és az ellenzékieket is, tehát össze kellett gyűjteni őket ezekbe a gyülekezési körletekbe, leadatni a fegyvereket, előkészíteni a leszerelést, és közben ezzel párhuzamosan megkezdeni az új hadseregnek a felépítését. A toborzásban nem vettünk részt, de az rajtunk keresztül ment, hogy azok a személyek, akik jelentkeztek az új hadseregbe, kikerültek a mi nyilvántartásunkból. Amikor bejöttek a csapatok, az alegységek, egységek a gyülekezési körletbe, akkor átvettük őket névjegyzékileg is, és megkezdődött a fegyvereknek a leadása. Begyűjtöttük, és ott tartogattuk egy raktárban, „ültünk a bombán”.

SzZs: Érdekes lehetett. Milyen volt a misszió felépítése?

HA: Volt a misszióknak egy vezetője, egy nagykövet, és voltunk mi, akik a megfigyelők voltak, de volt Force, például voltak olaszok...

SzZs: Ez fegyvertelen megfigyelő misszió volt?

HA: Mi fegyvertelenek voltunk, a Force viszont fel volt fegyverezve. Minden körzetben volt egy ilyen parancsnokság, nálunk olaszok voltak abban a körzetben, ahol én voltam. Voltak emellett telepített kórházak, például az olaszoknak is volt egy ilyen kórházuk.

SzZs: Hogy jött ki a helyi lakossággal, voltak-e jelentős kulturális különbségek, éreztették-e ezek a hatásukat?

HA: Hogyne. Arra nagyon nagy figyelmet kellett fordítani, hogy a kapcsolat jó legyen, segítőkész mindenekelőtt.

SzZs: Általában keresztény volt a lakosság egyébként?

HA: Inkább vegyes. Ahogy egy-egy ilyen gyülekezési körletben az ENSZ-es csoport is vegyes volt – ugye volt köztünk hindu, muzulmán, keresztény, katolikus, amit csak akarsz. Tehát én például vettem vészt katolikus szentmisén Caiában, ez akkor volt, amikor a János Pál pápának eltört a karja, és ezért a misén külön imádkoztak a János Pál pápáért. De vettem részt katolikus misén Beirában is, és nagyon sokan vettek részt az ilyen miséken.

SzZs: Volt ellentét a muszlim és a keresztény közösségek között?

HA: Ott nem.

SzZs: Akkor mi volt a helyi ellentétek forrása, inkább politikai jellegűek voltak?

HA: Igen, politikaiak. Ennyiből talán szerencsénk is volt...

SzZs: Etnikai jellegük nem volt?

HA: Elenyésző mértékben. Annyiből igen, hogy talán egyes etnikumok jobban vonzódtak az ellenzékhez, mint a kormányhoz, de egyébként nem volt jellemző annyira. Akit meg tudott szólítani a Chiassano, az velük volt.

SzZs: Szabadidejét hol töltötte?

HA: Úgy nézett ki a szolgálati beosztásunk, hogy egy személy felelt a víz beszerzéséért, szállításáért, egy személy felelt a konyháért, tehát magunk főztünk, és egy személy pihenhetett. A kapun kívülre azonban nem igen mehettél... A caiai hely – mutatok térképet, egy kissé már megviselt –, itt van Mokubela, itt voltam először, és itt voltam Caiában, ez volt a második. Akik feljebb voltak, nekik már azért komolyabb volt. Az időjárás nagyon fontos volt, főleg az, hogy mennyire van meleg.

SzZs: Milyen volt az éghajlat? Szubtrópusi, vagy sivatagosabb?

HA: Nem. Szubtrópusi vagy trópusi volt inkább. Ha megjött a monszun, kemény esők voltak. Mikor innen kimentünk decemberben, akkor itt Magyarországon mínusz akárhány fok volt, de tíz alatt, és amikor kiértünk, akkor meg ott 41+. Tehát az egy nagyon komoly trauma volt, és nehéz volt hozzászokni.

SzZs: Összességében milyen volt a misszió kötelékében szolgálni? Milyen tapasztalatai voltak?

HA: Jó. Jó volt, gyakorlatilag az összes ebben a misszióban szolgálatot teljesítő nemzetnek az embereivel nagyon jó kapcsolatunk volt, a magyarokat mondhatom azt, hogy mindenütt szerették.

SzZs: Igen, ezt több helyen is hallottam, hogy kiemelték a magyarokat.

HA: Jó kapcsolatunk volt a sofalai tartományban, Beirában például indiaiakkal, ők is voltak nálunk vendégségben, mi is voltunk náluk vendégségben. Többen dolgoztunk indiaiakkal, és mindenki nagyon szerette őket. A helyi lakosokkal is jó volt a kapcsolatunk végül is, hogy

mondjam, nem éreztettük, hogy mi volnánk a fehér gyarmatosítók, de azért élt bennük, főleg az idősebbekben a portugál gyarmatosításnak az utóhatása.

SzZs: Igen, már másoktól is hallottam, hogy ez probléma volt sok esetben.

HA: Igen, csak egy példa, hogy én – és ez divat volt a magyarok között –, én is szakált növesztettem, és hát nem fekete a hajam, így a szakállam se volt az, és egyszer, amikor kint álltam a tábornoknak a kapujában, odajött egy idős ember, megállt, odafordult, és meghajolt.

SzZs: Milyen szép kifejezése a tiszteletnek.

HA: Igen.

SzZs. Főleg a muszlimokra jellemző egyébként. Mikor jött haza, és mik voltak a fő tapasztalatai?

HA: Én pontosan egy évet voltam kint, ugyanis – mint mondtam – az volt a cél, hogy leszereljük őket, legyen új hadsereg és legyenek választások. Miután sikeresen megtörténtek a választások és gyakorlatilag mind a két fél elfogadta a választási eredményeket, akkor mi is az UNMO-ból átmentünk választási megfigyelőbe, és amikor a fegyveres konfliktus lezárult és a helyzet jogszerűnek ítéltetett, akkor mi eljöttünk haza.

SzZs: Tehát végül is ez egy sikeres küldetés volt?

HA: Igen, ezt így is propagálták, és így is volt. Az ENSZ-nek az egyik, ha nem az egyetlen sikeres missziója.

SzZs: Költői kérdés – itthon tudta-e hasznosítani ezeket a tapasztalatokat?

HA: Hát, az az igazság, hogy lehet, hogy a nemzetiségi elsőket, meg pár más vezetőt megkérdeztek, de a mi szintünkön, hogy úgy mondjam, ezzel a lehetőséggel nem éltek. Összevontan sem, már úgy értem, csoportszinten sem. Tény, hogy volt egy visszafogadás, de hát azért ez nem ugyanaz. Lehet, hogy Papp Pistával is beszéltek erről, hogy most szervezik ezt a veterán program farvizén elindult közösséget, amely feldolgozná ezeket a missziókat.

SzZs: Igen, úgy emlékszem, említette.

HA: Ott is elhangzott többek részéről, hogy nem voltak igazán kíváncsiak ránk... De ez más missziókra is érvényes. Én voltam például a karabahi misszióban is, úgyhogy, ha valaki tudott volna mondani az ottani helyzetről valamit, akkor az én voltam. Egyszer a KÜM-ben megkérdeztek úgy tessék-lássék.

SzZs: Milyen érzés volt hazajönni, a család hogy bírta a távollétét?

HA: Hát, a családnak nehéz volt. A gyerekeim akkor voltak kis kamaszok, utána kamaszok. A feleségemnek annyi könnyebbsége volt, hogy velem volt akkor, amikor kimentem Akadémiára. Akkor azonban itthon volt egy évet, amikor kint voltam, és akkor minden órá maradt, egyedül volt itt mindennel... Ennél az afrikai missziónál pedig a gyerekek már nagykamaszok voltak, sőt az idősebbik katonaköteles volt, úgyhogy nehéz volt. Közel két hónapig, ha nem tovább tartott, mire először tudtunk beszélni telefonon...

SzZs: Nem lehetett könnyű... Gondolom, levélfutár nem volt...

HA: Hát, a posta működött, az úgy működött, hogy aki a központi szektorban volt, mint mi, az Mutaréban, Zimbabwében kapta a postát. Az HQ-ról ez az általam említett Szakali Miklós, aki a logisztikus volt, heti rendszerességgel elment a levelekért ezen a „Beira-folyosón” – nem tudom, a kifejezés ismert-e...

SzZs: Nem igazán ismerem...

HA: Tehát Zimbabwének nincs tengeri kijárata, és gyakorlatilag kikényszerítették, hogy valahogyan kijuthassanak, és akkor alakították ki ezt a Beira-folyosót, és ez Mutaréban csatlakozott be Zimbabwébe. Miklós oda járt ki rendszeresen postáért, bevásárolni... Ha igazi húst akartunk, akkor Miklós hűtőládákkal felszerelve átment Zimbabwébe – akkor még más volt a helyzet Zimbabwében –, és aztán helikopterrel már jött is a megrendelés.

SzZs: Nagyon szépen köszönöm az interjút, igazából ennyi lett volna.

HA: Szívesen. Ha még bármilyen kérdésed van, tudok mesélni...

SzZs: Még egyszer: megtiszteltetés volt Önnel interjút készíteni. Köszönöm a hasznos és érdekes történeteket.

Interjú Száraz Pál ezredessel

Szabó Zsolt, Eszterházy Károly Katolikus Egyetem, Történelemtudományi Doktori
Iskola,

III. évfolyam. Afrika Kutatóintézet, junior kutató.

(Az interjú időpontja: 2021. április 7. Helyszín: Budapest)

Szabó Zsolt: Elsőként arra kérnélek, hogy beszélj egy az előtörténetedről, hogyan kezdődött a katonai pályafutásod, milyen iskolába jártál?

Száraz Pál: A középiskola elvégzése után – ez a Petrik Lajos Vegyipari Technikum volt – a Zalka Máté Katonai Vegyipari Főiskola vegyvédelmi szakát végeztem el 1972-ben, utána az első katonai beosztásom Fehérváron volt; a Gomendás ezrednél voltam vegyi sugárfelderítő és feladatkiállító századparancsnok. Ott három évig szolgáltam, majd beiskoláztak a moszkvai Funze Katonai Akadémiára. Ezt 1980-ban végeztem el, utána visszakerültem Fehérvárra, a Hadsereg Hadműveleti Osztályra, és 1984-ben Budapesten már a Vezérkar Hadműveleti Csoportfőnökségen kaptam beosztást. Hogy a mozambiki misszióba én 1994-ben kikerültem, az annak köszönhető, hogy közben megtanultam olyan szinten angolul, ami az elvárás volt.

SzZs: Abban az időben ez még nem volt elterjedt.

SzP: Nem volt, én is háromszor indultam neki. Amikor először Fehérváron elkezdtem, volt olyan csoport, hogy a tanítónk akkor tanult a haladó tanfolyamon... '93-ban jelentkeztem, és majd egy hónapos felkészítő tanfolyamon kellett részt vennünk.

SzZs: Akkor tehát volt egy külön felkészítés.

SzP: Ez már a Zrínyi Akadémián történt. Különböző előadásokat hallgattunk, Voltak olyan srácok, akik hazajöttek szabadságra – éppen Mozambikból – és tájékoztatót tartottak nekünk, hogy mire készülhetünk, mi várható. Volt a felkészítésnek gyakorlati vonatkozása is: Solymáron a Kossuth Főiskolának a tanpályáján például jobbkormányos autót kellett vezetni, mert Mozambikban baloldali közlekedés volt.

SzZs: Ezek szerint kint is kértek külön jogosítványt, többektől hallottam, hogy újra le kellett tenni kint a vizsgát.

SzP: Igen, addig nem is vezethettünk, amíg ott le nem vizsgáztunk. Nekünk, magyaroknak kivétel nélkül sikerült, mert azért csak vezettünk itthon, de mesélték, hogy volt olyan másik országból való srác, akinek nem sikerült a vizsgája, és nem is maradhatott a misszióban. Feltétel volt, hogy az ENSZ-es gépkocsit tudjuk vezetni.

SzZs: A felkészítéshez még tartozott valami? Helyismeret, hasonlók... Meddig tartott ez egyáltalán?

SzP: Egy hónapos volt, és úgy ítélem meg, hogy elégséges volt, tényleg sok mindenről tájékoztattak. Ami főleg megragadta a figyelmemet, mert emlékezetes volt és odakint is találkoztunk vele, az a különböző aknatípusokról tartott műszaki tájékoztató volt. Elmondták, hogy nagyon vigyázzunk, mert nemcsak máshol a világban, de Mozambikban is rengeteg, ezerszámra van lerakott és egyszerűen ott hagyott akna, sokan meg is sérültek. Tényleg találkoztunk odakint még a táborban is, ahol voltunk – utána erről majd még mesélek –, de még a városban is gyerekekkel, felnőttekkel, akiknek fél lábuk volt, szörnyű dolog, taposóakna lehetett... Olvastam, amikor hazajöttünk, hogy például az USA – nem tudom, hogy ez még ma is így van-e – 1994-ben még nem írta alá azt az egyezményt, hogy beszüntetik, és nem alkalmaznak tovább taposóaknákat.

SzZs: Hogyan érkeztél meg Mozambikba?

SzP: Na, ez érdekes történet volt. Eredetileg összesen két váltás volt, mert két évig voltak magyar katonai megfigyelők Mozambikban. Úgy volt, hogy '94 januárjában már indulhatok, de akkor kiutazásom csúszott, mert olyan beosztásom volt, hogy a főnököm nem szívesen engedett el; a Honvédelmi Minisztérium kabinetfőnökének voltam a titkára, csak zárójelben mondom – mert nem vagyok rá büszke – a Hende Csaba volt a főnököm, aki később még miniszter is lett, most meg képviselőnek választották Szombathelyen. Én csak márciusban kerültem ki Mozambikba. Érdekes út volt, mert a repülőn először Rómába vittek, utána Amszterdamba, és onnan mentünk ki Maputóba az egyetlen nagy teljesítményű mozambiki repülővel. Közös ismerősünk, Papp István volt éppen a csoportvezetőnk, neki kellett közbenjárnia a repülőgép parancsnokánál, hogy mi, egyenruhában lévő magyar katonák kaphassunk sört, mert a stewardess azt mondta, hogy egyenruhás személyek nem fogyaszthatnak alkoholos italokat, de azért végül is kaptunk. Mikor megérkeztünk Maputóba, az első meglepetés az volt, hogy a repülőből kiszállva egyből megcsapott a füllesztő, párás meleg, és a srácok, akik fogadtak minket, mondták, hogy ez még semmi, mert ott akkor éppen tél volt és lesz ez még rosszabb is. Figyelmeztettek, és tényleg vigyáztunk is rá, hogy ne igyunk

hideget, mert abban a párás melegben a hideg víztől csak még jobban megizzadtunk volna. Ezért aztán langyos vagy szinte meleg teával kínáltak, mert ilyen éghajlaton még az a legjobb.

SzZs: Milyen volt a fogadtatás?

SzP: Maputóban még egy hétig szintén felkészítettek minket, meséltek az előzményekről, hogy 15 évig polgárháború volt Mozambikban, és az akkori banditák csapata – akiket ellenforradalmároknak neveztek (a RENAMO) – harcolt 15 éven keresztül az állami hadsereggel. Központi Hadsereg volt a neve, azt hiszem, a lényeg mindenesetre az, hogy 15 év után békét kötöttek, és akkor jött az ENSZ, és vállalta, hogy segédkezik a demokratikus választások lebonyolításában. Erről tartottak nekünk tájékoztatót meg az ország történetéről. A furcsa az volt az egészben, hogy amikor hazajöttünk Mozambikból, itthon olvastam, hogy a világ harmadik legszegényebb országában jártunk, de '94-re már úgy alakult a helyzet, hogy addigra a legszegényebbé vált. A kollégáim ezért elkezdtek viccelődni velem, hogy mit csináltak ti odakint Mozambikban, hogy még szegényebb lett az ország... Egyébként tényleg szörnyű volt, hogy 15 év alatt úgy tönkretették az országot, főleg a harcok során. Ezt én is átéltem Mabundéban, ahova kerültem, és ami a központi körzet egy eldugott kis tábora volt.

SzZs: Mesélj egy kicsit a körülményekről, hogy milyen volt az éghajlat, az emberek, az útviszonyok, a biztonság...

SzP: Az éghajlatról még annyit, hogy itthon javasolták – főleg a testvérem [Száráz György vezérezredes - SzZs] –, hogy ha ki akarok menni valahova, akkor Mozambikot válasszam, mert ott aránylag elfogadható az éghajlat is. Jó is volt, mert nyáron a középhőmérséklet olyan 27-28 fok volt, a téli meg 20-22, tehát nem nagyon ingadozott, így elég elviselhető volt. Az Indiai-óceán partja mentén két és félezer km hosszan terül el Mozambik, és ennek köszönhető, hogy szinte állandó a hőmérséklet. Beletelt azért két-három hét, amíg hozzászoktunk ehhez. A táborok három régióba voltak elosztva, északiak, középsők és déliek, és mi, az idősebbek azt beszéltük meg – mert összesen négyen voltunk, akik már betöltöttük a 40. évet, hogy együtt maradunk. Visszakanyarodva, az ENSZ azt kérte a küldő országoktól, hogy a békefenntartók aránylag fiatalok legyenek, körülbelül századosi rendfokozattal. Na, most ebben az az érdekes, hogy aki fiatalabb volt, az megkapta a főhadnagyi rangot, aki meg idősebb volt (többen már eredetileg ezredesi rendfokozatban mentünk ki), azt visszaminősítettek őrnaggyá. Ebből lett aztán itthon is cirkusz, mert volt olyan srác, aki megkapta a századosi állapotot, és nem akarta levenni, hogy neki ez jár, mert már ebben szolgált egy évet...

SzZs: Hány magyar katona volt kint?

SzP: Csak 23-an voltunk akkor.

SzZs: Mi volt a magyar kontingens feladata?

SzP: Na, ez is érdekes téma. Az előbb említettem, hogy három körzetbe voltak elosztva a táborok, és mi négyen, akik idősebbek voltunk, megbeszéltük, hogy a középső körzetbe, Beirába, a központba, Mozambik második legnagyobb városába menjünk, így oda kerültünk. A 23 magyar katonai megfigyelőből majdnem 20-at kihelyeztek táborokba. Voltak többen, akik a parancsnokságon szolgáltak, tehát Maputóban, a központi parancsnokságon, de voltak, akik Beirában. Az volt az érdekes, hogy a táborokat általában úgy alakították ki, hogy átlagban 5 fő volt a katonai megfigyelő, aki ENSZ-katona volt, és minden táborban más-más nemzetiségű katonák szolgáltak.

SzZs: Azt hallottam, az ENSZ-nél az volt a szabály, hogy nem lehetett egy nemzetből több személy egy táborban.

SzP: Így van. De például voltak olyan nagyobb országok is, mint például Kína, ahonnan többen voltak, mint ahány tábor volt, és ezért előfordult, hogy egy táborban két azonos nemzetiségű is szolgált.

SzZs: Végül is a te beosztásod mi volt, te milyen típusú munkát végeztél?

SzP: Én egy átlagos katonai megfigyelő voltam, Mabundéban, ami Beirától olyan jó 200-220 km-re volt. A Beira és Zimbabwe közötti országúton normálisan lehetett menni egy olyan 60-70 km-t, az egy jó állapotú út volt. Attól lefelé még a főútvonalon kellett menni jó 100-120 km-t, de ez már sokkal nehezebb volt, mert - mint az előbb említettem – a harcokban szinte teljesen tönkretették az infrastruktúrát. A 15 év alatt nagy rombolást végeztek, főleg vidéken. A nagyvárosokban nem nagyon harcoltak, ott nem volt háború, főleg vidéken zajlottak az események. A főútvonalat tehát tönkretették, és az aknák/bombák nem robbantak föl. Gödröket ástak és akadályokat emeltek, amiket a RENAMO alakulatai aztán felrobbantottak... Voltak olyan útszakaszok, hogy 10-12 kilométerenként keresztezték árkok az utat, és ott nem lehetett tovább menni. És akkor még a főúttól olyan 30 km-t kellett megtenni benn a bokros szavannán (ahogy a legkisebb fiam fogalmazott), az is dimbes-dombos, hegyes-völgyes vidék volt. Ez egy olyan táborhely volt, ahol régen egy portugál misszió lehetett, mert a tábort egy lerombolt kolostor épülete köré építették. Azután megérkeztem – a végén helikopterrel vittek oda –, és láttam, hogy már 847 katona volt begyűjtve, mind a RENAMO katonái. A feladat az volt, hogy

a napi ellátásukat biztosítsuk, és készítsük elő a leszerelésüket – két-három hetente került sor 100-120 fő leszerelésére és hazaküldésére.

SzZs: Melyik táborban szolgáltál és milyen volt a misszió élete?

SzP: A Mabunda nevezetű táborban szolgáltam. Érdekes volt, hogy nyilván termeltek valamit meg a földet is művelték a portugál misszionáriusok ebben a kolostorban, mert volt olyan gépmaradvány, hogy rá volt írva egy cséplőgépre, hogy 1894-ben készült. Volt még egy ciszterna is, ahol a vizet összegyűjtötték...

SzZs: Egyszóval az életkörülmények elég kezdetlegesek voltak.

SzP: Kezdetlegesek voltak. A tábor közepén volt kialakítva az ENSZ-tábor. Ez összesen hat sátrat jelentett. Kettőben laktunk mi, nagyon jó minőségű sátrak voltak, volt egy ügyeletes sátor, egy konyhasátor, egy gazdasági, és lakósátrak, így jött ki a hat sátor. Egy félméteres árokkal védték, hogy a kígyók ne tudjanak átmászni. Érdekes, hogy összesen több, mint fél évet töltöttem ebben a táborban, összesen mégis csak háromszor láttam kígyót. Ami még jó volt, és amiért szerettem ott maradni, hogy nem voltak szúnyogok. Naponta szedtük a malária ellen a tablettát, hetente egyszer egy másikat – nem mondtam az elején, hogy még mielőtt kimentünk, a felkészítés része volt az is, hogy beoltottak tetanusz és sárgaláz ellen, odakinn meg még három havonta beoltottak minket a Hepatitis ellen. Mint már mondtam, a táborunkban az volt a feladatunk, hogy napi ellátást biztosítsunk a katonáknak.

SzZs: Ez egy logisztikai feladat volt főleg?

SzP: Igen. Volt egy Tucónak nevezett angol srác, egy civil gyerek, aki jól beszélt portugálul, tehát tudta tartani a helyiekkel a kapcsolatot is. Egy alezredes volt a tábor parancsnoka, a RENAMO-tábor parancsnoka, önála lehetett egyedül egy pisztoly, úgy emlékszem, három fős volt a tábor vezetése...

SzZs: Ez egy fegyvertelen misszió volt?

SzP: Igen, fegyver nélküli. A körúton vettem egy vadászkést, hogy legyen nálam valami... Egyébként voltak fegyveres katonák az ENSZ-misszióban, volt egy felfegyverzett uruguayi zászlóalj meg egy olasz is. Ők biztosítottak fegyverrel, hogyha volt valami gond vagy konfliktus. A katonák napi ellátása abból állt, hogy kaptak minimum fél kiló rizst, hetente pedig egyszer kaptak húst - ez egy húskonzerv vagy egy halkonzerv volt, emellett babot-borsót, ezt-azt, de megpróbálták begyűjteni mindenféle kis rágcsálót is, és azt megsütötték és megették. Érdekes volt, hogy nem használták fel az összes rizst és a többi ételt, hanem összegyűjtötték,

és amikor jöttek a rokonok látogatóba, családtagok, feleségek, gyerekek, akkor azt odaadták, és ők meg vitték haza. Elő kellett készíteni ennek a 100-120 főnek a leszerelését, és volt úgy, hogy éppen én voltam csoportvezető. Az öt fős ENSZ-csoport ugyanis úgy állt fel, hogy volt a parancsnok, a helyettese és három másik alárendelt. Mikor odakerültem, akkor egy bangladesi volt a parancsnok, egy cseh százados meg a helyettese, de ő egy hónap múlva elment, és akkor én lettem a rangidős helyettes. Előfordult olyan, hogy pont akkor volt a leszerelés, amikor jöttek a fegyvert elszállítani (össze voltak gyűjtve a katonák fegyverei), és ráadásul még akkor hozták meg az olajat is, amivel fűtöttünk-világítottunk naponta, azzal ment az aggregátor. Reggel átlagosan 8-kor kapcsolták be, és az este 10-ig ment. Este tízkor azért kapcsolták le, mert kultúrosunk, egy helybeli fekete srác felébredt, és belekezdett a helyi tánczenének nevezett csörömpölésbe. Időnként vigyázni kellett, tényleg gondot okozott, hogy ne legyen semmilyen felfordulás, tényleg volt ott több, mint 100 látogató, akik várták, hogy leszereljék a rokonukat, és közben a konténerekben össze voltak gyűjtve a fegyverek a tábor közepén. Ráadásul még az olajshordókat is odavitték a konténerek mellé...

SzZs: Történetek rendkívüli események?

SzP: Ami a legemlékezetesebb volt a táborral kapcsolatban, hogy jöttek úgy két-három hetente toborozni, hogy az éppen lefegyverzetteket is beléptessék az új hadseregbe, amit akkor szerveztek. Amíg én ott voltam fél évig, nem nagyon akartak sokan csatlakozni, talán, ha egy tucat katona lépett be. Örültek, hogy leszerelhetnek, mielőbb haza akartak menni, és ebből adódott konfliktus is. Egyszer éppen bent voltam Beirában, mert hetente egyszer bementünk a táborból, hogy élelmiszert meg vizet hozzunk, amit aztán a táborban még külön fertőtlenítettünk és forraltunk is. Mikor visszaértünk, már szinte zendülés volt, mert a fogva tartottak azt mondták, ha nem szerelik két-három napon belül őket le, akkor ők elvágják az ONUMOZ-os katonák (ezek mi voltunk) torkát. Na, ez kicsit rémisztő volt. Amikor ezt lefordította nekem a portugálul beszélő Tuco, eléggé meglepődtem, de megnyugtattak, hogy téged nem bántunk, te nagy amigo vagy... Na, most ez annak köszönhető, hogy már akkor is szerettem fényképezni, és szinte több száz fényképet készítettem, róluk is, és akinek kellett, annak ajándékba odaadtam. Volt, aki két-három fényképet is elvitt a családnak, mert életében nem volt még lefényképezve. Ezzel belepattam magam a szívükbe, és ezért engem nem bántottak. Na, mondtam magamban akkor, ha én ezt túlélem... Volt még egy konfliktus, amikor júniusban egyszer nagyon lehűlt a levegő – erre jól emlékszem, mert éppen a névnapomon, június 29-én 2 fokra lehűlt a hőmérséklet. Ekkor megint fellázadtak, hogy fáznak, és végül úgy oldottuk meg, hogy másnap helikopterrel hoztunk több száz takarót, amit ki tudtunk osztani közöttük. Volt egy másik eset

is, talán ez volt a legveszélyesebb helyzet. Nem is a táborban történt, de talán mégis nagyon ijesztő volt. Mentünk be Beirába élelemért, és előírás volt, hogy ENSZ-es katona egyedül nem járhatott kocsival. Azonban ezt nem tudtuk megoldani, mert az öt főből valaki vagy beteg volt, vagy szabadságon volt, és a szabályzat szerint a táborban legalább két az ENSZ-katonának kellett maradni. Így történt, hogy akkor éppen egyedül mentem be Beirába. A város szélén egy olyan 20-30 fős társaság ácsorgott, én meg jöttem vígan autóval, és akkor láttam, hogy egy srác kilép és elhajít valamit az autó felé. Behúztam fületem-farkamat, nagy csattanás, lefőkeztem, megálltam odébb vagy 150-200 méterre, és akkor láttam, hogy be van törve az ablak, egy lyuk tátongott rajta, és egy súlyos széklábat dobtak be. Visszagondolva, ha ez tíz centivel lejjebb megy, akkor most nem beszélgetünk itt, mert akkor fejbe talált volna... Ez volt a legveszélyesebb helyzet, amibe kerültem kint létem alatt.

SzZs: Nem vidám történet, az biztos... Arra kérlek, beszélj most egy kicsit arról, hogy magát a konfliktust milyennek láttad, segített-e az ENSZ-misszió, megoldható volt-e a probléma?

SzP: Bízom benne, hogy segített. Meg akarták dönteni az afrikai szocializmust, 15 évig ezért harcoltak. A RENAMO, az ellenforradalmi banditák, úgy jutottak katonákhoz, hogy egyszerűen bementek a városokba, iskolákba meg az üzemekbe, és azt mondták: te meg te meg te velünk jössz, és elvitték katonának. Ezért nem akartak később belépni az új hadseregbe sem, nem akartak katonák lenni, mert eleve rossz emléküik volt arról, ahogy elvitték őket katonának. Egyszerűen elégük volt a katonáskodásból, nem akarták az úgynevezett szocializmust építeni tovább. Chissano pedig, aki addig is államelnök volt, a demokratikus választás után ismét elnök lett.

SzZs: Ezt nem ismerték el?

SzP: De, elismerték, és amikor megvolt a választás, utána kivonultunk, mert addig tartott az ENSZ-misszió.

SzZs: Akkor ez egy sikeres misszió volt?

SzP: Én úgy ítélem meg, hogy igen.

SzZs: Más kint szolgáló katonák is ezt mondták a mozambiki eseményekről. A helyi lakossággal milyen volt a viszonyod, a kultúrával, a vallással, esetleg voltak valamilyen ellentétek? Ott főleg keresztények vannak, ugye?

SZP: Igen, de vannak muszlimok is, mivel nagy volt az indiai befolyás is. A portugálok vitték a keresztény kultúrát, Indiából meg érkezett a muszlim. A táborból volt két kiségitő srácunk, én elneveztem őket Lolkának és Bolkának. 14-15 évesek voltak, takarítottak, vizet hordtak, ott voltak reggeltől estig, és kaptak is valami fizetséget érte. Segítettek, amikor a közeli folyóról vittük föl a vizet a táborba, a Nissanra kötöttünk egy utánfutót, és abban vittük fel a vizet, azt is fertőtlenítettük, de azt csak a mosáshoz meg a fürdéshez használtuk, hipós fertőtlenítőszer beöntése után. Szóval nagyon jó volt a kapcsolat ezzel a két sráccal, és amikor 15 éves lett a fiatalabb, a Lolka, akkor elhívtak minket fűkunyhó avató ünnepségre. Ugyanis ott az volt a szokás, hogy aki betöltötte a 15-öt, az önálló fűkunyhót kapott, és ez egy nagy élmény volt tényleg. Készítettem róla fényképet is. Egy nagy tam-tam dobot is a nyakamba akasztottak, én meg doboltam ott nekik. Megvárták az éjfélt, szerencsénk volt, mert szép tiszta idő volt, éjfélre feljött a Hold, és akkor sok gyerek volt, olyan 40-50, és leültek, majd imádkoztak a Holdhoz...

SzZs: Azt szerettem volna még megkérdezni, hogy szerinted mi volt a konfliktusok forrása a helybeliek között. Vallási, etnikai vagy inkább egy etno-kulturális konfliktusok voltak jellemzőek?

SzP: Ez nehéz kérdés, így utólag már nem nagyon tudom megmondani.

SzZs: Mennyi szabadidőd volt és hogyan töltötted?

SzP: Ez is jó kérdés... A táborban ez a kultúros srác, akiről beszéltem, a hétvégén, általában vasárnap szervezett diszkót a tábortól 50-60 méterre, és oda még a helyi lakosok közül is eljöttek a fiatalok, és az eltartott este 10 óráig, mivel utána már csöndnek kellett lennie. Beirába általában úgy mentünk, hogy reggel elindultunk, estére meg vissza is értünk, de volt, hogy a szabadidőnk is ott töltöttük, mégpedig úgy, hogy összegyűjtöttük a szabadnapokat, és egy hétig ott maradtunk. Néhányan azt csinálták, hogy összegyűjtötték a szabadnapokat, és elmentek haza vagy máshova a rokonaikhoz, vagy más afrikai országokba, de volt, aki még Ázsiába is elkalandozott. Én az összegyűjtött napjaimat ott töltöttem Beirában, ott kijártunk az óceánpartra. Papp István volt közülünk a legidősebb, ő bent szolgált a városban, és azt csinálta, hogy délben kiment a partra, futott a homokon, utána úszott egy jót. A barátommal egyszer éppen mi is bent úszkáltunk a tengerben, amikor egyszer csak azt vettük észre, hogy majd 100 méterre bevitt bennünket a víz. Megszűnt a dagály, és jött az apály, ami húzódtott vissza, és egy kicsit rémisztő volt... Alig tudtunk kiúszni...

SzZs: Összességében milyen tapasztalatokat gyűjtöttél, milyen volt a misszió kötetlékében szolgálni?

SzP: Úgy ítélem meg, hogy jó volt, akkor még egészségileg, fizikálisan és szellemileg is sokkal frissebb vagy jobb állapotban voltunk. A szabadidő eltöltésével kapcsolatban az előbb még nem mondtam, hogy úgy szerveztük meg a dolgot, hogy Ágnes, a feleségem meg másik három srác felesége kijött, de nem Mozambikba, hanem Zimbabwebe, mi is átmentünk oda.

SzZs: Ott biztonságosabb volt?

SzP: Igen, biztonságosabb volt, ott töltöttünk el két hetet, és az tényleg csodálatos volt. Megnéztük a Viktória-vízesést, voltunk igazi afrikai szafariparkban, ahol tudtunk fényképezni vadállatokat, az emlékezetes volt. Az autóból kiszálltunk, ott volt egy elefántcsorda, és jó 40-50 méterre megközelítettük, fényképeztünk, de a vezéreléphant észrevett minket, és elindult felénk...

SzZs: Sokan mondták a békefenntartók közül, akikkel beszéltem, hogy szinte beleszerettek Afrikába – voltak-e neked is hasonló érzéseid?

SzP: Én inkább azt mondanám, hogy egy érdekes epizód volt az életemben, de kellemes és fontos. Szívesen emlékszem vissza rá, de Afrika helyett azért inkább Magyarországot választanám... '94-ben volt jó régen, 28 éve... Kezdetben jártam tájékoztatókat tartani...

SzZs: Megkérdeztek, kíváncsiak voltak a tapasztalataidra?

SzP: Többen kértek tőlem interjút, és főleg az iránt érdeklődtek, hogy a helyi lakosokkal milyen volt a kapcsolatam.

SzZs: Hasznosították a tudásodat a Honvédelmi Minisztériumban?

SzP: Nem igazán, nem voltak különösebben kíváncsiak rám...

SzZs: Végül azért szeretném megkérdezni, hogy milyen érzés volt hazajönni – és ha egy személyes kérdést feltehetek, a családod hogy viselte a távollétedet?

SzP: Nagyon jó érzés volt, mondhatni honvágyam volt, bár az megkönnyítette a helyzetemet, hogy hetente tudtam a Beirában található magyar házban találkozni magyarokkal, és ugye a feleségem, az Ágnes is volt kint két hetet, így azért könnyebben el lehetett viselni a helyzetet. Beirából egyébként tudtuk telefonon tartani a kapcsolatot. Érdekes volt, hogy volt egy uruguayi srác a táborban, még Magunbében, aki tudott pár szót magyarul. Kiderült ugyanis,

hogy a nagyapja egy burgenlandi parasztember volt, aki megtanított neki egy-két magyar dalt is. Ő egyébként úgy oldotta meg a kapcsolattartást, hogy kiment a Nissan Patrollal a tábortól olyan 150-200 méterre, és ott felvette a kapcsolatot az uruguayi haditengerészet valamelyik hajójával, az meg összekapcsolta a családdal otthon, és így tudott velük beszélni.

SzZs: Köszönöm az interjút, nagyon hasznos és érdekes volt, megtiszteltetés volt veled beszélgetni.

Interjú Nyári Dezső alezredessel

Szabó Zsolt, Eszterházy Károly Katolikus Egyetem, Történelemtudományi Doktori Iskola, III. évfolyam. Afrika Kutatóintézet, junior kutató.

(Az interjú időpontja: 2021. február 04., helyszín: Budapest)

Szabó Zsolt: Alezredes úr, kezdhethük el az interjút? Arra kérném, hogy bevezetésként mondjon pár szót a tanulmányairól és a küldetés előtörténetéről.

Nyári Dezső: Jó, rendben van. Nyári Dezső nyugállományú alezredes vagyok. Tulajdonképpen a misszióba véletlenül kerültem. 1991-ben a Honvédelmi Minisztériumban a sajtóosztályon szolgáltam, de vezényelve voltam, tehát előzőleg a Karikás Frigyes Katonai Kollégiumban a külföldi tagozatnak voltam a parancsnoka. Ez konkrétan azt jelenti, hogy a Szovjetunióban és Lengyelországban tanuló tiszteknek voltam az itthoni előjárója, ami főleg a tanulmányi előremenetelük miatt volt fontos. A hazatérés során a csoportparancsnokokkal egy beszámolót tartalmazott. Azonban a változások során ez a feladatkör megszűnt, és ekkor szabadúszóvá váltam. Tiszt maradtam, de azt hiszem, hogy a létszámfeletti állományába kerültem. Ekkor a Honvédelmi Minisztériumból megkerestek a sajtóosztályról, ahonnan egy váratlan kérés jött, mivel angoltól és németből államvizsgáztam, és abban az időben még angolul is jól beszéltem, mert két évet jártam a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem nyugati nyelvek tanszékére, ahol színvonalas volt az oktatás. Gyakoroltam is az angolt, itthon lehetett Daily News-t meg angol nyelvű irodalmat is kapni, aminek a segítségével fenn tudtam tartani a nyelvi készségemet. A németben már kevésbé voltam annyira járatos, mert nem állt rendelkezésre ilyen mennyiségű irodalom, mint angoltól az egyetemen.

SzZs: Arra a kérdésre így már válaszolt is, hogy miként került szóba ez a misszió. Arról mondjon még pár szót, legyen szíves, hogyan indult ez a dolog?

NyD: Bent voltam a minisztériumban, és egy hétvégén odajött a Széles Ernő ezredes barátom, aki a vezérkarnál dolgozott, de épp a nemzetközi kapcsolatok terén a missziók szervezésével foglalkozott. Nagyon kevés kiküldetés volt ekkoriban, nem volt általános, a rendszerváltás előtt ugyanis a magyar katonák ENSZ-missziókban nem jártak. Valószínűleg az volt ennek az oka, hogy ne keveredjenek a nyugati elveket valló katonák a keleti blokkban levőkkel. A politikai vezetés mindenképpen úgy érezte, hogy ezt meg kell gátolni, nehogy átjöjjön a „fertőzés”. Így a magyar katonai vezetés körében nem voltak népszerűek a

rendszerelváltás előtt az ENSZ-missziók, azonban amikor '90 után az Antall-kormány szabad utat nyitott ezeknek, akkor a New York-i ENSZ-központból gyorsan kijelölték azokat a katonai missziókat, ahol mi szolgálatot teljesíthettünk. Ilyen volt Angola is, de volt még mellette Mozambik, Namíbia, Kuvait stb. Ezek a lehetőségek akkor megnyíltak előttünk. Mivel az emberek észrevették, hogy ez jelentős pénzzel jár, azaz elég jól keresnek a békefenntartók, sokan nem vették figyelembe a kockázatokat, hanem mindenáron ki akartak jutni az egyik vagy másik misszióba.

SzZs: Volt valamilyen felkészítése is itthon?

NyD: Igen. Elég alapos. A körülményekhez és a tapasztalatokhoz képest egész jó felkészítést kaptam. Jó magyar szokás szerint viszont a felkészítésbe csúszott egy kis hiba. Ugyanis Angolából szabadságon voltak tisztek itthon, pont a felkészítés időszakában, és bekérték őket, hogy közvetlenül nekünk mondják el a misszióban szerzett tapasztalataikat. Ők pedig elmondták. De előtte azért felhívták a figyelmüket arra a vezérkarnál, hogy el ne ijesszék a jelentkező tiszteket, ezért ezek eléggé moderált előadások voltak. Azt mondták, hogy Angolában tulajdonképpen béke van, holott csak fegyverszünet volt. Az az elképzelés tehát, hogy '91 őszén az MPLA, a volt szocialista kormány maradt volna hatalmon, és a Savimbi-féle UNITA kiegyezett volna velük, nem állta meg a helyét. Megegyeztek végeredményben, de amikor megtörténtek a választások ősszel, Savimbi visszavonult az őserdőbe, és azt mondta, hogy nem ismeri el a választások eredményét. Az MPLA természetesen azt mondta, hogy a választások tiszták voltak, de a konfliktus tovább folyt.

SzZs: A felkészülés után hogyan érkezett meg Angolába?

NyD: Még a felkészítésről annyit, hogy ettől függetlenül minden, különösen a hadtáp, a logisztikai felkészítés megvolt, az összes oltást megkaptuk, megvoltak a szokásos egészségügyi előkészületek. A logisztikába beletartozik a ruházati felkészítés is. Nagyon jól elláttak minket, habár az nem trópusi ruházat volt, amit kaptunk, de megállta a helyét. Végeredményben megfelelő volt a felkészítés. Még angol nyelvű híradásból is kaptunk némi tájékoztatást. Így kerültünk oda, azt hiszem december 2-án vagy 3-án szállt fel a gép Ferihegyről, és a párizsi De Gaulle repülőtéren szálltunk le...

SzZs: Ez pontosan melyik évben volt?

NyD: '91 decemberében. Itthon már eléggé hűvös volt az idő, mi mikadóban utaztunk. Már a De Gaulle repülőtéren, Párizsban is 0 fok környékén volt a hőmérséklet, és éjszaka néhány

óra múlva indult a Boeing. Boeing 747-essel utaztunk, és az dübörgött egész éjszaka, majd reggel 8-kor megérkeztünk Luandába.

SzZs: Milyen volt a fogadtatás, teljesen más világba érkezett?

NyD: Teljesen. Mindenféle vonatkozásban. Kulturálisan, katonai szempontból is egészen más körülmények közé kerültünk. A kultúra meghatározó volt, szóval egészen más kulturális szokások vannak, és másképpen élnek az emberek a trópusi éghajlat alatt.

SzZs: Milyen volt a fogadtatása?

NyD: Le akartak bennünket először tartóztatni...

SzZs: Olvastam a visszaemlékezéseiből, hogy micsoda kaland volt az elején...

NyD: Igen, ugyanis a ruházatunk hasonlított a zairei zsoldosok egyenruhájára, ezért a rendőrök mindjárt őrizetbe vettek bennünket, és azt mondták, hogy addig nem megyünk sehová, amíg a helyzet nem tisztázódik. Tízezer kilométerre voltunk az otthonunktól, a hazánktól, és tulajdonképpen nekünk csak az ENSZ maradt, akit fel tudtunk hívni.

SzZs: Végül kijött Önök elé valaki magyar?

NyD: Kellett volna jönnie... Eleve úgy lett volna, a humánszolgálatnál már megvolt az érkezésünk időpontja, hogy hányan jövünk, csak ahhoz a tiszthez nem jutott el, aki ezzel meg volt bízva... Szervezési nehézségek voltak, de két óra múlva előkerült, és nagyon megörültünk neki. Ezután Nissan Patrolokkal szállítottak bennünket tovább, ahol mindjárt az angolai körülményekkel találkoztunk.

SzZs: Milyenek voltak a körülmények, erről legyen szíves, mondjon pár szót.

NyD: Beültünk a Nissan Patrolokba, melyek felszereltsége és a bennük levő technika nagyon megbízható volt, légkondi is volt, akkor még nálunk otthon ez nem volt gyakori az autókban. Ez megnyugtatóan hatott ránk. Ahogy mentünk, egy nyomornegyeden vezetett át az utunk, ahonnan rendkívüli szagok jöttek be a kocsiba, mert kíváncsiságból letekertük az ablakot, és egy kicsit megriadva néztünk ott körül, hogy egyik ember gerendával, a másik kenyérral szaladt, a harmadik egy halaskosarat vitt a fején...

SzZs: Az éghajlat és az emberek viselkedése mennyiben tért el az otthon megszokottól?

NyD: Az éghajlat totálisan, sokkal melegebb volt, napközben a hőmérséklet 35-45 fok között mozgott. Ahogy mi reggel 8-kor megérkeztünk, még elviselhető volt. Már akkor is érezni lehetett, hogy a páratartalom sokkal magasabb, rajtunk pedig a gyakorlóruha volt, és tíz perc múlva már szakadt rólunk a víz... Európához képest egészen mások voltak a klimatikus viszonyok, ezért az új éghajlat kezdetben megviselt minket. Meg kell mondanom, én is egy hónapig rosszul voltam.

SzZs: A betegségek elkerülték?

NyD: A betegségek bizonyos értelemben elkerültek, ami nem, az a malária volt. Két év alatt háromszor betegedtem meg. A szervezetünk viszont fel volt készítve oltásokkal, és egyéb készítményekkel is elláttak minket.

SzZs: Hány magyar katona volt ott kint?

NyD: 10 magyar katona volt ott, később jött 10 rendőr is. Volt a Civil Pol, de ezek eléggé elhatárolva ténykedtek tőlünk. Nem volt együtt magyar rendőr és katona, de más nemzetiségű rendőrökkel voltunk együtt.

SzZs: Mi volt a magyarok feladata ott, milyen tisztségeket láttak el?

NyD: Tulajdonképpen – és ez volt a misszióknak a lényege – valójában nem volt tűzszünet. Otthon azt a tájékoztatást kaptuk, hogy megkötötték a tűzszünetet, és minden megy majd a maga útján. Az igazság kiderült elég hamar – azt hiszem, az első vagy második este lementünk az úgynevezett Blue Beret bárba, ami tulajdonképpen egy kocsmá volt, ahol a csodálatos Heinekent ittuk... Később aztán víz helyett is Heinekent ittuk, mert a víz fertőzött volt, a Heineken pedig nem... Viszont az éghajlat miatt egy-két Heineken egy pillanat alatt elpárolgott az emberből. Este összejöttünk a többiekkel, a régebben ott levőkkel, hollandokkal, osztrákokkal, egyszóval ENSZ-alkalmazottak voltak. Azok pedig mondták, hogy egyáltalán nincs béke... Sőt, azt mondták, rövidesen indul a háború...

SzZs: Jó hírek lehettek... Mik voltak a posztjaik, milyen beosztásokat kaptak?

NyD: Különböző szakmai felkészültségűek voltunk, például felderítők is voltak közöttük, többek között a nyelvtudásuk miatt is, a felderítők tanultak nyelvet általában a katonai iskolákon, így őket küldték elsőként nyelvtanfolyamra is. Akkor úgy hívták a Nemzetbiztonsági Szolgálat felderítő részét, hogy Katonai Felderítő Hivatal. Papp István például felderítő volt. Többnyire felderítők voltak, és akik a KFH-től jöttek, azok általában nyelvtudással

rendelkeztek. Az én csoportomban engem a frissen tanultak közé iskoláztak be, és nyelvtanulásból alaposan felkészítettek.

SzZs: Voltak ott logisztikusok is?

NyD: Logisztikusok? Talán voltak, de nem volt jellemző. Egyébként az angolt akkor tanultam, amikor nem Angolóba készültem, hanem Vietnámba. '75 április 5-én vagy 6-án mentünk az egyetemre, és ott a vietnámiakkal együtt voltunk, és kólát, unikumot meg konyakot ittak, mondom mi történt, hát, ha ezt a főnök megtudja...

SzZs: Önnek mi volt a beosztása?

NyD. Amikor én kikerültem, többnyire UNMO voltam, tehát United Military Observer, ezen belül team leader. Akik beváltak, azokat többnyire bevitték a népcsoportba, vagy ha nem, akkor is team leaderek maradtak. Hogy team leader legyél, ahhoz egy dolog kellett, mégpedig hogy eléggé határozott legyél, de végtelenül udvarias. A diplomáciai érzékre szükség volt, főleg magas rangban, de alacsonyabbnál is, őrnagy és alezredesi szinteken is nagyon kellett az udvariasság. Ott megsérteni a helyeket, az nem volt túl kifizetődő.

SzZs: Azt olvastam a beszámolójából, hogy több helyen is volt, melyek voltak ezek?

NyD: Az első helyem az Quito volt. Quito a fennsíkon 1500 méter magasan elhelyezkedő település volt, egy falu. Quito felett, Nyala. Talán azért, mert Nyári vagyok, és erre asszociáltam is a könyvemben... A falu le volt bombázva, a mi team site-unk jelentette a kultúrát és a kézzelfogható élelmet. Nekünk állandóan hozták helikopterrel az utánpótlást, és el voltunk látva.

SzZs: Melyik volt a másik hely, hova került még? Cabindába, ha jól emlékszem, ahol az enklávén van.

NyD: Igen. Kitért a háború. Szeptemberben történt az, hogy visszament a Savimbi az őserdőbe, és januárban kitért a háború. A UNITA egységei megtámadták a bent lévő, szárazföldi ENSZ team site-okat. Úgyhogy én is megkaptam este az ukázt rádión, hogy szedjem össze a dokumentumokat, és a következő helikopter jött értünk. Nagyjából összepakoltunk, viszont ott maradtak a Nissan Patrolok, ott maradtak a rendkívül drága készülékek, körülbelül 3-4 milliárd forint értékben. Nem is tudom pontosan, talán 30 darab Nissan Patrol...

SzZs: Milyen volt általánosságban a misszió? Milyen érzés volt?

NyD: Nagyon jó. Én szinte otthon éreztem magam. A nemzetközi környezetbe elég jól beleilleszkedtünk. Jó kapcsolataim voltak, különösen jóban voltam a svédekkel. A svédekkel, a finnekkel, az északi népekkel. Azok rendkívül barátságosak voltak, nem szólt közbe semmilyen politikai ellentét, és szabadon élvezték egymás társaságát. Ők is mondtak jó dolgokat és mi is. Például volt egy norvég barátom, aki egyszer azt mondta: „Nem volt nálatok szocializmus. Tudod, hol van szocializmus? Nálunk.”. Igaza volt, igazat adtunk neki. Jó volt a kapcsolat, és a helyiekkel is jóban voltunk.

SzZs: Voltak kulturális különbségek, amik zavarták esetleg? Vagy könnyen tudott alkalmazkodni a helyi viszonyokhoz?

NyD: Talán a muzulmán szokások zavartak bennünket, de soha nem tettük szavá. Kellett a diplomáciai érzék. Nem tudom, milyen nemzetiségűek voltak azok a muzulmánok, de egyszer éjszaka kellett utaznom, és át kellett menni egy-két házon. Ez azt jelenti, hogy a házakban féltető alatt álltak a kocsik. Kiálltak a kocsikkal, és oda imaszönyeget raktak, és este megtartották a szertartásukat. Én pedig beszaladtam közéjük... Gyorsan elnézés kértem, meghajoltam stb., de akkor már elromlott a hangulat, nem lehetett mit csinálni...

SzZs: Történtek rendkívüli események?

NyD: Igen. Az első rendkívüli esemény az volt, hogy elraboltak bennünket. Savimbiék az őserdőben levő támaszpontokat teljesen felszámolták, csak a tengerparton maradtunk meg, mivel a tengerparti nagyvárosok az MPLA kezében voltak. Az 54 team site-ból 6 darab maradt... A többi egyszerűen eltűnt.

SzZs: Hogyan ítéli meg a konfliktust, tehát hogyan látta a helyzetet? Ez egy megoldható konfliktus volt?

NyD: Nagyon súlyos konfliktus volt, a nagyhatalmak pedig elmérgesítették. Az MPLA mögött a volt Szovjetunió állt, az UNITA mögött pedig az USA. Volt még az FNLA, amely például a CIA-nek volt a szervezete. Nagyon elmérgesedett köztük a helyzet, az egyiknek a vezetője a Savimbi volt, azt MPLA vezetője most nem jut eszembe, ez a két ember annyira nem bírta egymást, hogy addig, míg valamelyik el nem távozik a politikai küzdőtérrel, akár erőszakosan, akár politikailag, elképzelhetetlen volt, hogy ők kibéküljenek.

SzZs: Azt tudom, hogy Mozambikban elég jól megoldották, azt mesélte a Herdics Antal úr is, de akkor az angolai ezek szerint egyfajta eskaláció volt...

NyD: Borzasztó volt. Amikor eljöttünk, úgy hagytuk ott az országot, hogy tulajdonképpen háborúban álltak a felek. Például olyan is megtörtént, hogy Huambóban – ez az ország második legnagyobb városa volt – tartott a Savimbi egy értekezletet. Egy nő volt az SRSG, tehát az ENSZ-nek a helyi képviselője, a misszió vezetője, egy angol hölgy, vele tartott megbeszélést a Savimbi. Visszament Luandába, és ott tartott egy sajtótájékoztatót. Elmondta, hogy milyen nagyszerű megbeszélést folytatott, és megegyeztek a Savimbi úrral, és most már rendbe jönnek a dolgok. Ugyanekkor a Savimbi is tartott Huambóban egy sajtótájékoztatót, habár az kisebb volt, de elmondta, hogy ő nem találkozott senkivel... Ennyi volt a nőkről a véleménye...

SzZs: Milyen volt a misszió felépítése?

NyD: Luandában volt a központ, az SRSG volt az ENSZ-főtitkárnak a helyi képviselője. Ő volt a misszió vezetője. Volt egy katonai helyettese, egy nigériai tábornok, aki a katonai akciókért felelt. A katonai akciókat azonban ő önállóan nem hajthatta végre, arról egyeztetni kellett a misszió vezetőjével. A misszió vezetőjének volt helyettese, tanácsadója, politikai tanácsadói, és katonaiak is voltak. Katonai és politikai vezetése is volt. Ez volt a központ. Volt egy logisztikai helyettes, egy angol nyugállományú ezredes, annak volt egy szekciója, amely a gépkocsikat kezelte, a másik rész pedig a misszió felszerelésével foglalkozott. Volt emellett egy katonai tervezői csoport, amely a katonákkal, a team site-okkal és a rendőrök elhelyezésével kapcsolatos dolgokat intézte. Ez volt a hadműveleti részleg. Ezen belül volt egy légi irányító tiszt, aki a légi szállításokat szervezte meg összhangban a katonai alakulat munkájával. Kiket kell kivinni, mikor kell behozni, stb. Ehhez rendelkezésre állt hat darab ENSZ-repülőgép, amelyeket ukrán pilóták vezettek, és vagy 20 darab MI-8-as helikopter.

SzZs: A helyi lakossággal milyen volt a viszonya, hogy jött ki velük?

NyD: Kezdetben nagyon le volt korlátozva, mert felhívták a figyelmünket arra, hogy aki UNITA területre kerül, az vigyázzon. Például volt a mi területünkön egy zambiai őrnagy, akit később én váltottam. A Zambiai Népi Felszabadító Hadseregnek volt az oszlopos tagja. Na, most az UNITÁ-val ők eleve nem bírták egymást, ezért ki se mehetett. Az UNITA viszont megüzente neki, hogy ha kijön a kerítésen kívülre, kicsinálják... Ő pedig itta a Heinekeneket és körberakta velük magát, provokálta őket... Aztán később, amikor megismerkedtünk helyi emberekkel, és egy-két portugál szót is természetesen megtanultunk, bennünket, magyarokat rendkívül jól fogadtak, különösen az MPLA támogatta területeken. Állandóan vendégek voltunk, megvendégeltek bennünket. Nagyon jó kapcsolatokat ápoltunk velük. Amilyen ez a misszió, az angolai, az UNAVEM-I, II, III volt, az a fajta békefenntartás manapság nem divat.

Megváltozott a világ. Maliba például mostanában fegyveres katonákat küldtek, a Wagner-csoport fegyvereseiből áll például. A miénk fegyver nélküli volt, klasszikus típusú békefenntartás. Így tudta a másik fél is, hogy mi nem bántjuk. Azt is tudta, hogy ha engem megöl, neki valószínűleg vége...

SzZs: Miben látta az ellentétek fő forrását? Etnikai, vallási vagy inkább politikai konfliktus volt?

NyD: Elsősorban etnikai jellegű. Ugyanis az MPLA kezében levő városok lakossága alapvetően keveredett volt, mulattok. A városokban lévő lakosság a marxizmus tankönyveim nőtt fel. A Savimbi-féle csapat inkább a feketéket, az őserdők lakosságát képviselte. A tősgyökeres feketéket tartotta az angolai nép igazi képviselőjének. Mondhatjuk, hogy teljes mértékben nacionalista volt. Mindenkit elvetett, csak a tősgyökeres angolai volt jó neki, a többi nem. A fehéreket tulajdonképpen nem is tartotta partnernek.

SzZs: Mondjon pár szót a szabadidejéről, hol töltötte főleg? Erről sokat ír a könyvében.

NyD: A szabadidőmet én magam oszthattam be. Amikor megérkeztem egy helyre – mert elég sok helyen voltam, például Cabinda-ban, a Namib-sivatagban is. Amikor tehát megérkeztem, akkor felvettem a helyi erőkkel a kapcsolatot; a rendőrséggel, a kormányzattal, mindenkivel jóban lettem. Ott meghívtak mindenféle villákba, nem is lehetett velük vitatkozni. Mindent jóvá kellett hagyni, és támogatni őket. Akkor aztán ment minden...

SzZs: Milyen volt a misszió kötelékében szolgálni?

NyD: Az ENSZ kötelékében megtisztelő volt szolgálni. A tisztekkel rendkívül korrektül bántak, maga a misszió vezetése is. A misszió főnöke egy indiai ezredes volt, a katonai helyettes egy vezérőrnagy volt. Rendkívül korrekt ember volt, előre köszöntek a tisztek egymásnak. Automatikusan mindenki tisztelte egymást.

SzZs: Mikor hazajött, mik voltak a fő tapasztalatai?

NyD: Egyrészt az, hogy nagyon sokat fejlődtünk angolból. Angolul zajlott a logisztikai ellátás, és ha te parancsnok vagy egy nagyobb területen, akkor tiéd a hatalom, de nem léphetsz túl a jogkörödön. Ha túlléptél, és rajtakaptak, akkor abban a pillanatban eltávolítottak. De amíg betartottad a szabályokat, mindent csinálhattál.

SzZs: Megszerette Afrikát?

NyD: Igen. Mondhatom, hogy Angolában teljesen otthon éreztem magam, és úgy érzem, hogy a későbbi pályafutásomra is jó hatással volt. A feketékkel szemben nem volt ellenérzésem. Viszont én tudtam, és most is tudom, hogy az angolaiak nem olyan nép, akik egyszer csak elindulnak Európába, nem közülük valók a bevándorlók. Nem egy olyan nép, amelyik felkerekedik, onnan letről az Egyenlítő alulról, ahol rendkívül jó természeti körülmények vannak. A banán, a mangó magától terem, a táj nem sivatagos, száraz, kietlen, nem a Száhel-övezet. Angola emellett egy keresztény ország. Voltam misén, és rendkívül jó érzés volt, amikor láttam, hogy ők is keresztet vetettek, mert karácsonykor kint voltam egy misén egy vidéki kis templomban. Az Úr Jézus elé járultak, és vitték az ajándékokat, és közben énekeltek. Egy norvég kollégával voltam, ez rendkívül kellemes élmény volt számomra.

SzZs: Itthon tudta ezeket a tapasztalatait hasznosítani? Megkérdezték Önt az élményeiről?

NyD: Nem mondhatnám. Az angol nyelvtudás miatt biztos, hogy hasznos volt, mert amikor hazajöttem, angolul bármit írtam, olvastam, az angol adminisztrációt pedig megértettem. Teljesen otthon voltam ezekben a dolgokban; ha jött egy fax külföldről, rögtön értettem, miről van szó.

SzZs: Milyen volt hazajönni, a családja hogy viselte a misszió időtartamát, ha szabad ilyen személyes dolgot kérdezni?

NyD: Egészen jól viselte, a feleségem is, de főleg a gyerekek, ők büszkék voltak rám, különösen a fiam. Az iskolában mesélte, hogy az ő édesapja ENSZ-katona...

SsZs: Hány évesek voltak, amikor kint volt?

NyD: Amikor kimentem, azt hiszem, hogy a fiam első osztályos volt. Szerencsére a feleségem rendkívül jól viselte, ő is katonacsaládból származik, édesapja katona volt. Megértéssel viseltetett irányomban. Végeredményben igen rendes fizetést is kaptam, havonta olyan 2000 dollárt New Yorkon keresztül utaltam családnak.

SzZs: Köszönöm szépen az interjút, megtiszteltetés volt Önnel beszélgetni.